

VERGILIUS

BUCOLICA
GEORGICA
CARMINA MINORA

Lingua Ucrainica convertit
Andreas Sodomora

LITOPYS
LEOPOLI — MMXI

ВЕРГІЛІЙ

БУКОЛІКИ
ГЕОРГІКИ
МАЛІ ПОЕМИ

З латинської переклав
Андрій Содомора

ЛІТОПИС
ЛЬВІВ – 2011

84(0) 323
УДК 821.124-143
Р 51

Вергілій. Буколіки. Георгіки. Малі поеми / З латинської переклав
Андрій Содомора. – Львів : Літопис, 2011. – 404 с.

Книга містить повний новий переклад українською мовою творів Вергілія (“Буколіки”, “Георгіки” та малі поеми), а також давніші інтерпретації цих творів. Уперше зібрано й прокоментовано афоризми з усіх творів Вергілія.

Для широкого кола читачів.

Передмова та коментарі
Андрія Содомори

Це видання виходить завдяки фінансовій підтримці Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці з Фонду ім. Олени Джуль

ISBN 978-966-8853-06-7

© Літопис, 2011
© Андрій Содомора, український переклад,
передмова, коментарі, 2011
© Андрій Кісь, обкладинка, 2011

ЗМІСТ

“Коли співав ще камінь...” *Передмова Андрія Содомори...* 7

БУКОЛКИ.....	39
Еклога перша.....	41
Еклога друга.....	44
Еклога третя.....	47
Еклога четверта.....	53
Еклога п'ята.....	55
Еклога шоста.....	59
Еклога сьома.....	62
Еклога восьма.....	65
Еклога дев'ята.....	69
Еклога десята.....	72
ГЕОРГІКИ.....	75
Книга перша.....	77
Книга друга.....	93
Книга третя.....	109
Книга четверта.....	125
МАЛІ ПОЕМИ.....	141
Прокльони.....	143
[Лідія].....	147
Комар.....	150
Шинкарка.....	162
Ціріс.....	164
Суміш.....	179
Сніданок.....	186
КОМЕНТАРІ.....	191

ДОДАТКИ (Уклад Андрій Содомора).....	239
<i>Крилаті вислови з творів Вергілія</i>	241
<i>Вергілій у давніших інтерпретаціях</i>	271
Опанас Лобисевич (?). Діалога, ілі разговор пастирей.....	271
Іван Франко. Передне слово.....	274
Іван Франко. Про жите і твори Вергілія.....	278
Осип Шухевич. Пісня про хліборобство.....	283
Осип Шухевич. Із Віргілієвих “Скотарских поем” (<i>Bucolica</i>).....	368
Іван Франко. Грамотика, або Мужичька приправа.....	378
Микола Зеров. Буколіки. Еклога перша.....	382
Микола Зеров. Буколіки. Еклога четверта.....	385
Мирон Борецький. Буколіки. Еклога третя.....	387
Андрій Цісик. Буколіки. Еклога п’ята.....	392
Віталій Маслюк. Буколіки. Еклога восьма.....	394
Микола Зеров. Георгіки (Уривки).....	400

«КОЛИ СПІВАВ ЩЕ КАМІНЬ...»

Вергілій для українського читача – передусім творець епічної «Енеїди», що у знаменитому «перелицьованні» І. Котляревського відкриває першу сторінку нової української літератури (подібно, два тисячоліття перед тим, римську літературу започаткував Лівій Андронік, переспівавши розміром народної поезії Гомерову «Одіссею»). Вергілій – найславетніший римський поет часів Августа, співець тієї доби. Вергілій – супутник і проводар Данте під час його мандрів потойбічним світом у «Божественній комедії». Вергілій – найвищий поетичний авторитет у часи Відродження і класицизму; його «Енеїда» – предмет численних наслідувань (ще від Ф. Петрарки) та пародійних переробок... Такі-от думки, що їх навіює саме ім'я автора героїчного епосу, приведуть, певно, й до неокласика Миколи Зерова – його сонета «Вергілій»; ця поезія – в епіграфі ґрунтовної передмови Й. Кобова до перекладу «Енеїди» українською мовою М. Білика (1972):

Мужик із Мантуї, повільний і смаглявий,
З дитинства ніжного колисаний селом,
Звеличив кий і плут, і мідяний шолом,
І знявся до вершин нечуваної слави.

Бо крізь огонь і дим усобиці іржавий
Побачив кращий вік і проспівав псалом,
Як спочиває світ під цезарським орлом
У лагіднім ярмі безсмертної держави.

Той час минув – і Рим, і цезарів діла
Рука історії до трун поволокла,
Де сплять усіх часів ілюзії й корони.

Та він живе, і дзвін гучних його поем
Донині сниться нам риданнями Дідони,
Бряжчанням панцирів і сплесками трирем.

Сонет датований 1933 роком, отож, є своєрідним підсумком праці М. Зерова над перекладами творів Вергілія – «Енеїди» (переклад, на жаль, зберігся частково), двох еклог, першої та четвертої, а також уривків із поеми «Георгіки». Перечитавши сонет, згадаємо й Горация, його знамениту засаду: корисне поєднувати з приємним. А ще – слухну думку античного лірика про те, що запорака справжнього вірша, окрім хисту й майстерності, – знання. Справді, сонет не лише насолоджує, а й навчає, тобто поєднує корисне з приємним (*utile dulci*) – дає уявлення про постать Вергілія на тлі неспокоїної доби, про соціальну спрямованість його поезії, прижиттєву й посмертну славу поета. Кожне слово тут засвідчує ґрунтовну обізнаність нашого неокласика не лише з сучасними йому дослідженнями, а й з відомостями, що їх подають античні біографи та коментатори Вергілія, зокрема римський граматик Елій Донат (IV ст. після Р. Х.). «Мужик» – як камертон, що одразу ж налаштує на український лад (як у Котляревського «парубок»), асоціюється з обрями села, подихом землі, животворним доторком до неї (поезія Вергілія *пахне* землею), а ще – зі своєрідним уявленням про світопорядок, одвічними неписаними нормами поведінки – мораллю тих, хто обрав провідницею Природу (згадаймо у Франка: «Я є мужик...»). «Із Мантуї», точніше – з її околиць: народився поет 15 жовтня 70 р. до Р. Х. у сусідньому з Мантуєю (нині Мантова) селі Анди. Його батько, що володів тут невеликим наділом землі, був чи то поденником, чи гончарем (з-під долонь батька виходили глиняні вироби, з-під стилоса його сина – постаті; так, шануючи в усьому спадкоємність і традицію, зауважували античні). А от із долонь матері-природи (італійське сонце, неквапливий плін сільського життя) виходив у світ «мужик із Мантуї» – «повільний і смаглявий». Повільним був не лише в рухах (рослий, але неповороткий), а й у мові, і то настільки, що видавався неосвіченою людиною. Отож, про адвокатську кар'єру (ще й при слабкому здоров'ї) годі було й думати. Але саме таку, ораторську, освіту, як і більшість тодішніх юнаків, поступово здобував майбутній поет. Спочатку – у сусідній Кремоні, де учні читали «Одіссею» у тлумаченні Лівія Андроніка, а також «Анналі» Еннія, творця римського епосу; вивчали вони й грецьку мову, знайомились із самим Гомером. Згодом, уже повнолітнім (білу, чоловічу, тогу римські юна-

ки врочисто вдягали у п'ятнадцятирічному віці), – у Медіолані (Мілан); тут Вергілій продовжував освіту у когось із риторів, учителів красномовства, чи адвокатів. Але першою своєю промовою на суді, здається, й закінчив адвокатську кар'єру – говорив тихо й несміливо, видно було, що взявся за неміле йому діло.

Потім, десь біля 54–53 р. до Р. Х., був Рим, який, порівняно з тими містечками, де життя вирувало хіба що на торговищах, видався вісімнадцятирічному юнакові (про це – у «Буколіках») пишним кипарисом, що височіє над низькорослою лозою. Вергілій не поринув у вир столичного життя: цьому не сприяли ні скромні матеріальні статки поета, ні його вдача. Зате віддавався наукам: з особливим зацікавленням вивчав математику й астрономію, добре знався на нічних світилах, на шляхах, якими вони кружляють; цікавився й медициною. Серед гомону великого міста, де все підпорядковане амбіціям і політичній кар'єрі, юнака дедалі більше вабили тихі, зосереджені роздуми, і то аж так, що задля занять філософією готовий був пожертвувати й поезією, до якої замолоду почував особливий потяг – писав у стилі тодішніх римських модерністів, шанувальників елліністичної поезії «неотериків» (Катулл – найвидатніший представник цього напрямку). На філософську стежку скерував Вергілія його вчитель – епікурець Сірон, якого поет цінував не лише за знання, а й за щирість, готовність допомогти іншим. А ще – Лукрецій, автор знаменитої філософської поеми «Про природу речей» (помер у 55 р., саме тоді, – античні знову-таки поквапились поєднати ті події, – коли Вергілій вдягнув чоловічу тогу); його твори справді ряснітимуть ремінісценціями з Лукрецієвої поеми. Жертвувати поезією, як бачимо, не довелося: вслід за Лукрецієм Вергілій, можливо, ще органічніше й майстерніше зумів поєднати думку з поетичним образом. І це єднання, незвичайно глибинне й зворушливе, виразно проступило у найулюбленіших творах «мужика із Мантуї» – «Буколіках» («Пастуших піснях») і «Георгіках» («Поеми про землеробство»). «Кий» – це, власне, «Буколіки»; «плуг» – «Георгіки»; «мідяний шолом» – «Енеїда». Тут, бодай у загальних рисах, мусимо нагадати, що стоїть за другою строфою нашого сонета, зокрема, за поетичною метафорою «огонь і дим усобиці іржавий».

Є наприкінці першої книги «Георгік» рядки, де мова якраз про той «іржавий дим», а радше – далекий спогад про нього: золотий вік у Вергілія не лише в минулому, як у інших поетів, а й у майбут-

ньому, чи то пак в уявному теперішньому – рільник веде плуга уже в новому, «кращому віці»:

А таки прийде колись та пора, коли у краях тих,
 Краючи землю плугом кривим, натруджений ратай
 Знайде геть поржавілі клюги, наконечники ратищ,
 Чи у порожній шолом важенною вдарить сапою
 І подивує дебели кістки у розритих могилах.

Пишучи свого сонета, М. Зеров, певно, бачив того Вергілієвого рільника, що веде плуга нивою минулого; чув, як викочуються з-під лемеша поржавілі від крові й давнини рештки братовбивчої зброї. Так само й видатний французький поет Поль Клодель: «Ми воістину причетні до зусиль орача, що налягає на чепіги плуга, і ми чуємо порожнистий, як пам'ять, звук тих поржавілих шкаралуп, що розкочуються від поштовху лемеша. Це ми самі розорюємо ниву минулого, видобуваючи на світло денне викривальні уламки. Магія мистецтва наділяє мить вічністю...»

Тоді ж, у часи Вергілія, вічністю видавалися криваві усобиці й війни, яким не видно було кінця: падала Римська республіка з її постійно чинним сенатом та консулами, встановлювалась імперія, де влада мала перейти до рук «першого з громадян» – принцепса Октавіана Августа. На політичному обрії то зринали, поєднані тимчасовим союзом, то падали в жорстокому суперництві політичні діячі: Помпей і Красс (за їхнього консульства й народився Вергілій); Цезар і Помпей; Антоній і Октавіан (названий син Цезаря, майбутній імператор); той самий Октавіан, що очолив усі сили Італії й Заходу, – й Антоній з Клеопатрою на чолі усіх сил Сходу... Саме тоді, декілька років після перемоги Октавіана в морській битві коло Акцію (31 р. до Р. Х.), Вергілій читав миротворцеві-тріумфатору завершені свої «Георгіки». А за декілька років до своєї смерті – окремі книги (другу, четверту й шосту) із не викінченої ще «Енеїди». Пинявий і несміливий у мовленні, поезію, як засвідчують сучасники, він декламував так, наче боги відлили йому свого подиху; незрівнянний за своїм чаром голос поета, переливаючись із гекзаметра в гекзаметр, увиразнював найрізноманітніші почуттєві тональності вірша. Тож не диво, що під час виголошення шостої книги «Енеїди», коли прозвучало ім'я недавно померлого юнака Марцелла (Анхис, батько Енея, назвав його серед тих,

хто оселився на Єлісейських полях), Октавіан просльозився, а його сестра, мати Марцелла, від зворушення знепритомніла. Майбутній імператор, щоправда, мав підстави й для іншого зворушення: Анхіс описував Енеєві величні візії прийдешньої слави Риму – золотий вік, чийм творцем судилось бути йому, Октавіанові Августу. Зважмо, що тоді вже утверджувалась офіційна версія божественності Октавіана, якого всиновив «зарахований до лику богів» Юлій Цезар, «внук Венери», «Енеєва парость» (батьком міфічного Юла, від якого вели свій рід Юлії, був Еней, син Анхіса й Венери); і ось із 27 р. до Р. Х. він уже – імператор Цезар Август (тобто «звеличений божеством»).

Отож, складається враження, що Вергілій достосовував свої літературні кроки до тих, що їх-робив Август, реалізуючи свою політичну програму, – прямуючи до єдиновладдя, готуючи для веле-тенської держави «лагідне ярмо» (для літераторів, до речі, – не таке вже й лагідне: згадаймо хоча б зачинателя римської елегії Корнелія Галла, який через неласку Августа змушений був накласти на себе руки, а передусім – вигнанця Овідія). Якщо не враховувати перших літературних спроб (про них – згодом), було тих Вергілієвих кроків три («Буколіки», «Георгіки», «Енеїда»), і робив він їх, залишаючись вірним собі, вкрай повільно: «Буколіки» писав три роки, «Георгіки» – сім, «Енеїду» ж – одинадцять; до записаних уранці численних віршів приглядався впродовж дня так прискіпливо, що під вечір із записаного залишався, кажуть, ледве один якийсь рядок. «Енеїду» Август хотів бачити закінченою до «вікового торжества» – свята, що мало символізувати закінчення усобиць і початок нового, «золотого», віку. Тому, відступаючи від улюбленого свого прислів'я «*Festina lente*» (*спіши повільно*), квапив автора поеми, та ба: подавшись у морську подорож, щоб оглянути описувані місця Греції й узбережжя Малої Азії, а після того взятись за остаточне шліфування твору, поет захворів і помер 21 вересня 19 року до Р. Х. у порту Брундізій, що в Калабрії, за два роки до «вікового торжества»¹. Поетичним вінцем свята була «Вікова пісня», яку склав сердечний приятель Вергілія, перший лірик Риму Горацій. У «Віковій пісні», в ліричному ключі, відлунювали епічні мотиви «Енеїди» – про Енея, про початки закладеного велінням богів Риму.

¹ Під заголовком «Смерть Вергілія» («*Der Tod des Vergil*» – N. Y., 1945) пише свій роман австрійський письменник Герман Брох.

І все ж і Вергілій, і Горацій, дарма що нові часи дорікали їм догодженням єдиновладцеві, «були не так першими поетами імперії, як останніми поетами республіки» (про це – М. Гаспаров у блискучій передмові до російських перекладів Вергілія²). Такі ж глибокі спостереження щодо творчості Вергілія та його літературної долі викладає у своєму дослідженні Г. Кочур³. Обидва античні поети були щирі у своїй підтримці миротворчих заходів Октавіана, принаймні на початках його політичних реформ, спрямованих на моральне оздоровлення суспільства; обидва вони захоплювались філософією; обидва писали не про Августа чи про Рим, а про людину, про природу, про життя загалом. Тому-то читач може взяти з їхніх творів стільки, скільки спроможний взяти, – і саме те, що цікавить кожного зокрема. Звідси – й слава, якою і Вергілій, і Горацій втішалися ще за свого життя. Втішався радше Горацій (дякує Музі за те, що його визнає Рим, що в юрбі всяк на нього вказує пальцем: ось, мовляв, перший лірик Риму); Вергілій од гучної слави тікав. Жив переважно в Неаполі чи в його околицях, де Октавіан наділив його землею. Вкрай рідко вирушав до Рима (на Есквіліні мав оселю – дарунок Мецената). Коли потрапляв тут на очі юрби, яка не лише вказувала пальцем на поета, а й переслідувала його, то рятувався втечею – ховався, кажуть, у першому-ліпшому будинку. Одного разу, оповідає Тацит, у театрі, коли актори виголошували (точніше, співали у супроводі музики) Вергілієві «Буколіки», хтось завважив самого автора; весь театр, схопившись на ноги, гучно вітав поета, виявляючи йому таку шану, ніби то був сам імператор. Отож, далекий від славолобства Вергілій таки «знявся до вершин нечуваної слави». «Нечуваної», бо його не тільки зрівнювали з самим Гомером, а й ставили вище:

Римські йому уступіть письмари, уступіте і грецькі:
Більше щось вийде у світ, ніж «Іліада» сама!

Так писав Проперцій, чільний представник римської елегії, «римський Каллімах», який добре знався на вазі й красі поетичного слова. І все ж «уступати» не доводилося, бо Вергілій, уже як автор

² Гаспаров М. Вергилий – поэт будущего // Вергилий. Буколики. Георгики. Энеида / Перевод с латинского. – М. : Худож. лит., 1979. – С. 5–34.

³ Літературна доля Вергілія // Всесвіт. – 1992. – № 12. – С. 161–168.

«Буколік», був визнаний провідним поетом Риму. Його сучасники і близькі йому поети йшли кожен своїм шляхом. Азіній Полліон, письменник, оратор і державний діяч, від поезії (писав трагедії) переходив до прози; Корнелій Галл був винятково елегійним поетом; Варій Руф, хоч і написав епос «Про смерть» і панегірик Августові, не міг конкурувати з Вергілієм; Горацій писав сатири і ямби й орієнтувався на ліричну поезію... Отож, у мистецькому гуртку, яким опікувався Гай Цільній Меценат, тонкий знавець поезії, перший до радник Августа у дипломатичних справах, Вергілій стає провідним поетом. І це місце йому забезпечили «Буколіки», – пастуші пісні (грец. *bucolos* – *пастух*), або еклоги, тобто *вибрані* невеличкі поеми, писані гекзаметром.

Тридцятирічного автора «Буколік» одразу ж назвали «римським Теокритом». Це нітрохи не понижувало заслуг Вергілія, навпаки, робило його вірші ще вагомішими. Згадаймо й Горація, який найбільшою своєю заслугою вважав те, що твори старогрецьких ліриків Алкея і Саффо заспівав «на італійський лад» – зумів по-своєму подати вже раніше опрацьовувані образи й мотиви. І що вищим був обраний для наслідування зразок, то більшого визнання міг сподіватися наслідувач. Не бракувало й Вергілієві ні хисту, ані майстерності, щоб не тільки дорівняти грецьким зразкам, а й сягнути вище – і щодо музичної віртуозності вірша, наскрізної пісенності його «Буколік» (цим захоплювався загал), і щодо широти та глибини осмислення навколишнього світу (це вже могли оцінити тонкі знавці літератури, люди високоосвічені). Та не однакове завдання ставили перед собою засновник того жанру сицилієць Теокрит (III ст. до Р. Х.) і його наслідувач Вергілій. Для Теокрита, що жив на о. Кос і в Александрії, пастуші пісні – це, передусім, образки з сільського життя (з «ідилій», *картинок*, власне, й виснувався буколічний жанр), які, наче ковток джерельної води, мали освіжати пересиченого світськими умовностями міського мешканця, а ще – розважати: в устах простакуватих пастухів кумедно звучали теми, що переймали освіченого городянина, його витончені почуття. Отож, Теокрит намагався якомога реалістичніше, безпосередніше зобразити пастуший побут, мову, максимально відтворити фольклорну стихію, зокрема пісенні мотиви, які він усіяко наслідує, а ще – сповнити свої твори живим чуттям природи, реалістично її змалювати (дія відбувається на Сицилії й

на о. Кос). У Вергілія ж увесь цей реалізм відступає на задній план. Своїх пастухів він поселяє в Аркадії, гірській області у центрі Пелопоннесу, – батьківщині міфічного охоронця пастухів, бога-сопілкаря Пана (італійський Фавн). У кожного, хто читає «Буколіки», – і в цьому визначальна риса Вергілієвої поезії, – перед очима постає *своя* «Аркадія». Скупі, але промовисті пейзажні штрихи дають читачеві змогу за «чужим» одразу ж побачити «своє» – з деталі реконструювати образок, по-грецькому *eidyllion* – *ідилію*: голий камінь, на якому кізка, окотившись, залишає своїх козенят; бук, що розгорнув широку тінь, – гостинний прихисток для пастуха, що грає на сопілці; вражені громом сухі дуби; далекий крутосхил, по якому спинаються в пошуках листяної поживи блукачки-кози; биків, що з плугами на ярмах повертаються з поля... І якщо поезія – це картина, яка промовляє (*pictura loquens*), то й звукові штрихи в «Буколіках» такі ж дібрані й виважені, як зорові: живопліт, над яким гудуть бджоли, горлиця, що туркотить на в'язі, садівник, який співає за роботою, цикади, що ляцять у спекотний день... Але передусім – уже згадана сопілка, точніше, сирінга – сім навскіс зрізаних і склеєних воском тростин, – з якою не розлучається Пан (таким зобразив його на своїй картині М. Врубель). Голос того інструмента, що перейшов і в європейську народну музику, чуємо у першому рядку початкової еклоги (*Tityte, tu patulae recubans sub tegmine fagi...*) – ідеальному зразку озвученої картини: бачимо того пастуха і, водночас, чуємо його сопілку, що є, власне, його голосом (згадаймо пісню з наших пастуших країв: «...настрійте ми горло голосом сопілки»). Пастух, а він неодмінно закоханий, не просто грає на сопілці, а душа в душу спілкується з природою – «вчить сусідній гайок відлунювати гоже ймення Амаріллі». Все тут у співучому порозумінні: і природа, і її часточка, людина; природа співчуває людині, людина – природі. Безпосередній (давно вже перерваний) діалог людини з природою, яким він був у нашій, українській, пісні, у піснях інших народів, – тоді, коли пісня і праця були ще нерозлучні «великі дві сили», тоді, згадаймо автора «Зеленої евангелії» Б.-І. Антонича, – «коли співав ще камінь»...

Але Вергілій не творить ідилій заради ідилій (згадаймо Шевченка: «То ви б елегій не творили...»); «елегій» – очевидно, «ідилій»). У першій же еклозі – суворі реалії життя. Антоній і Октавіан, ви-

нагороджуючи своїх вояків (ветеранів), надають їм конфісковані у дрібних власників земельні наділи. Ветеранам Октавіана припали ґрунти Кремони і сусідньої Мантуї, де й Вергілій батько мав свою посілість. За поета заступився Азійній Полліон; уродженець Мантуї повернувся на батьківську землю. Та ненадовго: наступного року, під час нової конфіскації (тепер уже йшла війна між Антонієм та Октавіаном), він знову – і вже назавжди – мусив покинути свою вітцівщину. Після гостинного прихистку в оселі Сірона (філософ ділом довів пропаговані цінності), вже в Римі, тридцятилітній Вергілій видає «Буколіки». Поет знаходить у буколічному жанрі те, чого шукав, що відповідало його вдачі, – можливість говорити від себе, але водночас залишатись мовби в тіні, адже промовляє не він, а пастух (Тітір у першій еклозі – це сам Вергілій; Мелібей – його приятель, змушений іти світ за очі). Отже, на перший план виступає людина загалом. До того ж людина, яка в особливий спосіб пов'язана з землею – через пісню. Позбавлений свого клаптика поля, пастух позбувається не лише засобів до існування, а наче й душі: вона зостається там, де батьківська нива, що тепер – у руках грубого, здичавілого у боях вояки. Людина, яка залишається на своїй хай небагатій, але такій обжитій рідній місцині, – і та, що йде у незвідані, спекотливі чи холодні, краї. Людина, якій поталанило (Вергілій), – і та, од якої відвернулася доля (Мелібей). Втім, виною тут не так доля, як той-таки Октавіан, що розраховується зі своїми ветеранами коштом дрібних землевласників. Отож, непідробне людське співчуття, яким Тітір зігріває Мелібей, є водночас – хай і не висловленим – докором Октавіанові. Таку ж глибоку людяність зі свого боку виявляє Мелібей. «Добре, щасливче, тобі!» – двічі повторює він на відході. Здавалося б, у вигнанця, в його нещасті, є всі підстави кривим оком глянути на щастя того, хто залишається. Але ні. Мелібей випереджує таку думку, що тінню могла б пролягти між ним і Тітіром: «Вір, я не заздрю тобі, дивуюся радше, бо й досі / Йде наче вихор по селах усіх...» Заздрість, нещирість, егоїстичні пристрасті, що є джерелом того братовбивчого вихору («Буколіки» писані у розпалі громадянських війн), – не від тих людей, Тітірів і Мелібейів, які, живучи у злагоді з природою, шукають і насолоди, й сенсу життя не в матеріальних статках, а в пісні... Так із суто «літературного» умовного жанру проступає конкретна життєва ситуація, яка теж набуває

високої міри узагальнення. Зворушлива кінцівка еклоги світиться теплом, що його відчув, було, Вергілій у гостинній оселі філософа; наче Сірон промовляє устами Мелібей: «Все ж то зі мною бодай одну ніч ти б міг перебути – / Листя настелимо тут. Є ж і яблука спілі у мене, / Є і каштани м'які, віддавив і сиру я вдосталь...» Початок еклоги, «образок», – погляд зблизька, рукою подати: Тітір у розлогій тіні бука награв собі на сопілці; кінцівка твору – погляд на обрій, за обрій: «А вдалині оно, глянь, над хатами димки уже в'ються / І від гірських верховин вечорові стеляться тіні». Початковий образок – озвучений сопілкою обжитий клаптик землі. Кінцевий, у вечоровій тиші і прозорості, – неосяжний простір: вертикаль димків, що тягнуться до неба, – і горизонталь тіней, що біжать у долину. Людина, яка залишається вдома, у себе, – і та, що йде у невідоме...

Такий антропоцентризм «Буколік» природно веде до мотивів, образів, відточених думок, що належать вічності (чимало їх – і в «Георгіках»), – того, що близьке людині загалом, хоч у яких краях і в які часи вона б жила. Не одному ж нашому країнинові, який, може, й не чував про «Буколіки», довелося слово в слово повторити зітхання: «Чи доведеться мені, хай не скоро, побачити знову / Батьківський край і хатину свою, дерниною вкриту?» А хто з пастухів, хоч де б випасав свою отару, в передчутті розлуки з нею не засумував, як той Мелібей: «Вам без мене вже пастися, кізки...» (наче відлуння – у нашій пісні: «Хто ж вас буде пасти, / Як мене не стане?»). Хто зі сльозою в очах не передавав своєї дуди, як Дамет із другої еклоги, в руки іншому пастухові (і знову відлунює наша пісня: «Діду мій, дударіку...»)? І хто ж то, вкопуючи у сад у деревце, не почув би голосу з дев'ятої еклоги («А плоди хай зривають онуки»)? Хто на схилі літ не дійде сумного висновку: «Все берете ви, літа, – враз із пам'яттю...»?.. Отож, назви й імена – не тільки для нас, а й для римлян – незвичні, чужі (Аркадія, Тітір, Мелібей, Меріс...), а думки, почуття, образи – близькі, рідні; до речі, українізувавши імена, ми спростили б Вергілієву поезію – позбавили б її тієї загальнолюдської, спрямованої у майбутнє, тональності. Вергілій, зауважмо ще раз, не ставив собі за мету зображати реальний побут пастухів, увиразнювати їхні характери, вимальовувати пейзажі («...пастухи Вергілія довольно однообразны... пейзаж бледен» – типові закиди в дусі «сопреалізму»), – навпаки, свідомо оминаючи безпосередню

конкретику, «римський Теокрит» увиразнює вічне – домагається всеохопного сприйняття і тлумачення світу, і в тому перевага «римського Теокрита» над Теокритом грецьким.

Але повернімося до *композиції*. Вечоровим красвидом закінчується перша еклога, вечоровим – і десята, остання: «Кізоньки ситі, вже Геспер іде, – поквалітьсь додому!» У тих рамках, якщо приглянутись уважніше, – чітка симетрична побудова. І щодо форми (непарні – діалогічні; парні – розповідні), і щодо змісту: одна пара еклог (I, IX) поєднана темою «людина і земля» (селянин чи пастух мусить покидати свої обжиті місця); наступна пара (II, VIII) – «людина і любов» (нарікання на нерозділені почуття); далі (III, VII) – «людина і пісня» (пастухи змагаються у співі); остання пара (IV, VI) – «минуле і майбутнє» (знаменита четверта еклога віщує новий золотий вік; у шостій – ввійманий бог Сілен оповідає пастухам різні перекази, починаючи від створення світу, щоб ті його відпустили); у п'ятій, майже в середині «Буколік», – мова про земне і божественне (один пастух співає про смерть юного Дафніса і про тугу за ним усієї природи, другий – про те, як Дафніс узятий на небо і як рада тому вся природа); у десятій еклогі – поєднання всіх тем: тут і природа, і любов, і пісня, і боги. І навіть у рамках однієї еклоги, коли пастухи змагаються чотиривіршами (еклога VII), у чергуванні тем – теж певна послідовність: вони спочатку звучуються (поезія, боги, любов, природа, побут), потім – розширюються (природа і любов, природа, любов і боги). Такої композиційної стрункості, що ілюструвала б філософську концепцію автора (про неї – М. Гаспаров у згаданій передмові), звісно, годі й шукати у творах зачинателя буколичного жанру – Теокрита.

У Вергілія, зрозуміло, й поетична техніка складніша й витонченіша, аніж у його грецького попередника: тонко продумана композиція цілого вимагає такої ж прецизності в досягненні експресії поетичної мови. Тут, як уже згадано, римський поет не шкодував ні часу, ані зусиль. Якщо говорити про досконалість мови й вірша, опираючись на переклад, а не на першотвір, – марна справа, то варто бодай кількома прикладами проілюструвати досконалість Вергілієвого вірша, а водночас – зіставити його з перекладом, оцінити втрати, адже український читач, розгортаючи твори Вергілія, з *перекладу* судить про якість його поезії. Втрати неминучі передусім там, де

зображальним, експресивним засобом виступає сам час через особливості вірша – гекзаметра (античне віршування – часокількісне, побудоване на чергуванні довгих і коротких складів): *Urbem quam dicunt Romam, Meliboeae, putavi / Stultus eg(o) huic nostrae similem...* У підряднику: «Місто, яке називають Римом, Мелібею, я, дурень, мислив подібним до ось цього нашого...» Такий самий (лише ритмізований) підрядник, фактично, бачимо й у перекладах. У М. Зерова: «Місто те дивне, гадав я, подібне до наших містечок...» У пропонованому: «Місто, що Римом усі називають його, Мелібею, / Дурень, я з нашим рівняв...» В оригіналі ж – образ: початок гекзаметра (*Ūrbem quám dicúnt Romám...*) звучить не в одноманітних дактилях, як у перекладах, а протяжно – у спондеях (– – / – – / – – / –); у тій протяжності – велич Риму; слухач малював її для себе, як умів, – був співтворцем. А ось гекзаметр, що поривними дактилями, повторами, енергійною цезурою, всім своїм звучанням передає миттєве, навальне почуття («любов з першого погляду»): «*Ūt vidi, ūt perii, || ut mé malus ábstulit értor*» – *Тільки побачив – пропав! || Підхопив мене блуд, наче вихор!* Між тими протилежностями – невичерпне ритмічне, інтонаційне розмаїття, яке все ж, завдяки вільному українському наголосу й можливостям інверсійного порядку слів, перекладач – хай якоюсь мірою – може донести до слуху сучасного читача (особливе чуття й майстерність мав би виявити й декламатор, щоб донести ці якості слухачеві).

Що ж до наскрізної *пісенності* вірша, то найкращим прикладом – уже згаданий сопілковий зачин «Буколік». Тут слухач (нині – читач) має готовим і зоровий образ (пастух грає на сопілці в розлогій тіні бука), і звуковий – сам голос сопілки: *Tityre, tú patulae recubans sub tégmine fági...* («Тітіре, ти ото, лігши собі під буком розлогим...»); у М. Зерова: «Тітіре, ти в холодку опочив-есь під буком гіллястим...»). Тут, у самому зачині, українським перекладачам пощастило – можуть передати всі верхні тони сопілки: «*Tityre – Ti-ti-re...*» (гірше – в росіян, де зачин мовби урізаний: «Титир, ты, леж в тени широковетвистого бука...»). Далі, у низьких тонах (*tu ra-tu-lae...*), голос сопілки у перекладі губиться. В оригіналі ж, час до часу посилюваний камертонним «Ті-ті-ре», він снується з рядка в рядок, переходячи у п'ятому рядку на трель, яку імітує жіноче ймення «Амарілла»: *Formosam resonare doces Amaryllida silvas* («Вчиш ти

діброви лунким Амаріллі ім'ям гомоніти»). Та якщо співучі імена (Тітір, Амаріллі) ще якось рятують у перекладі зблиски тієї сопліковості першотвору, то в інших випадках перекладач мусить задовольнитися хіба що «передаванням змісту»: чим-бо замінити співучість таких слів, як *corulus* (*горішник*, *лицина*), *gemelli* (*двійнята*), *capella* (*кізка*), багатьох інших, що творять звукову канву твору?.. Співучість – у майстерному звукописі, частих повторах, численних анафорах, епіфорах та їх поєднаннях, у віртуозній грі слів, у звукових перегуках-відлуннях тощо. Іноді таке відлуння – через декілька рядків, іноді – поряд, скажімо, коли мова про бога-соплікаря Пана в горах Аркадії («Буколіки», IV, 58–59); дві різні щодо змісту і майже тотожні щодо звучання віршові фрази:

Pan eti(am), Arcadia || mecum si iudice certet,

Pan eti(am) Arcadia || dicat se iudice victum.

Навіть і Пан, коли став би зо мною || до суду аркадців,

Навіть і Пан-чарівник || признав би мою перемогу!

(Переклад М. Зерова)

У перекладі від чистого відлуння першотвору (зіставмо по вертикалі оригінальний і перекладний двовірш), від тієї «дзеркальності» збереглась – і то почасти – хіба що анафора: «Навіть і Пан... – Навіть і Пан...» (прикладка «чарівник» порушила точність анафори). Що вже казати про наскрізні звукові перегуки (*iudice – dicat – victum*), про кінцеві акценти тих двох віршів: *certet – victum* (якби *змагався* – визнав би себе *переможеним*), про ідентичність ритмічної структури оригінального двовірша (у перекладі її порушено різною позицією цезури в одному й другому вірші)? А ще ж – строга гармонія між голосними та приголосними: 16 голосних і 16 приголосних в одному й другому вірші оригіналу (тому-то латинський вірш так чисто резонує – відлунує). У перекладі ж – 22 приголосних і 17 голосних у першому вірші; 21 приголосний і 16 голосних – у другому вірші. Тут і перекладач подивується, як дивувались, читаючи Вергілія у давнину: «Слова звичайні, а разом, у сув'язі, – незвичайні». Додаймо до звукової гармонії оригіналу ще й музику – зрозуміємо успіх Вергілієвих «Буколік» у театрі... Тут мимоволі й задумаємося, як подавати Вергілія, та й загалом античну поезію школярам, ба, й студентам класичних мов (де немає курсу поезитики!), як тут межувати «зміст» – і

«форму»?.. Чим може прислужитися традиційна фраза «Античні не знали рими» до розуміння різниці між поезією античної доби з її винятковою увагою і повагою до слова – і поезією сучасною?..

Поезія промовляє образами. Точність зорового образу у Вергілія – це точно знайдена деталь, що тут же висвітлює весь образ. Тітір, скажімо, подався до Рима, щоб викупитись на волю, не просто вже посивілим, а тоді, «як із-під бритви [його] борода вже біліша спадала» (I, 28). Цей самий пастух, коли ще був під владою марнотратної любки, повертався з міста не просто без грошей – «грішми ніколи, ідучи домів, не обтяжував жмені» (психологічно точний образ: пастух наче весь став тією жменею, яка мала б повертатися з грішми, він чув її порожність, рука «пекла» його). Тінь окреслена, в якій пастух награв собі на сопілці (I, 1), – і тінь мовби розмита вітерцем (V, 5). Коли ж мова про божественне (наприклад, у п'ятій еклозі, де Дафніс – на небі), серед сопілкових мотивів, розлогих порівнянь, повторів, антигез, загадок, усього арсеналу фольклорних засобів вирізняється стилістично високий акорд:

*Candidus insuetum miratur limen Olympi
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.*

Красен – незвичний поріг олімпійський тепер оглядає
І подивляє зірки під стопою та облаки – **Дафніс**.

Між прикметником (*candidus* – світлий, ясний, красний, біло-сніжний, чесний, справедливий, щирий...) і означуваним словом «Дафніс» (вони тут виражені графічно) – два віршові рядки. Але це не прогалина, а тривання того багатозначного прикметника *candidus*, де домінує фізичне й душевне світло, що згодом виповнюватиме ікони (під стопою Творця – «облак»; обабіч – небесні світила: сузір'я, місяць, сонце). З порушенням незвичного для нас порядку слів ця картина одразу стьмяніла б, утративши своє світло, свою високість і композиційну завершеність. Уявленню про високе, окрім звукопису (в оригіналі десять разів звучить високий голосний «і»), слугують акценти: «*candidus*» (*candor*, *ясна білість*, – ознака Молочного Шляху в Овідія) та «*Olympi*». Врешті, озирнувши все, що на картині, бачимо щасливого у своєму світлому спокої Дафніса; цей спокій – у подоланні пристрасної любові, що затемнює розум

(за однією з версій, прекрасний пастух Дафніс, долаючи заподіяні коханням нестерпні душевні муки, кинувся зі скелі). І цей світлий спокій стає світлою, співучою радістю всієї природи:

Навіть лісисті верхи – і ті свої співи підносять
Ген до зірок; навіть скелі стрімкі, навіть камінь співає...

Іноді, одним лише рядком задаючи тему й тональність, Вергілій повністю доручає творення образу самому читачеві. Таким є передостанній, двічі повторений (звучить рядком вище) гекзаметр знаменитої, писаної у врочистому стилі четвертої еклоги. Можливо, саме цей віршовий рядок найглибше пов'язав автора «Буколік» з гуманістичною добою, з новим християнським світом, приніс йому визнання й у середні віки. А йдеться в еклозі про якогось хлопчика, який ось-ось має народитися і започаткувати на землі новий золотий вік. Можливо (цю думку поділяє більшість дослідників), Вергілій має на увазі майбутнього сина вже згаданого можновладця Азінія Полліона. Свої аргументи наводили й ті, для кого четверта еклога – це провісницькі візії поета (лат. *vates* – *віщий* співець), що поставили з очікування Божого Сина – Спасителя. Але з певністю можемо говорити лише про перегук месіанських ідей виснаженого війнами вергілієвого часу з подібними сподіваннями не такої вже далекої («Буколіки» побачили світ 39 р. до Р. Х.) християнської доби⁴. Ось цей рядок: *Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem...* – «Починай, маленький хлопчику, пізнавати матір...» На центральному слові рядка, *risu*, – зупиняємося. *Risus* – *усмішка, сміх*; тут, зрозуміло, – *усмішка*. Цей іменник – в орудному відмінку (лат. *ablativus*), і тлумачити його можна по-різному, залежно від того, кому ця усмішка належить: хлопчикові, який, *всміхаючись*, пізнаватиме свою матір, чи матері – хлопчик пізнаватиме матір з її *усмішки*. У тій двозначності, можливості вибору – характерна риса Вергілієвої й загалом античної поезії: залишати простір для творчості того, хто слухає, хто читає. Усмішка, очевидно, взаємна. В ній – порозуміння, що поза словами, у самому випромінюванні душі, яке є наче відсвітом

⁴ Див.: О. Качур Петро. Поганський поет і Христос. Загадка IV еклоги Вергілія // Богослов'я. – Т. 30. – Рим, 1966. – С. 21–32. Див. також: Т. С. Еліот. Вергілій і християнський світ // Всесвіт. – 1992. – Ч. 3–4. – С. 139–143.

близького, такого очікуваного золотого віку. Той відсвіт у добу Високого Відродження – на обличчі мадонни у Леонардо да Вінчі, і ще зворушливіший – на полотнах Рафаеля... Перекладачеві залишається тут хіба що такий варіант: «То починай же, хлоп'я, пізнавати матір в усмішці» (усмішка тут – обопільна). «Incipe, puer...» – у Вергілія, що очікував на відродження людяності у новому золотому віці. «Incipt vita nova» (*Починається нове життя*) – у першій збірці Данте, який передчував добу Відродження, ступав на її поріг... Вергілій справді був «поетом майбутнього» (М. Гаспаров), і це майбутнє, дитя на руках у матері, було усміхненим. «Нічого кращого немає, / Як тая матір молодая / З малим дитяточком своїм», – через два тисячоліття погодиться з Вергілієм і наш Кобзар, проектуючи той образ у майбутнє – у свої візії золотого віку: «І буде син, і буде мати, / І будуть люде на землі». Символ золотого віку, і для Вергілія, й для Шевченка, – не тілесна, а материнська любов і, власне, та усмішка, що єднає покоління: матір і дитину. В тій усмішці – її сквородинське «веселіє серця», без якого й світлиця – не світлиця, сім'я – не сім'я. Адже (вернімося до Вергілія) – «... кому ніжно батьки не всміхались, / Бог того не пригостить, не вшанує ложем богиня». Акценти Вергілієвого вірша несподівано озвались нашим: «Того Бог карає...» (із «Рідної мови» С. Воробкевича) – повернули до мови, що черпає живлющі соки з любові до свого краю (Вергілій проспівав йому хвалу в «Георгіках»), до материнського слова...

Своєю переробкою Вергілієвої «Енеїди» І. Котляревський започаткував *нову* українську літературу, але не загалом українську літературу, яка існувала ще задовго до «перелицьованої» бурлескно-травестійної поеми. Ще у XVI ст. Вергілієві «сільські поеми» привертала увагу українських латиномовних поетів. «Буколіки» наслідує Григорій Чуй. Численні ремінісценції бачимо, зокрема, у поемі Себастьяна Кльоновича «Роксоланія»; епіграфом до неї автор узяв третій рядок знаменитої четвертої еклоги. Цікаво, що десь за два десятиліття перед «Енеїдою» І. Котляревського українською мовою у травестії прозвучали саме «Буколіки». Про це довідемося з листа уродженця Чернігівщини, вихідця з козацької старшинської родини, вихованця Києво-Могилянської академії Опанаса Лобисе-

⁵ Див.: Оглоблин О. Опанас Лобисевич (1732–1805). – Мюнхен ; Нью-Йорк : Дніпрова хвиля, 1966. (Українська Вільна Академія Наук, історична секція).

вича⁵. В листі, адресованому архієпископові Георгієві Кониському, він зазначає: «Посылаю при сем Виргилиевых Пастухов, мною в малороссийский кобеняк переодетых». Прийнято вважати, що згадані травестії втрачені. М. Москаленко⁶, однак, припускає, з доволі вагомими на те доказами, що ними може бути літературний текст під назвою «Диалога, ілі Разговор пастырей»⁷, що його опублікував М. Петров у «Трудах Киевской духовной академии» у грудні 1866 р. (текст неодноразово передруковували, зокрема у «Хрестоматії давньої української літератури (до кінця XVIII ст.)» О. І. Білецького (К., 1967)... Серед численних відлунь, що їх будили «Буколіки» в європейській літературі, варто згадати ось таке, особливо цікаве (слова Г. Кочура із зазначеної вище статті «Літературна доля Вергілія»): «А ще один великий французький поет двадцятого століття, Поль Валері, котрий взагалі нічого не перекладав, ушанував Вергілія тим, що все-таки переклав «Буколіки» й видав їх у супроводі цікавих міркувань про переклад»...

*

«Справжній поет пахне землею» – такої думки був Гете, і якщо мова про античних поетів, то таким, що пахнув землею, був передусім Вергілій – «божественний співець землі». Його «Георгіки» (досл.: «Землеробські пісні») – розкішна весняна пісня античної літератури; соковиті її акорди, зокрема, – у другій книзі поеми (319–339). Їхнє відлуння у наші часи – насамперед в І. Франка, поета, який теж усім своїм еством тягнувся до «всеплодючої матері» – Землі (зіставмо зазначений пасаж із «Георгік» зі знаменитим зачином «Лиса Микити» чи з поезією «Грималь» у «Веснянках»). Але маємо одразу ж усвідомити те суттєве, що відрізняє поезію І. Франка від Вергілієвих «Георгік». Античний автор для вираження своєї *філософської* концепції («Георгіки» – філософська поема) залучає не лише те, що з нашого погляду є поетичним, що «зворушує», а весь пов'язаний з працею на землі матеріал. Кожна деталь тут слугує для розгортання філософської думки, яка й робить із цього твору не вузькодидактичну, а високохудожню філософську поему, – кожна деталь, кожен міф,

⁶ Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу // Всесвіт. – 2006. – № 1/2. – С. 178–190.

⁷ Див. «Додатки» у цьому виданні, с. 273–275.

кожна сцена, навіть така геть не «поетична», як народження бджіл із прогнилих туш принесених у жертву биків. Рої нових бджіл, що злітають у повітря (IV, 309–314), – образ, який увінчує роздуми поета про життя і смерть: «Місця, виходить, для смерті нема: усе ж бо живе / Знову летить до зірок, до сяйливих високостей неба» (бджоли ж – особливі, «з крихтою небесного духу», створіння). Отож, міф про Арістея і про його втрачених бджіл – це не повчання для селянина, як йому вивести новий рій, а завершення філософської, водночас і поетичної (як у Лукреція), концепції світу, яким його бачить вихований на творах грецьких мислителів «мужик із Мантуї». Так – не лише у четвертій книзі, про бджільництво; так – у першій, про хліборобство; у другій, про плідівництво і виноградарство; у третій, про скотарство; ледь чи знайдемо деталь, яка б вибивалась із філософської єдності поеми, деталь, яка просто повчала б селянина, не проєктуючись на широкі обрії тогочасної філософської думки. Схоже й у знаменитій поемі М. Гусовського «Пісня про зубра» (яскраве ренесансне відлуння «Георгік»): не опис зубра, не способи полювання на нього, а високі гуманістичні ідеї, якими сповнений твір, філософські погляди автора – ось що складає вагу поеми, є запорукою її тривання.

Та варто змінити погляд, глянути на поему як власне дидактичний твір – одразу ж із цілісної канви твору проступлять «поетичні» й «непоетичні» пасажі, одразу ж спіткнемось об «багатослів'я» автора. Такий погляд на «Георгіки» і загалом на поезію «стародавніх Римлян» доволі категорично висловлює І. Франко у своїй передмові до «Георгік» в українському вільному перекладі («наслідуванні») Осипа Шухевича: «Правда, нам тепер не подобається ніяка така чисто навчальна, чисто описова поезія; ми тепер бажаємо, щоб кожда поезія навчала нас, але притім не переставала бути поезією в повнім значінню того слова, т. є. не потребувала описувати вигляду, довготи і голови якого небудь бугая, або давати докладних приписів, як, де і коли закладати виноградник; ми тепер майже й поняття не можемо, як могли наші батьки, як могли стародавні Римляни так дуже любуватися тим, як би ми тепер сказали, “поетичним балаканєм” і як можуть і тепер ще наші високовчені педагоги вважати таким неохибним средством образования штуку, в котрій нема зовсім нічого, щоби за живе хапало сучасного чоловіка, а за то на серію і з великою поетичною парадом подано штуку, як н. пр. робити пчолячі рої з

волового стерва!» Поетичній майстерності Вергілія молодий критик віддає, щоправда, належне, та все ж – із застереженням: «Але коли лишити на боці основну тенденцію, а взяти на увагу само оброблене предмету, то треба признати, що коли й не всюди, то все ж таки в многих місцях Вергілій показав ту велике майстерство форми і оброблення поетичного, що поема его нав'язна правдивим теплом і любовою до предмету і носить на собі печать великого поетичного таланту». Найвище визнання – у нашій добі (послухаймо ще раз Поля Клоделя): «Кожному, хто зустрічається з Вергілієм, лишається хіба що впасти перед ним на коліна, тому що бажання далі йти своїм шляхом остаточно покидає його. Хто ж бо стане слухати роздумування про поезію, коли перед ним втілений Поет – Поет у найвищому значенні цього слова і в найдосконалішому звучанні, яке будь-коли освячувало людські уста? Сам світотвір, здається, змінив свій образ від потужності цього чудотворного подиху...» (Безпосереднім поштовхом до тих міркувань, згадаймо, став 497-й вірш із першої книги «Георгік».) Отож, наша доба пильніше приглянулася до тієї геніальної незвичайності, до найскладнішої, найвишуканішої поетичної техніки античного мистецтва – «такого складного, такого вишуканого, від якого сучасний читач давно відвик». Ці слова М. Гаспарова, писані про Горація, стосуються й Вергілія – його «Буколік» і передусім «Георгік»: «Якщо в історії латинської поетичної мови вершиною є творчість Вергілія, то в творчості Вергілія вершиною є “Георгіки”», – переконаний цей знавець античної поезики.

Як у «Буколіках», ідучи за Теокритом, Вергілій виходить на свій рівень поетичного письма і філософського мислення, так і в «Георгіках», маючи своїми попередниками греків (передусім Гесіода) і римлян, що давали у своїх трактатах практичні поради хліборобам (Катон Старший, Марк Теренцій Варрон), він творить оригінальну, звернену не лише до своїх сучасників, а й до майбутніх поколінь філософську поему. Вергілієва поема, зокрема, інспірувала фільм сучасного естонського режисера Сулева Кеєдуса «Georgica» (1998).

Те «правдиве тепло і любов до предмету», про які згадує І. Франко, – один із найважливіших мотивів написання «Георгік» (можливо, що через брак того тепла поет поривався спалити ще не викінчену «Енеїду», над якою працював одинадцять років). Вергілія *зворушує* все, що закорінюється в землю, що горнеться до неї, що нею пахне.

І тут його особисті вподобання щасливо збіглися з найважливішим аспектом реставраційної політики Августа – відновленням простоти звичаїв, на яких трималася Республіка. А що повернення до моралі – це повернення до землі, до сумлінної праці на ній, то хліборобська поема Вергілія набувала ще й політичної ваги: до написання поеми спонукає й Меценат (III, 41), дорадник Августа в усіх його політичних та ідеологічних заходах.

Земля, відома річ, хоче відчувати дбайливу руку господаря, а де дбайливість – там душа: сопілка, пісня, бесіда, різьба на пастушій палиці, гарно сплетений кіш... Тієї душі в часи Вергілія стрімко убувало. Бо пісня закінчується там, де гору бере її протилежність – жага збагачення. Ледве чи спілкувався душа в душу з природою власник величезних земельних володінь – латифундій, що виростили на кривді дрібних і середніх землевласників (там працювали раби). Земля ледве чи відчувала дбайливе ставлення до себе й там, де на місце дрібного господаря приходив звиклий до меча, а не до рала вояка-ветеран (було експропрійовано понад вісім тисяч дрібних землевласників): гидуючи сільською працею, він тут же збував з рук дарований йому наділ. Невесело жили й ті селяни, *coloni*, які орендували землю: важкою працею на ріллі вони ледь спромагалися ту оренду оплатити. Село відлякувало; вабило – місто. Сюди, поповнюючи безликий *vulgus*, міську юрбу, й спливався знеохочений до землі люд. Тут, у череві великого міста, деморалізуючись, усіляко слугуючи заможним верствам (Рим після успішних війн купався в золоті), продаючи свої голоси кандидатам на державні посади, той люд не переставав нагадувати про себе моторошним: «*Panem et circenses!*» – *Хліба й видовищ!*.. «Місто не випускало своєї здобичі у ті часи, як не полишає її і в наші дні», – проводить невтішну паралель між минулим і сучасним Реймон Більяр, автор чи не найфундаментальнішого дослідження про хліборобство у давнину на основі Вергілієвих «Георгік»⁸. Тим паче, – можемо продовжити думку французького автора, – й у наші, новітні часи.

Кому ж у такому разі Вергілій адресував свій твір? «Георгіки», як слушно зауважили ще античні, випадало б читати не селянам, а слухачам якоїсь із філософських шкіл. «...Вергілій дбав не так про те, щоб сказати якнайправдивіше, як про те, щоб звучало якнайприго-

⁸ Billiard R. L'Agriculture dans l'antiquité. – Paris, 1928.

жіше, і не так хлібороба хотів повчати, як розважати читача», – пише Сенека в одному зі своїх листів до Луцілія (86, 15). «Розважати» (delectare) – звісно, у високому значенні слова: давати читачеві естетичну насолоду, впливати на його думку й почуття. А ось слова Горація з його «Поетичного мистецтва»: «Хочуть поети або розважать, або користь давати». Вергілій належав до тих, хто намагався корисне поєднувати з приємним. Своїм читачем бачив і селянина, й освіченого вельможу, яким був Меценат; просто людину, яка дивиться у майбутнє. Можливо – людину з майбутнього. «Пишу для прийдешніх поколінь, їхніми справами займаюся», – зазначав уже згадуваний тут Сенека, який так багато почерпнув із Вергілія. «Георгіки», – якщо перерахувати цей твір не як поради селянам, а як філософську поему, – справді звернені до нинішнього читача. «Видам злочинств уже ліку нема. Натомість до плуга – / Жодної шани; рілля – без господарів занепадає...» (I, 506–507). Чи помилилось, адресувавши нинішній добі, – радше людям тієї доби, – таке ось невтішне спостереження автора «Георгік»?..

«Прожий у тіні» – це епікурейське гасло, здається, вплинуло й на композицію «селянських» творів Вергілія. Перший рядок «Буколік» – «Тітіре, ти ото, лігши собі під буком розлогим...» – відлунує в останніх рядках «Георгік»: «Миля на той час мене, Вергілія, Партенопея / Пестила. В затінку я працював, одаль слави грімкої. / Пісню грайливу пастушу співав, молодий, нерозважний, / Тітіре, славив тебе, прилігши під буком розлогим». І якщо чотири книги «Георгік» представити символічно, в образах, то перша книга – це плуг; друга – дерево; третя – робочий віл, кінь; четверта – бджола. Від найважливого, що вгризається в землю, – до окриленого, що літає над нею, що є символом ненастанної праці, ідеального порядку й постійного відродження.

Дерево, гігантський дуб, чия верхівка сягає небесних висот, а корінь занурений у темряву підземного світу (II, 291–297), образ, що так яскраво зрине у С. Руданського («До дуба»), – наче велетенський стрижень, що тримає не лише поему, а й світобудову, – є для Вергілія символом єдності всієї природи (II, 32–33; 69–72): «Іншого дерева гілку не раз – на іншому бачим / Дереві, й добре їй там...» (звісно, не кожен пагін на кожному дереві приживеться, але для поета важливою є не так точність професійного хлібороба, як узагальнення

філософа). Єдності, а ще – кругойдучості, яку так гарно увиразнює дерево; ще Гомер поєднав його з людиною у своїх знаменитих рядках «Ліади» (VII, 146–148): «Наче те листя дерев – отак і людські покоління...» Погляд поета і філософа, точніше, поета-філософа, – єдине. Скажімо, на тінь: одна річ – тінь для пастуха, що грає на сопілці, чи для поета, який снує свої вірші, а інша – для пророслого з насінини пагінця, який марно пнеться до сонця при самому стовбурі. Тут людина й покликана коригувати ту материнську «ласку» (дерёва, у тому числі й дуб, для римлян і греків – жіночого роду) – пересадити пагінець, дати йому «простору й волі», додати величі й дикій природі. З таких-от спостережень висновується провідна, – до якої згодом повернемось, – думка автора «Георгік» (II, 61–62):

Тож над усім, що росте, потрудитись маємо добре –
До борозни, до покори руці роботящій привчати.

Тільки поет, ставши під могутньою кроною дуба, озирнувши те зелене окриття над собою, може ось так про нього сказати: «Велет, туди й сюди могутнє гілля розіславши, / Сам же на дужих руках пишнотінну крону підносить» (образ увиразнюється й тим, що лат. vertex – це і *верх голови*, *тім'я*, і *верхівка дерева*). І тільки поет, що є водночас філософом, може подивляти й невидиму для ока могутність, що під землею, – корінь, «який сягає Тартару». І, врешті, лише поет-філософ, який *любить* землю, може той подив виразити ось таким окликом: «Tantus amor terrae!» – *Що за любов до землі!* (II, 301). Любов, що є жагою життя, бо ж там, у звичнім для кожного дерева ґрунті, – природна снага для зростання (II, 49), «сила, що живе в глибині» (можливо, й звідси виснувалось уже згадане звернення нашого поета до всеплодючої матері-землі). І, мабуть, не випадково свою знамениту хвалу Італії Вергілій проспівав саме у другій книзі, де мова про дерева, про найрізноманітніші їх види (дерево – символ не лише єдності, а й розмаїття природи); Італії, чия слава поволі, як і дерево, росла з глибини віків і трималась на плечах глибоко закорінених у свою землю ратаїв (тож ледве чи мав рацію Альбер Камю, стверджуючи, що римляни – «народ солдатів і адвокатів»); про них, гартованих у праці ратаїв, – наприкінці тієї хвали (II, 174–176):

Честь тобі, мати рясних врожаїв, Сатурнова земле,
Мати славетних мужів! На стезю до вмілостей давніх

Смію ступати; священних джерел сягаючи нині,
По італійських містах аскрейську співатиму пісню.

Овідій, що був міською людиною, можливо, аж у вигнанні згадав собі той Вергілій подив («Що за любов до землі!» – до своєї, рідної землі). Те, що він – аж так не пристосований до чужої місцевості, що навіть вода й небо чужого краю шкодять йому, – пише у «Скорботних елегіях», перегукується з тими місцями «Георгік», де поет говорить про звичаєву нитку, що єднає ті чи ті види дерев – їхні «потомства» (II, 265–272):

Той хлібороб, що жодних занять цуратись не стане,
Спершу подібне місце знайде й приготує потрібні
Саджанці й буде розсаджувать так, щоб ті не відчули,
Що переселено їх – що матір їм підмінили.
Ще ж на корі роблять знак – позначають сторони світу,
Щоб, як спочатку зростали вони, звідки чули спекотні
Подуви Австра, а звідки Борей їм дихав у спину, –
Все хай повториться: звичка в одне єднає потомства.

«Батьківщина» (*patria*) – спільне і для людей, і для дерев поняття: «Є ж і в дерев отчизна своя» (II, 116). І ту «отчизну» – які ґрунти у неї, які води, які вітри ширяють над нею – і хлібороб, і садівник, і виноградар мають пізнати (I, 51 і далі). Як люди «не всі все можуть», так і землі, окремі місця, – тож мусимо зрозуміти, «чим догодить нам те а чи те, у чому – відмовить» (I, 53). Ритмічне й змістове відлуння цього вірша – у Горація, в «Поетичному мистецтві» (39–40), що, як і «Георгіки», не є трактатом: «Хто пише, мусить добре зважити, що втримають його плечі, у чому – відмовлять» (...*quid fette recusent, quid valeant umeri*). Як людина, так і дерево прив'язане до своєї вітчизни. Певно, й воно, пересаджуване, погодилося б, що «всюди добре, а вдома – найкраще»... Людина, хай думкою, біжить до своєї вітчизни, до дерева: «Жаль, що у гетьських краях дерево – й те не росте», – зітхає вигнанець Овідій, який у Римі, може, й не зауважував того дерева. Дерево ж тягнеться до людини, як у нашого поета: «А коли впадеш ти на чужому полі, / Прийдуть з України верби і тополі». Вергілій мав щасливішу долю, ніж Овідій, – «упав» на «своєму полі», в Неаполі. До його могили віками, наче прочани, тяглись шанувальники його слова. А біля Неаполя, де народився

поет, кажуть, ще сто літ потому показували з тієї нагоди посажену тополку, що для античних була символом дороги (вінок мандрівного Геракла – із тополевого листа). Вергілієве слово рушало в дорогу, що прослалася на тисячоліття...

Плуг – символ праці, передусім – праці на ріллі. Хлібороб, ведучи плуга, *налягає* на чепіги, а *взявшись* – не випускає з рук, поки не доведе до кінця останньої борозни. За нашими прикметниками «наполегливий», «завзятий» – образ нагнутого над плугом рільника; «*incumbere aratris*» (I, 213) – *налягати на плуг*, загалом працювати на землі. Римляни часів Республіки, як про це говорив Овідій у «Фастах» (III, 779–783), не соромились мозолів на долонях: не раз випускали з рук чепіги, щоб у тверду долоню взяти фасції – ознаку найвищої влади. Вергілій славить працю на землі, співає їй гімн, але знову ж таки – не лише як поет, а й як філософ. Це не є прославлянням праці у нашому розумінні слова, як не є прославлянням людини рядки у Софоклової «Антігоні» (332–362). Ще Макробій, учений V ст. після Р. Х., наводить чи не найвідоміший вислів із «Георгік»: «*Labor omnia vincit / Improbus*» – *Усе перемагає вперта праця* (так перекладають цей вислів). Часто ж епітет «*improbus*» опускають («Праця перемагає все»), дарма що в оригіналі він під особливим акцентом – на початку гекзаметра. Словник подає такі значення слова *improbus*: *недобрий, негідний, нечесний, зухвалий, сильний, непомирний, ненаситний, хижацький, нездоланий, впертий...* Останнє значення потрапило у цей ряд, очевидно, у зв'язку з Вергілієвим «*labor improbus*». Що ж у цей епітет вкладав сам поет, може підказати хіба що контекст, поема в цілому, з якої проступає філософська думка поета. Хоча б ось такий пасаж (II, 207–211):

Ну, а коли, розлютившись, рільник почне корчувати
Ліс та куші, що землю не рік у неробстві тримали,
Й давні оселі птахів із коренем повивертає,
І познімається високо з гнізд потурбоване птаство, –
Скибою зблисне за лемешем вперше оране поле!

Тут праця не лише «вперта». Вона – *груба, кривдна*: для дерева, яке росло, для птахів, що селились на ньому, для самої землі, у яку вгризається леміш, врешті, й для людини, яка часто «з'їдає» чи «спалює» себе» у праці. А ось погляд поета П'єра Ронсара («Гастін-

ському лісорубові»; українською переклав Ф. Скляр), який, певно ж, пробігав оком не тільки Овідієві «Метаморфози» (VIII, 757 і далі), а й щойно цитовані Вергілієві рядки:

Стій, лісорубе, стій! Впини блюзнірську руку!
 Бо ти ж не деревам жакливу чиниш муку.
 Ти бачиш? З-під кори не сік тече, а кров
 Тих німф, що тут жили; ти знищив їхній схов [...]
 Палаце гордих птиць! Вже під шумливе гілля
 Не прийде ані лань, ні олень на привілля.
 Не звабить мандрівця густа зелена тінь
 Сховатись в день жаркий від сонячних промінь...

Французький поет увиразнив «кривду» – грубе втручання людини у незайманий світ природи, насильство над нею. Думка Вергілія глибша, проникливіша. Справді, праця – тягар для людини, насильство для природи, а все ж вона, ця праця, потрібна і природі, і людині: без неї настає загальне здрібніння, виродження (I, 197–203):

Бачив: добірне зерно, хоч довго плекане й пильно,
 З часом дрібніє, якщо рік у рік рука хлібороба
 Не поновляє відбір. Така-бо вже лінія долі:
 Гіршає з часом усе й відступає назад, підупале.
 Так, коли хтось, проти плину ріки веслуючи вперто,
 Випустить раптом весла із рук – тоді його човен
 Стрімко назад понесе ріки течія супротивна.

І знову згадуємо І. Франка («...проти хвиль плисти»), а ще – знаний вислів: *Non progredi est regredi* («не поступати – значить відступати»). Одне слово – не випускати з рук ані весла, ані чепіг. Є тут, однак, небезпека: межу поміж «кривдною працею», «насильством», що є корисним для природи (та й для людини, її частки), – і справжнім, варварським, насильством дуже легко переступити. Поштовхом до того *переступу* (лат. *vitium*: *хиба, порок, гріх*) – захланність, ненаситність. Отож, і так званий Софокловий «гімн людині», і Вергілієвий «гімн праці» – це засторога (у низці значень прикметника *improbus* – *хижацький*). Автор пропонованого перекладу, присвятивши чимало часу пошукам українського відповідника до латинського *improbus*, зупинився, врешті, на такій інтерпретації: «Праця все подолала – / Силою...» Адже в рамках цього поняття – і груба

сила, і гнів, і жадоба, і кривда... І все ж Вергілій хоче вірити у здоровий глузд людини, тому справжній золотий вік для нього не позаду (тоді взагалі не треба було працювати), а попереду, коли, працюючи, людина вдосконалюватиметься, а отже, почуватиметься щасливою, бо те щастя вона здобуватиме своєю працею – «впертою», «кривдною»; працею, яка й дасть їй відчуття єдності з природою... Ось тут і різниця між Вергілієм і Лукрецієм, з якого так багато черпав автор «Георгік»: у Лукреція все йде до занепаду, до неминучого здрібніння; у Вергілія попереду – світло.

З такого розуміння праці й виснувався знаменитий гексаметр із другої книги «Георгік» (458–459) – про щастя хлібороба; щастя, якого він не зауважує, як не зауважує й повітря, яким дихає: «O fortunatos p̄m̄ium, sua si bona norint / Agricolas!» – *Як же щасливо б жили, якби знали, чим володіють, / Люди сільські!* Якби – уточнімо думку поета – люди розуміли, що все те, до чого пориваються, – пристрасті, марнославство, багатства – є, власне, чимось протилежним до щастя. У Франка ж – виразна іронія на тему цього вірша: «Гей, хто на світі кращу долю має, / Як той, що плугом святу землю оре? / Святую землю в банку заставляє, / В довги впадає, як в бездонне море, / І поти беся, аж остання рація / На него спаде – ґрунту ліцитація, / І поки в найми не пошкандибає – Гей, хто на світі кращу долю має?» («Хлібороб»). В останніх рядках – уже відгомін першої еклоги, де, позбувшись землі, світ за очі «шкандибає» пастух; терміни нові («банк», «ліцитація»), доля – однакова... Плугом починається перша книга, плугом і закінчується, – образом рільника, що знаходить у землі поржавілі рештки убивчої зброї – сліди жорстокого, залізного, віку...

«Та гей, бики! Зерно поспіє, / Обілля золотом поля, / І потече ізнову медом / І молоком свята земля. / І все мине, що гірко було, / Настануть дивнії роки... / Чого ж ви стали, мої діти? / Пора настала! Гей, бики!» У цих рядках С. Руданського – зворушливий відблиск того рукотворного золотого віку, задля якого, певно, й писав свою хліборобську поему Вергілій. **Бики** – у центрі третьої книги. Ті, що тягнуть плуга, і ті білосніжні, добірні, що йдуть на величну жертву богам. Тут же й коні – і робочі, й бойові, і рисаки на змаганнях, і ті, що ними в'їжджали у Рим тріумфатори. Турбота про здорове потомство – найакцентованіша тут думка: «Лиш завесніє – нове при старім хай кріпне поріддя». Але щойно проснувалася думка про чергування

покоління – одразу ж і невесела до неї долучилася: про здрібніння й самого людського роду; думка, яку вкарбує згодом у ритми «Римських од» Горацій: «Чого не сточить чорний завидник – час? / Батьки минулись, гірші, ніж предок був, / На світ привівши нас, марніших, / Ми ж – ще гірше дамо поріддя». Не надто весело, попри світлі візії майбутнього, – й у Вергілія: «Перший, найкращий з усіх, для нещасного смертного люду / День промайнув; і хвороби за ним, і літа йдуть похили, / Й німіч, а далі – смерть геть усе змітає, нещадна» (III, 66–68).

Світ живої природи, продовження роду у нащадках спонукає ще раз, уже проникливіше, проаналізувати поставлену в «Буколіках» тему любові, точніше – жаги, хіті. Вона – в усіх однакова («Amor omnibus idem»; «Георгіки», III, 242–244):

Так ото рід усілякий земний – і люди, і звірі,
Й тварі морські, худоба й птахи, що барвами славні, –
Скорий до люті сліпої й жаги: всі однаково люблять.

І це не тільки про любов – про будь-яку пристрасть, передусім – до голосної слави, прагнення будь-що завоювати першість. Найкращою ілюстрацією тут є кінні перегони (III, 103–111):

Не подивляв ти хіба: щойно пушені, стрімголов ринуть
Коні – і вже з загород суперниці мчать, колісниці.
Живить надія візниць-юнаків – і гупає серце,
Острах пройма. В обгін он ідуть: зміється над кіньми
Бич. Подалися вперед, б'ють віжками. Жарко гримоче
Вісь. То вони при землі, то наче злітають на крилах
Ген, де повітря тремке, немов вітровій підхопив їх, –
Ні тут змигнуть, ні спочить! Пісок рудавий клубиться,
Дихають задні в потилицю їм і бризкає піна...

Людина й кінь єдині в одному – у прагненні першості, слави. В епікурейця Вергілія, що мріє залишатися в тіні, ця шалена жага особливо дивує. З яким захопленням констатує він у другій книзі любов усього, що росте, до землі («Tantus amor terrae!»), з таким же здивуванням і тут, у світі людей і тварин, спостерігає той невтримний порив до слави: Tantus amor laudum! – *Що за любов до хвали!* Там – зрозуміло: про любов до матері-землі. Тут... Вергілій, однак, полишаючи психологічні заглиблення іншим (Горацій – найзацікавленіший

дослідник цього феномену), завершує третю книгу «Георгік», як Лукрецій – останню своєї поеми, образом страшного мору, від якого загибає худоба. У Лукреція – незнищенність усього, що існує, на рівні неподільних крихт – атомів; у Вергілія – відродження по той бік смерті. Дафніс (п'ята еклога), подолавши любовну пристрасть, помер, але відродився на небі (так і зерно: вмирає – щоб відродитися). Відлуння цього міфу, вже на вищому рівні узагальнення, – в переказі про Арістея та про його божественних бджіл. Це – четверта книга поеми. Тут Вергілій утретє, так само промовистим зачином (початок гекзаметра) висловлює свій подив (205): *Tantus amor florum...* – *Що за любов до квіток...* – і таким же подивом закінчує гекзаметр: *...i хвала яка – мед добувати!* (...et generandi gloria mellis). Об'єкт цього подиву – бджола. Бджоли – подив у прямому значенні слова – «видовище» (spectacula). Своїм сучасникам, звиклим до грандіозних видовищ – у театрах, на арені, на воді (імітації морських боїв), – поет хоче представити «levium spectacula regum» (3), *видовище чогось крихітного, легкого, окриленого, стрімкого* (все це – в одному лат. levis): як бджоли, щойно прийде весна, «вихором з вічок летять», як «танцюють» перед вуликом, як летять за поживою, як вируються (IV, 58–62):

Глянеш, бува, – й не одвернеш очей: у прозорості літа,
Вулик покинувши свій, ген-ген просторами неба
З подувом вітру летить, мов темна блукачка-хмарина,
Рій бджолиний; до чистих джерел, до кривель зелених
Тягнеться він...

А ось, мов кризь далекоглядну трубу, – окрема бджола у русі; дивовижний літальний апарат, що вирівнює свій лет за несприятливих метеорологічних умов (191–196):

А нависають дощі – не пускаються в дальшу дорогу,
Як і тоді, коли Еври подмуть, – погоді не вірять:
Біля домівок своїх, у безпеці, беруть собі воду
Й лиш недалеко летять, а часто й камінчики-крихти, –
Як ото, щоб не хитавсь, у човен піску насипають, –
В лапки беруть – вирівнюють лет у хисткій порожнечі.

Та найбільше диво (тут уже треба приглядатись, дослуховуватись, а не просто дивитися) – праця бджіл, чіткий її розподіл між

усіма (158–168), жага набування (*amor habendi*), але – для спільного добра (156–157): «Не забувають, що прийде зима, тому трудяться пильно / Влітку; здобутки ж усі – у спільні зливають комори». Спільне у них потомство, спільні пенати, а зразковий лад зберігається завдяки «несхитним законам», яких ніхто не порушує. Звідси – й дивне бджолине завзяття (248–250): «Диво, однак: що більша біда, то завятіше будуть / Купно з руїн піднімають підупалого роду основи – / Діри латати і з соку квіток нові схови ліпити». Одне слово – «звичаї мають» (Пліній). І тут уже, стосовно бджіл, ніхто не скаже словами Ціцерона: «*O tempora! O mores!*» (*О часи! О звичаї!*), бо ті бджолині звичаї тривають віками – з роду в рід, од покоління й до покоління: розподіл праці передбачає й тих, хто «роду надію, діток навчає – бджілою» (162–163). *Fervet opus... – Праця кипить...* (169) – найстисліша, найточніша характеристика життя бджіл; іншим словом, аніж «кипить», годі окреслити той метушливий і гулкий (насправді ж – ідеально впорядкований) рух. Праця таки невсипуща, хоча Вергілій, ідучи за традицією («гріх не коритися ночі»), описує нічний спочинок бджіл: «Потім, коли вже до сну, до спочинку вклялись по спальнях, / Вулики тихнуть, і ніч заповнює сном їхні тільця» (189–190). Задовго до нього Алкман (VII ст. до Р. Х.) у знаменитій поезії теж говорив про нічний спочинок усього живого світу, отже, й «робучого племені бджіл». А все ж нічне гудіння у вулику (цілодобова «служба») вибивається з тієї повної тиші, яку оспівував старогрецький лірик; воно хіба що увиразнює її...

Вергілій, у душі обраної концепції любові й щастя, беручи іноді уявне за реальне («Георгіки» – не посібник для бджоляра), викладає своє розуміння тієї дивовижної бджолиної енергії (197–201):

Як же ті звичаї їм до смаку, подивуєшся, може?
 Бо не злягають вони: змагання, милі Венері,
 Їх не виснажують, ще ж і дітей у потугах не родять –
 З листя потомство своє, зі щонайсолодшого зілля
 Ротом беруть...

Захопливе видовище бджолиного лету увінчує четверту книгу «Георгік» і всю поему (554–558):

Тут і раптове, й таке, що аж диво повідати, чудо
 Бачать і слуги, і він: із биків – із утроби, з-між ребер –

Так і сипнуло гулким, наче вихор, роєм бджолиним.
Ось він верхівки сягнув, ось на дереві хмарою звися,
А за хвилину – вже із гіллі виногроном звисає.

Справді, ті дивні створіння «з крихтою небесного духу» (220) вибиваються з нічної тиші (тут поет неточний), але – не з гармонії Цілого, як вибивається з неї людина, що переситом і темними пристрастями втоптує у землю «крихту небесного подуву» (Горацій), а з тією крихтою втрачає і щастя, задля якого живе, якого прагне...

*

«Георгіки» століттям пізніше, аніж «Буколіки», діждалися свого українського відлуння. А піднявся до тієї праці в середині XIX ст. Осип Шухевич (1816–1870), уродженець с. Раковець, що над Дністром, син священика і сам священик. Його життєпис – типова ілюстрація життя тодішньої інтелігенції в Галичині: багатодітна сім'я (Осип був п'ятою дитиною), передчасна смерть від сухот о. Остапа, батька майбутнього перекладача, крайні нестатки, а попри те – прагнення до освіти: гімназія в Бучачі, куди, напівголодний, ходив пішки; курс «філософії» при Львівському університеті; богословська семінарія; потяг до світських наук, зокрема літератури... Отож, перекладач «Георгік» (перекладав ще й «Іпаду») не з книжки знав, що таке життя, що таке праця на землі і чому кусень чорного хліба. До літературної праці спонукала тоді й доба національного відродження – «весна народів». Головна Руська рада, представницький орган українських галичан, уперше заговорила про українство. Подав свій голос перший український часопис «Зоря галицька». Маркіян Шашкевич, Яків Головацький, Іван Вагілевич, Антін Могильницький, Микола Устиянович... – ось ті, у Франковому значенні слова, сильні духом мужі, що творили благодатну ауру доби, яка додавала снаги й Осипові Шухевичу, й продовжувачам його роду (син Володимир – автор п'ятитомної праці «Гуцульщина»; з цього самого роду й головнокомандувач УПА, генерал-хорунжий Роман Шухевич – Тарас Чупринка). То чи був відповідніший історичний момент для появи в українському відлунні саме «Георгік», твору, орієнтованого на роботящі уми, на роботящі руки, що мали б вести плуга до кращих, весняних, обріїв?.. Саме плуга, бо чи можливе моральне відродження без повернення до землі, до прадавніх звичасвих засад, що шанують, передусім, чесну працю хлібороба?.. Остання фраза у Франковому «Передньому слові» до «переводів і наслідвань» Осипа Шухевича,

хоча стосується українського перекладача, та водночас – наче й про автора «Георгію»: «Нехай сеся невеличка книжочка послужить для відновлення пам'яти чоловіка, котрий хоч працював в тиши і не для слави, а все таки працював!»⁹ Працював, повторимо ще раз, для майбутнього, отже – й для нас. Бо якщо «Енеїда», яку переробив І. Котляревський, послугувала для українців зразком того, як відновлювати державу, то «Георгію» – як у ній господарювати.

Тут, зрозуміло, не вдаватимемось у перекладознавчі дослідження щодо мови, стилю, тональності наслідувань Осипа Шухевича, не обговорюватимемо й того, як перекладач розумів філософське підґрунтя автора «Поєми про рільництво», у чому бачив його поетичну майстерність, – про це мовить сам переспів, що є цінним матеріалом для дослідників історії українського перекладу; про це – й міркування І. Франка, теж вельми цікаві щодо тодішньої рецепції античної поезії. Зазначмо лишень одне: праця Осипа Шухевича – справді зворушлива спроба прислужитися порозумінню між людьми, що віддалені між собою і в часі, і в просторі; порозумінню в чомусь особливо важливому: ставленні до спільної для всіх годувальниці – землі, отже, й до слова, що в неї закорінене...

Цікаво, що десь за тридцять років після того, як Осип Шухевич переспівував Вергілієві «Георгію», скульптор Гаврило Красуцький, утікши з сибірського заслання (був учасником Січневого повстання 1863 р.) до Львова, «переспівував» Вергілієві «Георгію» у камені – виконав тут найвідоміший свій рельєф на фасаді будинку на вул. Вірменській, 23: зобразив чотири пори року (під кожною різьбою – латинський двовірш із «Георгію»). Таки переспівував, бо сцени з народного життя – виразно «одомашнені»: обличчя людей, одяг, знаряддя праці, музичні інструменти, навіть сани (небачений для римлян вид транспорту!) – наші, місцеві. Різець і перо покірні були одній і тій самій вимозі: «чуже» зробити «своїм». Звісно, пропала вертикаль дерева: не могло ж воно вийти за межі фризу. Скульптор не міг передати й основної думки поеми: «... Рік у рік іде колом труд хлібороба: / Рік неминуче у свій же слід раз од разу ступає» (II, 401–402): фриз – по прямій площині, а не по колу. І все ж вельми цікавим є (певно ж, не випадковий) вибір саме сільськогос-

⁹ Ширше про працю І. Франка над виданням «Переводів і наслідувань» О. Шухевича див.: Якимович Б. Іван Франко – видавець. Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. – Львів, 2006. – С. 160 і далі.

подарської теми: рельєфи виконано близько 1882 р., коли приміщення будинку було пристосовано для шкіл ім. Г. Пірамовича та ім. М. Шашкевича. Рельєф, як і картина, – це «поезія, яка мовчить». Але тут «поезія в камені» таки промовляє, бо ж праця тоді була ще співучою...

*

Перші поетичні твори Вергілія, «проби стилю», були пов'язані з уже згадуваними поетами-неотериками, які обрали собі зразком александрійську поезію, що культивувала малі літературні форми: епіграму, елегію, невеличку поему («епіліій») тощо. Ці спроби вже після смерті поета було зібрано в «Додатку до Вергілія» (тут подаємо у розділі «Малі поеми»), хоча не про всі можемо сказати з певністю, що вони належать Вергілієві. Тут – і невелика епічна поема «Ціріс», і поема «Комар», де пастуший мотив переплітається з міфологічним, і пов'язані між собою два ліричні твори («Лідія» та «Прокльони»), і не характерні для тодішньої літератури замальовки з життя простолюду («Сніданок» і «Шинкарка»), а також низка невеличких принагідних творів – «Суміш». Цікаво, що одну з тих ранніх речей, «Сніданок» («Moretum»), І. Франко – у згадуваній тут передмові до перекладів О. Шухевича – вважає найдосконалішим твором не лише Вергілія, а й загалом римської літератури: «“Moretum” належить безперечно до найкращого з усього, що лишилось нам з римської поезії»; вважаючи так – перекладає. Що ж так захопило Франка? Безумовно, зміст твору – звернення до простого селянина, «мужика» (свій переклад називає «Грамотика, або Мужичька приправа»), детальний опис того, як рільник готує собі сніданок, щоб міг, як у нас казали, цілий день «поганяти», вести борозну. Кінцівка перекладу: «Нуже на поле! Леміш у скибу! *I dali! I dali!*» (слів, що відповідають виділеним, в оригіналі немає) – виразно в душі Франкового пориву, завзяття, горіння у праці («В праці сконать»).

Що ж до пропонованого перекладу, то тут доречно повторити поетичний вислів з останньої книги «Георгік»: «...іншим, щоб далі пішли, уступаю дорогу»... Одне слово: *Féci quód potuí, faciánt melióra poténtes...* (Що лише міг – те зробив, спроможніші хай зроблять краще...)

Андрій Содомора

БУКОЛІКИ

ЕКЛОГА ПЕРША

Мелібей, Тітір

Мелібей

Тітіре, ти ото, лігши собі під буком розлогим,
Пісню пастушу свою на тонкій награсш сопліччині,
Ми – і вітчизну свою й солодкі лишаємо ниви,
Ми – з вітчизни йдемо геть, ти, Тітіре, в тіні неквапно
Вчиш ті діброви лунким Амарілли ім'ям гомоніти.

Тітір

Так, Мелібею, це бог нам подав те солодке дозволля,
Богом він завсігди буде мені, і вівтар його часто
Буде й з моїх загород орошати кров'ю ягнятко.
З ласки його он корови мої тута бродять та й сам я,
¹⁰ Що до вподоби, те граю собі на дірчастій тростині.

Мелібей

Вір, я не заздрю тобі, дивуюся радше, бо й досі
Йде наче вихор по селах усіх. Он я через силу
Пару тих кізок жену. А ось ця... Та що тут казати?
Щойно в ліщині сухій двох малят народила і там же,
Стада надію, так-так, на камені голім лишила...
Часто біду цю мені – якби тоді був я мудрішим! –
Тямлю, сухі віщували дуби, уражені громом...
Хто ж то, одначе, той бог, – ти, Тітіре, міг би сказати?

Тітір

Місто, що Римом усі називають його, Мелібею,
²⁰ Дурень, я з нашим рівняв, куди, як давно повелось,
Гонимо ми, вівчарі, молоденьких ягнятків на продаж.
Так до собаки – щеня, до кози – козенятко подібне,

Знав я; звикли-бо ми з малим – велике рівняти.
Ну, а насправді той Рим підняв серед інших містечок
Голову так, як ото кипарис височить над лозою.

Мелібей

Що ж за причина така повела тебе Рим оглядати?

Тітір

Воля. Хоч пізно, а все ж легковажним не погордила,
Як із-під бритви моя борода вже біліша спадала.
Не погордила, всміхнулась мені, коли Галатея
30 Кинула, інша зате в полон узяла – Амарілла.
Тут тобі правду повім: поки був я в руках Галатеї,
То ні на волю надії не мав, ні думок про зарібок.
Скільки б я жертв на вівтар не складав із кошари своєї,
Скільки б для міста невдячного я не видавлював сиру, –
Грішми ніколи, ідучи домів, не обтяжував жмені.

Мелібей

Що ж дивував я: за ким до богів, Амарілло, зітхаєш
І переспілі плоди на гіллі залишаєш – для кого?
Тітіра тут не було! Тебе кликали, Тітіре, сосни,
І говірливі струмки, й чагарі за тобою тужили.

Тітір

40 Що ж мав робить? Інакше мені й не бачити б волі,
Й чулих до мене богів не міг би знайти я десь інде.
Там, Мелібею, того юнака міг я зріти, для кого
Наші жертвовники двічі по шість днів щороку димляться.
Ось яку відповідь перший він дав – мені, прохачеві:
«Череду, хлопці, пасіть, як пасли, биків доглядайте!»

Мелібей

Добре, щасливче, й старому тобі: твоє поле – з тобою,
Тож у достатку живеш, дарма що твої пасовища –
Голий камінь довкіл та болотолобна різуха.
Паша незвична, чужа тут суягній вівці не пошкодить,
50 Не перекинеться пошесть якась із сусіднього стада.
Добре, щасливче, тобі! Де струмки, джерела священні,

Рідні, свої, ти у спеку собі догоджатимеш тінню,
 Тут ось, де межі твої, під отим живоплотом вербовим,
 Бджоли гіблейські роями гудуть, припадають до цвіту;
 Часто в солодкий пірнатимеш сон, у той шепіт солодкий.
 Тут, під отим стрімчаком, садівник затягатиме пісню,
 Тут тобі, втіха й турбота твоя, голуби затуркочуть,
 Тут буде горлиця стиха зітхати із сусіднього в'яза.

Т і і р

Так... І скоріше олень прудкий піде пастиись на море,
 Й викине рибу прибій, щоб жила собі на узбережжі,
 60 Парф, наблукавшись краєм своїм, вигнанець, скоріше
 З Арару воду черпне, а з Тигру – нап'ється германець,
 Ніж у душі моїй гаснуть почне добродійника образ.

М е л і б е й

Ми ж відсіля – хто куди: то до спраглих рушаємо афрів,
 То аж у скіфську далінь, а то – до стрімкого Оаксу,
 Ба, й до британів самих, аж ген на окраїни світу.
 Чи доведеться мені, хай не скоро, побачити знову
 Батьківський край і хатину свою, дерниною вкриту?
 Чи колоски ще зберу зі своєї убогої нивки?..
 Зрошену потом моїм, забере її грубий вояка –
 70 Варвар житиме тут!.. А все та гризня! Ось до чого
 Розбрат довів громадян!.. Для кого ж ми тут засівали?
 Груші щепи, Мелібею, тепер, виноградник насаджуй!
 Гей же, отарко, щаслива колись, мої кізоньки, гей же!
 Вже не втішатись мені, у зеленій прилігши печері,
 Бачачи вас, як спинається ген по скелястих узгір'ях,
 І не співати пісень. Вам без мене вже пастися, кізки, –
 Чи конюшину скубти, чи гілки верболозу густого...

Т і і р

Все ж то зі мною бодай одну ніч ти б міг перебути –
 Листя настелимо тут. Є ж і яблука спілі у мене,
 80 Є і каштани м'які, віддавив і сиру я вдосталь,
 А вдалині оно, плянь, над хатами димки уже в'ються
 І від гірських верховин вечорові стеляться тіні.

ЕКЛОГА ДРУГА

Палко пастух Корідон до Алексіса серцем горнувся,
Втіхи господаря, й навіть не знав, на що сподіватись, —
От і приходив щодня під темні, тіняві крони
Буків густих сам-один і там як умів, бідолаха,
Так і співав — звіряв і лісам свою тугу, і горам.

- «Так ти пісням моїм рад, жорстокий Алексісе? Так от
Ти співчуваєш мені?.. Зведеш мене, врешті, зо світу!
Таж і худібка в жаринь охолоди, тіні шукає,
Таж навіть ящірку ту — тернина кілка прихистила.
- ¹⁰ Вже й Тестілліда для жнивварів, попрілих на спеці,
В місці чебрець і часник розтирає із зіллям пахучим.
А вколо мене, поки тебе вистежую, хлопче,
Сухо цикади ляцять у кущах під сонцем палючим.
Лучче б уже я терпів докучливий гнів Амарілли,
Прикру зневагу її, а чи примхи Меналка, дарма що
Він смуглошкірий, а ти — аж сяєш білістю личка.
Барві, красунчику, все ж занадто не варт довіряти:
В'яне, бува, білоцвіт, опадає; за темним — шукають.
Ти ото мною гордиш, а хто я — й не запитаєш,
- ²⁰ Скільки у мене отар, молока білосніжного скільки;
Тисяча в мене овець по горах Сицилії бродить,
Тож, хай жаринь, хай зима, — молока маю свіжого вдосталь,
Ті ж я співаю пісні, що співав Амфіон при Діркейських
Водах, коли гнав стада з Актейських верхів Аракінту.
Та й не такий я бридкий: якось з берега в плесі морському

Я при безвітрі побачив себе, й коли б ти був суддею –
 З Дафнісом би позмагавсь, якщо образ не вводить в оману.
 От якби ти захотів на селі бути вбогім зі мною,
 Жити в хатині низькій, пускати в оленя стріли
 30 Й кіз-непосид підганять на зелені калачики пастиись!

Ще й у гайку зі мною співав би, наслідував Пана.
 Вперше ж то Пан догадавсь посклеювать воском тростини –
 Пан, отар опікун і нас, пастухів, охоронець.
 Не нарікай лише ти, що дудою натер собі губи:
 Як лиш Амінт не старавсь, щоб так от на ній вигравав ти!
 Є в мене семиголоса дуда – сім нерівних з цикути,
 Склеєних воском, тростин: Дамет колись дав у дарунок,
 А перед смертю сказав: «Ото в неї ти будеш другим».
 Так ось сказав Дамет; позаздрив Амінт нерозумний.

40 Ще ж і два кізлики є; їх нелегко було діставати
 Із крутосхилу; ще й нині вони, у цяточках білих,
 Вим'я вівці сушать двічі на день – бережу їх для тебе,
 Хоч Тестіліда давненько уже їх випрошує в мене, –
 Й матиме, раз ті дарунки мої – для тебе непотріб.
 Хлопче вродливий, сюди завітай! Несуть тобі німфи
 Лілій повні коши. Білорука наяда для тебе,
 Жовтий зриваючи цвіт і високорослі червоні
 Маки, єднає нарцис із кропом густо пахучим,
 Касію – в інший влітаючи квіт, у зілля духмяне,
 50 Барву фіалок м'яку – нагідка відтінює жовта.
 Сам тобі яблук нарву з пушком найніжнішим на шкірці,
 Далі – й каштанів; це ж так їх любила моя Амарілла!
 Слив воскових ще додаю: які ж то без сливи дарунки?
 Лавре, й тебе я зірву; й тебе поєднаю з ним, мирте;
 Так бо всі запахи ви в єдиний збираєте подих...

Ти, Корідоне, селюк! Про дарунки Алексіс не дбає:
 Що там йому не даруй – однак ж Юлл переможе.
 Що ж то вчинив я собі на біду! На квіти рвучкого
 Австра пустив я, а кабанів – на джерела прозорі!
 60 Глухий, чого ж уникаєш мене? Та й боги жили в лісі,
 Як і дарданець Паріс. Міста збудувала Паллада –

Хай і живе в них, а нам – ліси та гаї до вподоби!
 Вовка – левиця жажна, а вовк – переслідує кізку;
 Ця – конюшину пасе; за тобою ж, Алексісе красний,
 Назирці йде Корідон: своя страсть усякого тягне.
 Глянь-но: з плугами на ярмах бики вертаються з поля,
 Й сонце, за обрій йдучи, сягністі подвоєє тіні;
 Я ж од любові горю. Хіба є якась міра в любові?..
 Що ж то за безум тебе, Корідоне, пойняв, Корідоне?
 70 Хто ж то за тебе лозу достриже виноградну на в'язі?
 Краще б узятись тобі до якогось корисного діла –
 Пругтя нарізати на тин чи рогозу наготувати:
 Погордував тобою один – буде другий Алексіс».

ЕКЛОГА ТРЕТЯ

Меналк, Дамет, Палемон

Меналк

А то чиє ти, Дамете, пасеш, – Мелібесеве стадо?

Дамет

Ні, то Егон попрохав: попаси, мовляв, замість мене.

Меналк

Бідна худібка, гай-гай! Поки власник її до Неери
Липне усе, боячись, щоб я їй, бува, не приглянувсь,
Два рази в день тут чужак видоює вим'я овече:
Так у ягнят – молоко, у вівці – снагу викрадає.

Дамет

Ой, нерозважно ти на людей плетеш теревені!
Знаємо, хто й тебе... (косоокі цапи підглядали),
Та й у печері якій... (сміялися німфи-пустунки).

Меналк

¹⁰ Бачили, певно, як я крадькома серпом у Мікона
Зрізував, що він садив, що зійшло, й лозу виноградну.

Дамет

Чи коли тут між буків старих, ти лук і сопілку
Дафнісові поламав? Ти бачив, злобливий Меналку,
Ті для хлопчини дари, й вони тобі очі кололи:
Не насоливши йому, життя б, напевно, позбувся.

М е н а л к

Як тут господарям быть, коли злодії так нахабніють?
 Чи ж я не бачив, як ти, негіднику, крав у Дамона
 Цапа? Може, не чув, як Ліциска розгавкалась люто?
 Поки гукаю: «Куди ж то він пре?» – а до Тігіра: «Гей же,
 20 Стада пильнуй!» – за тобою уже осока шелеснула.

Д а м е т

А хіба сам не оддав би цапка, якби в співі над ним я
 Гору узяв? То ж сопілка мені здобула той дарунок.
 Цап, щоб ти знав, був моїм. Сам Дамон того б не перечив,
 От лиш віддати мені ще й досі чомусь він не хоче.

М е н а л к

Ти? Його переміг?! Чи ж була коли в тебе сопілка,
 Скріплена воском? Чи, може, не ти це, бездарний музико,
 Хрипко дударив на схресті доріг пісеньки недолугі?

Д а м е т

Хочеш – то позмагаймось удвох, на що хто удатний.
 А щоб відмовок твоїх я не чув, то корову, що двічі
 30 Йде до дійниці й вименем двох годує теляток,
 Ставлю. А ти із яким стаєш до змагання закладом?

М е н а л к

Ледве чи зважусь зі стада свого під заклад щось узяти!
 Є в мене батько й мачуха є, прискіпливі надто:
 Двічі щодня лік отарі ведуть, цапенятам – окремо.
 Все ж мій заклад, – якщо ти вже пішов на таке божевілля,
 Визнаєш сам, – таки найцінніший: два букові ставлю
 Келихи; Алкімедонт, митець богорівний, різьбив їх.
 Тонко довкола країв різцем він лозу виноградну
 Вивів, ясно-зеленим плющем усю відтінивши.
 40 Образи два є на денці: Конон... Ой, забув я, хто другий –
 Той, хто світобудови круг окреслив для люду,
 Строки – для жнивдаря й орача, що гнеться над плугом.
 Їх я до губ не підносив іще – зберігаю у схові.

Д а м е т

Цей же Алкімедонт два кухлі й для мене зготовив,
Вушка акантом оздобив тонким, а на денці – Орфея
Він зобразив і ліси, що за ним ідуть невідступно.
Їх я до губ не підносив іще – зберігаю у схові.
Вгледиш корову мою – хвалить своїх кухлів не будеш.

М е н а л к

Нині тобі не втекти! Я на все даю згоду. Рушаймо!
50 Хто б тут нам був за суддю?.. Та ось Палемон саме вчасно.
Вже я подбаю, щоб співом своїм не діймав ти нікого.

Д а м е т

Ну, покажи, на що дуж. За мною не буде загайки,
І не збираюсь тікати. Лише ти, Палемоне-сусідо,
Вуха гарненько настав: неабияка в нас суперечка.

П а л е м о н

Що ж, раз уже сидимо на травиці м'якій, – починайте!
Нині, де нивка яка, де ліс – усе зелєніє,
Он кучерявиться гай, вже рік – у порі своїй красній.
Зачин, Дамете, – твій, а ти – продовжуй, Мєналку.
Чергою будем співати: люблять спів почерговий Камєни.

Д а м е т

60 Спершу – Юпітеру честь: все довкіл Юпітером повне;
Він – полів опікун, він і пісні моїй посприяє.

М е н а л к

Ну, а мене любить Феб. У мене завше для Феба
Є подарунки: і лавр, і черлений цвіт гіацинту.

Д а м е т

Яблуком кине у мене, бува, Галатєя-пустунка –
Й шусть у лозняк, але так, щоб я бачив, куди утікає.

М е н а л к

Сам йде до рук прехороший Амінт, що мене розпікає,
пси мої сторожові так Делії навіть не знають.

Д а м е т

Вже я дарунок обрав для любки своєї: примітив
Дерево, де голуби звили собі тихе гніздечко.

М е н а л к

⁷⁰ Що до снаги, те зробив: золотих десять яблук у лісі
Я для хлопчини зірвав; завтра ще йому стільки ж доставлю.

Д а м е т

Як же багато всього обіцяє мені Галатея!
Слів тих на вухо богам нашепчіть, вітри, бодай частку!

М е н а л к

Що мені з того, що ти не гордуєш мною, Амінте?
Я от пильною тенет, а ти – кабанів десь полюєш.

Д а м е т

Нині ж Філлїду, Іолле, пришли: уродини святкую;
Й сам завітай, як богам за врожай я телицю заріжу.

М е н а л к

Щонайпалкіше Філлїду люблю: як відходив – ридала:
«Милий Іолле, бувай, – казала, – бувай здоровенький!»

Д а м е т

⁸⁰ Вовк – то біда для кошар, дощі – для дорілої ниви,
Буйні вітри – для дерев, а гнів Амарілли – для мене.

М е н а л к

Сходам – роса; цапенятам відлученим – милий сунічник,
Тільним коровам – верба, мені ж – Амінт наймиліший.

Д а м е т

Любить мою Полліон, по-сільському зодягнуену, музу.
Для читача свого, сестри, пасіть, Піеріди, телицю.

М е н а л к

Пише й нове Полліон – Піеріди, бика випасайте,
Що уже рогом грозить і піском з-під ратиці силпе.

Д а м е т

Хто рад тобі, Полліоне, – тому щоб і ти міг радіти,
Мед хай для нього пливе, хай ожина бальзам постачає.

М е н а л к

⁹⁰ Бавій кому не гидкий – хай і твій любить, Мевію, голос.
Хай запрягає лисиць і заходиться цапа доїти.

Д а м е т

Хлопці, що квіти рвете і суниці збираєте хильки, –
Нуте щодуху відсіль: зимний гад ховається в травах!

М е н а л к

Вівці, вперед навмання не біжіть – ненадійний тут берег:
Бачте, кожа свого ваш баран дотепер іще сушить.

Д а м е т

Тігіре, кіз од ріки віджени, поскубуть хай травицю, –
Сам, хай-но вільну хвилину зловлю, у струмку їх скупаю.

М е н а л к

Хлопці, зганяйте овець, молоко щоб не зсілось од спеки,
Й не довелося тоді дійок намарне стискати.

Д а м е т

¹⁰⁰ Як же то висох мій бик на такій соковитій травиці!
Що то за сила – любов: для стада й стадника згубна!

Меналк

Ті на любов не хворіли іще – а кості та шкіра.
Хто б то ягняток моїх – ума не сягну! – міг зурочить?

Дамет

Де, в яких землях, скажи, – і будеш мені Аполлоном, –
Неба всього широчінь лиш на три простирається лікті?

Меналк

Де, в яких землях, скажи, є квітки, на яких прочитаєш
Ймення володарів, – і твоєю буде Філіда.

Палемон

Ні, не мені бути тут за суддю! Ви обоє по праву
Гідні телиці, – ви та й усяк, хто солодкої втіхи
¹¹⁰ Не побойться в любові пізнати, не зазнає й гіркої.
Перегорджуйте, хлопці, рови, – вже луги напилися.

ЕКЛОГА ЧЕТВЕРТА

Трохи поважніший спів, сицилійські музи, почнімо!
Таж не усім до вподоби кущі й тамариск низькорослий;
Будем оспівувать ліс – хай ліс буде консула гідний.

Круг, за пророцтвом Сівіллі із Кум, розпочався останній –
Знову бере свій розгін величне віків чергування,
Діва вертається знов, повертається влада Сатурна.
Знову нам шлють нове плем'я людей із високого неба.
Ти лиш дитяті, хлопчині тому, з яким до кінця йде
Віку залізного рід, золотого ж – ясніє для світу,
¹⁰ Діво Люціно, сприяй! Вже твій брат, Аполлон, владарює.
А зацвіте, Полліоне, той вік за твого консулату –
Відлік почнеться новий, підуть славні літа за літами.
Хай при тобі й залишаться ще сліди злочинів наших –
Шкоди не буде од них, а світ не знатиме страху.
Житиме врівень з богами хлоп'я; і богів, і героїв
Зрітиме в колі одним, а вони – його будуть зріти,
Як він, старанням отця вмиротвореним, світом керує.
Без обробітку земля дари тобі слатиме, хлопче:
І мандрівного плюща, і ладану з ним лісового,
²⁰ І колокасію ще із витким веселим акантом.
Кізка сама з пасовищ понесе в надвечір'я додому
Вим'я туге, перед левом жакним не тремтітиме стадо,
Буде й колиска сама розсипать тобі квіти духмяні.
Згине убивча змія, небезпечне отрутою зілля
Згине, натомість буятиме скрізь амом ассирійський.
А коли зможеш уже пізнавать і героїв діяння,
Й батька твого, й природу чеснот почнеш розуміти, –

Плеканим колосом нива почне золотитись поволі,
 З дикоростучих лоз червоनावе звисатиме гроно,
 30 А твердотілі дуби медами спливатимуть рясно.
 Підступу давнього все ж окремі сліди позостануть:
 Будуть Фетіду веслом турбувать, міста замикати
 Мурами, тіло землі – кривим лемешем борознити.
 Тіфій буде новий, інше Арго – інших героїв
 Вибраних буде везти, інші війни розплюменяться
 І велетенського знову пошлють на троянців Ахілла.

Згодом, коли повносилий вік утвердить тебе мужем,
 Море покине купець; товарів сосна мореплавна
 Більше не буде мінять: земля всім буде все подавати.
 40 Ґрунт – від сапи, од серпа – виноградник не буде терпіти,
 Звільнить робочих биків од ярма кремезний оратай.
 Вовну не будуть вже вабить-дурить кольорів розмаїттям –
 Сам же баран на лугах то в пурпур ясно-червоний,
 То в золотавий шафран своєю вовну забарвлювать буде,
 Й по своїй волі багрець прихорошить ягнят на травичці.

«Так і біжіте, віки!» – своїм веретенам сказали
 Ті, хто весь час заодно із несхитною Долею, – Парки.
 Вируш (тоді вже наспіє пора) до почестей вищих,
 Пагонє, любий богам, Юпітера паростку славний!
 50 Світ озирни, що пливе під опуклим огромом склепіння,
 І суходоли, і далі морські, і неба глибини –
 Все озирни: як радіє усе настанню того віку!

Тільки б на старості літ не забракло життєвого духу,
 Щоб, як належить, я зміг діяння твої оспівати!
 Й не переможуть мене ні фракієць Орфей, ані лірник
 Лін, хоч того вчила матір, а той – був учнем у батька:
 Лін – Аполлона красу перейняв, Калліопи – фракієць.
 Навіть сам Пан – хай перед судом ми співали б аркадським, –
 Навіть сам Пан поразку свою, без сумніву, б визнав.

60 То починай же, хлоп'я, пізнавати матір в усмішці,
 Досить же горя їй принесли десять місяців довгих, –
 То починай же, хлоп'я: кому ніжно батьки не всміхались,
 Бог того не пригостить, не вшанує ложем богиня.

ЕКЛОГА П'ЯТА

Меналк, Мопс

М е н а л к

Раз уже, Мопсе, зустрілись ми тут, удатні обое
(Ти – у тростини дуть, а я – віршувати), то чом би
Нам не присісти собі під в'язи ось ті та горіхи?

М о п с

Згода. Старшого слухать мені, Меналку, годиться.
Чи ось у тінь ворущку в диханні Зефіра ступімо,
Чи у печеру миліш, виноградом оплетену диким,
Де – он поглянь! – хоч рідкі, а таки красуються грона.

М е н а л к

В горах у нас лиш Амінт позмагатися може з тобою.

М о п с

Ба, похваляється він взяти гору у співі й над Фебом.

М е н а л к

¹⁰ Мопсе, тобі починають – чи то про жагу до Філліди,
А чи Алкона хвалить, чи ганити грубощі Кодра, –
Ти починай, а Тітір козлят попильнує тим часом.

М о п с

Ні, краще ту, що на буковій свіжій корі я недавно
Вирізвав, пісню й розмітив її для співу по черзі,
Спробую – ти ж накажи до змагання Амінтові стати.

М е н а л к

Як та лозина гнучка уступає сивавій оливі,
 А низькорослий нешпеканий нард – пурпуровій троянді,
 Так, якщо я за суддю, Амінт – тобі уступає.
 Годі, закінчуймо ті балачки! Уже ми в печері.

М о п с

- 20 Плакали німфи усі над загиблим лютою смертю
 Дафнісом, – свідками ви, кущі горішини й ріки,
 Як мати, сина свого – вже лиш тіло німе – обійнявши,
 Кликала в горі богів, називала жорстокими зорі.
 Із пасовища в ті дні ніхто до холодних потоків,
 Дафнісе, стада не гнав; ні корови, ні жодна худібка
 З річки води не пила, мурави не торкнулась на лузі.
 Леви пунійські – й вони на загин твій рикали тужно,
 Дафнісе, – так і ліси, і дикі повідають гори.
 У колісницю Дафніс почав запрягати вірменських
 30 Тигрів; уперше повів у танок шанувальників Вакха,
 Вперше й листям м'яким обвив тоді прута гнучкого.
 Як для дерев – лоза, для лози – важке виногроно,
 Як для черід – бики, для родючої ниви – посіви,
 Так – і ти для своїх. Коли доля тебе нам забрала,
 Палес і сам Аполлон лишили нас напризволяще.
 Ось чому часто кукіль та вівсюг із борозен пнеться,
 Хоч довіряли ми їм ячменю добірного зерна.
 Й замість фіалок дивно м'яких, пурпурових нарцисів –
 Бач, розкошує будяк та рясніє реп'ях колочками.
 40 Дбайте про тінь для джерел, пастухи; притрушуйте землю
 Листям, – так Дафніс велить, – насипте ж пагорб для нього,
 І ще такі ось пісенні рядки хай прикрасять той пагорб:
 «Дафніс я, житель лісів, зірок моя слава сягнула.
 Гарного стада пастух, од стада – сам же гарніший».

М е н а л к

Так твоя пісня мене солодить, богорівний співаче,
 Як трударя – на травиці спочин, як жагучого в спеку –
 Перший водиці ковток із джерельця, що б'є собі, грає.

Не лише грою – голосом теж ти з учителем рівня.
 Хлопче-щасливче, другим тепер після нього ти будеш!
 50 Що ж, зараз я відповім, як умію, – про Дафніса пісню
 Буду співать, до зірок твого Дафніса буду підносити,
 Дафніса буду до зір піднімати, бо й мене любив Дафніс.

М о п с

Що може бути од дарунку твого дорожче для мене?
 Гідний хвали й сам юнак, і пісні твої – славні: про них я
 Од Стіміхона наслухавсь: вони – і йому до вподоби.

М е н а л к

Красен – незвичний поріг олімпійський тепер оглядає
 І подивляє зірки під стопою та облаки – Дафніс.
 Ось чому радістю повниться все – поля і діброви,
 Пан лісовий, пастухи і лісів опікунки – дріади.
 60 Не закрадається вовк до отар, на оленя сітей
 Не розставляє ніхто – радий спокою лагідний Дафніс.
 Навіть лісисті верхи – і ті свої співи підносять
 Ген до зірок; навіть скелі стрімкі, навіть камінь співає,
 Навіть – куці: «Меналку, він бог, він бог між богами!»
 Серцем, щасливче, горнись до своїх: вівтарі он чотири,
 Дафнісе; два з них – тобі, а два – для престольного Феба.
 Пінно-паркого на них молока по два кухлі щорічно
 Ставити буду, а ще – два кратери оливи м'ясної,
 Взимку при вогнищі гроно гостей веселитиму щедрим
 70 Вакхом, а влітку при спечному дні, десь у тіні розлогій,
 Литиму в кухлі вино молоде, Аріусії нектар.
 З Лікта Егон і Дамет під дуду мою будуть співати,
 Алфесібей – сатирів почне наслідувать танцем.
 Матиме завше пошану таку – чи коли будем німфам
 Дякувать за урожай, чи поля урочисто обходить.
 Поки любитиме гори кабан, а риба – потоки,
 Поки чебрець годуватиме бджіл, а роси – цикаду, –
 Поти триватиме ймення твоє й твоя, Дафнісе, слава!
 Як буде Вакха й Цереру благать оратай щорічно,
 80 Так – і тебе, й спонукатимеш сам ти його до благань тих.

М о п с

Як я за пісню таку, яким подарунком одячусь?
Так-бо за душу мене не беруть ні посвисти Австра,
Ні побережжя, де хвиля гулка налітає раз по раз,
Ні гомінкі, що між скель по долах пливають, води потоку.

М е н а л к

Спершу – сопілку в дарунок оддам, на якій награвав я:
«Палко пастух Корідон до Алексіса серцем горнувся».
Грав я і це: «Чиє стадо пасеш? Мелібеєве, може?»

М о п с

Ти ж он цей посох бери; просив Антіген його в мене,
Я ж не віддав, хоча гідний він був, щоб його полюбити, –
90 Мірно тим посохом мідь, по всій довжині його, в'ється.

ЕКЛОГА ШОСТА

Першою розпочала сиракузьким віршем співати
Й не погордила в лісах оселитися – Талія наша.
Битви і владарів я оспівував, поки за вухо
Кінтій мене не вщипнув: «Пастухові, Тітіре, личить
Плеканих пасти овець і тихішої пісні співати».
Раз уже так (не забракне-бо тих, хто хвалу тобі, Варє,
Прагне оддати і війни хмурні оспівувать віршем),
Пісню сільську на тонкій награватиму я сопілчині –
Й не без наказу. Але якщо хтось оте, що пишу я,
¹⁰ Буде з любов'ю читать, – усі тобі зарості наші,
Варє, співають хвалу, всі гаї. Наймиліша для Феба
З-між сторінок саме та, де Вара накреслене ймення.

Нум, Пієриди, вперед!.. Яюсь-то Хромід із Мнасіллом,
Хлопці, Сілена підстерегли, – той спав у печері,
Од учорашнього спухлий вина (така вже порода);
Одаль лежали вінки: він упав – вони покотились.
Тут же й кухоль важений висів на стертому вушку.
Тихо підкравшись (не раз, обіцяючи їм заспівати,
Старець дурив їх), вінками його, мов путами, в'яжуть.
²⁰ Тут же й Егла до тих хлопчаків боязких підоспіла,
Перша з наяд у красі, й коли той продирав уже очі,
Соком морви черленим йому і чоло маже, й скроні.
Він же на те, сміючись: «Кого в'яжете, хлопці? Зв'язали –
І розв'яжуть. Чи не досить того, що вдалося зв'язати?
Хочете, щоб заспівав я? Гаразд. Та лиш вам. А для неї –

Я не таку нагороду знайду». І почав свою пісню.
 Ти б надивився тоді, як доладно і фавни, і звірі
 В танець ідуть, як несхитні дуби й собі захитались.
 Фебові так не радіють, повір, верхогір'я Парнасу,
 30 Не подивляють аж так Родопа й Ісмар Орфея.
 Спів же повів про те, як зійшлись у порожньому світі
 Першопочатки повітря й землі, і широкого моря,
 І осяйного вогню; як з усіх тих первнів постало
 Все – і сам круг земний, не окріплий ще, народився.
 Тверднути став тоді ґрунт – і Нерей берегам здивувався.
 Так набувати усе почало тоді обрисів різних.
 Ось уже й сонце нове заясніло землям на подив,
 І пролилися дощі; коли вище підбилися хмари,
 Буйно до сонця ліси потяглись і звірі бродити
 40 Тут, а то там почали по досі не знаних ще горах.

Далі – про камені Пірри веде, про владу Сатурна,
 І про Кавказ, про орла, що карав Прометея за крадіж.
 Ще ж і про Гілла: його над струмком аргонавти лишили,
 Потім гукали – й лиш берег одлунював: «Гілле, гей, Гілле!»
 Й про Пасіфаю: щасливо б жила, якби не те стадо
 Й той, з ким гасила жагу, кого прагнула, – бик білосніжний.
 Що ж то за безум тебе охопив, о діво нещасна!
 Й Претові доньки в полях так само мукали лунко,
 Жодна ж, однак, не пішла, за звичаєм стада, ділити
 50 Ложе гидке, хоча плуга тягти боялася кожна
 Й лячно торкалась чола – чи, бува, не прорізались роги.
 Діво нещасна, тепер, поки ти десь у горах блукаєш,
 Той, на м'який гіацинт білосніжним боком прилігши,
 Під темнолистим дубком пережовує трави зелені,
 А чи корову якусь здоганя... Гей, німфи діктейські,
 Загородіть, де галява яка, всі дороги до неї,
 Підступи всі, бо й тепер нам бика того блудного в очі
 Можуть упасти сліди – чи зелену траву десь угледить,
 А чи за стадом ітимає; тоді аж до стаєнь гортінських
 60 Хай допроводять того блудника, заманивши, корови.
 Далі – про ту, що з Гесперії яблуком так захопилась,
 І про Фаєтонтіад, що, корою із мохом узявшись,

Корінь пустили і вільхами враз із землі піднялися.
 Ще ж і про Галла, що брів узбережжям Пармесу, аж поки
 Не повела його з сестер одна до верхів Аонійських,
 Як увесь хор Аполлона піднявсь, щоб його привітати.
 Якось таке йому Лін, в кого дар од богів до співання,
 Квітом і листям селери рясним чоло увінчавши,
 Мовив, пастух: «Ця сопілка – тобі од Муз подарунок.
⁷⁰ Старець аскрейський колись її мав; бувало, заграє –
 І ясени йдуть із гір на ту гру, хоча й незворушні.
 Їм і співай ти про те, звідки гай узявся Грінійський,
 Щоб якийсь інший гай Аполлоном отак не пишався».

Що тут додати? Чи про Нісову Скіллу, чиє білосніжне
 Лоно гавкучі дива, – така чутка йде, – оперезали,
 Як дуліхійські судна вона затягнула в кипучий
 Вир – страховиська-пси бідолах мореплавців порвали.
 Чи про Теря, що іншу подобу взяв, про Філомелу,
 Що подала йому страви жакні, їх дарами назвавши,
⁸⁰ Про її втечу – про те, як нараз на крилах незвичних
 Понад свою ж таки кривлю літять почала, нещаслива?
 Все, що колись-то блаженний Еврот од промінного Феба,
 З уст його, чув і що лаврам своїм велів перейняти, –
 Все те співає Сілен; від долин до зірок лине пісня.
 Втім, до кошари зганяти овець і вести їм рахунок
 Веспер велить, що тим разом настав проти волі Олімпу.

ЕКЛОГА СЬОМА

Мелібей, Корідон, Тірсіс

Мелібей

- Сів собі Дафніс якось у тінь шелітливого дуба,
Тірсіс же і Корідон стада свої разом зігнали:
Тірсіс – овець, Корідон – обтяжених вим'ями кізок, –
Жваві обидва, у розквіті сил, обидва аркадці.
Рівні й у співі оба й змагатися рівно ж готові.
Поки вразливі в саду захищаю від холоду мирти,
Цап мій, отари вожак, заблукав кудись. Тут випадково
Дафніса бачу; він же – й мене: «Агов, Мелібею,
Швидше, – гукає, – сюди! Є цап твій, є козенята!
- ¹⁰ Маєш дозвільну хвилину якусь – опочинь собі в тіні,
До водопою самі поспішать і без тебе корови.
Тут очеретом густим береги затіняє зелені
Мінцій і бджоли гудуть у верхів'ї священного дуба».
Що тут робить? Ні Алкіппи ніде, ні Філліди не бачу,
Що, вже відлучених, дома б ягнят мені позачиняли.
Тірсіса славне тим часом було з Корідоном змагання,
От я й надав їхній грі над ділом своїм перевагу.
Поперемінно оба почали вони вірші співати, –
Як і веліли Музи співать їм, – поперемінно.
- ²⁰ Зачин робив Корідон – і тут же відспівував Тірсіс.

Корідон

Німфи мої дорогі, Лібетриди, або мені звольте
Пісні такої вділити, як у Кодра мого (він із Фебом

Рівний у співі), або – не всім на таке спромогтися! –
Хай на священній сосні моя дудка співуча повисне.

Тірсіс

Зелен-плющем, пастухи, увінчайте співця, що сягає
Зросту свого, а в Кодра живіт хай од заздрості лусне!
Все ж, як над міру хвалитиме він, – то нардом намажте
Лоба мені, щоб лихим язиком він співця не зурочив.

Корідон

Деліє, хлопець Мікон тобі голову вепра жорсткого
³⁰ В дар дає й оленя довгоживучого роги розлогі.
Все це мені б оддала – у мармурі стала б гладкому
І пурпурові котурна шнурки вповили б тобі ніжку.

Тірсіс

Глек молока із книшем – цього тобі досить, Пріапе,
Ждати од мене щорік: пильнуєш скромненького саду.
Поки що з мarmуру ти, а примножиш отару приплодом –
Із мarmурового, слово даю, – у золоті станеш.

Корідон

О Галатее, солодша за мед, од лебідки біліша,
З виду ясніша, ніж плющ-яснолист, Нереева доню,
Щойно з пашні череда потягнеться, сита, до стаєнь –
⁴⁰ Хутко приходь до свого, якщо любиш іще, Корідона!

Тірсіс

Хай ще гіркішим здамся тобі, ніж зело сардонійське,
Злючіший, ніж кропива, і дешевший, ніж баговиння, –
Хай, якщо день цей мені не довший од цілого року.
Що, не напаслись іще? Майте сором! Додому, корови!

Корідон

Вдягнені в мох кринички, од сну шовковистіші трави,
Й ви, що у тінь негусту берете їх, сунічні деревця,
Будьте рятунком овечкам у сквар: на порозі вже літо,
Спечна пора; де лозина яка, там бруньок уже ясно.

Тірсіс

Вогнище тут і смолівки палкі, не бракує живого
50 Полум'я – сволюки од кіптюги вже геть почорніли.
Так нас тут журить морозний Борей, як вовка у лісі –
Кількість ягнят, а бурхливу ріку – береги її тихі.

Корідон

Тут – ялівець, тут каштани, кілким найжачені плодом,
Де яке дерево – плоду під ним понападало рясно,
От і сміється усе. Та якби миловидий Алексіс
Гори полишив оті, ти б казав, що й потоки – безводні.

Тірсіс

Геть висихають поля. Вилягають під спекою трави.
Затінку Вакх не дає лозі виноградній на схилах, –
Та оживуть нам ліси, хай-но прийде наша Філліда,
60 Хай-но Юпітер дощем рясним із неба проллється.

Корідон

Любить тополю Алкід, Іакх – лозу виноградну,
Мирт – Венера, а Феб – свою-таки зелень лаврову.
Любить Філліда горіх і, поки він їй буде любий,
Гору над ним ані мирт, ні Фебова зелень не візьме.

Тірсіс

Ясен – то лісу краса, для городу окрасою – сосна,
Біля потоку тополя росте, ген у горах – ялиця.
От якби ти був зі мною частіш, красуню-Лікідє, –
Ясен – в лісах уступив би тобі, а сосна – в городі!

Мелібей

Й це пам'ятаю, і те, як, подоланий, марно змагався
70 Тірсіс. І з того дня Корідон для нас став Корідоном.

ЕКЛОГА ВОСЬМА

Дамон, Алфесібей

Зараз про те, як Дамон із Алфесібеєм співали,
Два пастухи, оповім. Про траву забувала й корова,
Щойно вступали у спір; торопіли зчудовано й рисі,
Ріки повільніше, тихше пливли або й геть завмирили –
Зараз повім, як Дамон із Алфесібеєм співали.

Чи колись стріну той день, – хай долаєш пороги Тімаву,
Хай пропливаєш уздовж берегів Іллірійського моря, –
Чи колись стріну той день, щоб діяння твої оспівати,
День, що дозволить мені понести по широкому світу
¹⁰ Твори пісенні твої, котурнів Софоклових гідні?
З тебе почавши, тобою скінчу. Прийми ж мою пісню, –
Я ж із веління твого її склав, – і дозволь у вінок твій,
В лавр переможний, вплести й плюща нев'янучу зелень.

Щойно лиш тіні нічні прохолодою вслали долини
Й роси упали на трави м'які, для отар найсолодші, –
Так ось почав Дамон, опершись на стовбур оливки:
«Лягідний день посилаючи нам, зясній, Світлоносцю!
Геть ізнемігши в любові своїй нещасливій до Ніси,
Плачучи, я до богів, – хоч од них співчуття не діждався, –
²⁰ Ще раз в останню годину свою, на відході, звертаюсь.
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!

Менал і шумом гаїв, і шепотом сосон солодким
Завше звучить; жагу пастухів наслухає він завше
Й Пана, хто перший сопілці велів не лежати без діла.
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!

Мопсові Нісу дають... Чого ж іще ждати?.. У парі
Грифа – з конем запряжуть. А далі – й така буде днина –
28а Із гончаками лань полохка прийде пити до річки.
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!

30 Мопсе, стружи смолівки – он дружину тобі вже провадять!
Сип і горіхи! Для тебе он Геспер лишає вже Ету.
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!

Он ти з яким поєдналась, а всі – тобі вже нерівня:
Вже й моя дудка – не до душі й мої кози – не милі, –
Брови кошлаті і борода, мов, нечесана в мене.
Думаєш, люду земного діла богів не обходять?
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!

Ти ще дівчатком була – я в саду тебе нашим побачив:
Росяні яблука з матір'ю ти, пам'ятаю, зривала,
40 Я супроводжував вас, дванадцятирічний хлопчина,
Й міг уже сам до гнучких гіллячок дотягтися рукою;
Тільки побачив – пропав! Підхопив мене блуд, наче вихор!
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!

Знаю природу Амура тепер! Десь на урвищах диких,
Певно, Родопа чи Тмар, чи найдальші краї гарамантів
Хлопця зродили того – і племені, й крові чужої.
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!

Грізний Амур, було, матір навчив забруднить свої руки
Кров'ю своїх же дітей, – жорстока, певно ж, і мати.
50 Хто з них жорстокіший все ж – лихий хлопчина чи мати?
Й він, той хлопчина, – лихий, жорстока рівно ж і мати.
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!
Хай од вівці нині вовк утіка, золоті нехай родить
Яблука дуб віковий, а вільха квітує нарцисом,
Сльози янтарні нехай із кори тамариска спливають,
З лебедем спір – сова хай веде, Орфеєм хай стане

Тітір в лісах, Аріоном-співцем – посеред дельфінів.
Нумо, сопілко моя, меналійських наспівувать віршів!

Морем хай стане весь світ, а ви, ліси, – прощавайте!
60 Зі стрімчака – стрімголов у морську безодню кинусь!
Дар, передсмертний дар од мене коханець хай прийме;
Годі, сопілко, снують меналійські ті наспіви, годі!»

Так от Дамон. А що в відповідь чув од Алфесібея,
Музи, кажіть (не всі ж – усе однаково можуть!):
«Воду неси і жертovníк м’якими обв’язуй стрічками,
Свіжих клади галузок і ладан пахучий запалюй!
Силою слів-заклинань скаламутить розум коханця
Спробую; все наче є – потрібні лише заклинання!

З неба на землю й Люну стягти мають міць заклинання!
70 З друзів Улісса – свиней заклинанням Цірцея зробила.
Чари й холодну змію розривають навпіл у травах.
Дафніса з міста додому ведіть, мої заклинання!

Ниткою різних трьох кольорів потрійною спершу
Образ обводжу твій; обвівши – круг вітвара йду я
Теж із ним три рази: бог непарному радий рахунку.
Дафніса з міста додому ведіть, мої заклинання!

Тричі вузлом ті три кольори зв’язи, Амарілло,
Й тут же, зв’язавши, скажи: “Венерині сіті спілітаю”.
Дафніса з міста додому ведіть, мої заклинання!

80 Як ото глина твердне, а віск, од цього ж таки жару,
М’якне, – нехай од моєї жаги так із Дафнісом буде.
Грисом посип, обпечи у смолі тоді лавра сухого:
Дафніс невірний – мене, я – Дафніса спальною образ.
Дафніса з міста додому ведіть, мої заклинання!
Дафніса пристрасть така, як телицю, що умліває
І по гаях за биком, по яругах шукає, по дебрах,
Потім десь біля ріки, знесилена, лігши у травах,
Не помічає, що пізня вже ніч спадає на землю, –
Дафніса пристрасть хай палить така – лікувати не буду.
90 Дафніса з міста додому ведіть, мої заклинання!

Це своє вбрання колись як своєї любові заставу
Зрадник лишив – те вбрання я тут, таки на порозі,
Земле, вручаю тобі, – за Дафніса гарна застава.
Дафніса з міста додому ведіть, мої заклинання!

Трави ось ці й на Понті назриване це ось труйзілля
Меріс вручив мені сам (на Понті добра того досить),
Бачив же я, і не раз, як од зілля того ставав вовком
Меріс і в лісі зникав; викликав він і душі померлих,
Міг і врожай з одного – на інше спровадити поле.
100 Дафніса з міста додому ведіть, мої заклинання!

Попіл неси за поріг, Амарілло, неси до потоку
Й кинь через голову, не озираючись: Дафніса так я
Все ж досягну, хоч йому не страшні ні боги, ані чари!
Дафніса з міста додому ведіть, мої заклинання!

На вівтарі он попіл – поглянь, – поки все ще барюся,
Сам же пойнявся вогнем; хай знак цей вийде на добре!
Що це, однак, не збагну... І Гілак на порозі загавкав...
Вірити?... Чи, хто закоханий, сні сам собі навіває?...
Досить уже заклинань! Додому, додому йде Дафніс!»

ЕКЛОГА ДЕВ'ЯТА

Лікід, Меріс

Лікід

Мерісе, друже, куди? По дорозі, як бачу, до міста?

Меріс

Ось я до чого, Лікіде, доживсь, чого й у жахному
Сні не боявсь: прибулда-вояк зайняв мій родимий
Кусник землі: мовляв, це мое, а ти – забирайся!
От мов побитий собака бреду... Усім випадок крутить!
Цих козеняток – хай би пропав! – несу, бач, для нього...

Лікід

Чув я, одначе, що звідтіля, де ті пагорби дальні
Спуском пологим сюди до рівнин оцих потяглися,
Аж до ріки й до старих поламаних бурєю буків,
¹⁰ Землю свою ваш Меналк піснями зберіг за собою.

Меріс

Так-то, Лікіде, так... Та при дзвоні мечів моя пісня
Може не більше, до слова скажу, ніж голубка, як тільки
На хаонійських полях зауважить орла налітного.
Та якби зліва мене, із душлавого дуба, ворона,
Каркнувши, не встергла від нових судових суперечок,
Більше б не жити ні Мерісу тут, ні Меналкові навіть.

Лі к і д

Хто ж то піти б міг на злочин такий? З тобою, Меналку,
 Друже, могли б ми, гай-гай, без утіхи такої лишитись!
 Хто б то оспівував німф? Квітучими травами землю
 20 Хто б устеляв, хто гіллям затіняв би од спеки джерела?
 Хто б то співав? Того співу я сам нещодавно підслухав –
 До Амаріллі ти з піснею йшов, до обранки моєї:
 «Тітіре, поки вернусь (я бігцем) – попаси моїх кізок,
 А напасуться – жени до води. Але остерігайся
 Цапа: скотинка битка – будь-коли може вдарити рогом».

М е р і с

Ще ж і таке, що для Вара співав, іще сирувате:
 «Варе, ймення твоє, – тільки б Мантуя в нас залишалась,
 Мантуя, надто близька до Кремони, що горя зазнала, –
 Лебеді співом своїм підніматимуть ген понад хмари!»

Лі к і д

30 Хай же бджоли твої уникають тисів кірнейських!
 Хай од люцерни в твоїх корівок роздувається вим'я!
 Є що співають – починай! В Пієрід – і я за поета,
 Маю і я що співають. Пастухи співцем називають
 Також мене, але їм, по правді, не дуже я вірою,
 Бо ж ані з Варієм я, ані з Цінною в співі не рівня,
 От гусаком хіба загелгочу в лебединому хорі.

М е р і с

В думці, Лікіде, і я ті пісні свої перебираю,
 Чим іще пам'ять жива. Ага... ось на цій зупинюся:
 «О Галатее, прийди! Яка ж то у хвилях забава?
 40 Тут яскравіє весна, тут квітами землянка сипле
 Вздовж берегів річкових, срібнолиста тополя печеру
 Тут отіняє, а лози виткі холодочок сплітають.
 Будь біля мене, а там – хай б'є люта хвиля об берег!»

Лі к і д

Що, як тієї почнеш, яку чув я від тебе ясної
 Ночі? У пам'яті наспів лишивсь, а слів не згадаю.

Меріс

«Що ж ти за сходом одвічних сузір'їв, Дафнісе, стежиш?
Цезаря ж, сина Діони, зоря зяясніла сьогодні,
Та, під якою радіє посів рясним урожаєм,
А виноград на горбах під сонцем жарким паленіє.
50 Дафнісе, груші сади, а плоди хай зривають онуки!»
Все берете ви, літа, – враз із пам'яттю: тямлю, не раз я,
Ще коли хлопчиком був, міг цілими днями співати,
Нині ж я стільки пісень тих забув! Уже й голос тікає,
Меріса голос, гай-гай!.. Вовки мене вгледіли, видно...
Все ж од Меналка чимало пісень моїх можеш почути.

Лікід

Що не відмовка, то більше кортить мені спів твій почути.
Це ж задля тебе вода – наче скло, вітерець задля тебе
Й не шеберхне; принишло усе, затаїло дихання.
Ми саме на півдорозі тепер, он уже й Біанора
60 Пагорб могильний, глянь, завиднів. Отут, де селяни
Лист розбуялий стрижуть, – отут собі й заспіваймо!
Тут козенят поклади. Ще встигнемо, друже, до міста,
А боїмося дощу (під ніч, бува, похмурніє) –
Можна й ідучи співать: не так нам дошкулить дорога.
А щоб ідучи співать – за тебе козляток нестиму.

Меріс

Годі вже, любий, тих слів! Упораймо справу нагальну,
А як надійде Меналк, то й пісня звучатиме краще.

ЕКЛОГА ДЕСЯТА

Дай завершити мені й останній мій труд, Аретузо.
 Депо я Галлові маю сказати, але так, щоб ті вірші
 Й для Лікоріди були. Хто ж бо Галлові в пісні відмовить?
 Хай же, поки пливатимеш над дном сицилійського моря,
 Хвилі гіркої з потоком твоїм не змішає Доріда.
 В путь же! Турботливу Галла любов оспівуймо нині,
 А молодий чагарник хай кирпаті поскубують кози.
 Я не співаю глухим: відспіває ліс кожне слово.

Де ви, у дебрах яких, у яких ви яругах, наяди,
¹⁰ Діви, були, коли Галл од злощасної гинув любові?
 Пінд на заваді ж не був, не спіяли верхів'я Парнасу,
 Ні Аганіппи священний потік у краю беотійців.
 Тож навіть лаври над ним, тамариски навіть ридали,
 Й Менал, у соснах увесь, над ним, що лежав під скалою,
 Сльози ронив, і Лікею верхи, хоч укриті льодами;
 Стали і вівці довкруг, – як ми не брідимось ними,
 Так не цурайся отар і ти, божественний співче, –
 Пас же овець побіч хвиль річкових навіть красень Адоніс.

Ось і вівчар підійшов, спізнілі прийшли свинопаси,
²⁰ Ось і Меналк, іще вогкий од рос жолудевого лісу.
 «Що за жага така?» – всі водночас. Аполлон, появившись:
 «Галле, – питає, – відкіль такий шал? Твій світ, Лікоріда,
 Через сніги, де жажіття боїв, подалася із іншим».
 Далі й Сільван у вінку лісовім, зі жмутом великих
 Лілій, завітних стеблин осоки, потрясаючи ними,

Став, а ще – Пан, Аркадії бог (ми самі його зріли:
 Був розмальований соком густим бузини і цинобри), –
 «Де вже тут міра?» – спитав. Та Амур і не дбає про міру.
 Слізьми – жорстокий Амур; мурава – протічною водою,
 30 Дроком – бджола, а листям – коза ніколи не ситі.

Він же, смутний: «Але розповісте ви, Аркадії діти, –
 Ви ж бо такі над співцями співці, – отим верховинам
 Про мою тугу. Спочинуть кістки мої в мирі, як тільки
 Ваша сопілка затужить колись над моєю любов'ю!
 От якби був я один з-поміж вас, то як же б охоче
 Ваші отари я пас та зрізував грона дозрілі.
 Певно, б відчув я жагу до Філліди або до Амінта,
 А чи до ще когось, – то не біда, що Амінт смутловидий:
 Темний фіалковий цвіт, у чорниці – ягоди темні.
 40 Десь поміж верб зо мною б лежав, між лоз виноградних;
 Барвні Філліда сплітала б вінки, Амінт нам співав би.
 Тут – льодяні струмки, тут шовкові луги, Лікорідо,
 Тут – зелен-гай, тут я вік вікував би, мила, з тобою!
 Та нерозсудна жага тебе в табір військовий загнала –
 От і живеш на очах ворогів, серед брязкоту зброї.
 Ти од вітчизни далеко, – гай-гай, чи подумати б міг я! –
 Рейну тремкі холоди, альпійські сніги ти без мене
 Бачиш, безжальна, сама!.. Та лише б не дійняв тебе холод!
 Тільки б ти ніжок своїх об льоди не порізала гострі!

50 Що ж, я піду й пісні, укладені віршем халкідським,
 На сицилійській пастушій дуді награватиму тужно.
 Краще страждати мені у лісах, де звірів барлоги,
 І на корі молодій своє начеркнути кохання:
 Дерево буде рости – ростиме з ним і кохання!
 Я ж по менальських борах із німфами буду бродити,
 Чи полювать кабанів-сікачів, – і нехай не завадить
 Навіть зима партенійські яри обсідають гончаками.
 Бачу себе, як ходжу по ярах, по гаях шумколистих,
 Як із парфянського лука меткі кідонійські пускаю
 60 Стріли, – але чи то лік од мого невідступного шалу?
 Де такий бог, кого муки людські могли б зворушити?

Ось чому й гамадріади мені, й пісні вже не милі,
 Навіть пісні! Та й самі ті ліси – вже вас бачить не хочу!
 Бога того не зламать, хоч як ти йому опирайся!
 Навіть якби у мороз ми у Гебрі спрагу гасили,
 Чи при зимі дощовій підійшли до снігів сітонійських,
 Чи, коли сохне-вмирає кора на високому в'язі,
 Ми під сузір'ям Рака пасли б овець ефіопських.
 Все побиває Амур! Амурові – й ми уступімо!

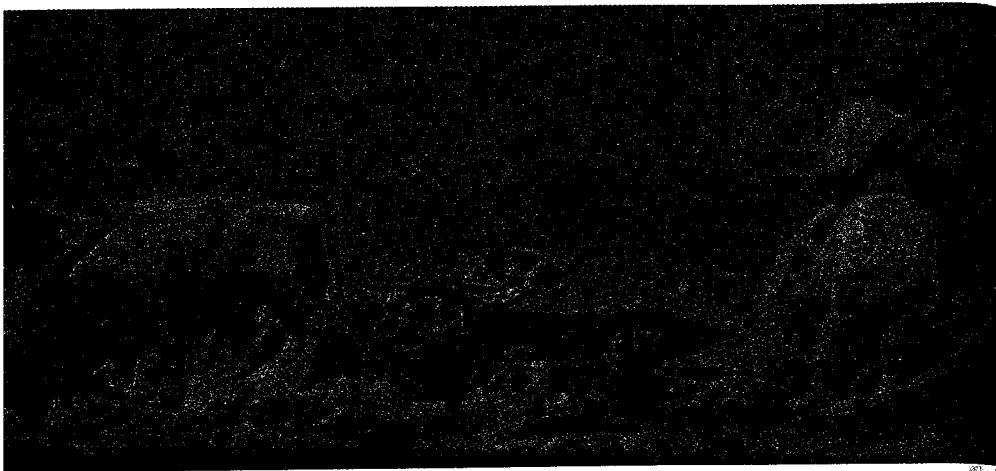
70 Досить уже проспівав тих пісень ваш співець, П'єріді,
 Поки сидів і сплітав із гнучких калачиків кошик;
 Ви вже подбайте про те, щоб Галл оцінив їх належно,
 Галл, до якого любов моя так щогодинно зростає,
 Як із приходом весни іде в ріст, зеленіючи, вільха.

Годі сидіти: сутінь для тих, хто співає, – шкідлива,
 Де ялівець – густішає тінь, та й плодам вона шкодить.
 Кізоньки ситі, вже Геспер іде, – поквалітесь додому!

ГЕОРГІКИ

КНИГА ПЕРША

Як до буяння посів довести; під якою зорею
Грунт, Меценате, орать, а з в'язом лозу виноградну
Спарювать; як годувати биків, як ходити належить
Коло отар; який досвід із бджіл ошадливим плем'ям —
Ось про що спів поведу. А ви, найосяйніші неба
Світочі, що у ковзкій провадите рік високості, —
Вакху, Цереро блага! Земля ж бо із вашої ласки
На наливний колосок хаонійський жолудь змінила
Й сік виногрон поєднала в одно з Ахелоя прозорим
¹⁰ Плином; і ви, селян божества, сприятливі Фавни,
З Фавнами й ви завітайте сюди, лісолюбні Дріади, —
Ваші вславляю дари. І ти, хто, тризубцем об землю
Первісну гупнувши, вивів коня тремкого, Нептуне!
Й ти, опікуне гаїв, де триста корів білосніжних
На соковитій траві серед заростей Кеї пасуться,
Й сам ти, отецький покинувши ліс та ізвори Лікею,
Пане, безпеко отар, якщо маєш в опіці Менал свій, —
Пісні, тегейцю, сприяй! І ти, що маслину, Мінерво,
Винайшла! Й ти, хто закривлений плуг дарував нам, юначе,
²⁰ Й ти, що несеш молодий кипарис із корінням, Сільване!
Всі ви, богині й боги, над полями пильна турбото,
Ви, хто плекає плоди, первісні плоди, самосійні,
Ви, хто щедрим із неба дощем окроплює землю!
Врешті, Цезарю, ти, — хто зна, які задуми вишніх
Стрінуть тебе: міста озирнуть захочеш чи, може,
Лад усім землям давать, і весь світ, окіл неосяжний,

- Прийме тебе, плодів сівача і владуку погоди,
 Божеські скроні тобі материнським миртом повивши,
 А чи безкраїх морів станеш богом, і мореплавці
 30 Славитимуть лиш тебе; чи служить тобі Тула крайсвітня
 Буде, чи зятем (води всі – придане) Тетія візьме,
 Чи як новітня зоря в місяцях повільних заблеще,
 Де ще є місце між Ерігоною й клешнями Рака
 (Он палахкий Скорпіон уже тягнеться: місце для тебе
 Сам же належне дає – чимало простору неба).
 Був би хоч ким (твого берла ні Тартар не сміє чекати,
 Ані тебе не діймає жага там за владаря бути,
 Хоч Єлісейські поля – то давнє захоплення греків,
 Та й Прозерпіна не квапиться йти на материн оклик), –
 40 Шлях легкий нам стели, сміливий намір схваливши.
 Згляньсь на селян, що не знають іще стежини тієї, –
 Будь за проводаря, наші заклики слухай вже нині.

- Щойно з диханням весни із сизих гір льодовиті
 Ринуть струмки й таки на очах пухкішає брила –
 Віл хай тоді вже сапне, відчувши тверду на чепігах
 Руку, хай зблискує стертий леміш, одкидаючи скибу.
 Нива лиш та вдовольнить надії селян заповзятих,
 Що впродовж року двічі і жар, і холод відчує, –
 Ось коли щедрий врожай ламатиме засіки повні!..
 50 Та перед тим, аніж борознить ще не знану рівнину,
 Вивідать варто, які тут вітри, який норів у неба,
 Рідні пізнати місця: які вони, як оброблять їх,
 Чим догодить нам те а чи те, у чому – відмовить.
 Тут ось – збіжжя, а там – лоза виноградна буйніша;
 Тут плодоносять сади, а деінде (й сіять не треба) –
 Трави. Не бачиш хіба, що Тмол шафран постачає,
 Індія – кістку слона, сабеї розніжені – ладан,
 Грізне залізо – голий халіб, струмину боброву –
 Понт, а Епір – гарячих кобил для пальм олімпійських?
 60 Вічні закони й уклади такі місцевостям різним
 Мудра природа дала, відколи, як світ народився,
 Девкаліон у порожній ще простір розкидав каміння, –
 Звідси – й люд, наше плем'я тверде. Отож уже в перші,

З роком новим, місяці хай товщу землі урожайну
Глибоко зорюють дужі воли, щоб одвалену скибу
Пороховійне пекло на спеках настояне літо.

А неврожайна земля – тоді під появу Арктура
Досить її плиткою лишень зорать борозною:

Тут – щоб лиха трава врожаїв марних не глушила,

70 Там – щоб худий пісок ще й вологи скупої не втратив.

Далі – поле під пар через рік пильнує залишати,
Хай по жнивах одпічне, полежить собі перелогом.

Чи зернові засівай через рік, золотаву пшеницю,

Де перед тим у стручках торохких урожай побирає ти

Чи де з люпином гірким тонкоплідна вика буяла –

Лісом стояли шумким, куди не глянь, крихкостеблі.

Ниву виснажує льон, та й вівса виснажує засів,

Мак виснажує теж, летейської повен дрімоти.

Та через рік – новий урожай. Але не лінує

80 Ні перегноем масним упору наситити землю,

Ні по безсилах полях розсипати попіл нечистий.

Так дає змогу ріллі одпочити чергування посівів.

Втім, не цілком розчарує тебе й необроблене поле.

Часто, коли знемоглася рілля, їй вогонь помагає –

Пломінь тріскучий вмиє пожере на ній кволе стеблиння.

Так чи глибинну снагу й поживу життя черпають

Орні ґрунти, чи випалює жар усіялку в них ваду, –

От і виходить, мов з потом, із них волога шкідлива,

Чи розширяються в тому огні потаємні щілини

90 Дихальні, через які юна зелень п'є соки живлющі,

Чи більше твердне земля, змикаючи зяючі пори,

Щоб ні дощі налітні, ні стрімкого сонця потуга

Шкоди не завдали, ані подув Борея разючий.

Хто раз у раз мотикою б'є неподатливі брили,

Плетену тягне свою борозну – той ріллі помагає

(Стежить з Олімпу не марно за ним русява Церера);

Хто кривим лемешем борознить одвалену скибу,

Краючи вдруге її набік нахиленим плугом,

Землю хто звик оброблять, хто нивам повеліває.

- 100 Вогких у неба випрошуйте літ, а зим – не похмурих,
 О рільники! З порохами зима – заколоситься нива,
 Буїно зародить рілля. Не хвалиться й Місія гойна
 Жнивом таким, ані Гаргари схил – таким урожаєм.
 Що про того додять, хто, в землю метнувши насіння,
 На неподатливі йде, дзюбаком їх довбаючи, брили,
 Чи протічної води підведе, рівчаки прокопавши,
 Чи, як у сквар жажтить пониклими травами поле,
 Враз удається йому з крутояру, з-під брівки самої,
 Видобуть воду – і жебонить, камінчики котить
- 110 Виприск живий, тамує полів порепаних спрагу?
 Що – й про того, хто, боячись, щоб не впала вся нива
 Під урожаєм важким, віддає її надмір на пашу,
 Ще поки вруна сягнуть борозни? Чи про того, хто вогкість,
 Що в болотах залягла, од ґрунту пухкого відводить?
 Надто, коли в дощові місяці, наповнившись, ріки
 З ложа виходять – і мулом затягує все доокола;
 Звідси – й ті болота, що парку мокроту видихають.

- Та хоч яка то праця важка для вола й для людини –
 Орні поля оброблять, – а проте дикі гуси-зухвальці
- 120 І стрімонійський журав, і з гірким корінням цикорій
 Діло псують. Небажана й тінь. Нелегка з волі Батька
 Стежка ця – труд рільника; його вмінням він же уперше
 Зрушив поля: турботами гострячи розум людини,
 Не допустив, щоб у сні заснітилися його володіння.
 А до Юпітера влади рільник над землею не мав ще,
 Жодних знаків чи меж не годилось тоді накидати
 Вільним полям. Гуртом брали все; земля не скупилась:
 Не на вимогу – сама, плодови́та, всіх годувала.
 Він же, Юпітер, зміям на зуб дав чорну отруту,
- 130 Вовкові – здобич брати велів, гнівитися – морю,
 Мед із листя струсив, вогонь приховав, струмувати
 Винам не дав, що джерельцями тут, то там жебоніли, –
 Щоб усіляких умінь набував метикующий досвід:
 Щоб поступово із борозни зернові проростали,
 Щоби із кременя, з жили його, викрешувать іскру;
 Вільхове днище ріка на собі тоді вперше відчула,

- Вперше лічити зірки й називать їх став мореплавець –
 Гроно Плеяд, і Г'ад, й Ведмедицю, дочку Лікаона.
 Сіт'ями звіра навчилися ловить, а клеєм підступним –
- 140 Пташку, дрімучі яри – собаками брати в облогу.
 Той мече невід серед ріки, тягарцями б'є воду,
 Де глибина; інший – морем сіть намоклу волочить.
 Далі – залізо гризьке й пили дзвенючої зуби,
 А перед тим колоди кілкі хіба клином кололи.
 Так от уміння різні прийшли. Праця все пододала –
 Силою; і при пекучій нужді – спонука до дії.
 Спершу Церера навчила людей одвалювать плугом
 Скибу, коли у священних лісах поменшало ягід
 І жолудів, а Додона вже смертних не годувала.
- 150 Далі й з хлібами біда почалась: тонкі їхні стебла
 Ржа стала їсти гидка, розрісся на ниві колчужий
 Ледар-будяк; загибає посів, а колоччя – бує.
 Тут і болотний горіх, і реп'ях; на плеканій ниві –
 Стоколос, дикий овес, негодяще все бере гору.
 А полінькуеш з мотикою йти на бур'ян раз до разу,
 Шумом не будеш птахів одганять, навислої тіні
 Не підтинатимеш, теплих дощів не попросиш у неба –
 Ой, будеш марно зітхать, як сусід засипатиме засік,
 Сам же – дубову гілля трястимеш собі у поживу.
- 160 Час тепер мовити про рільників суворих оруддя,
 Бо лише з ним можна сіяти; з ним – плекати посіви.
 Перше – зігнутий леміш, сива міць дубового плуга
 І непоквапний віз, елевсінської гордість богині,
 І молотарка, а з нею валець, і важенні мотики;
 Різні, крім того, з лози прості знаряддя Келея,
 Решета з дерева ще та млинок містичний Іакха –
 Все це заздальгідь буде в тебе, якщо на належну
 Славу, рясний урожай божественних нив, уповаєш.
 Далі. Зітнувши в ліску для чепіг іще молодого
- 170 В'яза, щосил його гнуть відповідно до рала кривого,
 Дишель у вісім стіп від кореня тягнуть потому,
 Далі – лопатки дві, на спині плуга – розсохи.
 Липу рубають іще для ярма, для чепіги – легкого

Бука, щоб можна було позаду правити ралом.
Дерева міць – над огнем, у димі, перевіряють.

З приписів давніх ще не один навести тобі можу,
Як не цураєшся їх і дрібницями не легковажиш.
Землю передусім маєш вирівнять валом великим
І перебрати в руках, трохи глини додавши в'язкої,
180 Щоб не взялась бур'яном, не порепалась, не спорохніла,
Щоб не чіпалась усяка напасть: от мишка маленька
Гарне собі під землею житло, ба, й засіки зробить,
Чи завізьмуться незрячі кроти собі нір наривати,
Знайдеш у ямці рогуху бридку... Чого лиш не зродить
Тучна земля: он хробак-рабівник собі нагромадив
Гори зерна, он мурашка – весь вік своїй старості служить.
І на мигдаль поглядай: коли вкриється квітом у лісі,

Аж до самої землі сягаючи віттям пахучим,
Ще ж коли рясно плодів – то й хліба втішатимуть око:

190 Високо будеш зерно насипать при спеці високий.
Ну, а коли зарозкішний лист, а тїнь – заглибока,
Марно тоді на току вибиватимеш пишну солому.
Бачив я сам: не один хтось насіння перед посівом
Лугом і чорним шумом маслин поливає для того,
Щоб було більшим зерно у луззі, часто-густо оманній,
Щоб скороспішно воно й на слабкому вогні набрякало.
Бачив: добірне зерно, хоч довго плекане й пильно,
З часом дрібніє, якщо рік у рік рука хлібороба
Не поновляє відбір. Така-бо вже лінія доли:

200 Гіршає з часом усе й відступає назад, підупале.
Так, коли хтось, проти плину ріки веслючи вперто,
Випустить раптом весла із рук – тоді його човен
Стрімко назад понесе ріки течія супротивна.

Треба, крім того, стежити нам за сузір'ям Арктура
І за появою в грудні Козлят, і за Змієм яскравим,
Як веслярам, що додому гребуть по морю вітристїм
Ген через Понт і протоку Абід, на мушлі багату.

Щойно між ніччю і днем Терези зрівняють години
Й навпіл розділять неба намет між світлом і тінню –

- 210 В поле виводьте биків, рільники, ячмінь засівайте
 Аж по останні дощі неприступного сонцестояння.
 Тут же й льону посів, і мак Церерин потрібно
 Вкрити землею, й найвища пора налягать на чепіги,
 Поки земля ще суха, поки хмари щойно нависли.
 Біб же сади навесні; й тебе у цю ж пору, люцерно,
 Горне пухка борозна; щорік тут берися й до проса,
 Йно золотими рогами Бик білосніжний відкриє
 Року поріг, а Пес – супротивній зірці уступить.
 А готуватимеш ґрунт, щоб сіяť пшеницю чи полбу,
 220 Лиш колосків од посіву ждучи, – хай спершу за обрій
 Кане, на заході, гроно Плеяд – мерехкі Атлантиди
 Й Кносський Вінець, блискучі зірки, нехай позаходять,
 І лиш тоді доручай борозні їй належне насіння:
 Квапся довірити впертій землі всього року надію.
 Є ж і такі, хто до сіву стає перед заходом Майї, –
 Нива висміює їх на жнива вівсюгом-пусторостом.
 А будеш вику сіяти враз із простими бобами
 І сочевиці не знехтуєш ти, пелузійського дару, –
 Знай, західний Боот яснозорі подасть тобі знаки:
 230 Сіяť пора, – й половину зими можна сівом займатись.

Ось чому сонце, свій круг на частини мірно розбивши,
 Через дванадцять сузір'їв, ясне, світопростір верстає.
 Небо охоплюють п'ять поясів: з них один під огненным
 Сонцем яріє весь час, невсипущим пойнятий жаром;
 Два пролягли на краях, із правого й лівого боку,
 Сизі од брил льодових, оповиті густими дощами;
 Два, що між ними й середнім, боги вмирущим лишили
 У подарунок; а поміж них, за межу їм, – дорога.
 Нею й іде обертаннн зірок, що в похилім порядку.

- 240 Світ, де скіфські краї й Ріпейські високості, пнеться
 Вгору, а схилами ген до Австрів лівійських сягає.
 Шпиль оцей вічно над нами стримить, а той, протилежний,
 Що під ногами, – його бачить Стікс і Мани підземні.
 Згинами-звивами там висковзує змії велетенський
 І, мов ріка, усім тілом в'юнким оплітає два Аркти,
 Аркти, що вод Океану-ріки не сміють торкнутись.

Там, – є думка така, – або ніч мовчить безгомінна
І непроглядна пільма під наметом крил її чорних
Гусне, або, завернувши од нас, веде днину Аврора.

250 А коли подихом коней храпких війне нам зі Сходу,
Там вечорові вогні вже запалює Веспер багрянний.
Так із непевного неба ми все ж про погоду судити
Можемо й дні визначать, догідні для жнив і для сіву,
Й час, коли вільно вже бити веслом оманного моря
Мармур, коли виряджати у путь оснащені судна
Чи коли саме пора в лісах сосну повергати.
Тож недарма зірок глядимо: коли сходять, заходять, –
І приглядаємось до чотирьох різнорідних пір року.

Поки, буває, холодні дощі у поля не пускають,
260 Різне є, з чим поспішав би рільник за ясної погоди:
Плуга притуплений зуб, тверде залізо, клепає,
З деревини долотом видовбує ночви, корита,
Інший худобу тавром, а пожитки – числами мітить,
Ще хтось гострить довгі жердки чи вила дворогі,
Чи для виткої лози сукає шнури амерійські.
То можна короб легкий з червоного пруття сплітати,
То припкати зерно й важким розмелювать жорном.
Та й у святкові дні (ні богів, ні людей не зобидиш)
Дещо можна робить; рівчака провести не боронить
270 Жодна пошана богів; посіяне – обгородити,
Птаха ловити в сильце, терняки випалювать в полі
Чи у цілющу ріку бекотливих овець заганяти.
Перепаде тоді, й не один раз, за лівинство ослові,
Що і олію везе, і плоди садові та городні,
А повертається з дьогтем густим та каменем-жорном.

Ще ж і Люна сама не кожен для кожної праці
День щасливий дає. Бійся п'ятого: Орка блідого
Він породив і богинь Евменід; земля нечестиво
Кея й Япета тоді, й Тіфея жажного сплodiла,
280 Як і братів, що заприсяглись повергнути небо.
Тричі на Пеліон намагалися викотить Оссу,
А на ту Оссу – Олімп, лісами буйно порослий, –

Тричі громом громаду гір розметав Олімпієць.
Щасен – сімнадцятий день, щоб лозу виноградну садити,
І приручати биків, і нову починать на верстаті
Тканку. Дев'ятий – для втікачів, але не для злодіїв.

Доста й такої ще є, що для ночі годиться, роботи
Чи для світання, коли, до зорі, висіваються роси:
Кволе стеблиннй й трави сухі найкраще в ту пору
290 Йдуть під косу, бо тугішає все від вологи нічної.
Дехто при вогнику ген допізна засидиться взимку –
Ножиком, щоб у достатку їх мав, скіпки собі гострить.
Жінка тим часом, працю нудну солодячи співом,
Човника гонить туди-сюди по ткацькій основі.
А чи солодке вино молоде на вогні вона варить,
Листям піну шумку збираючи з чана тремкого.
Лиш серед літа, в жаринь, підтинають русяву Цереру
І серед літа, в жаринь, вибивають колос доспілий.
Голий ори, голий – сій; зима рільникові – дозвілля.
300 За холодів смакують плоди свого жнива селяни:
Поміж собою гуртом веселі вряджають гостини.
Генію мила зима закликає розвіять турботи.
Так, коли в пристань уже ввійшли вантажені судна,
Сплетами квітів корму мореплавці радо вінчають.
Час, одначе, тоді й жолуді дубові збирати,
Лавра й маслини плоди, шовковицю черленосоку;
Сильця – на журавлів розставлять, на оленя – сіті,
Зайця вухатого підстерігать, вицілювать ланей,
Вправним рухом руки балеарську крутячи пращу
310 Серед глибоких снігів, коли лід на ріках скресає.

Що про осінні негоди скажу, про небесні сузір'я, –
Як покоротшає день, пом'якшає сквар, чого має
Не упустить селянин? Чи як рине весна дощоносна,
Вже коли в полі стіною стає врожай густорослий
І на зеленім стеблі молоком наливається колос?..
Бачив я сам: коли в поле рільник женця вже виводив,
Щоб зі струнких стебелін стинав колосся дозріле, –
Тут, які є лиш, вітри над нивою зваду зчинили –

Жнивом вагітну пашню із коренем повиривавши,
 320 Ген аж до хмар підняли. Так зима у чорному смерчі
 Крутить-гонить стеблинням легким і колоссям летючим.
 Часто, куди не глянь, суне вод неосяжна лавина,
 Темні боввани хмар гидку, непроглядну негоду
 В небі громадять гуртом – і рине етер стрімголово,
 Й злива страшна всю працю биків, посіви багаті,
 Нищить: де яма яка, де ріка пересохла – уже там
 Повінь; скипає в усю широчінь, важко дихає море.
 Сам же Батько богів серед хмар правицею в темінь
 Мече сліпучі стріли-громи – і тремтить велетенським
 330 Тілом земля; звірина біжить геть, а люд умирущий
 Зблідлий од страху ницьма упав. Громів повелитель
 Просто в Афон і Родопи верхи, у Керавнії скелі
 Мітить разучим огнем; гудуть Австри, гущішає злива,
 Під буревієм стогнуть гаї, а під хвилею – берег.

Ось чого бійся і стеж за місячним рухом сузір'їв,
 Знай, куди льодяна Сатурнова зірка відходить
 І на якому з кругів кружеляє вогонь Кіллєнійця.
 Передусім же – вшанувуй богів і Церері великий
 Жертви щороку складай між трав соковито-веселих,
 340 Щойно відступить зима й весна уже заясніє.
 Гладшають вівці тоді, найм'якші вина в ту пору,
 Сни – солодкі, а в горах гаї – вже тінню багаті.
 Молодь сільська гуртом хай Церері шану складає.
 Їй ти мед розведи молоком і вином, молодим ще, –
 Й тричі хай вруна в полях щаслива жертва обійде,
 Вслід же той гурт голосний нехай ступає святочно
 І закликає в свій дім богиню полів; та серпом хай
 Зрілого колосу в полі ніхто не торкнеться раніше,
 Ніж, увінчавши скроні свої зелен-листом дубовим,
 350 Співом і танцем простим богині не вславить, Церери.

А щоб могли ми з ознак очевидних передбачати
 Спеку, а чи дощі, чи вітри, за якими йде холод, –
 Сам же Юпітер велів нам за Льюною спостерігати,
 Знати про Австри: коли налетять, під яким із сузір'їв,
 Щоб селянин обачний тримав біля стійла худібку:

- Знімуться раптом вітри – й надимається із пересердя
 Моря розбурхана хлань, і чутно з-за верхогір'я
 Тріскіт сухий, що рине впереміш із гуркотом хвилі
 Вздовж узбережжя, а там – гаїв частішають шуми.
- 360 Море на хвилі своїй не щадить тоді суден бокатих,
 До суходолу тоді нурець із відкритого моря
 З криком летить, а лисуха морська воліє забави
 На суходолі тоді; болота ж, середовище рідне,
 Чапля лишає і ген у захмарні лине висоти.
 Часто завважиш: із неба зірки, вітрами підбиті,
 Стрімголов кануть униз і слід за собою огненний,
 Білу стежину крізь ніч, повиту тіннями, тягнуть.
 То десь солому борвій понесе, то листям закрутить,
 То забавляється пір'ям дрібним на пінявій хвилі.
- 370 З півночі блиски, де грізний Борей, а чи Евра й Зефіра
 Грім потрясає доми, – то все тоді, де який рів є,
 Повннисься водами, ниви й поля; мореплавець у морі
 Мокрі вітрила згорта. Завбачливих дощ ще ніколи
 Нагло не перестрів: журавель, що у небі, од зливи
 До щонайнижчих тікає долин; корова ж, задерши
 Голову, начебто п'є широкими ніздрями вогкість,
 Ластівка перед дощем, голосна, облітає озерце,
 Скарги, старі, як той світ, у болоті жаби заводять.
 Часто з осель потаємних своїх виносить мурашка
- 380 Яйця, стежинку собі борознить; а воду – розкішна
 Райдуга п'є; вороння ж, полишаючи поле поживне,
 Враз шелесне-зашумить, густокрилого війська лавина.
 Так от і птаство морське вповдовж окраїн азійських
 Ген, де Каїстру луги, аж роїться у прісних затонах, –
 Навперебій норовить себе щедро охлюпать водою:
 Чи то у воду дає сторчака, чи, підбігши до хвилі,
 Грає, хлюпочеться там, намокнути хоче, та марно.
 Дощ в усе горло тоді накликає й клята ворона –
 Знай походжає собі по сухому піску самотою.
- 390 Знають і прялі про дощ наперед, як відважене пасмо
 Вовни прядуть у години нічні й світильник олійний,
 Поки горить, раз у раз нагаром-грибом наростає.

Так і серед дощів передбачити можна погоду
 Й сонячні дні, бо ж не без ознак і такі переміни:
 Так, на погоду в зірок не буває тьмяного світла
 Й Люні, що сходять, не треба промінь позичати у брата,
 В небі, мов пасма вовни тонкі, не тягнуться хмари,
 На узбережжі до сонечка крил алкіони не сушать,
 Милі Фетіді морські птахи; не заходяться й свині
 400 Рилом брудним підкидять непов'язані віхтики сіна.
 Хмари – шукають низин, на поле, мляві, лягають.
 Десь із якогось шпиля, проводжаючи сонце західне,
 Марно заводить сова свою пісню пізньовечірню.

Ось – з'являється Ніс у високій синяві неба,
 І через волос червоний ізнов карається Скілла:
 Хоч би куди утікала вона, тнучи крилами вітер, –
 Тут ж й ворог запеклий її зі свистом разючим
 Рине за нею, Ніс; а де він шугає в повітрі –
 Звідти притьмом утікає вона, тнучи крилами вітер.

410 Хрипко ворони тоді, разів зо три або чотири
 Каркнувши, заметушаться нараз по високих оселях,
 Раді такі, що аж диво бере: відкіля така втіха,
 Галас такий між гіллям? По дощах, напевно, їм любо
 Виводок свій озирать, знову бачити гнізда солодкі.
 Втім, я не вірю у те, що є у них дар особливий,
 Зісланий з неба, – речей усіх хід задалекого знати.
 Хай просвітліє, однак, і рухлива повітря волога
 Піде на інші стежки, а вогкий Юпітер старанням
 Австрів ущільнить рідке, розрідить аж надто загусле, –
 420 Зміни і в душах заходять тоді, і порухи інші,
 Ніж коли хмарами вітер крутив, гонив їх по небу,
 Гору у грудях беруть – звідси й співи пташині у полі,
 Й пустощі жвавих отар, і криклива вороняча радість.

Будеш за сонцем рвучким наглядати, за чергуванням
 Люн – то ніколи в оману тебе не впровадить година
 Завтрашня; ночі ясної пора тебе не піддурить.
 Люна, лишень забринить, – окрасець огнистий, – якщо лиш
 Тьмяними рогами темне, в імлі, охопить повітря –
 Знай, що велика злива гряде на рілля і на море.

430 А коли густо заллється вона рум'янцем дівочим –
 Вітру чекай: коли вітер – тоді червоніється Феба.
 А на четверту (несхибний знак) від народження днину,
 Як гостророга й чиста вона пропливатиме небом –
 Значить, і в той, та й у інші всі дні, що йтимуть потому
 Ще цілий місяць, – ані дощу, ані вітру не буде.
 На суходолі дяку складуть веслярі Мелікерту,
 Сину Іно, й Панопеї, а ще – беотійцеві Главку.

Сонце і ранне, і те, що під ніч пірнає у хвилі,
 Вкаже знаки, а сонця знаки такі найпевніші –
 440 І на світанку, й коли вже встає вечорова.
 Тож, коли сонця круг, зринаючи, буде у плямах
 І заховається в млу, особливо – середина круга,
 То сподівайся дощів: уже насувається з моря
 Нот, для посівів, дерев та отар незмінно ворожий.
 Чи коли вранці крізь тучі густі проміння проб'ється
 Стрілами в різні боки, чи коли, полишивши Тітона,
 З ложа шафранного встане бліда, без рум'янцю, Аврора, –
 Не врятуватъ виноградній лозі солодкого грона:
 Грізно градини гулки по кривлі твоїй застрибають!

450 Ще ж, коли сонце уже з височин до підніжжя Олімпу
 Хилиться, – ти за ним стеж: не раз же бачимо різні
 Барви, скільки їх є, на чоло йому набігають:
 Як лазурова – то дощ, як огниста – Еври віщує,
 А коли плямами візьметься круг золотаво-черлений –
 То пересвідчишся: хмари й вітри в одній круговерті
 Враз закиплять. У ту ніч хай ніхто мене в море не кличе
 Й не намовляє, щоб я одв'язав шнура від причалу.
 А коли сонце, ховаючи знов і вертаючи знову
 Схований день, однако ясне – марно тучі не бійся:

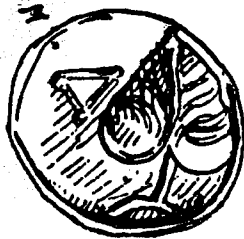
460 Бачигимеш, як дерева в лісах Аквілон гне погідний.
 Врешті, що Веспер подасть, відкіля надлинуть із вітром
 Хмари недощові, що у вогкого Австра на мислі, –
 Знак тобі сонце дасть. Хто сонце брехливим назвати
 Зважиться? Сонце не раз про сліпі сповіщає незгоди,
 Про віроломство, про те, як війна тайкома набрякає.
 Цезар, згадаймо, згас – і воно тоді, Рим пожалівши,

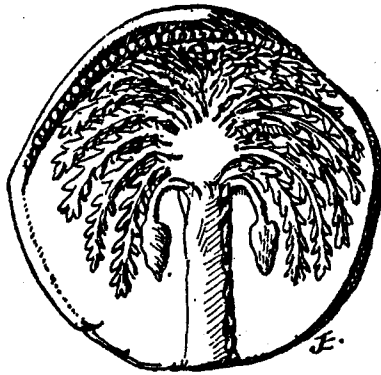

Тут же чоло осяйне мов іржею багряною вкрило –
 Й вік нечестивий здригнувся перед образом вічної ночі.
 Втім, недаремно земля, і розлогого моря простори,
 470 Й лиха провісники, пси, й голоси птахів серед ночі
 Знаки давали. Не раз, – ми це бачили, – Етна скипала,
 Бухала жаром горнил, вивергалася, їх розірвавши,
 Ген на поля – вогнем і камінням, пливким у вогневі.
 Брязкоти зброї, й не на землі – під неба наметом,
 Чула Германія; Альпи стряслись, як ніколи ще досі.
 Тишу гаїв, чував таке люд, гучний якийсь голос
 Збурював; тіні бліді якимсь дивом посеред ночі
 Перед очима ставали, а ще (аж мовити лячно) –
 Скот говорив; розверзалась земля, зупинялися ріки,
 480 В храмах сльозилася кістка слона, а бронза пітніла.
 Владар рік, Ерідан, затопивши ліси, у бурунах
 Разом зі стійлами бидло поніс на спині шаленій –
 Ген по залитих полях. Тоді-то при ворожінні,
 Явним знаком біди, проступали на нутрощах жили,
 Із водограїв бризкала кров, а вовків завивання,
 Щойно година нічна, – до стін міських підступало.
 Стільки, відколи світ, не впало з погожого неба
 Блискавок; стільки вночі зловісних комет не палало.
 Як рівносильні оружжям ідуть одні проти одних
 490 Римських воїв ряди – побачили вдруге Філіппи.
 І не вважали ганьбою боги кров'ю нашою двічі
 Гема поля удобрять і розлогі Ематії ниви...
 А таки прийде колись та пора, коли у краях тих,
 Краючи землю плугом кривим, натруджений ратай
 Знайде геть поржавілі клюги, наконечники ратищ,
 Чи у порожній шолом важенною вдарить сапою
 І подивує дебели кістки у розритих могилах.

Отчі боги! Індігети, Ромуле, й ти, мати Весто,
 Що бережеш туський Тібр і Рим з його Палатіном!
 500 Вік наш зіпсований порятувать ви тому юнакові
 Не бороніть! Уже змили давно ми кров'ю своєю,
 Що завинила, було колись, Лаомедонтова Троя.
 Цезарю, нам через тебе давно вже небесні палати

Заздрять, бо не у них – на землі справляєш тріумфи.
Гоже й негоже змішалось тут; весь світ – самі війни.
Видам злочинств уже ліку нема. Натомість до плуга –
Жодної шани; рілля – без господарів занепадає:
Прогнано їх, а серпи – на меч перековано вбивчий.
Там – Євфрат, а Германія – там війну вже готує;
⁵¹⁰ Тут – сусідні міста, угоди зламавши, взяли вже
Зброю; злочинний Марс шаліє по всьому світу.
Так ото і четверня, з загород із копита рвонувши,
Миттю бере розгін, і дарма напинати повіддя:
Віжок не чують, несуть розгарячені коні візницю.

КНИГА ДРУГА

Про обробіток полів, про сузір'я мовив я досі.
Нині вславлятиму, Вакху, тебе; з тобою – дерева,
З ними – кущі і плоди маслин повільного росту.
Батьку Ленею, сюди (це ж у нас твоїми дарами
Повниться все, це ж тобі восени всміхається в полі
Гроно важке і піниться сік під ногою у чанах), –
Батьку Ленею, сюди завітай і, котурни одклавши,
Разом зі мною вином молодим зачервоню гомілки!

- Різні, по перше, деревам дає стежки для зростання
10 Мати-природа: одні – без принуки й уваги людської
Вільно ростуть по полях, за річок течією виткою
Мовби ідуть, – як лозиння м'яке і дрік, який гнеться,
Й сокір, а ще – сиволиста верба, що ніби сріблиться.
Інші – з насіння ростуть облетілого: горді каштани,
Пишний галуззям Юпітера дуб, окраса діброви,
Й той, що віддавна греки його за віщого мають.
Є – що від кореня, лісом ростуть, і то найгустішим:
Вишня, скажімо, чи в'яз; парнаський лавр – не інакше:
Парость мати бере під тень свою велетенську.
20 Тож усілякому роду дерев дала зачин природа –
Щоб зеленіли ліси, чагарі й священні діброви.
Інші ще способи є, що з досвідом довгим приходять.
Пагін із ніжного хтось, материнського, тіла зітнувши,
В свіжу вклада борозну, а хтось і корінь вкопає,
Навхрест розколену віть чи твердого дерева палку.

Ще хтось паріст гіллі дугою встромить у землю –
 Й пасинки за якийсь час він пустить у ґрунті своєму.
 Інші й не з кореня йтимуть у ріст: живець із верхівки
 Сміло зітнувши – землі садівник його довіряє.

- 30 Ба, коли стовбур зрізано, й там – аж мовити дивно! –
 Із пересохлого пня... пробивається корінь маслини.
 Й іншого дерева гілку не раз – на іншому бачим
 Дереві, й добре їй там: от і родить нащеплена груша –
 Яблука; слива, бува, червоніє скельним дереном.
 Знайте ж діло своє, рільники, в подробицях знайте,
 З диких – м'які виводьте плоди, їх плекаючи вміло.
 Й землі без діла хай не лежать. Із Вакхом приємно
 Ісмар ріднить, а розлогий Табурн одягти у маслини.

- Й ти, Меценате, сприйй, будь поплічником праці моєї,
 40 Ти, моя втіхо, моєї хвали найвагоміша частко, –
 В обшири вільного моря скеруй вітрила крилаті!
 Ні, своїм віршем не хочу, повір, усього охопити, –
 Ні, хоч би сто язиків, сто горлянок, щоб мовити, мав я
 Й голос сурми. Тож поряд пливи, уздовж узбережжя,
 Неподалік од землі. Надуманим віршем не буду
 Я тебе гаяти тут, манівцями й примовками нудить.

- Ті дерева, що до світла самі, неплекані, пнуться,
 Хоч і не родять плодів, – кріпкі знімаються, пишні:
 Є ж у землі дітородна снага. Та якби хтось узявся
 50 Їх і щепити, і ями копать, щоб садити у землю, –
 Стали б садовими із лісових: при догляді пильнім
 Будь-яке, лиш забажай, уміння твоє окупили б.
 Так повівся б і пагін слабкий, при самому пневі,
 Лиш його пересади, трохи простору давши та волі.
 Тут-бо розлога тінь материнської крони густої
 Ріст перепинить йому, не дасть налитися плоду.
 А насінина впаде, й зростатиме дерево з неї, –
 Дальніх потомків хіба отінятиме, повільноросле;
 З часом марнітиме плід, колишні соки забувши,
 60 Буде й гроно дрібніть, худа для пташки пожива.
 Тож над усім, що росте, потрудитись маємо добре –
 До борозни, до покори руці роботящій привчати.

Все ж маслину від пня розводь, лозу – пересаджуй;
 Мирт пафосський, однак, – від гіллі, що міць іще має.
 З саджанця – і горіховий куц, і високосяжний
 Ясен, і та, що Геракла вінком отінила, – тополя,
 І Хаонійського Батька дуб, і пальма висока,
 Й темна ялина росте, щоб колись її хвиля шмагала.
 Можна й мигдаль на суничне шорстке деревце прищепити,
 70 Яблук добірних – безплідний платан, буває, народить,
 Зріє каштанами – бук; забіліє грушевим цвітом –
 Ясен, а жолуді – під в'язами хрумають свині.

Є не один лише спосіб щепить, а чи очкувати:
 Де з-під кори пробивається брость і наче скоринку
 Має прорвати тонку – в тому місці, на самому гудзі,
 Роблять надріз, і туди, з чужого дерева взявши,
 Пагін вкладають: вчать, щоб із вогкою зрісся корою.
 А чи у стовбури, що без сучків, увігнавши залізо
 Й клином проклавши шляхи, втикають пагін родючий
 80 Глибоко в деревину; за деякий час – уже гілко
 Буйно-зеленим гіллям до неба дерево пнеться,
 Лист, одіяння нове, і плоди не свої подивляє.

Зваж і на те: не один лише вид буває могутніх
 В'язів, лотосів, верб, а чи кипарисів ідейських,
 Неоднорідні й оливки масні: одні подовгасті,
 Інші – округліші; є ще гіркі, натомість – м'ясисті.
 Різні й в садах Алкіноя плоди: із Сирії груша
 І крустумійська, й дуля важка – неоднакові групи.
 Грона, що з наших виснуть дерев, і ті, що їх Лесбос
 90 Із метімнейських збирає лоз, – не одні і ті ж самі.
 З Тасоса є виноград; є світлий, мареотідський;
 Цьому – жирні ґрунти, а з Тасоса – легші годяться.
 З сушених ягід вино – псітійське найкраще; лагеос –
 Хоч і легке, та на ноги й язик мов каменем ляже,
 Надто – з пурпурних грон. А як маю вас уславляти,
 Вина ретійські, дарма що фалерну все ж ви не рівня?
 Є амінейська лоза; із неї вино – найстійкіше;
 Тмол уступає йому і фанейський владар виноградів.

Є ще аргоський дрібний; із ним не побореться жоден
 100 Ні в соковитості, ні у сназі роки протривати.
 З Родосу гроно, й тебе, що богам і для другого столу
 Гоже, не омину, й тебе, пишногронний бумасте!
 Втім, для тих видів усіх, для назв, щоб їх зрахувати,
 Чисел не стане, та й лік їм вести – даремна робота:
 Хто б за лічбу таку взявсь – нехай у Лівійській пустелі
 Гнаний Зефіром пісок по піщинці увесь перелічить
 Чи, як на судна Евр налетить в Іонійському морі,
 Хвилям рахунок веде, що об скелі б'ють раз до разу.

Землі, одначе, не всі геть усе родити спроможні:
 110 Верби люблять ріку; де болото в'язке – там і вільхи,
 Ясен безплідний – там, де бачиш гори скелясті.
 Мирт – побережжям найрадше росте, а Вахх – на осонні,
 Схилами пагорбів; тис – де дме Аквілон прохолодний.
 Глянь, як рільник на окраїнах ген собі світ підбиває, –
 Мешканець Сходу, араб, чи гелон із мальованим тілом.
 Є ж і в дерев отчизна своя. Тільки в індів зростає
 Чорний ебен; у сабеїв лише – для кадила галузка.
 Що вже казати про бальзам – пахучого дерева випіт?
 Що – про вічнозелений акант із його ягідками,
 120 Про ефіопські гаї, що у вовні пухнатій біліють?
 Чи про ту пряжу тонку, що серійці зчісують з листя?
 Чи про ліси, що в індійським краю, при самім Океані,
 Ген на краєчку землі, де стріла, хай якого розгону
 Стрімко набрала б, – верхівки дерев стягнути не зможе?
 Люд же там – лиш за сайдак: стріли не чекатимеш довго.
 Перського яблука сік гіркотою аж зціплює рота –
 Плід рятівний, перший засіб, коли до кухля, буває,
 Мачуха зісна отрути долле та ще й над питтям тим
 Слів нашепче таких, що шкідливіші й від того зілля, –
 130 Явну полегшу дає, чорну їдь виганяє із тіла.
 Дуже схоже на лавр те дерево високоросле,
 І, якби інший запах довкруг не ширивсь од нього,
 Лавром його б ти назвав. Жоден вітер не рве його листу,
 Цвіт – незвичайно стійкий. Проганяють тим соком мідійці
 Запах із рота, а ще – ним лікують старечу задуху.

- А попри те – ні мідійців земля, пребагата лісами,
Ні миловидний Ганг, ані Герм, що золотом грає,
Славі Італії хай не грозять, ані Бактрія з Индом,
Ні вся Панхайя серед пісків, де смоли пахучі.
- 140 Хай ті місця в давнину не зорали бики вогнедишні,
Й Гідри жажної зубів хай не сіяно після орання,
Й нива не їжилась тут і списками, й шоломами воїв, –
Тут зате ниви рясні, тут Вахха масійського соку
Вдосталь. Не бракне маслин. Худоба – пашею сита.
Звідси – гарячий кінь вривається на бойовище.
Звідси – білі, Клітумне, стада, як і жертва найбільша,
Бик, – омиті не раз у твоєму священному плині,
Щоб за тріумфом до вівтаря йти, рушали до Риму.
Довго стоїть тут весна, й не тільки за літа тут літо.
- 150 Двічі отара – приплід і дерево плід дає двічі.
Хижий не водиться тигр, ані лев'яче люте поріддя.
Трав збирача аконіт, отруйне зело, не одурить,
Гадів немає жажних, що гігантські виписують кола
Й наче пливуть по землі, лускате звиваючи тіло.
А величаві міста й гідні подиву різні споруди,
А на обривах гірських майстерно збудовані замки,
Ще ж і ті ріки, що стін вікових омивають підніжжя,
Й море, що в берег Італії б'є од заходу й сходу!
Чи між озер тебе я назву – найбільше, Ларійське,
- 160 А чи тебе, що прибоєм морським скипаєш, Бенакське?
Чи нагадати Лукрін, його гавань і греблі високі,
Й те, що рине на гать і, відхлинувши, пиниться, море
І шаленіє-шумить, де Юлія гавань, – і далі,
Ген, де Тірренський вир Аверна хвилю турбує?
І чи не тут, у надрах землі, – рівчаки сріблоносні
Й міді жили руді, а золота – де ще є більше?
Мати вона несхитних мужів – сабінян і марсів,
І лігурійців, твердих у біді, і списників – вольсків,
Деціїв, Маріїв наших усіх і могутніх Каміллів,
- 170 І Сціпіонів, ратних мужів, і твоя, наш преславний
Цезарю, що аж в азійським краю тепер переможно
Індів, м'яких у бою, од римських веж одвертаєш.

Честь тобі, мати рясних врожаїв, Сатурнова земле,
 Мати славетних мужів! На стезю до вмілостей давніх
 Смію ступати; священних джерел сягаючи нині,
 По італійських містах аскрейську співатиму пісню.

Зараз – які є ґрунти, опишу: на що який здатний,
 І кольори їхні, й те, яких сил їм природа вділила.
 Землі ті передусім, ті пагорби, де підступає

180 Глина, де камінь, кущі, – не годяться для обробітку:

Там – Паллади гаї, там живучій маслині ведеться.
 Там вона й дико росте на кожному кроці і землю
 Рясно вкриває своїм лісовим неплеканим плодом.

А як земля і масна, й на вологу живлющу багата,
 Й соками лона свого вигодовує трави розкішні
 (Так ото в горах, бува, то тут, то там між хребтами
 Видно долину, куди, напливаючи із верхогір'я,
 Мулистий рине потік), а до того ж Австрам одкрита

190 Й папороть живить іще, плугам нелюбу рослину, –

З часом матимеш пишну лозу; переповнені Ваххом
 Грона вона подарує тобі – той плин, що у чаші
 Золотосяйні щедро ллемо. Товстун там, тірренець,
 При вівтарі дме у флейту свою зі слонової кістки,
 І ще парують нутрощі жертв на тацях великих.

А рогатизну б ти захотів, чи теляток розводить,
 А чи ягнят, чи нищительок-кіз, – то перебирайся
 Ген, де зелені яри, до рівнин Тарента, таких же
 Славних на папу, як ті, що Мантуя втратила бідна,
 Де трав'янистий берег ріки білих лебедів живить.

200 І пасовиц там не брак, і джерел недовго шукати.

Скільки за день наскубе собі там худібка травиці,
 Стільки й зросте за коротку ніч із рос прохолодних.

Чорна земля – і масна, і легко леміш її крає,
 Ще ж і пухка (ця якість уже – то слід обробітку),
 Для зернових найкраща вона: чи ж то з іншої ниви
 Стільки возів до подвір'їв тягли воли неквапливі?
 Ну, а коли, розлютившись, рільник почне корчувати
 Ліс та кущі, що землю не рік у неробстві тримали,
 Й давні оселі птахів із коренем повивертає,

- 210 І познімається високо з гнізд потурбоване птаство, –
 Скибою зблисне за лемешем вперше оране поле!
 А неродючий пісок та ринь по хирлявих схилах
 Дику корицю хіба й розмарин дадуть бджілці лизнути.
 Пористий туф і крейдяний ґрунт, який густо проїла
 Чорна хелідра, кажуть, для змій – оселя найкраща:
 Там – і пожива солодка для них, і звивисті нори.
 Та ж, яка хмарку тонку й летючий дим видихає,
 Вогкість і п'є, і назад, коли хоче, виводить із себе,
 І цілий рік зодягає себе у свою ж таки зелень,
- 220 І не псує лемеша, не гризе його впертою ржею, –
 Ця-от земля тобі в'язи впов'є не худою лозою,
 Вродить оливок рясних; вона ж, – покаже ужиток, –
 І для худібки – добро, і податна для плуга кривого.
 Землі такі ж оре й Капуя гойна; такі узбережжя
 Її біля Везувію – край, де Кланій кривдить Ацерри.

Зараз – про те, які способи є ґрунти розрізнити.
 Спершу пізнай, чи земля тут пухка, чи надто тужава;
 З них одна для хлібів, для Вакха – інша підхожа.
 Важча – Церері; легша, пухка, – Лієєві любя.

- 230 Лиш собі місце обрав – скажи аж до пласту твердого
 Яму криничну копать, а землю, що звідти добуто,
 Знов туди скинути всю та ще притоптати гарненько.
 І як забракне землі – то легка вона, певен будь, краща
 І для лози, й для отар. А коли не вміщається в яму,
 В місце своє, й виступає горбом, то знай, що земля тут –
 Щільна й туга; од масної, однак, – нелегкої для плуга
 Брили чекай: молоді нехай, дужі бики її крають.
 Є і солоня земля; називають її ще «гіркою».
- Збіжжя на ній не зросте: від оранки навіть не зм'якне,
 240 Вакхові рід зіпсує, плоди – безіменними зробить.
 А пізнавай її так: візьми туго плетений кошик,
 А чи цідило, що від вина, на закурений кривлі;
 В нього накидай тієї землі й води туди влий ще
 Із джерела; притопчи – й тягучо, крапля по краплі,
 Буде сочитись та рідина із коша чи цідила.
 Смак тобі точну дасть, а ще й очевидну вказівку:

Спробуй – і від гіркоти одразу ж викривить рота.
 А чи земля масна, то про це дізнатися можеш
 Ось як: у жменю взявши, помни – розсипатись не буде,
 250 Липнути буде зате, як смола ото липне, до пальців.
 Вогка земля жене вгору стебло: в ній соків живлющих –
 Надмір. Такої землі, що надто врожайна, не хочу:
 Хай не зашкодить вона колоскам, іще не зміцнілим.
 А чи важка, чи легка – то це мовчки, самою вагою,
 Виявить кожна земля. Щодо барви – тут око рішає,
 Де чорнозем, а де ні. Гірша річ – мороз-лиходійник.
 Тут лиш ялина й отруйний тис можуть іноді дати
 Перестороги знак, а також – плюц темнолистяй.
 Зваживши добре на все, пам'ятай завчасу свою землю
 260 Випекти; схили горбів ти поріж немовби ровами –
 Брили, що навznak лягли, Аквілон хай овіє раніше,
 Ніж благородну посадиш лозу. Земля ж бо найкраща
 Та, що пухка; їй на користь вітри, і паморозь сива,
 І трудолюбний рільник, що мотики з рук не пускає.

Той хлібороб, що жодних занять цуратись не стане,
 Спершу подібне місце знайде й приготує потрібні
 Саджанці й буде розсаджувать так, щоб ті не відчули,
 Що переселено їх – що матір їм підмінили.
 Ще ж на корі роблять знак – позначають сторони світу,
 270 Щоб, як спочатку зростали вони, звідки чули спекотні
 Подуви Австра, а звідки Борей їм дихав у спину, –
 Все хай повториться: звичка в одне єднає потомства.
 Спершу дізнайся, чи садити лозу на горбах тобі краще,
 Чи на рівнині. Врешті, масне розміривши поле,
 Густо сади: в тісноті-бо лоза не лівіше родить.
 А на нерівнім ділянка твоя, по горбах, крутосхилах –
 Надто й рядків не рівняй, а все ж, де садити зібрався,
 Віхами межі наміть, на квадрати розбий усю площу.
 Так легіон на війні розгортає-шикує когорти,
 280 Поки увесь той загін на відкритому полі не стане
 Рівно, до ряду ряд, – і широко зблисками грають
 Лави, озброєні в мідь. У жакній вони ще не змішались
 Битві: між воїнів Марс ще немов у ваганні блукає.

Рівновіддалені й тут хай рядки проснуються усюди,
 Та не для того, щоб око могло на дозвіллі втішатись, –
 Рівної сили інакше земля для життя б не вділила
 Кожній рослині; лозі потяглись забракло би місця.
 А запитаєш іще про лозу – чи глибоко садять, –
 Я б не вагався довірить її борозні неглибокій.

290 Глибше зате, в самі надра землі, ти дерево вкопуй,
 Дуба – передусім: як верхів'ям в етерні висоти,
 Так – у Тартар, у темінь густу він корінням сягає.
 Тож не страшні йому ні морози, ні зливи, ні бурі –
 Вистоїть, хоч би там що. Не одне він людей покоління
 Бачив, долаючи часу напір – за століттям століття.
 Велет, туди й сюди могутнє гілля розіславши,
 Сам же на дужих руках пишнотінну крону підносить.
 Ще ж винограду свого не розводь на західних схилах,
 Також горіха між лоз не сади і пасинків верхніх

300 Не обривай; пагінців з верхівок дерев не обламуй:
 Що за любов до землі! Ножем тупим не торкайся
 Паростка, й дикої ти поміж лоз не насаджуй маслини.
 Бо з неуваги пастух може злодійку-іскру пустити,
 Й та, причаївшись хвилину якусь під масною корою,
 Стовбур охопить вогнем, а там, сягнувши галуззя,
 З тріском до неба шугне – і вже стугонить переможно
 В кроні густій і верхів'ям уже, палахкий, владарює.
 Далі – й діброву в обійми бере і над нею стрімливим
 Вихором ген до висот у смолистій кіптяві в'ється, –

310 Надто коли на верхівки дерев зненацька надрине
 Буря, і вітер жагучі вогні розкидатиме вколо.
 Трапиться лихо таке – тоді-то снаги вже не стане
 Зеленню знов забриніть під корінь ураженим лозам,
 Тільки вона зеленітиме знов, гірколиста маслина.

Хай тебе не заохотить, однак, якийсь там розумник
 Землю копати жорстку під холодним диханням Борєя,
 Бо ж ціпеніє узимку вона; щось посадиш у неї –
 Не проросте корінець, не проб'є її, сам задубілий.
 Щоб виноград ти садив – рум'яна весна тебе кличе

320 Й білого птаха приліт, ненависний гаддю в'юнкуму,

Чи коли осінь дихне, поки сонце рвучке не сягнуло
 Кіньми порогів зими, а літо – вже проминає.
 Раді весні і ліси, кучерявиться гай із весною,
 І набрякає Земля, дітородного просить насіння.
 Тут і Етер, усевладний Отець, рясними дощами
 Рине на перса жони, що жде засіву; сам він, великий,
 З тілом великим злившись в одне, плоди усі живить.
 Лунко по чагарниках голосисте виспіває птаство
 Й знову в усталені дні череда чує поклик Венери.

- 330 Родить живуша рілля. Своє лоно Земля розкриває
 Подувам теплим навстріч. Вологи ніжної – вдосталь.
 Літеплим дням безпечно уже віддається тендітна
 Парость, не має страху виноград, що Австри засвищуть
 Чи що проллються дощі із крил Аквілонів потужних, –
 Квапять до росту бруньки, розгортає враз усю зелень.
 Саме такі, мені бачиться те, заблиснули перші
 Дні, коли світ розвивавсь, і так-от снувалася їхня
 Сув'язь: була це весна, весною втішався великий
 Світ, і холодом, що від зими, ще не дихали Еври,
 340 Аж до появи тварин, а там – із поля жорсткого
 І земнородних людей до світла пробилосся плем'я.
 Звірі в лісах завелись, а зорі – всіяли небо.
 Та й не могли б рослини знести в житті ось такого
 Труду, якби не проліг між жаром і холодом милий
 Спокій, що з неба теплом на землю ласкаво спливає.

- Ще ж і таке пам'ятай: купці якісь садиш у полі –
 На перегній не скупись, землі нагорни, а потому –
 Пісковиком ще присип, домішавши брудних черепашок:
 Води між них заструмлять і повітряні подихи; звідси
 350 Парость черпає до росту снагу. З виноградарів дехто
 Брилами землю привалить іще, камінням тяженним –
 Так од дощів проливних старається ґрунт захистити,
 Так – і від спеки, од Пса, що люто вгризається в землю.

Саджанці вже посадив – підгортай тендітну ще прорість:
 Де проглядає лоза – бий мотикою вколо раз по раз,
 Ба, й на чепіги плуга тоді налягай, обережно

Впертих у праці волів провадячи поміж рядами.
 Очеретин тут збери й жердок із обчухраних віток,
 Ще ж і в'язових кілків, і розвилин, щоб мали опору
 360 Лози й спинались по них усупереч вітру й звикали,
 Мов по драбинці, сучок за сучком, угору тягтися.

Поки дитинний вік найніжнішим світиться листям,
 Треба його берегти. Поки пагони в вільне повітря
 Радісно тягне лоза, попустивши віжки для росту,
 Лезом листків не торкайся, хіба що рукою дбайливо
 Зайве пообривай, залишаючи, скільки потрібно.
 А коли, скріпнувши у корінцях, попнеться по в'язу
 Вгору, – тоді підстригай, а надто гінке повкорочуй
 (Серп раніше лякав): свою владу, врешті, над нею
 370 вияви і не давай їй аж надто пишно буюти.

Далі – обгороди, щоб худоба не йшла тобі в шкоду,
 Надто коли ще не звикла до бід неторкана зелень.
 Лозам, окрім понурих зим і спекотного літа,
 Тури, що у лісах, і коза, що скубе щось постійно,
 Зла завдають, а ще вівці, а ще – жадливі корови.
 Не дошкуляє їм так ні зима, коли паморозь сива,
 Ні серед літа жаринь, що гнітить розпечені скелі,
 Як ті отари гризькі, що своїм отруйливим зубом
 Карб залишають на них – рубець на пошкодженій гілці.
 380 На вівтарях через лихо те цап жертовний для Вакха
 Падає й з давніх-давен ідуть на просценії ігри.
 Тож і сільським жартунам нагороду, було, встановили
 Внуки Тесея, і відтоді, при вині, вони в травах
 Весело скачуть собі на міхах зі шкіри масної.
 І авзонійські, що з Трої пішли, селяни так само
 Сміхові волпо дають, нехитрим бавляться віршем
 У машкарах із легкої кори, страшидлах-личинах,
 Співи заводять гучні й вивішують, де яка сосна,
 Вакху, подоби твої, щоб ними порухував вітер.
 390 Ось після того зріє лоза, туга, рясноплідна,
 Повнить долоні долин та яри, міжгір'я глибокі
 Іроном – куди лише бог чоло своє світле поверне.

Тож за дари ті – Вакха-отця і ми пошануймо
 Співами наших батьків, плоди йому, їжу несімо.
 До вівтаря за рік хай ведуть жертовного цапа –
 Нутроші жирні будем пекти на рожні із горіха.

Й інших чимало турбот виноградна лоза вимагає –
 Годі й вичерпать їх: разів зо три на рік чи чотири
 400 Спущувать землю берись; обернувши двозубу мотику,
 Брили всякчас розбивай, а лозу од надмірного листя
 Звільнить хай серп. Рік у рік іде колом труд хлібороба:
 Рік неминуче у свій же слід раз од разу ступає.
 Вже коли пізне своє виноград порозтрачує листя
 Й вроду лісів Аквілон диханням холодним розвіє,
 Пильний господар на рік, що гряде, уже простирає
 Низку турбот: дочищає кривим Сатурновим зубом
 Рештки лози, і стриже, й підтинає усе він доладно.
 Першим землю копай; що обрізав, позвонив, те спалюй
 Першим і першим подбай, щоб тичок тобі не забракло,
 410 І лиш останнім – збирай. Двічі тінь на лозу налягає,
 Двічі посадженим лозам грозить зело розбуяле.
 Досить мороки є з тим. Хвали собі землі обширні –
 Клаптичок свій обробляй. А щоб мав чим підв'язувать лози,
 Пруття наріж в тернику, а вздовж берегів понарубуй
 Очеретин, та й гілок із верби щоб теж не забракло.
 Лози – прив'язані вже; одвикає серп од роботи;
 Впоравши вже свій останній рядок, виноградар співає.
 Втім, потрібно й тоді ворушить, розпушувать землю:
 Хоч і дозрів виноград – Юпітера все ж він боїться.

420 Щодо маслин, то їх, навпаки, доглядати не треба,
 Бо ж ні кривого серпа, ні мотики не ждуть замашної.
 Лиш піде корінь углиб, а гілля силу вітру пізнає, –
 Вдосталь сама земля, кривим розгорнена зубом,
 Дасть їм вологи, а плугом зори – плоди зарясніють.
 Ось як плекають її – миродайну, родючу оливу.
 Так і плодіві, стовбур стійкий відчувши, дерева
 Й тілом розлиту снагу, до неба високого пнуться
 Рвучко, самі по собі – допомоги від нас їм не треба.

Глянь на плодові в лісах: як ясно без нас вони родять!
 430 Як червоніють оселі птахів од ягід-кровинок!
 Скот конюшину пасе, сосняк постачає живицю,
 Що підживляє вогонь, уночі нам даруючи світло.
 Що ж тут вагатися нам, чи братися до плодівництва?..

Годі про високорослі, однак. От дрік та лозина
 Пашу – худобі, тіль – пастухам дають, низькорослі.
 Ця – на тин-живошліт, а той йде на соки медові.
 Вабить око Кітор, що букшпаном хвилює, і Нарік,
 Щедрий на хвойні гаї, і ті, що не знали мотики,
 Вільні поля, які праці людській іще не корились.
 440 Та й на верхах Кавказу ліси, дарма що бесплідні,
 Ті, що їх Еври, буйні вітри, ламають, розносять,
 Корисні не чимсь одним: дають потрібну для суден
 Деревину; з кипарисом і кедр – доми будувати.
 Звідси й спиці для колісниць, і круги для селянських
 Простих возів; для суден – міцні кістяки порожнисті.
 Верби – пруттям гнучким, а в'язи – листям багаті.
 Мирт на ратища йде, й дерен для оружжя придатний.
 З тиса, зігнувши його, ітурейський лук будеш мати.
 З липи м'якої і бука, що теж різця не притупить,
 450 Різні виходять дива, а ще ж їх видовбувати легко.
 Вільха – пусти її в Пад – по хвилі, хай і кипучій,
 Любо собі попливе. Та навіть і дупла – корисні:
 Бджоли рої свої там, де надболений стовбур, ховають.
 Що ж нам Вакха дари принесли, щоб належно їх славить?
 Вакх і причиною бід колись був: ошалілих кентаврів
 Смертю приборкав він – і Рета, й Фола; за ними
 Впав і Гілей, що лапітам грозив кратером важеним.

Як же щасливо б жили, якби знали, чим володіють,
 Люди сільські! Їм сама ж, од диких усобиць далека,
 460 Найсправедливіша, сипле земля потрібну поживу.
 Хай з переддвер'я високих палат до них спозаранку
 В опочивальні ясні вітальників натовп не рине,
 Ні черепахи, що стіни красять, очей їм не ваблять,
 Ні злототканих шат, ні корінфської бронзи не прагнуть,

І хоч в багрець ассирійський вони не вмочують вовни,
 Хоч і кориці не додають до олії з оливок, –
 Спокій мають зате й життя провадять безпечно,
 Мають удосталь всього; є простір, є і дозвілля,
 Є і печери, й стави, й Темпейських долин охолода,
 470 Й мукання стад лунке; не брак під гіллястою тінню
 Милого сну. Пасовища, яри, дичина по дібровах,
 Молодь, у праці стійка, до скромного побуту звикла,
 Є у них віра в богів, є пошана батьків; Справедливість
 Слід свій останній у них, покидаючи землю, лишила.

Ну, а мене нехай Музи ясні, над усе мені милі
 (Ім же я свято служу з великою серця любов'ю),
 Приймуть і вкажуть шляхи зірок далеких у небі,
 Сонця затемнення хай пояснять, ущерблення Люни,
 Звідки стрясання Землі, від чого, здуваючись, море
 480 Рве хвилеріз, а тоді – до себе йде знов, осідає;
 І в Океан чому поквапом так опускається взимку
 Сонце, й що не дає, щоб лишались короткими ночі.
 Хай уже не доступлюсь тих дивних явищ природи,
 Бо перешкодою кров: не будить, не гріє вже серця, –
 Хай! Аби лиш кругогляди сільські, гаї та потоки
 Й далі любив я, слави цураючись! О, де поля ті,
 Ниви Сперхея, Тайгету верхи – де лакедемонські
 Діви за Вакхом ідуть?.. Хто б одніс мене, де прохолодні
 Гема долини, під зелен-гілля, в його тінь велетенську?..

490 Щасен, хто сув'язь причин світових пізнати спромігся,
 Хто всі страхи потоптав, а з ними – й долю сувору,
 Що до благань глуха, й Ахеронту ревище дике.
 Рівно щасен і той, хто з сільськими богами знайомий:
 Паном, Сільваном старим і гроном німф танцелюбних.
 Фасції, влади знаки, ні владарський пурпур такого
 Не сколихнуть, ні престолу жага сліпа, братовбивча,
 Ні роззухвалений дак, що йде вниз од союзного Істру,
 Ні всього Риму діла, ні приречені царства; не буде
 Заздрити він багачам, ані співчувать – небагатим.
 500 Що зародила гілля, що своєю ж волею – нива,

З того й живе. А про форуму шал, про залізні закони –
І не чував; та й до Сховищ не йшов, де акти державні.

Інший турбує веслом стихію сліпу, той – завзято
Рине грудьми на мечі, проникає у царські палати,
Ще хтось – руйнує міста, нещасні домівки, аби лиш
Пити з чаш дорогих, на сарранським пурпурі спати;
Цей – на долівці лежить, де золото має у схові.
Той – аж рота розкрив перед рострами; ті умлівають,
Чуючи оплески лав (б'є тут люд і сенат у долоні!),

510 Іншим утіха – братньою кров'ю себе окропивши,
Змінюват на чужину найсолодші отецькі пороги:
Дому, вітчизни собі під іншим сонцем шукають.
А хлібороб земельку зорав закривленим плугом –
І забезпечений рік; для скромного дому й вітчизни –
Поміч; худібці – корм: волам за їх труд і коровам.
Та не спічнеш, поки рік не втішить садовоїною,
Живність приплоду не дасть, а снопів – Церерині зерна,
Що забуяли в полях, а по жниві – ламають комори.

Скоро зима. Сікіонські плоди – уже під давилком,
520 Свині насичені йдуть з-під дубів. Зріє в лісі сунічник.
Осінь прерізні плоди подає, а дець високо все ще
Ґроно солодке вбирає жаринь на скельнім осонні.
Діти у батька на шиї тоді між цілунками виснуть.
Цюоту охайний дім береже. Молока повне вим'я
Носить корова. Два вперті цапки на веселій травиці
Добре напаслись собі – і вже до двобою готові.
Свято зайшло – святкує рільник, простершись на лузі
З іншими в колі: вогонь... вже келихи друзі вінчають...
Кличе, Ленею, тебе й тобі він зливає... На в'язі

530 Вішає ціль, пастухам дає знак зі списками ставати.
Далі – для змагів сільських кремезне оголюють тіло.
Саме таке шанували життя сабіняни давні
Й Ромул із братом, і так Етрурія сил набиралась.
Так – і Рим для світу всього зразком став в усьому,
Пагорбів сім однією довкіл стіною обвівши,
Поки ще берла не взяв усеволодар Діктейський,

Поки безбожний люд ще не різав биків для найдку, —
Так і Сатурн золотий вікував колись-то на землях.
Ще не ячала сурма в ті часи, не видзвонював молот,
540 Що на ковадлі твердім кував мечі для убивства...

Втім, чималу ми вже відстань пройшли бігової рівнини —
Час і пора вже зброю здійнять зі змилених коней!..

КНИГА ТРЕТЯ

Шану й великій Палес оддам, і тобі ще, Амфрізький
Пастирю, й вам, дрімучі ліси та Лікейські потоки!
Інше, що душу б могло у дозвільний час сколихнути, –
Вже на вустах у юрби: хто б не знав Еврістея твердого,
Хто – Бусіріда-звіра, що клав чужинців на вітвар?
Хто б не знав Гілла, хто Делоса, де прихистилась Латона?
А Гіпподамія? Кінник Пелоп, що з слонОВОЇ кістки
Сяв плечем? Хто про них не писав?.. На вільному полі
Буду людські облітати уста, над землею ширяти!

¹⁰ Першим (стало б життя!) з Аонійського верху з собою
Муз у вітчизну свою, повертаючись, я припроваджу,
Першим тобі я подам ідумейські, Мантуе, пальми;
І серед зелені трав мармурову збудую святиню
Біля води, де звивами ген пливе величавий
Мінцій, м'яким шуваром береги свої отінивши.
А посередині – Цезар наш там господарем храму.
Тірський одягши багрець, я сам, щоб його величати,
Сто колісниць-четверень вздовж ріки пожену переможно.
Греція вся, полишивши Алфей і діброви Молорха,

²⁰ Кіньми, і ременем, і навулачки, змагатись тут буде.
Я ж, із оливки вінком чоло увінчавши, дарунки
Буду складать. Та й тепер до святинь похід урочистий
Любо вести, споглядати биків – принесення жертви,
Сцену рухливу й лаштунки, коли пурпурову завісу
Перед виставою ткані на ній піднімають британи.
Ще ж на дверях подам (тут золото й кістка слонова)
Бій гангаридів і зброю ясну переможця – Квіріна,

- Ніл, що війною бурлить, його води широкоплінні
 Й суден ворожих мідь бойову, що в колонах постала,
- 30 Ще ж – азійські здобуті міста і падіння Ніфата;
 Парфа, що втечу вдає – а стрілу, обернувшись, пускає;
 В різних двох ворогів два трофеї, правицею взяті,
 На узбережжях двох – блискучі дві перемоги;
 В мрамурі з Паросу, начеб жили і дихали, стануть
 Рід Ассарака, небесне гілля, Юпітера пагін,
 Наш прародитель Трос і Кінтій – Трої засновник!
 Заздрість безплідна фурій блідих жажнеться й понурих
 Хвиль Коциту, і змій, що сплели Іксіона з пекучим
 Колесом, як і Сізіфових мук – непокірної брили.
- 40 Нині ж – в оселі дріад, у незаймані нетрі подамся
 І за твоє нележке, Меценате, завдання візьмуся.
 Дух мій без тебе висот не сягне. Розвій же вагання,
 А чи загайність мою! Кітерон зазива мене гучно,
 Ловами славний Тайгет, Епідавр, загнуждувач коней, –
 Тим спонуканням гаї підтакують і верховини.
 Скоро таки завізьмусь до писання про битви завзяті
 Цезаря, і через стільки років пронесу його ймення,
 Скільки часу між ним – і Тігона поблиском першим.
- Хто, подивляючи блиск олімпійської пальми, виводить
- 50 Коней чи дужих волів, щоб рало тягли, – хай добірних
 Маток шукає найперш. У корови найкращої вигляд –
 Грізний: бридка голова, величезна, об'ємиста шия,
 Ген аж до самих колін підгорлина в неї звисає;
 Щонайпротяжніший бік; усе не дрібне тут – велике,
 Отже, й нога; а ще – вигнуті роги, вуха кошлаті.
 З білими плямами я б одібрав – таку, яка з себе
 Тут же скине ярмо, погрозивши інколи й рогом,
 Ту, яка радше бикам і поставою, й виглядом рівня,
 Ту, що кутасом хвоста за собою свій слід замітає...
- 60 Межі, коли їй пора Гіменея пізнати й Люціну, –
 Після четвертого року життя – і перед десятим.
 Інший – ні для потомства вік, ні для плуга не гожий.
 Саме в тих межах, коли молоде, грайливе ще стадо,
 Волю давай бикам. Залучай до Венери худобу,

Лиш завесніє, – нове при старім хай кріпне поріддя.
 Перший, найкращий з усіх, для нещасного смертного люду
 День промайнув; і хвороби за ним, і літа йдуть похилі,
 Й неміч, а далі – смерть геть усе змітає, нещадна.
 Знайдуться завжди, яких ти б хотів замінити у стаді, –
 70 Завжди й оновлюй його; щоб колись не пекли тебе втрати,
 Думай про те наперед: молодняк хай щорік підростає.

Те, про що річ тут була, – й для підбору коней годиться.
 Щойно ти вибір зробив, племінних намітивши, – маєш
 Дбати всіляко про них, з наймолодшого віку плекати.
 Чистопородне лоша насамперед вище, ніж інші,
 Носить себе, якось м'якше воно пасовищем ступає.
 І по дорозі першим біжить, і в потік, що вирує,
 Кинеться, й ступить на міст, яким не ступало ще досі.
 Марно од шурхоту не затремтить. Крута в нього шия,
 80 Гарна голівка, спина гладка, живіт не обвислий;
 Груди м'язисті – то міць і снага. Особлива порода –
 Сірі й гніді, а останній вже вибір – то білої масті
 І полові. Хай бряжчання мечів здаля десь почує –
 Вже гарячиться, і вухом стриже, і м'язами грає,
 Рже й видихає ніздрями пал, що сповнило груди.
 Грива, – лишень головою трусне, – правий бік окриває,
 Мов в улоговині дужий хребет. Вигрібає копитом
 Землю, й вона стугонить під ударом важким роговини.
 Був таким Кіллар: на нього гнзду аміклеєць накинув –
 90 Поллукс; такими були – й оспівані лірою греків:
 Марсових пара баских, як і ті, що їх велет Ахілл гнав.
 Так і в Сатурна, було, коли раптом наспіла дружина,
 Грива по кінській шії густа розвіватися стала –
 Так він тікав і ржанням тривожив верхи Пеліону.

А занедужав твій кінь, чи сил йому бракне з літами, –
 З двору не випускай, на негідну зваживши старість.
 Старший-бо – і до Венери плохий, і хіба через силу
 Тягне шлею, а коли під той вік до бою ще дійде –
 То, як великий, але без снаги солом'яний пломінь,
 100 Марно кипить. Отож і на вік гляди, і на норів –
 Передусім і на вдачу коня, бо ж і вдача – спадкова:

Як перемогу, а як – поразку він переносить.

Не подивляв ти хіба: щойно пущені, стрімголов ринуть

Коні – і вже з загород суперниці мчать, колісниці.

Живить надія візниць-юнаків – і гунає серце,

Острах пройма. В обгін он ідуть: зміється над кіньми

Бич. Подалися вперед, б'ють віжками. Жарко гримоче

Вісь. То вони при землі, то наче злітають на крилах

Ген, де повітря тремке, немов вітровій підхопив їх, –

110 Ні тут змигнуть, ні спочить! Пісок рудавий клубиться,

Дихають задні в потилицю їм і бризкає піна:

Що за любов до хвали, скільки поту – для перемоги!..

Першим четвірку баских мав звагу впрягти Еріхтоній,

Першим і виструнчивсь він на колесах прудких, переможець.

Повід, по колу їзда – від пелефронійців-лапітів,

Збройно з коня на коня перестрибувать і гарцювати

Гордо на конях, на рисаках, – од них те уміння.

Тут треба поту і там. Коняр підбере молодого,

З норовом, бистрого, щоб усякчас поривався до бігу, –

120 Хай там інший і гнав ворогів, що вдалися до втечі,

Хай батьківщина його – Епір, хай Мікени могутні,

Хай і самого б Нептуна вважав свого роду началом.

Давши всьому тому лад, потрібно вже (час утікає!)

Дбати про те, щоб між ситних кормів міцнів і тужавів

Обраний за вожака-жеребця, що є мужем для стада:

Свіжої вдосталь хай має трави, води протічної,

Ще ж і оброку, снаги щоб не бракло у праці солодкій;

Голод батьків озватися б міг у мізернім потомстві.

А кобилиць, навпаки, тримають у голоді вмисно:

130 Лиш нагадає про себе хіть – гостряком пожене їх

До парування. Трав не дають, до джерел не пускають,

Гонять туди-сюди, виснажують сонцем у пору

Жнив, коли тік аж гуде під час молотьби і раптово

Вітер надлине, Зефір, і соломою крутить легкою.

Все це тому, щоби не пригнітив дітородної ниви

Жир, коли в надмірі він, і борозен щоб не замулив, –

А щоб жадливо пили і щоб глибше ховали Венеру.

- Так ото вже не батьків – матерів-кобилиць доглядати
Час настає. Як минуть місяці, і жеребні вже ходять,
140 Хай до возів-тягарів ніхто їх уже не впрягає,
Ні по дорозі – навскач, ані пасовищем стрибати
Хай не дає, ані у бистринь пускатися плавом.
Хай їх на випаси вільні женуть уздовж повноводих
Рік, де мохи, де трави густі, соковито-зелені,
Де у печерах їм схов, під скелею – тінь-охолода.
Там, де Сіларські гаї, де Альбурн, де дубняк зеленіє,
Муха роїться така – на неї в нас кажуть «асілюс»,
Греки ж їй іншу назву дали: у них вона – «ойстрон».
Жалить і різко дзижчить; худоба, лишень її чує, –
150 Врозтіч, нажахана, в ліс; од реву здригається небо,
Повниться ревищем ліс і безводне корито Танагру.
На Інахїду-телицю колись, щоб її доконати,
Муху наслала таку, люте чудище, мстива Юнона.
От від тієї напасті й пильнуй (жалить саме опівдні),
Надто – тільних корів: виганяй або зранку на пашу,
З сонцем, на роси, або – коли ніч уже висіє зорі.
- Хай лиш отелиться – на молодняк переходить турбота.
Спершу на шкірі випалюють знак, щоб рід було видно,
Щоб розрізнити, які – для продовження роду б годились
160 Чи для приношень святих, які – щоби землю орали,
Чи на не оранім ще – важенну відвалювать скибу.
Інші тим часом пасуться собі на травах зелених.
Тих, що схилятимеш ти до ріллі, до труда польового, –
Гни їх, ще поки гнучкі, хай стежку до послуху топчуть,
Поки не пізно ще вдачу ліпить, а вік – ще рухливий.
Спершу з легких лозин наче коло сплети і на карк їм
Ти просто так закладай. Коли ж вільна шия вже звикне
До слугування – таки хомути шнурові, їх з'єднавши
Рівно, на них накидай і привчи, щоб ішли вони в ногу.
170 Поки що хай лиш порожні вози вони тягнуть у парі,
Ще неглибокий лишаяючи слід на пилюжній дорозі,
Потім під справжнім уже тягарем хай порипує важко
Букова вісь, мідне дишло хай спарені тягне колеса.
Молоднякові ж, вільному ще, не лише лугового

Зілля давай чи болотяних трав, сотняку та лозиння, –
Сіяним ще, польовим, підживляй. Отелившись, корова,
Звичаєм роду свого, молоком не наповнить дїйниці –
Весь, до краплини, дитяті оддасть свого вимені солод.

- Ну, а війна до вподоби тобі та сувора кіннота,
180 Чи вдовж Алфею, де Піза, прудкі хочеш гнати колеса,
Чи, де Юпітера гай, бистролетну вести колісницю, –
Спершу подбай, щоб твій кінь до оружжя, до бойового
Духу звикав, до сурми, до похідного, під тягарями,
Зойку коліс, а в стійлі щодня – до дзвону вуздечок.
Так похвалі коняра радітиме він щораз більше
Й ласки чекатиме: любить, коли попleshуть по шиї.
Ось що хай тішить його, коли від солодкого ссання
Вже відлучили; хай сам же іде до м'якої вуздечки.
Хай ще слабкий і тремкий і віку свого не свідомий,
190 А коли виповнить три, на порозі четвертого року, –
Хай вже по колу біжить, копитом дзвонить доладно,
Мірно по черзі одну піднімаючи ногу, то другу.
Хай трударем буде тут. Хай вітри він до перегонів
Кличе, а там, де просторо докїл, не чуючи віжок,
Хай у розгоні піщану гладїнь ледь торкає копитом.
Так-от тугий Аквілон від окраїн Гіперборейських
Падає й скіфські несе холоди, і сухі навіває
Хмари, – й високим посівом жене за хвилию хвилию,
І під диханням його озиваються лісу верхів'я
200 Шумом глухим, на берег пришив набігає розлого;
Мчить вітровій, замітає крилом моря й суходоли, –
Так і кінь біговий, видихаючи піну криваву,
Буде круті повороти долать на гонах елейських –
Шию м'яко гнучи, двоколісний мчатиме повіз.
А вже як навчений кінь – дозвольти йому наїдатись,
Хай прибуває од ситних кормів; спочатку ж, гарячий,
Дибки ставатиме він і до рук даватись не буде,
Хоч і хльостай, і бери під жорстку зубчасту вуздечку.
А щоб міцніли тобі – найкраща тут рада: від хіті,
210 Неспостережних Венериних жал, утримуй їх одаль,

Чи то плеканням корів, чи коней займешся радше.
Ось чому пастись биків на окремі женуть пасовища,
Десь віддалік за схилом гори, за широким потоком,
Чи замикають в хліві при ситно наповнених яслах.
Не додає ж бо їм сил, коли бачать десь побіч себе
Самку, – не до гаїв їм тоді, не до трав соковитих:
Зваби її – над усе; через них два суперники горді
Ринуть, до лоба лоб, і люто рогами б'ються.
Он біля Сільських дібров пасеться жожа телиця,
220 Тут же й два дужі бики у жахнім зійшлися двобої:
Рана при рані; в чорній вони вже омилися крові,
Ціляться рогом у бік один одному; їхньому реву
Вторять гаї й Олімп відлунне високоверхий.
Вже не стояти їм в стійлі одним: побитий відходить
Геть (такий звичай у них), вигнанцем іде в невідоме,
Весь у неслав'ї своїй, у ранах, що їх переможець
Гордий завдав, без любові іде, яку втратив, без помсти,
Стійбища роду свого, свій хлів озирає востаннє.
Тіло всіляко гартує тепер – посеред каміння,
230 Впертий, лягає до сну на нічим не притрушене ложе,
А за поживу – зілля жорстке, осока гостролиста.
Сам же себе випробовує він, вигострює роги –
То ними в стовбури б'є, а то пустоту протинає –
Вітер, – то силпе піском з-під копит, готовий до бою.
Потім, у моці новій, набравшись колишньої сили,
Стрімголов рине у бій, хоч ворогу бій і не сниться.
Так серед моря, бува, забілівши, хвиля далека
Ширшає, змилену спину свою розпрямляє, а далі –
Перевернувшись, б'є, наче грім, у груди гранітні
240 Берега хвиля-гора – й закипає, з глибині піднявшись,
Темна вода, чорніє піском на гребенях білих.
Так ото рід усілякий земний – і люди, і звірі,
Й тварі морські, худоба й птахи, що барвами славні, –
Скорий до люті сліпої й жаги: всі однаково люблять.
Саме в такій-от жазі, левенят лишивши, левиця
Бродить повсюди, жажна. І кошлаті ведмеді в тім палі
Стільки смертей і такий нищівний за собою лишали

- Слід у лісах. У жазі тій кабан і тигр – найлютіші.
 Лихо тому, хто блукає в той час по Лівійській пустелі!
- 250 Може, не бачиш, як тілом усім здригаються коні,
 Хай лише ніздрів сягне знадливий запах, ім знаний?
 Вже ні вуздечка тоді, ні бича хльосткого удари
 Їх не зупинять, ні кручі стрімкі, ні яри глибодонні,
 Ні перепона-ріка, що уламками скель обертає.
 Рине й сабінський кабан, убивчі вигострює ікла,
 Землю копитами б'є, об дерево ребрами треться –
 Щоб не боялася ран, щетинисту шкіру гартує.
 Ну, а юнак, що його до кісток проймає великим
 Жаром любов? У сам буревій, непроглядної ночі,
- 260 В море наосліп пливе. Раз у раз над ним велетенські
 Неба ворота гримлять. Б'ючи навідліг об скелі,
 Море гуде. Нещасливі батьки дарма його кличуть
 І його дівчина, що вслід за ним загинуть готова.
 Ну, а пістрява Вакхова рись, а вовків невгамовних
 Плем'я чи псів? Навіть олень – і той за самицю поб'ється.
 В шал незрівнянний, однак, жагучі кобили впадають.
 Він од Венери у них відтоді, коли Главка на кусні
 Пошматувала його четверня – потнійські кобили.
 Ген їх, за Гаргари, гонить жага, за Асканію пінні
- 270 Хвилі; долають верхи, а потоки – перепливають,
 Хай лиш до самих кісток сягне хогіння пекуче
 (Більш навесні, що тепло кісткам повертає), тоді-то
 Всі проти вітру, Зефіру, стають на скелях високих –
 Ловлять дихання його, і не раз – аж мовити дивно! –
 Без жеребця жеребні вони, від того ж таки вітру.
 І розбігаються ген по верхах, по скелях, долинах,
 Та не до тебе, Евре, ані до країв твоїх, Сходе, –
 Ринуть, де Кавр, де Борей, де темнокрилий зринає
 Австр, що холодним дощем налітним осмучує небо.
- 280 Тут і стікає з лона кобил тягучою слиззю
 Те, що правдиво між пастухів «гіппоманом» назвали;
 Мачухи злобні, зібравши той сік, усіляких до нього
 Трав додають і домішують слів – не меншу отруту.

- Хутко, однак, лине час, лине мить, – її не поправиш, –
 Поки, любов'ю захоплений тут, я зав'яз у дрібному.
 Годі вже про череду: половина турботи лишилась –
 Ще до вовнистих овець і кіз довгошерстих податись.
 Ось, селянине, твій труд, мозолів твоїх винагорода!
 Буде нелегко – чи ж я б сумнівавсь? – зуміти словами
- 290 Впорати діло таке: пошаноби – простому додати.
 Втім, на високий Парнас, де нікого ніде, щось солодке
 Тягне мене: піти по хребтах, де ніхто до м'якого
 Схилу, де струмись Кастальський дзвенить, не лишав іще сліду.
 Повноголоса ж почну свою пісню, шанована Палес!
- Спершу таке: у теплім хліві хай смакують овечки
 Пашу свою – до нового тепла й до зілля нового.
 Папороть їм і солому стели, і то не скупися –
 Гарно стели, щоб ні холод не брав, ні мороз ту худібку,
 Щоб ні корости вона, ані прикрої гризі не знала.
- 300 Звідси – до іншого йду: суничного дерева зелень
 Козам давай, і щоб свіжу пили, джерельну, водицю.
 Стійла – од вітру будуй, до півдня, щоб і зимою
 Промінь туди зазирає, допоки з залишком року
 Не налетить Водолій, наганяючи сльоти холодні.
 Їй, тій худібці дрібній, не менша належить турбота.
 Користь і з кіз чимала, хоч мілетська вовна овеча,
 В пурпурі тірським проварена, все ж – великий зарібок.
 Плідніші кози, однак, а ще й молока дають більше:
 Вже наче вим'я порожне, а все ж у повну дійницю, –
- 310 Ти лиш візьмись за дійки, – ізнову з них зацвиркоче!
 А кінфійським цапам (це діло теж прибуткове)
 Бороди сиві стрижуть, і цупкі оті патли козячі –
 Знадоба для таборів і для тих, кого море шмагає.
 Кози в лісах собі листя скубуть, по верхів'ях Лікею,
 Поміж колоччям, по чагарях, що скелями пнуться.
 Стежку додому знають самі й ведуть за собою
 Дріб свій, а вим'я таке, що ледь поріг перелазять.
 Тож усіяко від холодів, од вітрів бережи їх –
 Інших од тебе турбот і не хоче те козяче плем'я.
- 320 В хлів заганяй, трави докидай і зеленого пруття

Щедро, і, поки зима, сінника закривати не думай.
 А коли літня пора, озвавшись на поклик Зефірів,
 Кіз та овечок твоїх по ярах та галявах розсипле, –
 Гайда в поля на зорі, коли прохолодно ще, свіжо,
 З ранком новим на ще сиві доли, на ніжно-зелені
 Трави у росах рясних, що їх так полюбляє худібка!
 А розпечеться й небо саме під четверту годину
 І залящать у кущах, затріснуть цикади, – тоді-то
 До криничок, до глибоких ставків жени своє стадо,
 330 Щоб із дубових кориг пили набігаючу воду.
 А в саму спеку, у сквар, шукай охолоди в долині,
 Де у сназі віковій Юпітера дуб на привіллї
 Віття могутне вкруг розіслав, де в тіні глибокій
 Тоне священний дубняк, ряснотою око милує.
 Знов тоді – на водопій і знову при заході сонця
 Хай собі трави скубуть, коли Веспер холодолюбний
 Спеку зіб'є, на темні яри сипне росами Люна,
 Чайкою – берег морський, а діброва щиглем озветься.

Що про лівійських мав би тобі пастухів розказати,
 340 Про їхні вбогі, то тут, то там розкидані хижі?
 День і ніч, від зорі до зорі, впродовж місяця навіть
 По неозорості тій, не маючи жодного стійла,
 Бродять-пасуться стада. Усе там пастух африканський
 Має з собою: лари, житло і зброю пастушу,
 І аміклейських собак, і критський сайдак наготові.
 Так і наш римський вояк, оружжя звичне узявши,
 Йде з обладунком важким, щоб раніше, ніж перестріне
 Ворог, – отаборитись уже, закріпитись у лавах.
 Інша вже річ – де скіфи живуть, біля хвиль Меотійських,
 350 Де розхвильований Істр піском заколюче жовтим,
 Де під холодну, на півночі, вісь допливає Родопа:
 Там у хлівах худоба стоїть, бо жодна травинка
 Не проросте на полях, а дерево в лист не вбереться.
 Зціплена льодом понура земля лежить під глибоким
 Снігом – білий покров піднімається до семи ліктів.
 Завжди зима і завжди там холодом дихають Каври.
 Сонце не має снаги білдавої мли розігнати –

Ні коли коней гарячих жене до верхів'їв етеру,
 Ні коли повіз гінкий в червонястих омочує водах.
 360 Річка пливе й ціпеніє нараз – і ось на собі вже
 Втримує хвиля тягар коліс, оббитих залізом:
 Судна возила колись, тепер – вози по ній їдуть.
 Мідь, бува, тріскає там; на тілі одяг дубіє,
 Щоб скуштувати пливкого вина – його треба рубати.
 В рівну твердь льодяну обертаються цілі загони,
 А із кошлатих борід звисають грізні бурульки.

Так же кошлато й сніжить: усе небо снігом спадає;
 Гине худоба: стоять, окутані в паморозь сиву,
 Тупі биків; у тісному гурті, привалені снігом, –
 370 Ледве що роги стирчать, – ціпеніють олені бистрі.
 Вже на них ні гончаків, ні сітей жодних не треба,
 Ні, щоб полахати їх, загород із червоного пір'я, –
 Просто беруть, а ті марно грудьми об сніжні завали
 Б'ються, ревом ревуть, поки їх добивають залізом
 І вже по куснях добичу легку несуть галасливо.
 Ну, а самі преспокійно собі живуть по землянках,
 Виритих глибоко; з дуба колод туди понаносять
 Чи цілих в'язів і палять вогонь у тих своїх норах.
 Ночі для них – то гульба; наслідують сік винограона
 380 Брагою з горобини, кружляють по кухлеві кухоль.
 Так ті племена й живуть під небом гіперборейським,
 Де їх шмагає ріпейський Евр, – і шкурами звірів,
 Шерстю рудою, тіло своє, твердосерді, вкривають.

Вовна цікавить тебе – уникай лісового колюччя,
 І реп'яха, й будяка, але – й надто поживної папі.
 Лиш тонкорунних овець добирай, що білої вовни.
 Щоб і баран білосніжним був. Але якщо в нього
 Чорний під вогким склепінням язик – такого одразу
 Вилучи, щоб у ягнят, ним щойно зачатих, він темних
 390 Плям не лишив, – посеред отар озирнися за іншим.
 Руном, білим, мов сніг, – якщо кажу вірогідне, –
 Пан, Аркадії бог, захопив тебе, Люно, обманом:
 У гущину тебе звав – і ти на той клич одгукнулась.

А молоком хто зайнявсь – той дрік і поживну люцерну
 Хай в оберемках несе й просолених трав докидає:
 Питимуть воду частіш, тугішим ставатиме вим'я,
 А молоко з невідчутним лишень буде присмаком солі.
 Тих, які вже підросли, ягнят від дійок відлучають
 І, щоб не ссали, намордники їм накладають залізни.
 400 Щоб наділи вранці й за день, з того поночі люди
 Сир відтискають; а щоб в темноті чи з заходом сонця,
 Те спозарання пастух до міста несе у плетінках
 Чи трохи солі додасть і на зиму робить запаси.

Не обділи турботою й псів; прудконогих спартанських,
 Поки щенята, – плекай, а молосси злі нехай хлебчуть
 Ситу сироватку. Матимеш їх у дворі сторожами –
 Злодій нічний не проникне у хлів, ні вовк-ненажера,
 Ні ще не скорений досі ібер не впаде на них ззаду.
 Псами будеш не раз полохливих гнати онагрів,
 410 Псами – вухатих зайців і козул ловитимеш псами,
 Часто із лігвиськ, із нетрів густих, виганятимеш дика
 Гавкотом псів; із ними по дебрах, по верхогір'ях
 Криком оленя-здорованя заганятимеш в сіті.

Вчися обкурювать кедром пахким хліви і кошари,
 А водяних гадюк – гальбаном їдким проганяти.
 Часто хліви вичищай: під яслами гад може бути
 (Лиш голірuch не бери); він тікає од денного світла.
 Ще ж – і мідянка; таїться вона по закутах темних –
 Чиста напасть на корів: отруту вливає, плазунка;
 420 Вгледів – камінь хапай, костура хапай миттю, пастуше,
 І ту шишлячу грізьбу, що роздуту шию підносить, –
 По голові! Шмигне вона вмить, ховаючи в себе
 Голову, кільцями піде, але дедалі слабкіші,
 Млявіші будуть вони, аж хвіст їй, врешті, ослабне.
 Є у ярах Калабрійських така небезпечна гадюка:
 Спину лускату в'юнить вона, випинаючи груди,
 А довжеленний живіт – увесь у плямах великих.
 От коли в пору весни з глибин прориваються ріки
 Й Австрами злита вогка земля видихає вологу,

- 430 При болотах, у плавнях вона свою чорну жадобу
 Плем'ям жаб гомінких та риб, ненаситна, гамує.
 А пересохне багно й зашперхнуть порепані плавні –
 Далі повзе, на сухе, вогненними водить очима,
 Спрагла, лютує в полях, стривожена розпалом спеки.
 Не закортіло б у сон пірнути мені просто неба
 Чи прилягти собі десь у гаю горілиць на травиці
 В час, коли, шкіру змінивши, вона, оновлена, юна,
 В'ється, гадюченят у норі залишивши чи яйця:
 Шия – до сонця, стрімка, язик трикінчастий мигає.
- 440 І про хвороби скажу, про причини їхні, ознаки.
 Прикра короста мучить овець, коли до живого
 Холодом пройме їх дощ чи у люту пору зимову –
 Сивий мороз, коли з брудом піт на них заскорузне,
 Стрижених, а в чагарях боки поранять колюччям.
 От через те пастухи й заганяють отари у річку,
 В хвилю м'яку; барана ж – пускають за течією,
 Щоб у стрімливій воді промив густу свою вовну.
 А пострижуть – то гірким натирають шумом оливи
 З піною срібла, додавши туди й природної сірки,
- 450 З Іди живиці іще і для мазей придатного воску,
 І чемериці, й цибулі морської, й чорного дьогтю.
 Та проти лиха цього є один найдієвіший засіб:
 Лезом, якби хто умів, боляка вершечок зігнути,
 Устя саме: скритне живиться зло й снаги набуває,
 Поки пастух до того боляка руки-рятівниці
 Не прикладе, а сидить, у богів прохаючи ласки.
 А коли аж до овечих кісток той біль добереться
 І, розшалівшись, жаром сухим буде їсти суглоби, –
 Квапся згасити його: вівці треба жилу ізнизу,
- 460 Біля самої ноги, де б'ється кров, розітнути.
 Звик так робити бізальт і гелон, який утікає
 Ген до Родопи, прудкий, і ген у гетські пустелі, –
 Той, хто кисле п'є молоко із кінською кров'ю.
- От коли вгледити вівцю, що раз по раз одаль шукає
 Тіні м'якої й траву не пасе, лиш поскубує мляво,

Тягнеться десь у хвості й серед поля на пасовищі
 Падає, а до кошари під ніч одиноко плететься, –
 Тут же залізом загрозу усунь, поки люта зараза
 Не розповзлась по отарі усій з неуваги твоєї.

470 Моря так часто не б'є буревій, зими супровідник,
 Як худобину – той мор, і то, знавіснілий, хапає
 Не поодинці – усіх загалом, що у літнім загоні,
 Стадо, надію усю, до кореня, геть усе плем'я.
 Сам буде знати про те, хто відвідає Альпи захмарні
 Й Норіка вежі гірські, й Тімаву, й Іапіда ниви:
 Нині ще, після стількох років, пасовища пустельні,
 Де був пастуший край – нікого й ніде доокола!

Там, було, й впав нараз із повітря, що зіпсувалось,
 Горя причинець – мор, коли сквар восени розпалився:
 480 Вигубив всю живину – і домашню худобу, і звірів,
 Воду в ставах отруїв, зіпсував геть усі пасовища.
 Смерті стежа не простою була: спочатку геть-чисто
 Жили випалював жар, потім корчилились бідні тварини,
 Далі спливав із них слиз, кістки всі, крихта по крихті,
 В себе вбираючи, – все, що хвороба перемолола.
 Й під час обряду не раз, як при вівтарі жертва стояла,
 Вже зі стьожками, з чільцем із білосніжної вовни, –
 Серед розгублених слуг раптово падала, мертва.
 А коли жрець випереджував скін різючим залізом –
 490 Нутроці, хоч на вогні, вогнем усе ж не беруться,
 От і не може вішун дати відповідь на запитання.
 Лезо підставиш – від крові воно ледь-ледь рожевіє,
 А на жагучий пісок лиш сукровиця накрапає.
 Так загибають телята гуртом серед трав соковитих,
 Так же й у ситних хлівах солодке життя покидають.
 Казяться й лагідні пси, свиней стрясає од кашлю,
 Душить задуха – дихнуть не дає їм горло опухле.
 З сил опадає, славні труди забуваючи й трави,
 Непереможний рисак, уникає джерел і копитом
 500 Землю гребе і гребе; то холодний піт, то гарячий
 Капле з охлялих вух, а вже як конає – холодний.
 І шорсткувата, й суха, навіть доторку шкіра боїться.

Всі ці ознаки – перед кінцем, на початку хвороби,
 А розвиватись почне і глибше корінь пускати –
 Очі з жару горять, із глибин проривається подих,
 Іноді чутно стогін важкий – боки так і ходять,
 Поки насилу дихне, із ніздрів точиться чорна
 Кров, а зашерхлий язик випирає з опухлого горла.
 Варто тоді через ріг тварині конаючій влити
 510 Соків Ленея: біду зупиняв один лиш той засіб.
 Та не надовго; в біду й вино оберталось: одживши,
 Знов закипали вогнем і вже на порозі кончини
 (Зло таке – злим, а добрим – добро, боги, посилайте!)
 Рвали своє ж таки тіло вони, ошкіривши зуби.
 Ось і запарений бик, важкого тягнучи плуга,
 Падає; з піною кров вибльовує і передсмертний
 Рик видає. Похнюпивсь орач – і того випрягає,
 Що наче й сам затужив за своїм по ярму побратимом,
 Плуга свого залишає в ріллі й напівзорану ниву.
 520 Тож ні густа прохолода гаїв, ні луги м'якотраві
 Духу не вернуть уже, ні потік, що збігає по скелях,
 Золота-срібла чистіш, на поля, – боки западають,
 Млявлють очі, лягає на них отупіння мертвотне,
 І під своїм тягарем до землі вже хилиться шия.
 Що з тих трудів для добра, з тієї важенної скиби,
 Що її ралом вергав?.. Ні Вахх массійський, одначе,
 Шкоди йому не завдав, ані нескінченні гостини –
 Листя, звичайну траву випасали на пасовищі,
 З чистих джерел водицю пили і з бистротекучих
 530 Рік; у здоровий сон не вривались темні турботи.
 Кажуть, саме тоді в тих краях Юноні у жертву
 Марно шукали биків, і не пара добірна, а різні
 Буйволи два тягли до високих жертovníків повіз.
 Вже й не мотиками (сил не стає), а нігтями землю
 Всяк під зерно борознить. По крутих дорогах насилу,
 Шнио напруживши, тягне рільник рипучого воза.
 Вовк не чагує вже біля кошар, щоб добичу вхопити,
 Вколо отар не блукає вночі: нагальніший клопіт
 Журить його. І лань полохка, й поквапний до втечі

540 Олень – серед собак, біля хат людських сновигають.
 Мешканців моря, плавучий весь рід, уздовж узбережжя,
 Скільки лиш око сягне, наче рештки кораблетроці,
 Лиже прибій. До незвичних їм рік утікають тюлені.
 Гине (рягунку годі знайти) у звивистих норах
 Гадина і водяна, лускою найжена, змійка.
 Згубне повітря і для птахів: під хмари злетівши,
 Там і втрачають життя – на землю стрімголов ринуть.

Не подає надій на добро й пасовищ переміна.
 Вже й саме вміння на шкоду іде, відступає цілитель –

550 Навіть Хірон Філірід і Меламп, син Амітаона.
 З темряви Стіксу, бліда, на денне пущена світло,
 Хворості й Страх Тісіфона жене перед себе, шаліє,
 Вище підносить жадливе чоло, ненаситна богиня.
 Беканням кіз і овець і муканням тужним худоби
 Ріки звучать, береги і пагорби, зсушені сонцем;
 Падають цілі стада, уже й по кошарах, по стійлах –
 Купи навалених туш розпливаються гниллю, аж поки
 В ями не звалять ту гідь і землею її не прикриють.
 В жоден ужиток ні шкіра не йшла, ні нутроці, скільки б
 560 Не промивали в воді чи в вогні очиснім не тримали.
 Стригги не можна було зіпсутої брудом і мором
 Вовни; тканини з волокон гнилих – торкнутися навіть.
 Хто ж таки брав, легковажний, до рук ту згубну накидку –
 Тілом запалені йшли пухирці, спливав ним огидний,
 Сморідний піт, а за деякий час уражені члени
 Вже поїдав той священний вогонь – усі без останку.

КНИГА ЧЕТВЕРТА

Далі – про неба росяний дар, про мед, Меценате,
Річ поведи. Озирни нині й цю мого твору частину.
Дивне, дарма що дрібне, поставатиме перед тобою:
Духом великі вожді й того роду всього, по порядку,
Звичаї, і племена, і труди, і бої заповзяті.
Діло дрібне, та хвала не дрібна, якщо до писання
Будуть прихильні боги й Аполлон почує мій оклик.

Спершу місце для бджіл, щоб осіли, вибрати треба,
Де б не гуляли вітри (з побором летіти додому
¹⁰ Важко при вітрянім дні), де б ні вівці, ні кізки битливі
Не зазіхали на цвіт, ні корова роси б не стрясала,
Полям блукаючи, й трав не стовкла б, що пнуться до сонця,
Ящірок щоб не було строкатих, плямистих на спині,
Побіч бджолиних осель, ні птахів – синиць, а чи Прокни
З міткою вбивці – пучечком пір'їн кривавих на грудях.
Пусткою роблять усе: бджілок на льоту вони ловлять
І до неситих гніздечок несуть ту солодку поживу.
Хай і струмок жебонить, і ряскою став зеленіє,
Де твоя пасіка, хай рівчачок поміж трав собі в'ється,
²⁰ Пальма хай вхід отіняє або дикорослий оливник,
Щоб, – лиш нові вожді поведуть навесні за собою
Перші рої й закружля молодняк, щільники полишавши, –
Берег сусідній в жаринь прохолодою їм усміхнувся
Й дерево десь на шляху прихистило гостинною тінню.
Серед води ж – хай вона протічна, а хай і стояча –

- Ти поперечних накидай вербин чи якогось каміння,
 Щоб на таких острівцях то тут, то там могли бджоли
 Сісти й крильця на сонці сушити, коли Евр їх розсіє,
 Як опізняться, бува, чи Нептун їх у хвилю занурить.
- ³⁰ Касія біля бджолиних осель хай зростає зелена,
 І материнка, й чебрець запашний нехай там усюди
 Рясно цвіте, й фіалки хай п'ють водицю джерельну.
 Вулик бджолиний зпивай із кори або із гнучкого
 Пруття лозини сплітай; у кожному – вхід нехай буде,
 Вічко, лишень щоб вузьке, бо мед узими від морозу
 Гусне – і навпаки: від спеки, влітку, він рідне.
 Те, як і те, для бджіл – однаково грізне, недаром
 Кожну щілинку навперобій заліплюють воском,
 Прópolisом і соком квіток заповнюють входи;
- ⁴⁰ Весь же для цього назбираний клей вони мають в запасі,
 Й він од живиці-смоли із Фрігійської Іди клейкіший.
 Часто, – якщо ті чутки не пусті, – під землею, в наритих
 Норах, їхнє житло; у пористім камені, в дуплах,
 Де лише сховок який, – виявляли бджолину оселю.
 Та, окрім того, ти й сам всі шпарини бджолиного схову
 Мулом дбайливо замаж і присип (не густо лиш) листям.
 Тисові побіч рости не давай; на вогні не опалюй
 Раків до червоноти. Глибодонного бійся болота
 І нездорових, сморідних місць, і скель жолобчастих,
- ⁵⁰ Де, лиш гукни, – й твого гуку лункий одлунює образ.
 Тож, коли зиму в глибини землі прожене злotosяйне
 Сонце, а неба далінь воно сяйвом літа прихилить,
 Тут же й летять бджілки на гаї, на яри та долини –
 З квіту рясного співають нектар; ледь торкаються в леті
 Плину ріки. А відтак, якісь дивно веселі, пильнують
 Гнізд і потомства свого, а ще – стільники вони вміло
 Ліплять нові, щоб ізнову їх повнити медом тягучим.
 Глянеш, бува, – й не одвернеш очей: у прозорості літа,
 Вулик покинувши свій, ген-ген просторами неба
- ⁶⁰ З подувом вітру летить, мов темна блукачка-хмарина,
 Рій бджолиний; до чистих джерел, до крівель зелених
 Тягнеться він. Понатрушуй там запахів, бджолам приемних,

Листя меліси передусім і м'яти простої.
 Чимось дзвени раз у раз і вибубною на бубні Кібели –
 Сядуть самі на пахучі місця і, силою звички,
 Деся і заглибину знайдуть самі – колиску для себе.

- А коли рушать у бій (бо ж не раз, де два вожді поряд, –
 Заколот там чималий і велика між бджолами звада) –
 Настрої тлуму й порив бойовий задовго до бою
- 70 Знати про себе дадуть: ніби клич войовничої міді
 Млявіших квапить там і жене. Із вулика чутно
 Геть наче труб голоси – гулке, неперервне гудіння.
 От і зійшлись. Од напруги тремтять. Поблискують крильця.
 Гострять жальце хоботком, сказати б, м'язами грають
 І круг вождя, круг намету його гуртом найтіснішим
 Крильцями б'ють – супротивника гучно кличуть до бою.
 Тож, лише ступить весна на земну просторінь і небесну, –
 Вихором з вічок летять і громадяться; ген у етері
 Чутно мов дзвін: закружлявши і в клуб, перемішані, збившись,
- 80 Стрімголов ринуть униз, – не так рясно градом із неба
 Сипле, жолуддям не так – із дуба, коли трусонути!
 Два ж владарі, у рядах примітні зблисками крилець,
 У своїх грудях тісних велетенським повняться духом,
 Твердо поклавши стояти будь-що, поки гордий звитяжець
 Тих або тих, що зійшлись, не поверне, врешті, до втечі.
 А проте запал такий і такі ото протистояння
 Пороху зменька, – сипни лиш на них, – одразу пригасить.
 А коли двох тих завзятих вождів ти відкличеш із бою –
 Слабшого з них, щоби збитків тобі не завдав, дармоїдець,
- 90 Смерті оддай; хто лишивсь – хай править у вільній світлиці.
 З них блискотливий один, цятки золотаві у нього, –
 З різних-бо вийшли родів, – цей кращий, кажу, видатніший,
 Сяє лускатими крильцями; інший, немов у щетині,
 Череву повне своє заледве, лінивець, волочить.
 Як виглядають вожді – так і всі, скільки є їх, підлегли:
 Ті – щетинясті, брудні, як ото із дороги прибулий
 Сплювує землю – на спраглих губах осілу пилюгу;
 Ті ж, навпаки, так і світяться всі, вилискують-грають
 Золотом: рівні краплини-цятки в них ясніють на тільцях.

100 Гарне потомство від них. Од них же в пору належну
Ніжний тиснутимеш мед, і не тільки ніжний – текучий:
Вакха присмак терпкий солодкістю він подолає.

А як бджолині рої просто так собі бавляться в небі,
І стільники, й осель холодок на гру замінівши,
Ти від пустого заняття того відучи легковажних.
А відучити їх – труд неважкий: вождем їхнім крильця
Повідривай. Без вождя – ні одна тобі бджілка у небо
Вже не злетить і табірних меж перетнуть не посміє.

110 Хай їх вітають сади-города жовтоцвітом пахучим,
А Геллеспонтський Пріап, що птахів одганяє й злодіїв,
Із дерев'яним серпом у руці, хай піклується ними.
З гір чебрецю принеси і сононок там накопай ще,
Гарно хай ними обсадить житло господар завбачний,
Вперто хай трудиться, до мозолів, – насаджує свіжі
Саджанці і життєдайним дощем хай окроплює землю.
Не наближався б я вже до межі у своєму писанні
І не згортав би вітрил, завертаючи до суходолу, –
Може, співав би й про те, як родючих садів пильнувати
І квітників, де два рази в рік пишються цвітом

120 Ружі із Пестума; як рівчакам радіє цикорій,
Як зеленіє вздовж бережків селера, а в травах
В'ється гарбуз-черевань; і нарциса б не оминув я,
Зелень його, до морозу стійку, ні виткого аканта,
Ні кучерявця-плюща, ані береголюбного мирта.
Згадую ж іноді я: у підніжжі веж ебалійських,
Де темноводий Галез жовтаві поля омиває,
Жив корікійський дідусь; мав геть уже невеликий
Клаптик землі: ні вола де впрягти, ні овець випасати –
Ніде травиці скубнуть; для Вакха теж не підхожий.

130 Все ж якийсь овоч плекав між кущів, насаджував білих
Лілій, з вербею місце було й для городнього маку.
Й до владарів себе щастям рівняв! Під ніч, повернувшись,
Стіл своїм заставляв, не купованим в інших, достатком.
Перший троянду зривав навесні, а яблуко – в осінь.
А коли гостра зима, здавалось, розколювать мала
Й камінь, а льодом навіть прудкі гнuzдати потоки,

- Він тоді вже підстригав гіацинту кучері ніжні
 І нарікав: щось літа, мовляв, і Зефірів не чуно.
 Тож і здобутком бджілок, і роями рясними він завше
- 140 Перший втішавсь, і пінистий мед витискував перший
 Зі стільників. І липи росли в нього, й сосни розкішні.
 Скільки весняного цвіту було у садочку на кожному
 Дереві – стільки й дозрілих плодів зривав він під осінь.
 Він же й в'язи, що вже підросли, розсаджував мірно,
 Й грушу, вкорінену вже, і терен, що вже плодоносить,
 Навіть платан, в чийй тіні винця б уже можна попоти.
 Ще не одне б я повів, але кривдний мене зупиняє
 Обсяг – іншим, щоб далі пішли, уступаю дорогу.
- Зараз – гей же! – про те поведу, чим бджіл сам Юпітер
- 150 Обдарував у подяку за те, що за дзвоном куретів,
 Їхньою міддю лункою вони, гуртом полетівши,
 Владаря неба живили медком у печері Діктейській.
 Спільне потомство – лишень у них і доми в них у місті –
 Спільні, а лад у житті дають їм закони несхитні.
 Знають вітчизну свою лиш вони і свої в них пенати,
 Не забувають, що прийде зима, тому трудяться пильно
 Влітку; здобутки ж усі – у спільні зливають комори.
 З них про поживу дбають одні: як договір каже –
 В поле, до праці, летять, а інші – сльозою нарциса
- 160 Й дерева клеєм в'язким ізсередини стіни домівок
 Мажуть – основу для щільників; підвішують потім
 Віск до тих стінок цупкий; а ще інші роду надію,
 Діток навчають – бджілок; є ще одні: щонайчистіший
 Згущують мед і нектаром рідким комірки заливають.
 Деяким випало там сторожити до вулика входу:
 Пильно по черзі то за дощем, то за хмарами стежать;
 То від прибулих беруть вантажі, то, ставши рядами,
 Трутнів лівних юрбу від вуликів геть одганяють.
 Праця кипить; чебрецем пахне мед, пожива духмяна.
- 170 Лад і в циклопів такий: ці з розпечених куснів заліза
 Вправно кують блискавки; ті роздмухують жар: грубошкірі
 Міхи натужно сопуть; а ще інші гартують шиплячу
 Мідь у воді. Аж стогне-двигить од ковадл уся Етна.

В кузнях, за працею, дужі й пружні піднімаючи руки,
 Мірно кліщами туди, то сюди повертають залізо.
 Так і Кекропових бджіл (з великим – мале порівняймо)
 Дана природою їм пориває жага набування.
 Всяк робить діло своє: старші віком – про вулики дбають,

180 А молодняк аж до ночі пилок, долаючи втому,
 В вулик на ніжках несе – з материнки, сунічника, також
 З голубуватих вербин, із кориці, шафрана, із липи,
 Що пребагата на цвіт, із рудих, мов іржа, гіацинтів.
 Праці однакова міра для всіх, як і міра спочинку:
 Ринуть уранці із брам – ні хвилини загайки! – і знову,
 Хай-но з поживних полів їх поквапить вернутись додому
 Веспер, – вертаються всі й собі трохи часу вділяють.
 Чутно всередині шум – біля вічок, біля порогів.

Потім, коли вже до сну, до спочинку вклялись по спальнях,
 190 Вулики тихнуть, і ніч заповнює сном їхні тільця.
 А нависають дощі – не пускаються в дальшу дорогу,
 Як і тоді, коли Еври подмуть, – погоді не вірять:
 Біля домівок своїх, у безпеці, беруть собі воду
 Й лиш недалеко летять, а часто й камінчики-крихти, –
 Як ото, щоб не хитавсь, у човен піску насипають, –
 В лапки беруть – вирівнюють лет у хисткій порожнечі.

Як же ті звичаї їм до смаку, подивуєшся, може?

Бо не злягають вони: змагання, милі Венері,
 Їх не виснажують, ще ж і дітей у потугах не родять –
 200 З листя потомство своє, зі щонайсолодшого зілля
 Ротом беруть, вождя і квіритів-малят призначають.
 Ліплять ізнову з воску свій двір і свої володіння.
 Крильця стирають не раз, літаючи між кам'янистих
 Урвищ, а під вантажем частенько й душі позбувались.
 Що за любов до квіток і хвала яка – мед добувати!
 Тож, хоча бог-межовик їм аж надто вузький для тривання
 Визначив вік (поза сьоме вони не протягують літо) –
 Рід їхній не загибає, однак, а дому Фортуна
 Не похитнеться в роках – за предками внуки ступають.
 210 Так ні в Єгипті свого владаря не глядять, ні в розлогії

Лідії, ні у парфян, ані там, де Гідасп, – у мідійців.
Поки владар жив-здоров – у вулику згода панує;
Тільки-но втратять його – ламають угоди, грабують
Власні запаси, руйнують уцент усі вироби з воску.
Він їх труда опікун; його подивляють; круг нього
Щільно збиваються всі, гулким гуртом супроводять.
Часто ж на плечі беруть, у бою – своїм прикривають
Тілом, шукаючи посеред ран прекрасної смерті.

Зваживши ось на таке, на ті звичаї бджіл, їхні дії,
220 Дехто вважає, що в них є крихта небесного духу,
Ще ж і етеру ковток, адже бог усе переймає –
І суходоли, і далі морські, і неба глибини.
Звідси – отари, стада, звідси люди й звірів породи,
Все, що з приходом на світ життєвий подих вбирає –
І повертає, розклавшись, туди ж, у повітряні плеса.
Місяця, виходить, для смерті нема: усе ж бо живе
Знову летить до зірок, до сяйливих високостей неба.

А коли хочеш сягнути по мед, по скарби ті бджолині,
Що в комірчинах тісних, – води бери в рот, щоб сприснути,
230 Й димом обкурюй себе – охоронцем дим тобі буде.
Два рази повні виймай стільники, урожай бери двічі:
Щойно Плеяда з Тайгету свій вид ласкавий покаже
Землям, під горду стопу Океана розводдя узявши,
Й ще раз тоді, як вона, тікаючи від водолюбних
Риб, осмутніла, в зимові уже поринає глибини.
Міри бджолиному гніву нема: потурбовані, в тіло
Трійло вливають вони, непомітні лишаячи жальця,
Впившись у жилу, й тут же самі загибають на рані.
А холодів і важкої зими стережешся зарання –
240 Дбай про бджілок і біді запобігти не полінуйся:
Хто б сумнівавсь палити чебрець і зрізувать зайвий
Віск? Адже стільники не раз непомітно згризає
Ящірка, й хитрий гніздиться тарган, що тікає од світла,
Ще ж і той трутень-лінок, що сидить на чужому достатку,
Й шершень-вояк, чий зброї бджола дорівняти не може,
Чи ота капосна міль, чи павук, осоружний Мінерві,

Звиклий розвішувать сіті свої коло самого вічка.
 Диво, однак: що більша біда, то завзятіше будуть
 Купно з руїн піднімають підупалого роду основи –
 250 Діри латати і з соку квіток нові схови ліпити.

А якщо й бджоли (життя ж і для них багате на різні
 Випадки) раптом почнуть од гидкої сохнуть недуги, –
 Можеш одразу ж її з очевидних прикмет розпізнати:
 Барву втрачають передусім; найжачена худість
 Тіло спотворює ім. У кого життя вже погасло,
 Тих виносять надвір сумним похоронним походом.
 То при порозі вони, до лапок лапки, звисають,
 То в глибині, по кутках, без руху никнуть, без діла,
 Голодом зморені геть, скоцюрблені од холоднечі.

260 Чутно тоді мов тривожніший шум, глухіше гудіння.
 Так ото Австр холодний, бува, затужить у лісі,
 Так-от – і море, коли раз у раз відринає од скелі
 Хвиля; за стулками так вогонь стугонить роз'ярілий.
 Тут моя рада: обкурюй тих бджіл гальбаном пахучим,
 Мед у тростинки вливай і так подавай їм – іззовні
 Їх до поживи, якою живуть, закликай, заохочуй.
 Варто й дубового яблучка ще, розтерши, додати
 Й ружі сухих пелюстків, і мусту, що добре зварився,
 Ягід іще з виногрон, що сушилися на лозах псітійських,

270 Золототисячника й материнки, що пахне так густо.
 Квітка й така ще на луках росте, – хлібороби дали їй
 Назву «амелла», – недовго тобі розглядатись за нею:
 З кореня ж бо одного наче цілий гайок виростає.
 Квітка сама – золота; пелюстки ж – їх чимало довкола –
 Грають, як темна фіалка, бува, густим фіолетом;
 Часто богів вівтарі плетеницями з неї вінчають.
 Візьмеш до рота – терпка. По долинах її підбирає
 Серед покосів пастух, де плине-звивається Мелла.
 Корінь тієї рослини звари у вині запашному

280 І біля вічок тим коренем кіш наповнений вистав.

А коли хтось випадково весь рід бджолиний утратить
 І, щоб його відновить, не матиме й пня звідки взяти, –

Про пастуха нам, аркадця, про те відкриття його знане
Впору сказать: як з убитих телят, із зіпсутої крові
Бджоли родились на світ. Отож, ідучи від початку,
Весь цей переказ я тут наведу – від слова й до слова.

Там, де щасливий живе собі люд, у Пелейським Канопі,
Де свої води ген-ген час до часу Ніл розливає
Й до своїх нив допливає рільник на човні кольоровім,
²⁹⁰ Там, де сусідній погрожує перс-сагайдаконосець,
Де, випливаючи з дальніх країв, од індів засмаглих,
Ділиться, дужий, на сім рукавів він і намулом темним
Землям Єгипту снаги додає, його нивам зеленим, –
До того способу там – і то з успіхом – кожен вдається.

Спершу догідну для діла цього вибирають місцину;
Жолобкувату дахівку беруть, тісні зводять стіни
І, на чотири вітри, прорубують четверо вікон,
Щоб усередину косо крізь них пробивалося сонце.
Ловлять дворічне теля, що роги вже вигнуті має.
³⁰⁰ Ніздрі й рот затуляють йому; хай як воно б'ється,
Та не дихне – не дають, а далі таки добивають –
І в неушкодженій шкірі нутро загниває відбите.
Так оте тіло й лежить при зачинених дверях; галуззя,
Зелень кладуть під боки, і чебрець, і свіжу корицю.
Роблять це, хай лиш у морі Зефір розрухає хвилю,
Поки ще квітом новим луги зарум'яняться, поки
Ластівка щebetолубна гніздо приладнає до бруса.
Тут у тонких кісточках мокрота, в духоті розігріта,
Мов закипає; звідтіль (це варто побачити!) лізуть
³¹⁰ Дивні створіння: спочатку без ніг, потім крильцями грають,
Густо рояться і знай норовлять у повітря злетіти,
Врешті, – так рясно, бува, піде дощ сліпий серед літа, –
Ринуть усі, наче стріли нараз, тятивою підбиті,
В мить, коли парфи меткі у сутичку першу вступають.

Хто ж то, Музо, з богів те мистецтво викував, хто ж то?
Звідки той досвід пішов, те нове в людському умінні?
Отже, пастух Арістей, утікач із долини Пеня,
Бджілі через голод, кажуть, позбувся і через хвороби.

От він і станув, журний, при священних джерелах Пеней
 320 І, нарікаючи, так до рідної ньеньки озвався:
 «Нене Кірено, – це ж ти над тієї ріки глибиною
 Владна, – навіщо ж мене, не смертельного роду нащадка
 (Раз вже, за словом твоїм, Аполлон Тімбрейський – отець мій),
 Доли немилим на світ привела? Куди ж твоя, нене,
 Ділась до сина любов?.. Чи на небо й тепер уповати?..
 Ось, що я працею рук набув собі, смертний, на славу,
 Все, на що міг спромогтись, винахідливий у догляданні
 Нив та отар, – на твоїх же очах, моя нене, втрачаю, –
 То власноруч, якщо так воно є, вирви плідні дерева,
 330 В стійла жбурни головню, потовчи врожаї, а посіви –
 Випали всі, двосічну сокиру бери – й виноградник
 Вирубай геть, якщо слава моя – то прикрість для тебе!”
 Мати ж у спальні своїй наче шум у глибинах потоку
 Вчула. Круг неї німфи гуртом випрядали мілетську
 Пряжу, й була вона, як оте скло, зелено-блискуча.
 Там і Дрімo, і Ксанто, і Лігея була, й Філодока, –
 Пишне волосся пустила спливать по шні точеній, –
 З ними – Несея, Спіо, і Талія, і Кімодока,
 І Лікоріда русява, а ще – Кідіппа; одна з них –
 340 Діва, а друга – Люціни труди тоді вперше пізнала.
 Клію й сестриця її, Берое, й дві Океаніди, –
 В них пояси золоті й строкаті, зі шкури, накидки;
 Опіс, Ефіра була ще й азійська Деіолея,
 Врешті, без сагайдака, прудконога була Аретуза.
 Їм повідає Клімена про те, як Вулкан надаремно
 Сторожував, як закоханий Марс до солодких вдавався
 Сховів, – од Хаосу ще веде лік богів походенькам.
 Поки в заслуханих із веретен відважена вовна
 Ниткою м’яко біжить, уже вдруге вух материнських
 350 Плач Арістея сягнув – і в кріслах своїх кришталевих
 Мовби завмерли усі. Лиш одна з-поміж них, Аретуза,
 Вигулькнула із води, золотавим сяйнувши волоссям,
 І звідтіля: «Недарма тебе, сестро Кірено, стривожив
 Плач той: таж сам Арістей, твоя щонайбільша турбота,
 Пойнятий сумом, при батькові став, при водах Пеней,

Весь у сльозах, і тебе називає жорстокою – неньку».
Ця ж, коли їй несподіваний страх сколихнув материнську
Душу: «Сюди його, – каже, – сюди приведи! Йому можна
Стати на вишній поріг!» – І велить розступитися водам

360 Широко, щоб міг ступити юнак. Наче стеля склеписта,
Хвиля нависла над ним, а далі, взявши в обійми,
Перенесла у глибінь, під води широкоплинні.

З подивом дім озираючи той, володіння вологі,
Плеса ставів під склепінням печер, гаї лункошумні,
Йшов він – і вражений був величним вод хвилюванням,
Що під огромом землі пливли собі вільно, – потоків
Різних країв: серед них пізнавав і Фазис, і Лікос,

І джерело, звідкіля Еніпей бере свій початок,
370 І гучноплинний Гіпаніс між скель, і Каїк місійський,

369 Звідки отець Тіберін і звідки бистринь Анієну,

371 І Ердан у поставі бика з золотими рогами –

Дужий потік; так потужно, як він, не жене жоден інший
Хвиль своїх через врожайні поля до пурпурного моря.

Врешті, в покій увійшов, де пористим каменем висне

Стеля гулка. Тут Кірена одразу й пізнала зітхання

Сина – й одна по одній уже йому німфи підносять

Воду джерельну й м'які рушники із ворсом низеньким;

Інші – столи заставляють їством і наповнені носять

Келихи, а вівтарі вже вогнями панхайськими пахнуть.

380 Мати тут: «Сину, візьми вина меонійського чашу,

Щоб Океану могли ми узлити». І тут же звернулась

До Океана, отця всіх речей, і до німф, своїх сестер,

Що бережуть сотні рік і сотні лісів, а тоді вже

Тричі хлюпнула нектар у палаюче вогнище дому;

Тричі, зметнувшись, вогонь заяснів на високім склепінні.

Й так ось тоді почала, підбадьорена добрим знаменням:

«Десь у глибині карпафській живе Нептунів провидець,

Бог лазуровий – Протей. Рисаків двоногих з плавцями

В повіз запрягши, міряє він сині обшири моря.

390 Ось він відвідав тепер Ематійську затоку і рідний

Край свій, Паллену. Його, як годиться, шануємо й ми всі,

Німфи, і старець Нерей, бо ж відає, ясновидючий,

Все, що є нині, усе, що було, й що колись іще буде.
 Думки такої й Нептун, чий стада незліченні
 Він під водою пасе й огидних на вигляд тлоенів.
 Ось кого спершу у пута бери, щоб одкрив тобі, сину,
 Корінь хвороби й сприяв щасливому виходу з неї.
 Бо лиш під тиском пораду він дасть – ніякі благання
 Й сльози не схилять його: бери силою, путами в'язня

- 400 Втримуй. Тоді вже – ніщо його виверти хитрі.
 Я ж і сама, коли сонце свій жар полуденний запалить,
 Пити запрагне трава, а худібка шукатиме тіні,
 В затінок старця того поведу, де, втомлений морем,
 Ляже собі, – щоб ти легше на сні міг лежачого взяти.
 Та хоч у путах уже й у руках твоїх буде, – однако
 Стане висковзувать, вид беручи хижаків усіляких:
 То кабаном-сікачем, то лютим прикинеться тигром,
 То буде змієм в лусці, то левицею в шерсті рудавай,
 Чи зашипить, як вогонь, щоб вогнем себе увільнити
- 410 З пут, чи, крутнувшись, як в'юн, пірне у воду солону.
 Та що завзятіше він прийматиме різні подоби,
 То ти тугіше, сину, міцні стягуй пута на ньому,
 Поки не стане таким у тих перемінах, яким він
 Був, коли владний сон, – ти це бачив, – склепляв йому вічі».

Мовила – й, на юнака хлюпнувши амброзії щедро,
 Божеським запахом тим переситила все його тіло;
 Гладко зачесане, запах п'янкий розсівало й волосся.
 Дужим і спритним він став... Печера була величезна
 У порожнині гори. У глибини її раз до разу

- 420 Вітер важку наганяв, об поріг її ріжучи, хвилю, –
 Вельми безпечний схов для плавців, яких буря нагнала.
 Тут і скривався Протей, під розлогою кривілею скелі.
 Німфа сюди й юнака привела, в недосяжний для сонця
 Закут; сама ж оддалік, непомітна, за хмаркою стала.
 Спрагнених індів уже припікаючи, Сіріус ярий
 В небі жактів; пів путі вже пройшло палахке кругойдуче
 Сонце; жовтіла трава; аж до намулу ріки міліли
 І під промінням палким навіть витокі пересихали.
 З вод, отже, саме тоді Протей до своєї печери

- 430 Звично ступав, а довкіл, у бризках солоного моря,
Рід водолюбний увесь – стрибає, розпліскує хвилю,
А узбережжям ген-ген до сну повлягались тюлені.
Сам же Протей, – так пастух, що отар у горах пильнує,
Вже коли Веспер худібку жене з пасовища, а вівці
Беканням ваблять неситих вовків, – на камені сівши,
Всім, хто довкруг, веде лік, перечеислює вогку громадку.
Тут Арістей (бачить: гарна така навинулась нагода)
Старцеві ледве що дав простягтись утомленим тілом –
І, закричавши, на нього упав, у міцні взяв обійми,
Наче у пута. А той, не забувши, на що він удатний,
440 Став в усілякі дива, перевертень-дід, обертається:
То хижакком, то вогнем він ставав, то ріки течією.
Та, коли виверти ті порятунку йому не давали, –
Врешті, людськими почав, подоланий, мовить устами:
«Хто ж тобі, щонайзухваліший, дав цю нечувану змогу
В наші палати ввійти? Що згубив тут?» А той одвічає:
«Знаєш, Протею, знаєш те сам – чи тебе хтось одурить?
Тож не обманой і ти. З поради безсмертних прибув я,
Щоб віщунванням у скруті моїй мені пособив ти».
- 450 Мовив він так. А віщун якомсь геть уже дивно очима
Став завертатъ, сині іскри метаючи; потім зубами
Заскреготав і вуста наготовив для віщого слова:
«Бачу, когось із богів неабиякий гнів спав на тебе –
Й сплачуєш не абищо: нещасливець Орфей, що над міру
Скараний був, – і тобі, поки доля його не вгамує,
Сліз додає: так гнівиться тому, що утратив дружину,
Стрімголов-бо й через води пливкі як тікала од тебе,
У прибережній траві гадюки вона чималої
Не запримітила, не обійшла, вже присуджена вмерти.
- 460 Сумом одноліток, німф лісових, голосінням озвались
Гори довкіл, облилися слізьми й вершини Родопи,
Й скелі Пангейські стрімкі, й войовничі околиці Реса;
Гети ридали і Гебр, і актейка Орітія з ними.
Сам же він, темну свою розвіваючи ліроку туту,
На узбережжі, один, лиш про тебе, солодка дружино,
При сході сонця співав і при заході – все лиш про тебе.

- В Тенара зів увійшов, на пороги ступив до Плутона,
 В гай темнолистя забрів, окутаний тінню жажною,
 Манів навідав і владаря, що навіює трепет, –
- 470 Немилостиві серця, що не м'якнуть од плачу людського.
 Зрушені співом, із темних осель, із глибині Ереба
 Душі виходили, тіні хисткі, позбавлені світла.
 Як незчисленне, бува, серед листя ховається птаство,
 Хай лише вечір чи дощ зимовий його з гір позганяє,
 Так матері йшли, батьки і незламного духу герої,
 Що розпрощались давно із життям, і дівчата, і хлопці,
 Й діти, що їх на очах у батьків жер огонь похоронний, –
 Всіх, кого там опливає Коцит, комишами порослий,
 Темна, в'язка течія, кого дев'ятьма поясами
- 480 Стікс, попідземна ріка, в нескінченній неволі тримає.
 Ба, зацікавив і сам дім, найглибша смерті оселя,
 Тартара дно, й круг чола Евменід синюваті гадоки,
 Й Цербер заціпенів, роззявивши пащу потрійну,
 Й вітер завмер, і колесо з ним, Іксіонова мука.
 Вже, по пригодах усіх, Орфей ступив до наземних
 Подувів; тут же за ним (Прозерпіна так повеліла)
 Йшла Еврідіка, жона, – її повернули співцєві.
 Люблячий тут необачно повівсь, наче розум утратив
 (Вибачить можна було б, але Мани не вибачають):
- 490 Враз зупинивсь і на милу свою вже на світла порозі
 (Про заборону, сердега, забув!), не витримав, глянув –
 Труд весь пропав! Розірвано вже із суворим тираном
 Договір! Тричі грім прогрімів болотами Аверна.
 “Хто ж то, – зойкнула, – хто зі світу звів нас, Орфею;
 Що за шаленство таке? Ось ізнов мене доля жорстока
 Тягне в імлу: кану в сон, все пливе в мене перед очима.
 Милий, прощай! Пориною у вир нескінченної ночі...
 Руки слабкі, – уже не твоя, – простягаю до тебе!...”
 Мовила – й тут же з-перед очей, наче дим у повітрі,
- 500 Ген, одвернувшись, мов одпливла, щоб того вже не зрїти,
 Хто обійнять її тїнь поривавсь, бо так ще багато
 Мав своїй милій сказать... А весляр, що веслує до Орка,
 В човен Орфея не взяв, переплинути хлань не дозволив.

Що мав робити? Податись куди по втраті повторній?
 Манів – яким плачем, яким словом богів мав благати?
 Ця ж, холонучи вже, на стігійським човні відпливала...
 Довгих сім місяців він при підніжжі високої скелі,
 Де протікає Стрімон, на пустельному березі, кажуть,
 Смуток виплакував свій під холодним печери склепінням,
 510 Співом тигриць лагіднив і дуби за собою провадив.
 Так Філомела снує в гушині тополевого листа
 По пташенятах жалі: спостерігши в гніздечку безперих,
 Викинув їх безсердечний рільник; вона ж десь на гілці
 В тиші нічній не здрімне – жалісливої пісні своєї
 Не полишає, плачами, журна, всі околиці повнить.
 Ні до Венери уже не хилився, ані до Гіменея –
 Гіперборейські долав він льоди й сніги Танаїсу.
 В інєї вічним ріпейські поля одинцем переходив –
 Лиш Еврідіки жадав, побивався над тим, що Плутона
 520 Дар змарнував. А зневажені ним Кіконії жони
 Під час приношень богам та оргій нічних на честь Вакха
 Розшматували співця й по полях розметали останки.
 Голову ж (від білосніжної шиї й її відірвали)
 Гебр, Оеагрів потік, перекобував у своїх хвилях.
 Голос, однак, і холодні уста Еврідіку сердешну
 Кликали, хоч відлітала душа, ще й тоді: “Еврідіко!” –
 І береги вздовж ріки: “Еврідіко!” – стократ окликали».

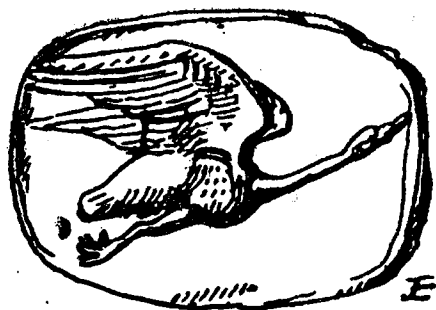
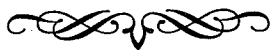
Мовив Протей і пірнув у глибини просторого моря,
 Й там, де пірнув, закипіла вода крутежем сивопінно.
 530 Ну, а Кірена – до сина свого, поблідлого з ляку:
 «Душу свою од журби аж тепер можеш, сину, звільнити!
 Ось же він, корінь біди: та нападєть на бджіл твоїх, отже, –
 Діло розгніваних німф, що по темних гаях, по дібровах
 Із Еврідікою танці вели. Отож молитовно
 Нині складай їм дари, богинь лісових уласкавліюй –
 Буде прощення тобі, вже не матимуть серця на тебе.
 Як же власкавліювать їх, поясню тобі все по порядку.
 Щонайгладкіших биків чотирьох, що нині для тебе
 Десь на Лікейських верхах випасають галяви зелені,
 540 Вибери й стільки ж телиць, що ярма ще не чули на шиї.

Потім чотири для них вівтарі збудуй при високих
 Храмах богинь, – із горла хай кров ударить жертовна.
 Згодом же туші биків розклади по гущавинах гаю.
 А коли в небі дев'ятий вже раз запалає Аврора,
 Маків летейських зірви, похоронний дар для Орфея,
 Й чорної масті овечку заріж; у гай повернувшись,
 У Еввідіки прощення проси – заколи їй телицю».

 Не зволікаючи, виконав син наказ материнський:
 Йде до святинь; вівтарі, як веліла, звести поспішає,
 550 Щонайгладкіших чотири бики веде він і стільки ж
 Гарних телиць, яким шию ярмо іще не натирало.
 А коли в небі дев'ятий вже раз рум'яніла Аврора,
 Дар похоронний Орфесві склав і в гай повернувся.
 Тут і раптове, й таке, що аж диво повідати, чудо
 Бачать і слуги, і він: із биків – із утроби, з-між ребер –
 Так і сипнуло гулким, наче вихор, роєм бджолиним.
 Ось він верхівки сьгнув, ось на дереві хмарою звився,
 А за хвилину – вже із гіллі виноградом звисає.

Поки той спів я снував – про ріллю, стада та дерева,
 560 Як коло чого ходить, – блискавками Євфрат глибодонний
 Цезар великий разив і народам, коли їхня воля,
 Слушні закони, звитяжець, давав на стезі до Олімпу.
 Мила на той час мене, Вергілія, Партенопєя
 Пестила. В затінку я працював, одадь слави грімкої.
 Пісню грайливу пастушу співав, молодий, нерозважний,
 Тітіре, славив тебе, прилігши під буком розлогим.

МАЛІ ПОЕМИ

ПРОКЉОНИ

По-лебединому, Баттаре, нам довелось голосити:
Знову про поділ землі й розорення наше співаймо
І про поля, що од нас не одне лихе слово почули.

Вовка скоріше потягне козля, а лева – телятко,
Рибки жахнеться дельфін, од голубки тікатиме яструб,
А впорядкований світ покотиться знов до безладдя,
Стануться й інші дива, аніж вільна дуда моя змовкне:
Горам повім і лісам, на що зазіхнув ти, Лікургу.

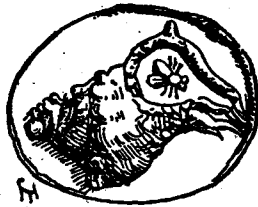
Хай у ніщо переміняться всі твої радощі-втіхи,
10 Поле врожайне сусіда мого хай не вродить для тебе
З засіву ні колоска, а пагорби – ні стебелинки,
Без винограда – лоза, кущі – хай без ягідки будуть,
Голі, без листя, – ліси, а схили гір – без струмочка!
Ще повторімо й ще заклиналину, Баттаре, пісню:
Геть негодяще в твою борозну хай лягає насіння,
Хай тобі зжовкнуть луги, нехай їх випалить сонце,
З яблунь іще недозрілі плоди нехай поспадають,
Ліс – нехай листя своє, а джерела втратять вологу,
Хай лиш сопілці моїй клятьби для тебе не бракне!
20 Хай різнобарвні поля, цятковані квітом весняним,
Той розмаїтий Венери убір, ті вінки запахуці,
Звідки весни вітерець і полів солодке дихання,
Скваром ядучим тобі, моровицею лютою стануть.
Хай ані ока тобі, ні вуха ніщо не милує.
Ось чого зичу тобі, чимало й в додаток назичу.

- Й ти, у моїх книжечках не одним уславлений словом,
 Гордий убором своїм, кучерявий красеню-гаю,
 Тіні не слатимеш тут, зеленої тіні, а пишних
 Кучерів не розвіватимуть вже вітри-легковії!
- 30 Тут і сопілка моя відлунювать більше не буде.
 Вдарить нещадним залізом вояк – і важко на землю
 Тінь густолиста впаде; ще миліші од тіні тієї,
 Ви впадете, господаря давнього друзі – дерева,
 Красені, але дарма, – оспівані у моїх віршах,
 В вишнім огні згорите: Юпітер плекав – і Юпітер,
 Як і належить йому, у попіл вас перемінить.
 Хай тоді з Фракії буйний Борей повіє потужно,
 Евр хай тоді нажене чорнотою обтяжену хмару,
 Африк – весь небосхил хай огорне тучами грізно.
- 40 І коли піде з вогнем – не скажеш, Лідіє: «Гай мій», –
 Часто ж казала, коли він купавсь у сьайві етеру.
 Далі – на виноградні поля хай кинеться пломінь,
 Хай і посіви поїсть, розсипаючи іскри із вітром,
 Хай ув один похоронний вогонь йдуть колосся й дерева!
 Де наші рідні поля обміряла жердь нечестива –
 Хай попелищем усе, пустелею, згарищем стане!
 Ось чого зичу тобі, чимало й в додаток назичу!
 Ви, що б'єте в береги, завітчані піною хвилі,
 Ви, береги, що м'який на поля розливаєте подих,
- 50 Пісню почуйте мою: на луги хай перемандрує
 Владар морів, а сипучий пісок – укріє посіви.
 Де ж вогненний Вулкан шадив поля урожайні,
 Сірт хай проляже новий, пустелі лівійської родич.
 Ще ж і лячніші, Баттаре, є заклинання у мене:
 Плаває, кажуть, у моря внутрі усіяких чимало
 Чудиськ, що видом своїм не раз людину жахають,
 Тільки-но з буряних вод потворне висунуть тіло.
 Хай їх тризубцем Нептун на берег жене табунами,
 Моря глибинь звідусіль буревіями заколотивши,
- 60 А сива хвиля нехай навіть те попелище поглине.
 Диким морем ті ниви назвуть (оминайте їх, судна!),
 Ниви, яким я таке, що аж дроз проймає, назичив.

А не почує тих заклинань Нептун моревладний –
Вдайся до прісних джерел із нашим, Батгаре, болем:
Ріки й джерела завше ж були до тебе прихильні.
Більших утрат не боюсь, тому й заклинать не боюся.
Плин свій навспак поверніть, одвічні мандрівниці-ріки,
Плин свій навспак поверніть, залийте навколишні ниви,
Хвилями все на своєму шляху змивайте, потоки,
70 Тільки б тим зайдам наші поля не могли послужити!
Часто, Батгаре, ти ще й таке співав заклинання:
Де суходіл був, там болота хай заляжуть раптово,
Де колосився врожай – хай різуху погне злодіяка.
Замість лунких цвіркунів хай болотні рахкають жаби!
Й знову дуда моя, знову, сумна, заводить своєї:
Хай дощовита імла верхогір'я огорне, а звідти –
Грізні потоки хай доокіл розіллються полями,
Непросихаючу твань залишаючи для хлібороба.
А коли хвиля ковзка й до мого докотиться поля,
80 Рибу тут буде ловити вояк; із чужого нещастя
Знову черпатиме зиск – такі-то вже звичаї в нього.
О, моя нивко, жертво таких несправедних рішень!
О, Ворожнечо поміж громадян, недолі сівачко!
Ось на вигнання, несуджений, йду з отчизни своєї,
Щоб нагороду отримав вояк за кровопролиття.
Тут із горбочка оселю свою озирнувши востаннє,
Рушу кудись у ліси; а далі – вже пагорби й гори
Вид перекрыють мені, та поля мій голос почують:
Нивко солодка, прощай, і ти, ще солодша од неї,
90 Лідіє, й ви, благодатні поля і пречисті джерела!
Трохи повільніше ви з крутосхилу спускайтеся, кізки,
Вже вам, бідненьким, – гай-гай! – не скубти солодкої папі!
Й ти, хто веде, не спіши: ще раз погляну, вожаче,
На свої рідні поля – без них вже мені вікувати!
Нивко, іще раз прощай! І ти прощавай, найсолодша
Лідіє! Поки життя – поти в пам'яті будеш у мене.
Ще одну насамкінець проспіваймо, Батгаре, пісню:
Медом скоріше стане полин, а м'якоттю – камінь,
З чорним – біле, а праве з лівим сплутає око,

¹⁰⁰ Звичні речей переміни скоріш подивують дивами,
Ніж із моєї душі твій образ кудись помандрує.
Стань хоч огнем, хоч водою, а я любитиму далі:
Ти – моя радість; вона – у мені і буде зі мною!

[ЛІДІЯ]

- ¹⁰⁴ Як же то заздрю я вам, і поля, і луки прекрасні,
Ще прекрасніші тим, що з вами (як же я заздрю!) –
Дівчина красна моя, її тихі любовні зітханья.
Нині вас бачить вона, моя Лідія, бавиться з вами,
Мовить слово до вас, усміхається вам яснооко,
Вам упівголоса пісню мою у задумі співає,
¹¹⁰ Пісню, що нею коли-не-коли мій слух солодила.

Заздрю вам, заздрю, поля: любить навчитися од неї!
О, щасливі стократ і над міру блаженні долини,
Де білостопо вона по зелених ступатиме травах,
Іроно, зелене іще, зриватиме, рожевоперста:
Солодом Вакха лоза молода іще не набрякла.
Чи по барвистий цвіт, щоб Венеру обдарувати,
Час од часу сягне, траву прим'явши коліном,
І про кохання моє квіточкам тим потай нашепче.
Будуть радіти ліси, шовкові радітимуть луки
¹²⁰ Й струми джерел льодяні, затихне пташка співоча,
Плин уповільнять річки, ковзкі загаються води,
Поки снуватиме милі свої жалі моя любка.

Заздрю вам, заздрю, поля: у вас тепер моя втіха,
Чим насолоджувався я – у вас нині ця насолода!
Тану я, никну в журбі, од болю увесь завмираю,
Холод, вісник смерті, уже розпливається тілом –
З милою ж я розлучивсь. Чи є десь інша, її рівня
В розумі чи у красі? І якщо у переказі давнім –

- Правда, то гідна вона (одверни, Юпітере, вухо!),
 130 Любка моя, і бика-красуня, і дощу золотого.
 Бику, що стадо ведеш, його батьку, від тебе телиця
 Не утікати, десь по ярах ховатись не буде,
 Не доведеться повнить ліси тобі муканням тужним.
 Так і з тобою, батьку козлят постійно щасливий:
 Чи то по скелях спинаєшся ти, чи над урвищем виснеш,
 Чи забагаєш собі іще іншої паші якоїсь
 Десь у полях чи лісах – твоя кізка завше з тобою.
 Де за самцем крок у крок неодлучна самиця ступає,
 Там і розлуки ніколи нема й гіркоти од розлуки.
 140 Чом же, Природо, й мені не вділила ти ласки тієї?
 Чом так часто діймає мене той біль невимовний?
 Бліднуть-тікають зірки із темно-синього неба,
 Фебові путь даючи, – і знову, золоточола
 Люно, твій друг – при тобі, чому ж я – зі своєю в розлуці?
 Люно, ти знаєш, що таке біль, – над моїм змилюється!
 Лавром вінчаючись, Фебе, свою ти любов уславляєш,
 Так от і всяк із богів, як ти – про улюблену Дафну
 Пам'ять у листі тим бережеш, – так усяк свою втіху
 Носить чи бачить її між зірок; та це розповідь довга.
 150 Чи у Сатурновий вік золотий не була, може, доля
 Смертного люду до нескорених долі подібна?
 Годі, однак, і про це: мерехтить же вінець Аріадни,
 Що за коханням своїм, полонянка любові, ступала.
 Чи то наш вік, усевишні боги, аж так вас образив,
 Що до такого-от болю в житті ви нас засудили?
 Чи ж то я перший смів зазіхнути на цноту дівочу –
 Звабити милу свою, священної стрічки торкнулись?
 Чи передчасно за це із життя піти я повинен?
 От якби першим був я, хто послухав думки лихої,
 160 Певно, була б мені смерть за життя милішою нині.
 Тож не про мене з уст в уста йтиме слух – про такого,
 Хто собі вперше крадьком на Венерині втіхи дозволив,
 Хто насолоду знадливу одкрив для роду людського.
 І не вдостоїть такої хвали мене заздрісна доля:
 Он він, мовляв, чий блуд – усіх інших блудів начало.

Таж і Юпітер, було, вдаючись до хитрощів різних,
 Ще поки в шлюбі не був, дозволяв собі на потаємні
 Втіхи з Юноною, вправний крадій солодкого плоду.
 Так і Кіпріда посеред трав, де цвіт пурпуровий,
 170 Из юнаком прилягла собі, і на його білосніжній
 Ший прекрасна рука, богині рука, спочивала.
 Марс тоді, певно, в оружні свої заняття поринув;
 Видно, при горні й Вулкан забарився тієї години:
 Весь – і обличчя, і борода – у кіптяві й сажі.
 А над коханцем новим хіба ж не ридала Аврора,
 Лиця рум'яні свої рожевим окривши покровом?
 Так повелось у богів і в людей золотого поріддя.
 Що у богів, у героїв було, – чому ж того наш вік
 Не перейняв? І чому я, бідака, тоді не родився,
 180 Ще коли легше жилось?.. О доле моя нещаслива!
 Пристрасте пізня моя, що з віком своїм розминулась!
 Так уже я занепав і так мене вже підкосило,
 Що й не повірила б нині, що я – це той, кого бачиш.

КОМАР

Жартом, Октавію, Талії в лад, переливами флейти
Виснував я початкові рядки, наче ту павутину, –
Жартом: учені пісні нехай і комарика славлять!
Хай прозвучить оповідка моя у грайливому тоні,
Навіть – якщо про вождів, а заздрий хай собі дметься!
Хто ж мою музу легку, мій жарг на глум хоче взяти –
Меншу, аніж той комар, вагу він матиме в люду.
Згодом поважніше муза моя із тобою вестиме
Мову, нехай лиш цінніших плодів із часом діждуся, –
10 Вигладжу вірші свої, що твого чуття будуть гідні.

Феб, Латони й Юпітера син, золота його парость,
Пісні тієї провідником і творцем нехай буде,
Хай помагає гомоном струн, – чи він вихованець
Арни, де Ксант хімерейську жене у річищі хвилю,
Чи із Астерії він, чи звідтіль, де широкочолоий
Роги Парнас туди й сюди навсібіч простирає,
Де ковзкостопо спливають-дзвенять Касталії води.
Тож завітайте хутчій, піерійських потоків окрасо,
Сестри-наяди, вславлять піснями і танцями бога!
20 Й ти, свята Палес, – до тебе ж рільник-селянин прибігає,
Щоб урожай його не підвів, – май в опіці, ласкава,
І буйнорослі гаї, і ліси ті шумливо-зелені.
Рад я в ласці твоїй по ярах, по печерах бродити.
Й ти, з чиїх книг у мені довіра до тебе по праву
Зріє, мій задум схвали, гідний подиву Октавіане,
Хлопче святий, бо ж я не про війни Юпітера грізні

Спів поведу, не про те, як двигтіло поле флегрейське
 Од боротьби, як воно умивалося кров'ю гігантів,
 Не про кентаврів – їхню жажну з лапітами січу;
³⁰ Схід у тій пісні моїй Еріхтонія замків не палить,
 Ні тут розритий Афон, ні Понт, узятий у пута,
 Вже не шукають хвали, запізнілого відгуку в слові,
 Ні Геллеспонт, утоптаний кіньми, коли затремтіла
 Греція перед лицем звідусюдної персів навали, –
 Лагідна пісня моя, тоненьким віршем снується,
 Феба шанує, вождя, любить жарт, сназі своїй рівна.
 Пісня ця, хлопче, – тобі; незвичайна хай тобі світить,
 Непроминальна із віку у вік, негаснуча слава.
 Між благочесних – тобі хай місце буде; тим часом –
⁴⁰ Як і належить, щасливий живи, пребагатий літами
 Й добрим щедро світи; та до задуму час повернутись.

Ось до етерних висот уже підбивалось огненне
 Сонце, сліпучі снопи з золотого метаючи воза.
 Вимела тіні нічні рожевоволоса Аврора.
 Ось із кошар уже вигнав пастух на зелене привілля
 Кізок, а сам на сусідній верх одразу ж подався
 Схилом широким між трав, пожовклих од сонцепалу.
 Й не спохопився, як по кущах, по ярах розбрелися
 Кози-блукачки; то тут, то десь там, що лиш зеленіє, –
⁵⁰ Те й зістригають навперебій обережно і тонко.
 То дотягаються до деревця суничного гілки –
 Ваблять на ній ягідки на краєчку похилої скелі, –
 То виноградина дика в кущах пускає їм слинку;
 Ця із верхів'я навислого лист норовить зіскубнути
 Чи із гнучкої верби, а чи з молоденької вільхи,
 Та обгризає кущі, їхні пагони, ніжні ще; інша –
 Над ривчаком: і воду, й себе в тій воді подивляє.

Щасні ж – і пастухи (якщо лиш, науки лизнувши,
 Скромністю не погордиш, на розкіш не проміняєш
⁶⁰ Спокій солодкого сну), бо їм не відомі турботи –
 Люті мучителі тих, хто себе ж ненаситтю карає.
 Щасен, кому все одно, чи скупана в пурпурі двічі

Вовна (ціна їй – атгальські скарби), у кого не будить
 Заздрості стеля, у золоті вся, ані цінних малюнків
 Пишна краса, для кого й гра самоцвітів коштовних –
 То марнота; чії кухлі різцем своїм не оздобив
 Славний Алкон чи Боег, хто за перли з Індії, певно,
 І мідяка б не оддав, – зате, на душі без пляминки,
 Він на травиці, бува, простягає натомлене тіло,
 70 Хай лиш квітуча земля, у росяні вдягнена трави,
 В пору солодку весни різнобарв'ям луги окриває.
 Мило йому награвать на болотяній очеретині:
 Ні тобі підступу тут, ані заздрості серед дозвілля,
 Сам він господар собі; ясніючи листом зеленим,
 Ніжна, із Тмолу, вінчає його лоза виноградна.
 Милі йому ті стада – молока дарительки, кози,
 Палес шлідлива, гаї і ліси, у міжгір'ях – печери,
 Де що не крок, то нові з глибин витікають джерела.
 Хто б щасливіше свій вік звікував, ніж ті, що душею
 80 Чистою і розумінням усім відкидають багатства,
 Звідки невиситна жага, і ті, кого не лякають
 Війни жорстокі й жахні, ані морські бойовища,
 Й ті, хто не йде на мечі, щоб у храмах потім ясніла
 Зброя, що з ворогів її знято у битвах кривавих,
 Чи щоб і далі ще межі своїх володінь розсувати?
 Той – простої різьби серпастого бога шанує,
 Той – полюбляє гаї; панхайський пахощ для нього –
 То польові квітки, то лугів п'янке різноцвіття.
 Милій у нього спочин, як і без гіркоти – насолода,
 90 Клопіт – простий: пастух на однім зосереджує думку,
 Дбає лишень про одне, й те одне лиш має на серці:
 Спокій щоб був і вдосталь того, чим гамуємо голод,
 Щоб у солодкому сні одпочило натруджене тіло.
 Мирні стада! Боги лісові! Темпейські струмочки!
 Гамадріади в гаях, де пастух, нехай по-простому,
 Все ж у спорі з аскрейським співцем хвалу вам співає!
 Вік він вікує, не знає журби, спокійний душею.

Поки пастух у таких-от думках, опершись на посох,
 Денні турботи жене й на сопілці, склеєній воском,

- 100 Звичну, не надто гучну, награв співанку пастушу, –
 Гіперіона вогонь, підбившись тим часом угору,
 Межі сяйливі кладе усьому етерному світу:
 Промені мече рвучкі на два береги Океану.
 Ось уже кіз підганяє пастух, і збігають блукачки
 До гомінкого струмка, де водиця небесної барви
 Ніжитьсь між кругляків, порослих мохом зеленим.
 Сонячний повіз одміряв уже пів дороги своєї,
 Як своїх кізок пастух позганяв у тінь прохолодну.
 Здалеку став поглядать, як вони вляглися спочити,
- 110 Деліє-діво, у гаї твоїм, куди, безумом гнана,
 Вбігла, – Ніктелій за нею гнавсь, – фіванка Агава:
 Руки злочинні в крові, жажного вбивства знаряддя;
 По льодяних нагасавшись верхах, по ярах, у печері
 Впала у сон, за сина ж ось-ось понести мала кару.
 Тут же й Пани, боги лісові, на траві забавлялись,
 Тут і сатири в колі дріад і наяд танцювали.
 Гебру стрімку течію не так Орфей, син Багра,
 Стримував у берегах, а ліси за собою провадив,
 Як зупиняли тебе, прудконога богине, веселі
- 120 Танці: ти аж цвіла на лиці щасливим рум'янцем.
 Тут і місцина сама – гомінка, шелестлива оселя –
 Милою тінню усіх, хто б хотів опочить, окриває:
 Пнуться до неба з розлогих долів тут високорослі,
 Статні платани; між них – і лотос той нечестивий,
 Так, нечестивий, бо звів манівцем Улісових друзів –
 На чужині ув'язнив, для гостей аж надто солодкий.
 Й ті тут, кому Фаєтон, вогненогих не втримавши коней,
 Болю завдав, і вони змінили свій вид – Геліади:
 Вже замість ніжних рук – у листі дрібному галуззя,
- 130 Що нависає з верхів'я шумким, білястим покровом.
 Далі – ти, кому Демофоонт призначив, Філідо,
 Зраженій, плакати ввік; зрадливий Демофоонте,
 Для багатьох і тепер – дівочих сліз ти причина.
 Побіч неї – дуби, віщувань шептальники давні,
 Добрі дуби, що живили людей іще до Церери
 (Колосом їх змінила відтак борозна Тріптолема).

Тут і красуня-сосна, що судно нею славилось, Арго,
Лісу оздоба струнка, шорсткою вкрита корою;
Високо в горах росте і до зір сягає верхів'ям.

- 140 Ще ж і скельні дуби; при них – сумні кипариси,
Тіняві буки і пліощ – обвиває він руки тополям,
Щоб у печалі за братом себе у груди не били,
Так-от і в'ється-повзе по стовбуру він до верхечка
І золотаві шишки блідаво-зеленим тінює.
Мирт іще є – пам'ятає свою, хоч і давно вже, долю.
Ну, а пташки, на лапате гілля повсідавшися рясно,
Різноголосо дзвенять – пісеньки розсипають солодкі.
Десь із джерел льодяних, з-під дерев прослизав струмочок,
Далі, струмок до струмка, потічок уже мило дзюркоче.
- 150 Де лиш у вухах дзвенить од лункого пташиного співу,
Там – жалісливе одлуння тих, чий тільки пливучі
Пестить болотна вода; в далину йде луна за луною.
Ще ж і цикади лящать, аж повітря дрижить розігріте.
Там ото й поприлягали собі розморені кізки
Серед високих кущів, які лиш легенько ворухнуть
Подих спекотного дня, але розбурхать не може.

- Щойно у затінку біля струмка ліг пастух одпочити –
Тут же в солодкий поринув сон, не маючи й гадки
Про небезпеку якусь; на м'якій простягшись травиці, –
- 160 Жодної в серці журби, – своє тіло сну він довірив,
Гарно вмотився собі, смакував душею спочинок;
Випадок лиш не дрімав, пригоди снував усілякі.
В звичний-бо час, виток за витком, змія величезна, –
Від голови до хвоста у плямах усе її тіло, –
Щоб од жаги спекотного дня у багнюці сховатись,
Мов зістригаючи сморідно все язиком по дорозі,
Близилась до потічка, лускаті звиваючи кола,
Не випускала нічого з очей, все мов жапила ними.
Ось усе вище й вище змія свої кола звиває,
- 170 Груди в блискучій лусці випинаючи; на гордовитій
Ший стрімкій – голова; на ній, неначе корона, –
Гребінь високий; багрянцем горить кирея плямиста,
Очі – лютим огнем, куди не зирне, пламеніють.

Ось і місцина ота – і бачить зміюка: навпроти
 Спить собі мирно пастух горілиць; вона, роз'яріла,
 Так і впивається оком в усе, так і прагне скосити
 Все, що посміло лишень на шляху опинитись у неї,
 Поки до броду повзе; наготовила зброю природну:
 Вся аж яріє, сичить, дику лють вибльовує з пащі,
 180 Тілом пружинить усім, велетенські звиваючи кола.
 Де проповзла – видно слід: усюди – краплі криваві,
 Сперло усю од злоби... Над ким уже смерть нависала –
 Зрослий в болоті комарик того устиг розбудити:
 Жалом уникнути смерті велить; де рухливі повіки
 Цятку-зіницю, світелко очей, раз у раз одслоняють,
 Там устромив він жальце, свого природного списа;
 Щойно кольнув – пастух у цю мить, охоплений люттю,
 Лягнув себе по щоці – й комарика мов не було:
 Згаснув і дух, і чуття. А той, за крок уже, бачить
 190 Люті очиська жажної змії. Прийшовши до тями,
 З духом ледве зібравсь – і ну утікати, та, на щастя,
 Кия вхопив, що поміж гіллям дубка затесався
 (Випадок був це, а чи божество якесь пособило,
 Годі сказати, а все ж зумів пастух подолати
 Тіло зміюки витке, велетенської гадини тіло) –
 І раз у раз ту змію, нападницю люту, гатив він,
 Аж роздробив ті кістки, де гребінь оточує скроні.
 А що розморений сном іще був, то й не усвідомив,
 Що за пригоду він мав, та й змії не мав часу жахатись,
 200 Не зціпенів іще тілом усім; а коли озирнувся,
 Вбиту зміюку уздрів – тоді-то й присів одпочити.

От уже вигнала ніч пару коней гнідих із Ереба,
 Знехотя Веспер зійшов, золотаву лишаючи Ету.
 Довшають тіні, і, стадо своє з пасовища зігнавши,
 Йде вже пастух і собі прилягти по денній утомі.
 Щойно дрімота легка розпливлася всім його тілом
 І розімлів він увесь, у сон пірнувши глибокий,
 Образ того комара постав перед ним і своєю
 Смертю став докоряти йому, сумний і печальний:
 210 «Чим, – каже, – я на таке заслужив, на такі ото муки,

Я, хто твоє – над своїм життям поставив? Тепер-от,
 Вітром підхоплений, в безвість лечу, мов та порошина,
 Ти ж покріплиєш себе солодким сном, у жажної
 Вирваний смерті; мені ж, останкам моїм, повеліли
 Мани підземні перепливать потоки летейські –
 Кинуту в човен Харонів мене. В ясноті смолоскипів,
 Бачу, пороги блищать і такі осоружні хороми!
 Ось Тісіфона навстріч – розбурхане, в зміях, волосся, –
 Жертву жене і вогнем, і бичем; ось Цербер за нею
 220 З трьох своїх пащ вивергає вогонь із гавкотом-риком,
 Довкола шиї у нього сплелось-заклубилося гаддя,
 Кров'ю заплилі, мечуть вогонь бульбасті очиська...
 Як же далеко, гай-гай, одійшла від заслуги – подяка!
 Чи ж не з порога смерті тебе до життя повернув я?
 Де ж нагорода за доброту, де пошана за неї? –
 Марно й чекати на них; недарма вслід Вірі колишній
 І Справедливість зі світу пішла. Над іншим навислу
 Вздрівши загрозу, а про свою не дбаючи долю,
 Сам себе занастив: покараний – за добродійство.
 230 Хай уже карою – смерть, та хоча б якесь розуміння
 Рівної дяки було!.. Якась сила мене бездоріжжям
 Дальнім несе, бездоріжжям несе між гаїв кіммерійських.
 Тільки самі, куди лиш не глянь, тут Кери товпляться.
 В пугах зміїних тут – От: сидить той велет і сумно
 На Ефіальята глядить, такого ж велетня-в'язня:
 Разом колись-то вони завзялися дістатись до неба.
 Тут же – й Тітій лежить, пам'ятає гнів твій, Латоно,
 Гнів твій без прощення й меж, – лежить, шулікам пожива.
 Жах який, ой, який жах між тіней тих опинитись!
 240 Тут – до стігійських покликаний вод, хто зрадив нектарну
 Їжу богів, – у воді він стоїть по саме підборіддя,
 Спраглий, і горлом сухим до невловної тягнеться хвилі.
 Що вже про того казать, хто на гору високу раз по раз
 Брилу викочує ізвіддала, хулитель безсмертних,
 Той, хто спочинку шукає дарма?.. Ідіть же ви, діви,
 Ідіть же: Ерінія вам смолоскип запалила весільний,
 А Гіменей – зі смертю з'єднав провіщеним шлюбом.

Ще ж не одні там, гурт за гуртом, караються тіні:
 Ось і шалена між них, безсердечна мати з Колхіди,
 250 Що для тремтливих дітей намислила рани убивчі;
 Гідні жалю Пандіонові тут опечалені доньки –
 “Ітісе!” – кличуть вони; через нього, убитого сина,
 Владар Бістонії одудом став, сумуючим птахом.
 Тут – сім’я Кадма, брати, – два недруги непримиренні:
 То один одного все ще убивчим міряють зором,
 То відвертаються враз, потуплено очі ховають, –
 Братньої крові злочинні сліди в обох на правиці.
 Труд нескінченний, гай-гай!.. Несе мене простором далі –
 Перед собою нові бачу різні міста та наймення.
 260 Мушу Елізій перепливти, мушу й там побувати.

Ось Персефона своїх героїнь, бачу, квапить, велівши
 Їм смолоскипи нести. Он Алкеста неторкнута, вільна
 Від усіляких трудів, бо для мужа, що Ферами правив,
 Смерть невблаганну вона своєю відстрочила смертю.
 Ось Ітакійця жона, Ікарія донька, окраса
 Роду жіночого тут; і тут же, поодаль од неї, –
 Гурт забіяк-женихів, подоланих луком Улісса.
 Що ж ти в печалі такої відійшла, Еврідіко? Усе ще
 Мучить той погляд тебе – як Орфей, було, озирнувся?
 270 Мав же відвагу, хто вірив у те, що лагідним стане
 Цербер, що можна й Плутона розчулити, і не злякався
 Гуку вогнених хвиль, жажної ріки – Флегетону
 Й Діта понурих країв, оповитих сумом глибоким,
 І глибодонних осель, де Тартар у пільмі кривавій,
 Як і палат, до яких не ввійти без верховної згоди
 Тих, хто померлим суд видає за діла прижиттєві.
 З ласки Фортуни й раніше він мав у серці одвагу:
 Ріки стрімкі зупиняв, на голос його найсолодший
 Сходились ізвідусіль, ішли за ним юрмами звірі;
 280 Навіть сам дуб, з землі витягаючи глибоко врослий
 Корінь, та й гулкошумливі ліси – й вони мимоволі
 Дивний Орфея спів корою спрагло ловили.
 Й повіз двокінний свій, що ковзав між зорями Люни,
 Стримала ти, рисакам одпочить дала, місячна діво, –

В ліру заслужана, небо нічне на часину лишила.
 Ліра й тебе змогла переконати, Діта дружино,
 Мужеві дати жону, щоб вивів на світ, – Еввідіку,
 Хоч неблаганною досі була володарка смерті.
 Манів суворий пізнавши закон, ішла Еввідіка,
 290 Як було вказано йти, – ані озиратись не сміла,
 Ні не зронила слівця: шанувала дарунок богині.
 Ти ж, необачний Орфею, це ж ти, цілунків солодких
 Прагнучи, договір переступив – накази безсмертних.
 Прощення гідна любов, та чи Тартар на прощення здатен?
 Гірко про вчинок лихий пам'ятать... Однак вас чекає
 Благодетивих житло, гурт героїв: два Еакіди,
 Дужий Пелей, а з ним Теламон; у щасті обоє
 Тут пробувають вони під берлом божистого батька.
 Свігла Венера й Мужність були в них гістьми на весіллі.
 300 Цей – потрапив у шал, а того – нереїда кохала.
 Поруч – їхні сини, в бойовій споріднені славі;
 Перший пишається тим, що у буйному гніві своєму
 Від арголідських суден одбив смолоскипи фрігійські;
 Хто б не повідав, однак, про тієї війни бойовища –
 Те, що троянські мужі, що й воїни бачили грецькі, –
 Як червонилася Тевкра земля, спливаючи кров'ю,
 І Сімоенту, й Ксанту бистрінь, як Гектор у гніві
 Воїв троянських до берегів допровадив Сігейських,
 До пеласгійських суден, жакні несучи із собою
 310 Рани, залізо і смерть, криваву смерть од заліза?
 Ба, й сама Іда-гора, сама Іда палким вихованцям
 Факели гніву вклала до рук, щоб попелом вкрили
 Берег Ретейський в усю довжину, спаливши дощенту
 Всі зброєносні судна вогнем, що у плач повергає.
 Станув грудьми проти них Теламонів герой, наче вежа, –
 Ворога б'є з-за щита; а навпроти – Гектора сила,
 Трої окраса і честь; обидва – саме лиш завзяття.
 Громоподібним гуком довкіл одлунное битва,
 Дзенькіт списів об щити. Один хоче в греків одняти
 320 День повороту; другий – з щитом у руці наступає,
 Прагне від суден Вулканів огонь будь-що одігнати.
 Радість од подвигів тих – на лиці в одного Еакіда,

Другий пишається тим, що полив дарданською кров'ю
 Трої поля, поваливши в двобої Гектора тіло.
 Знов нарікають: один – що смерті зазнав од Паріса,
 Другий – що мужність його Улісс пересилив підступний.
 Погляд од нього хмурний відвертає нащадок Лаерта:
 То перемозі над Ресом він рад, обранець Паллади,
 І над Долоном, то знову тремкий бере його острах
 330 Перед кіконами й перед жажних лестригонів поріддям.
 Скілла страшить – оперезане псами молосськими диво,
 Також Етнейський пастух і втілення жаху – Харібда.
 Води блідавих озер і Тартар огидний жахає.
 Поруч – Атрід сидить, славна парость онука Тантала,
 Гордість аргів'ян; він був вождем, коли племінь дорійський
 Випалив аж до основ Еріхтонія вежі могутні.
 Падала Троя, але ж за падіння її поплатились
 Греки: їм Геллеспонт готував уже в хвилях загибель.
 Троя – свідок того, яке перемінливе щастя!
 340 Хай же не сміє ніхто, збагатившись дарами Фортуни,
 Пнутись до самого неба: тоді – увесь блиск піде вдрузки,
 Тільки-но задрість по зброю сягне. Пливло вже додому
 Військо аргоське – здобич везло від Еріхтонійських
 Веж, і вітри ходові, надимаючи туго вітрила,
 Судна по лагідній гнали воді. З-під хвиль випірнали
 Й знаки давали, на гнутій кормі повисаючи, німфи.
 Й тут – чи то з волі богів, чи зі сходом зірки якоїсь –
 Небо стьмяніло довкіл, завмерло усе перед вітром
 І вируванням води. Ось хвиля морська вже зіп'ялась –
 350 Хочє сягнути зірок, і там, уже на висотах,
 Сонце зірвати грозить і всі піднебесні сузір'я –
 Й рине грім звідтіля. Щойно горде, а вже обімліле
 Воїнство бачить загибель свою, звідусюди навислу,
 Й гине посеред хвиль, між скель Кафарею й камінних
 Урвищ Евбейських, уздовж берегів Егейського моря.
 А на поверхні, забава для хвиль, після кораблетрощі –
 З Трої повержених веж колихається здобич багата.
 Тут же – й ті, чия мужність і честь їх осяяли рівно ж,
 Славні герої; в середніх вони помістились оселях, –

- 360 Рим їх бере за зразок, за окрасу великого світу:
 Фабії, Деції тут і Гораціїв мужність висока;
 Тут же й Камілл, у давній своїй немеркнучій славі,
 Поруч – і Курцій, що канув у прірву посеред Міста,
 Той, хто сам себе в жертву приніс із власної волі.
 Тут – і зневажник сили вогню, передбачливий Муцій,
 Той, перед ким відступив гордовитий володар лідійців.
 Тут же – й Курій, Мужності друг, а з ним і Фламіній,
 Той, хто на жертву пішов – оддав своє тіло вогневі.
 За благочесність оселі ті їм справедливо належать.
- 370 Тут – Сціпіони-вожді, від чиїх славетних тріумфів
 Терням уже поросли Карфагена лівійського стіни.
 Хай процвітають ті славні вожді. Я ж до Дітових мушу
 Темних податись осель, куди променем Феб не сягає,
 І Флегетон перейти, яким ти, о Міносе владний,
 Благочестивих поля від темниць одділив нечестивих.
 Перед суддею дати одвіт, як жив, як умер я,
 Змушують Кери мене – женуть батогами, шмагають.
 То через тебе усе, а ти, бачу, й горя не знаєш,
 Зайнятий чимось дрібним, ні чути не хочеш, ні знати,
- 380 Й навіть почувши ті скарги мої – на вітер їх пустиш.
 Безповоротно іду вже, а ти – розкошуй при джерелах,
 Біля зелених гаїв, на галявах, на пасовищах,
 А нарікання мої у повітрі нехай розпливуться».
 Мовив – і відійшов, безвідрадний, зі словом останнім.
- Щойно, стривожений, вирнув пастух із м'якої дрімоти –
 Важко зітхнув у душі й не міг уже далі терпіти
 Думки про смерть комара – пекла та настирлива думка.
 З силами тут він зібравсь, скільки мав їх, немолодий вже
 (Люту нападницю все ж нещодавно зумів подолати!),
- 390 Й там, де струмок дзюркотів, гіллям навислим окритий,
 В поті чола для могилки почав готувати місцину;
 Так він лопатою й так орудує, щоб розкопати
 Землю у травах густих, зелений зрізавши дерен.
 Намір у серці твердий розпочате продовжує діло:
 Виріс уже й горбок чималий; землею довкола
 Гарно обкинув його той пастух, приплескав, а потому

З мarmуру звів огорожу довкруг, отесану гладко.
 Але й на тому не став: тут акант ростиме; цнотливі
 Ружі тут спалахнуть рум'янцем своїм пурпуровим,
 400 Будуть фіалки різні цвісти; буде мирт тут зі Спарти,
 І гіацинти, й крокуси ще з кілікійського поля,
 Й Феба висока окраса – лавр з олеандром квітучим,
 Лілії і розмарин, недалекого поля турбота,
 Й зілля сабінське, яке в давнину слугувало за ладан;
 Золотоцвіт і плющ-яснолист із гроном бідавим,
 Бокх, однойменний з лівійським володарем, і амаранти,
 І виноград пишногоронний, а з ним – квітуча калина;
 Буде й нарцис, що колись до своєї славної вроди
 В тілі своєму ж таки спломенів огнем Купідона.
 410 Врешті, й всі інші знані весні різноколірні квіти
 Рясно могилу вберуть; на чолі ж її різьблений напис
 Тихим, без голосу, словом таке перехожому мовить:
 «Цей похоронний дар, мій комарику, справив для тебе
 Сторож отари, пастух, за життя порятоване вдячний».

ШИНКАРКА

Грецьким завоем убравши чоло, Сиріска-шинкарка,
Вдатна у танці верткім звабно водити стегном,
П'яна, у димнім шинку вихиляється хтиво, об лікоть
Брязкалом б'є – і дзвенять, грають тростини лункі.
«Що за приемність така – ті дороги, курява, спека?
Солодко тут за хмільним ложем собі прилягти:
Тінь тут, і ружі, й келихи тут, і флейта, і струни,
І шелестливих альтан густо-зелений намет.
Тут і дуда гомонить; так само у горах менальських
10 Біля печери пастух звично собі награс.
Тут – і дешеве вино у недавно засмолених дзбанах,
Тут – і струмок гомінкий неподалечку біжить.
Тут – із дрібних квіточок, із фіалок, віночки пахучі,
Жовті з червоними тут ружі-троянди сплелись.
Лілії тут – Ахелоя дочка над потоком дівочим
Їх назривала, було, в плетені з пруття коші.
Тут у лозових цідилках сири, стікаючи, тверднуть,
Тут при осінньому дні слив не бракує м'яких.
Досить каштанів є тут і яблук, що ваблять рум'янцем,
20 Чиста Церера у нас, Бромій і хлопець-Амур.
Є і шовковиця тут, є лоза у важких виноградах,
Красені тут, огірки, темно-зелені висять;
А біля хижі – вербовим серпом озброений сторож;
Прутнем довженням, однак, тут не погрожує він.
Гостю, сюди завітай: он і ослик твій потом спливає, –
Зглянься: для Вести осел – то насолода сама.

Так у ту пору ляцать, мов куці тнуть на січку, цикади,
Ящїрка – й та од жаги в шпарку шмигнула, у тїнь.

Маєш розум – хильни із лїтньої склянки, прилїгши,

³⁰ Хочеш – то можу тобі ще й кришталеву подать.

Ну ж бо, заходь і спїчни під лози виноградної тїнню.

Хилиш в утомї чоло – сплетом із руж увінчай.

І раз од разу зривай із дївочих уст поцїлунки!

Хай тому грець, хто хмурний, супитьсѧ, наче той дїд!

Чи не для попелу ти бережеш вінок запахуцїй?

Хочеш, щоб завтра тебе вїнчаний камїнь укрив?

Гей же, до гри, до вина! Пропади, хто дбає про завтра!

Смерть-бо за вухо вщипне, скаже: “Живїть – я гряду”».

ЦІРІС

Хоч, нахитавшись, я охолов до хвали-вітровійки
І розумію тепер, чого варті оплески люду,
Хоч і Кекроповий сад, розсіваючи запахи милі,
М'яко мене огорнув квітучої мудрості тінню,
Й думка, щоб віднайти для пісні гідної зачин,
Зайнята іншим уже, до іншого взявшись труду,
Погляд підносячи ген до зірок великого світу,
Малодоступних вершин відчувши звагу сягнути, —
10 Все ж почате колись до кінця довести випадає,
Щоб мої музи без нарікань могли відпочити,
Щоб і самому застеретись од задумів звабних.

Та чи до серця тобі припадуть казки ті, Мессало,
Чи забажаш колись до рук те писання узяти?
От якби міг я дійти найвищих мудрості замків,
Що чотирьом мудрецам колись дістались у спадок,
І звідтіля, скільки око сягне, в усе видноколо,
Звисока б міг озирать нікчемного люду турботи, —
То не таким — такого, як ти! — шанував би дарунком,
Ні, не таким (хоч іноді можна й пожартувати
20 І тонкострунний вірш м'якою замкнути стопою);
У покривало (чи смію казати?) я нитку вплітав би,
В те, що віддавна обходили з ним Ерехтееве місто,
Обітовані дари несучи благочесній Мінерві.
Звільна, по колу йдучи, нове п'ятиріччя підходить —
Час, коли тихий Зефір у парі з Евром поривним
Легко женуть судно, тягарем поважне священним.

День той щасливий, щасливий і рік, і рівно щасливі
Й ті, хто той рік і той день отримали змогу уздріти!
Виткані, отже, усі, як були, Палладині битви:

- ³⁰ Пишну шату красить над гігантами славна звитяга,
Сяють яним багрецем боїв жакливих узорі.
Тут і Тіфон, який золотим був повержений списом,
Той, що до неба спинавсь по брилах скелястої Осси,
Хто Ематійським верхом Олімп високий подвоїв, —
Ось яку шату несуть у святковий день для богині;
Так я хотів би й тебе, найученіший серед юнацтва,
Між пурпурових Сонця кругів і сузір'їв ряхтливих
Люни, де пара гінких рисаків небосхил б'є копитом,
Виткати сув'язю слів у величній книзі Природи,
- ⁴⁰ Щоб у прийдешніх віках, поєднане з мудрості світлом,
У моїй пісні тривало твоє дороге мені ймення.
Та, якщо я лиш тепер для такого народжуюсь діла,
Щойно тепер починаю слабкі ще напружувать сили,
То наразі — що мені до снаги, над чим працював я
Геть молодим ще, чому присвятив і роки молодечі,
Дар, який є він, прийми — труда невсипущого овоч;
Довго обіцяне, врешті, до рук тобі я складаю.
А повідаю про те, як у страсті своїй нечестивій
Скілла зграю птахів примножила у піднебесі,
- ⁵⁰ Як, тонкопера, злетівши в етер, понад своїм домом
Ще покружляла вона, синюваті розправивши крила.
За пурпуровий волос вона понесла таку кару
І за повергнуте в прах нещасне батькове місто.

Знаних поетів чимало, однак про неї, Мессало
(Правду шанує-таки Полігімнія, будьмо правдиві),
Інше говорять: мовляв, потворою ставши, та діва
Вищиром-риком, було, Скіллейську скелю жажала.
Знаємо, кажуть, її з пригод Улісса-мандрівця —
Як, білосніжний свій стан гавкучими оперезавши

⁶⁰ Псами, в кипучий вир дуліхійські судна втягала,
А мореплавців ті пси шматували люто на кусні.
Та не схиляють нас вірити в те ні пісні Меонійця,
Ані сам розповідач усіх тих пригод дивовижних:

Кожен-бо іншу постать якусь називає іменням
 Скілли – тієї, яку оспівав Гомер Колофонець.
 Каже, що мати її – Кратейда; та чи Кратейда,
 А чи Єхидна зродила її тій двовидій потворі,
 Чи ані та, ані ця, а Скілла в Гомера – то тільки
 Образ невтримної хіті-жаги, супутниці блуду?

70 Ще ж і труйзілля якесь могло ту діву нещасну
 Перемінить. (Але чим же вона аж так провинилась?
 Сам же моря владар на шумкім піску узбережжя
 З нею кохавсь, хоча шлюбубав Амфітріті цнотливій).
 Та, хоч багато часу сплигло, помстилася Скілла:
 З болю й жалю до коханця свого, блукаючи морем,
 Жадібні води його великою кров'ю сквернила.
 Може ж бо, правдою те, що вона, незрівнянна красуня,
 Часто коханців своїх по світу пускала з торбами
 І за корисливість ту – покарана, і справедливо:

80 З діви-красуні нараз напівпсом-напіврибою стала.
 Як же то часто, вздрівши себе, полотніла зі страху,
 Як же то часто свого ж лякалась вона гавкотіння!
 Та й недарма: богів одурить надумала, смертна, –
 Тільки собі всю платню, Венері належну, забрати.
 Навіть повія брудна, якою гульвіси роями
 Ласують навперebій, для богині не поскупи́ться.
 Тож недаремно про Скіллу іде по світу неслава:
 Свідком – пафоський Пахін, його промовисте слово.
 Хто б там що не казав про страждання діви тієї,

90 Правди у тому нема; я ж Ціріс уславити хочу,
 Щоб однією із багатьох Скілли й далі не бути.

От і звертаюсь до вас, Піеріди, по допомогу:
 Ви ж, було, славному мені за пісні дали нагороду,
 Діви співучі, – на віттарі вам я чисті складаю
 Вдячні дари; при вході у храм – моїх гіацинтів
 Цвіт палахтить; рожевіє нарцис; шафран золотавий
 Пахне між лілій і нагідок; поріг багряніє

Під пелюсточками руж. Завітайте, світлі богині,
 І в мої груди нині вдихніть снагу до писання,
 100 У розпочатий сувій вплетіть нев'янучу звабу.

Неподалік Пандіонових веж міста є великі
 Поміж Актейських горбів, де Істм білим мармуром сяє
 І узбережжя здаля яскравіє пурпуром скоюк.
 Там – і Мегара, що іншим містам не уступить у славі,
 Та, чиї стіни колись Алкатой спорудив; у роботі
 Феб йому допомагав, тому-то ті стіни камінні,
 Тільки-но вдарити в них, озиваються голосом ліри:
 Камінь наслідусь, хоч і німий, бриніння кілленське –
 Й досі про Феба жагу одлуное спогадом давнім.
 110 Мінос, який в ті часи неабияку міць мав оружну,
 Містові з моря грозив, веслом підступивши до нього, –
 Ніс-бо тоді прихистив Полліда, що море Егейське
 Й води Кератські лишив, до Мегари тікаючи з Криту.
 От і пустився Гортінський моцар за ним у погоню –
 Критська летюча стріла встеляла Аттіки ниви.

Ні громадяни, однак, ані владар не побоялись
 Ворогу ставити чоло, хоч той, загін за загоном,
 Стіни приступом брав – мегарці не похитнулись:
 Не забували про те, що їм бог колись напрудочив.
 120 Був (годі й вірити в те!) на маківці владаря Ніса,
 В білій чуприні його, священним вінчаній лавром,
 Сяючий пурпуром волос один; і поки він буде
 Саме таким, допоки його ніхто не торкнеться, –
 Доти в безпеці буде сам Ніс і його володіння:
 Ось що на раді своїй одностайно Парки рішили.
 Тож як могли, так і дбали усі про дорогоцінний
 Волос: у застібку з золота, що зображала цикаду,
 Брала волосся пучок, де той волос яснів пурпурово.

Місто й надалі було б захищене тим віщуванням
 130 Парок, якби незвичайна жага не збезумила Скіллу –
 Вже намишляє вона і вітцеві, й вітчизні загибель:
 Мінос приглянувся їй, лиш на ньому зір випасає.
 Є між богами хлопчак: його, коли бешкетує,
 Мати не вгомонить, ні Юпітер – онука і сина;
 Він же й лева пунійського лють оговтати може,
 Й тигра силу жажну обернути на ласку покірну,
 Влада його – над богами й людьми. І ось той хлопчина

Гнів нещадний, було, розпалив у серці Юони
 Через образу, яку завдала великій богині
 140 Скілька давніше колись (боги до образ пам'ятливі) –
 Чисту оселю її осквернила, хоча й не навмисно.
 Під час обряду вона повелася геть легковажно:
 Від урочистого гурту, від жон і дів, одійшовши,
 Стала собі жартома забавлятися довгим подолом,
 Під Аквілоном тугим дозволяла йому лопотіти,
 А на жертovníку чистих дарів вогонь не лизнув ще,
 Й не омивалась іще водою священною жриця,
 І не вінчалась з оливи вінком блідаво-зеленим.
 Тут-от у діви із рук випав м'яч; за ним навздогінці
 150 Бігти пустилась вона. Якби-то, захоплена грою,
 Не розпустила на стані стрункім золотоавої палли!
 От якби щось зупиняло тебе, у бігу заважало,
 Хоч би якась перешкода тоді твій крок зупинила,
 Хоч би якась – не образила б ти порогу богині
 І не зламала б на горі собі святої присяги!
 Та чи в присязі причина біди? Юона, гадаю,
 Братові не захотіла тебе показати, красуне.
 А пустотливий бог, що мстити завше готовий
 Будь-яку, що у словах із уст злітає, облуду,
 160 Стріли свої золоті з сайдака добуває ясного
 (Як же стріли ті допекли Юоні Тірінській!),
 Мить – і всі вістря впились у самісіньке серце дівоче.
 Жар її тут же обдав, по спраглих жилах розлився,
 І аж до самих кісток пройняло раптове шаленство.
 Мов едонійка стрімка у краю холоднім бістонців
 Чи гнана буксуса звуком різким юна жриця Кібели,
 По всьому місту гасає отак і та діва нещасна.
 З Іди бальзамом не змащує вже гладкого волосся,
 Ніжки не в'яже уже ремінець сікіонський червоний,
 170 З перлів намисто не обвива білосніжної шії –
 Б'ється-тріпоче, туди, то сюди поривається, бідна, –
 То на батьківські мури: мовляв, на в'єжі погляну,
 Як то до самого неба вони шпильями сягають, –
 То у години нічні, снуючи жалі невідраді,
 Спрагло свою визирає любов із високих покоїв –

Ген, де ворожий табір ряхтить нічними вогнями.
 Прядки до рук не бере, на убори й оком не кине,
 І тонкострунний не гомонить у неї псалтерій,
 Бердо лівійське не б'є раз у раз м'якої основи,
 180 Блідістю лица взялись: любов не буває рум'яна.
 На божевілья таке не знаходячи жодної ради,
 Бачачи, як ненажерлива смерть усе вже з'їдає
 Тіло, – куди пориває біль і примушує доля,
 Рине, гнана жахним жаги вогненною жалом –
 Волос із маківки батька свого надумала потай
 Зрізати (безум який!) і ворогу дар той послати.
 Іншого способу їй, нещасливій, не залипалось.
 Чи самопевна була – хто б міг подумати навіть,
 Що на такий ото крок могла рішиться діва?
 190 Діва нещасна, гай-гай! Нерозважність – не порятунок.

Так, Нісе-батьку, й ти, підступно позбавлений міста,
 Схову не знайдеш собі на своїх же вежах високих,
 Де, збудувавши гніздо, утомлений, міг би спочити,
 Острахом будеш птахам – дочка понесе покарання.
 Тіштесь, бистрі птахи, злітаючи ген аж у хмари,
 Ви, що на морі і по лісах, по гаях шумколистих
 Селитесь, неба мандрівники; і ви, що змінили
 Волею грізної долі тіла: з людських – на пташині,
 Й ви, що такий же пізнали закон, втішайтесь нині,
 200 Диви давлідські: до вас долучається вам найдорожча –
 Й до своїх родичів-володарів, і до вашого грона –
 Ціріс із батьком своїм. Колись незрівнянні красою
 Тіла свого – у небесні тепер злітайте висоти.
 Там до етерних осель гостинно приймуть орлана,
 Й Ціріс почесне своє у захмар'ї місце посяде.

От якось Ніс уночі, солодкій піддавшись дрімоті,
 Очі склепив. А біля дверей, при вході до замку,
 Пильна сторожа службу несла, трудилася марно.
 Скілла тоді тайкома, із ложа свого зісковзнувши,
 210 Вся обернувшись на слух, нічну досліджує тишу.
 Вже й не зітхає, подих легкий тамує у грудях.
 Далі, навшпиньках, – тінню вона уже на порозі;

Ножиці взявши до рук, таки не пішла – полетіла.
 Й раптом скував її страх, омліли опущені руки,
 Щойно тіням нічним лихий свій задум одкрила,
 Бо перед тим, аніж увійти у батькову спальню,
 Трохи затримавшись, очі звела і високо в небо
 Глянула на миготливі зірки – обіти складала;
 Не прийняли їх, однак, блаженні жителі неба.

- 220 Карма, Фенікса з Фів дочка, старенька, почула
 Крок боязкий: ступивши уже на поріг мармуровий,
 Засувом мідним дверей необачно скрипнула Скілла.
 Вмить ухопила вона обімлілу з ляку сновиду –
 Й тут же: «Рідненька моя, вихованко люба, я знаю –
 Не від добра геть уся ти немовби позеленіла,
 Видно, хворістю вражена кров кружляє по жилах,
 Та й не дрібне щось підбило тебе до кроку такого!
 Чи, може, хиблю? Якби ж то була, Рамнусіє, хйба!
 Бо через що б то ні Вакха дари тебе не втішали,
 Ні соковиті Церери плоди?.. Скажи мені щиро,
 Що то у батькову спальню тебе жене серед ночі,
 В пору, коли про журбу людські серця забувають
 І коли й ріки вповільнюють біг квапливої хвилі?
 То хоч тепер мені, бідній, зійнайсь – не запевной, як досі,
 Що не гризешся нічим, – з якого це дива никаєш
 Тут і вповільнюєш крок біля пишного волосу батька?
 Чи не злочинна жага пройняла й тебе, нещасливу,
 Як аравійку Мірру колись, засліплену хіттю, –
 Чи не намислила ти (не дозвоьль цього, Адрастее!)
- 240 Батька й матір блудом гидким у серце вразити?
 А якщо інша якась твою душу підточує пристрасть
 (Бачу ж ознаки її, – не настільки я, доню, далека
 Від Амагусії, – бачу твоє душевне сум'яття),
 І якщо звичним огнем любов дозволена сушить,
 То, присягаюсь тобі, – і хай мене вчує Діктінна,
 Та, що солодку мені дала тебе, вихованку, –
 Зважусь піти я на все, на гоже і на негоже,
 Тільки б не бачити, як од жури тієї гризької
 В мене таки на очах і сохнеш ти, і марнієш».

- 250 Мовивши те, покривалом м'яким її огорнула,
 Бо ж у туніці одній шафрановій досі стояла,
 З холоду вся тремтячи, нещасна, посеред ночі.
 Зрошені слізьми, бліді раз по раз цілюючи лица,
 Й далі хоче від неї почуть, од чого так сохне,
 Слова, однак, не дає їй сказати, поки та у покої,
 Мов на чужих ногах, до себе не повернулась.
 Щойно тоді: «Навіщо мене так мучиш? – питає, –
 Чом так цікавить, няню, тебе мого шалу причина?
 Ні, не звичайна, як у людей, жага мене сушить,
 260 Зору не ваблять мого віддавна знані обличчя,
 Батькове – теж; навпаки – усе ненависним стало.
 Серце не хоче любити того, кого мало б любити,
 Бо показною була б ця любов – подоба любові.
 Ворога із ворогів, із ворожого стану... О горе!
 Як тут почать? Як розкрию уста до мови такої?
 А доведеться: мовчати мені таки не дозволиш.
 Те, що скажу, – дарунок мій останній для тебе.
 Ворог, який нас в облогу взяв і кому сам Юпітер
 Берло владне вручив, а богині долі – надійний
 270 Захист од ран надали: залізо не йме його тіла...
 Годі! Правду скажу, не ходитиму вже манівцями:
 Мінос, це Мінос, люба моя, полонив моє серце!
 Ради богів, чию ласку не раз відчуває людина,
 Ради твоїх грудей, найсолодших мені, вихованці, –
 Згляньсь, якщо можеш, не допусти мого ти загину,
 А якщо шлях порятунку уже перетято для мене –
 Дай, годувальнице, вмерти мені, по заслuzі умерти!
 Бо, якби випадок злий – таки злий, душе моя, Кармо! –
 Чи, може, хтось із богів не звів тебе тут зі мною, –
 280 Цим ось залізом (і з-під поли в неї блиснуло вістря)
 Зрізала б я з голови пурпуровий батьковий волос
 Чи порішила б себе, встромивши лезо у груди».
- Щойно те мовила – вражена горем няня старенька
 Попіл на голову сипле собі, на волосся безвинне,
 Й над вихованкою сльози лле і тужно голосить:
 «Міносе, як же тебе віднині мені проклинати?

Міносе, тричі моїй сивині ти віднині ворожий!
 Занапастив мою доню тоді, а тепер – вихованку,
 Що через тебе рішилась ума, зі світу ти зводиш!
 290 Чи, опинившись тут, у далекім краю, полонянка,
 Стільки в неволі знісши трудів, я і тут не уникну,
 Вороже лютий, тебе, що вдруге рідню напастуєш?
 Як мені далі бути, старій? Немає ж у мене
 Рідної в світі душі, для якої б жила я! Без тебе,
 О Брітомарто, життя те моє – одне божевілля,
 Тільки могила – надія моя, Брітомарто, без тебе!
 Краще б ти, мила Діані прудкій, за чоловіками,
 Доню, на лови не йшла, не брала парфянського лука
 Й кносських стріл раз у раз тятивою не підбивала –
 300 Краще пасла б кізок своїх на діктейських галявах.
 Не довелося б тоді, утікаючи від запального
 Міноса, в прірву зі скелі стрибнуть униз головою!
 Звідти майнувши, вважають одні, ти Афесею стала,
 Дівою; інші, щоб слава твоя світила ясніше,
 Кажуть, що Люна від тебе взяла імення Діктінни.
 Хай би це правда була! Для мене все ж ти померла.
 Вже не побачу, як ти по верхах із гірканськими псами
 Звіра полюєш, прудка; не зустріну тебе на порозі
 І не візьму вже ніколи тебе в материнські обійми.
 310 Та не так важко мене і гнітило, й кривдило все це,
 Бо поклала надії усі, вихованко, на тебе,
 Поки те слово твоє мого слуху не осквернило.
 Чи ж то у мене Фортуна лиха й тебе забирає –
 Ту, задля кого трималась іще, стара, я на світі?
 Солодко спиш, бувало, а я задивлюся на тебе
 Та й забуваю, що час умирать, – тобі на весілля
 Шату хотілось мені золотаву зіткати корікійську.
 Ну, а тепер для чого ж іще береже мене доля?..
 Може, не знаєш, чим є для нас на маківці батька,
 320 В світлій його сивині, один отой пурпуровий
 Волос – могутності краю всього тонка запорука?
 Як не свідомо того – то ще є на рятунок надія,
 Бо несвідомо ідеш на той нечуваний злочин.

А як не марно боюсь, то твоїм життям я благаю,
 Як і моїм (ти ж не раз до мене любов виявляла):
 Не набивайся, молло, на гнів Іліїї-богині –
 На нечестивий злочин такий не важся, шалена.
 Не намагаюсь (марно було б) тебе відвернути
 Від поривання твого, – не йти ж супроти Амура! –
 330 Не розумію, однак: чому, коли вистоїть місто,
 Не озирнутись тобі, шукаючи чесного шлюбу?
 Вислухай, доню, мене – я знаю, що таке горе!
 А як не вдасться батька схилить (гадаю, одначе,
 Вдасться: єдиній дочці невже б одмовив у чому?) –
 Вже не вагайся тоді: уже повне матимеш право,
 Буде причина, пройме тебе біль, спонука до дії, –
 Вже не вагайся тоді; що надумала, те і виконуй,
 Тут уже я (обіцяю тобі), та й боги всі з тобою
 Стануть. А коли лад – недовго робиться діло».

340 Так вихованці своїй душевну втишивши бурю,
 Словом зігрівши її, рятівної надії додавши,
 Звільна, сама тремтячи, покривалом, наче дитину,
 Всю обгортає, щоб затишно їй було і спокійно,
 Хилить, щоб менше світла було, лампадку оливну.
 Руку на груди нещасній кладе, щоб утихомирить
 Серця шалене биття, долонею лагідно гладить.
 Так усю ніч провела, чуваючи над її горем,
 У вихованку свою охолоті втупивши очі.

Тут і нового дня заясніло для смертних відрадне
 350 Світло, над Ети морозним верхом загравши промінно;
 То воно радість, то страх боязким навиває дівчатам
 (Геспер – острах для них, а Еос ранкова – утіха).
 Так от і Скільла на ум узяла годувальниці раду:
 Щойно нагода якась – і править уже про весілля,
 Так намагається й так нав'язати з батьком розмову:
 Мир вихваляє і блага його; незвична говірка
 Їй не вдасться, однак, – лепече щось геть недоладне:
 То про близької битви грозу, про спільного бога –
 Як, мов, боїться його, – то про владаря долю і збройних

360 Друзів його (а боїться-таки!), то оплакує батька,
 Що не бажає собі із Юпітером спільних онуків.
 То вже їй підступ лихий на умі, ганебна облуда –
 Співгромадян своїх гнівом богів береться лякати,
 То (а цього вже не брак) вишукує різні знамення,
 Навіть на підкуп іде: віщунів до золота хилить,
 Щоб, коли жертва впаде, із нутроців навіщували
 Нісові – Міноса зятем зробить і так, увійшовши
 З ним у родинний зв'язок, покласти край вороженці.

А годувальниця сірку кладе у ступку широку,
 370 Палить корицю, нарцис та інші трави духмяні,
 Тричі по дев'ять ниток сплітає різної барви, –
 «Тричі, – каже їй, – сплюнь зі мною, діво, у ступку,
 Сплюнь, діво, тричі підряд: бог непарному радий рахунку».
 Ще раз і ще для Батька богів обряд повторивши,
 (Він не відомий ні грецьким, ані ідейським чаклункам),
 Рясно жертовники ті аміклейською гілкою кропить,
 Щоб фессалійський дурман владареві ум заморочив.

Та коли Ніс на своєму стоїть, коли ні людина,
 Ні божество його постанов схитнути не годні
 380 (Так він уже заповзявся, так вірить у ту волосину!),
 Із вихованкою вже заодно стала діяти Карма –
 Той пурпуровий волос будь-що вона зрізати хоче,
 Тільки б та мука уже не діймала жагучої діви.
 Врешті, не менше й сама побачити прагне далекий
 Крит, бо ж у рідній землі і прахові любо спочити.

Тож завзялась ізнов на батькову голову Скілла –
 От і зрізано вже палаючий пурпуром волос,
 От і збулося пророцтво богинь: упала Мегара, –
 От уже й поволокло високе судно за кормою
 390 По лазуровій воді біле тіло нісейської діви.
 Бачать її серед хвиль і гуртом дивуються німфи,
 З ними – отець Океан і Тетія, світла дружина,
 І Галатея посеред своїх зацікавлених сестер,
 І Левкотея, що морем жене голубу колісницю,
 Коней двоногих і риб поганяючи, з дива не сходить,

І Палемон, ще малий, при матері, світлій богині,
 Й ті, що життя свого дні між собою порівну ділять, –
 Двоє Тіндара синів, Юпітера пагони милі,
 Тіло дівоче, біле, мов сніг, і собі подивляють.

400 Ну, а вона і сльози, й жалі розсіває намарно,
 Ген із вітрами пускаючи їх у відкритому морі,
 Повні пекучих сліз, нещаслива, зводить до неба
 Очі... й долоні здійняла б, та ба – у путах долоні:

«Втихніть, хай на хвилину якусь, вітри неспокійні,
 Поки я кличу богів; не сприяли вони мені досі,
 То хоч в останню мить нехай мій голос почують.
 Вас я за свідків беру, вітри і подуви вільні,
 Вас, мандрівні птахи, якщо ви із роду людського,
 Бачите? Ось же з вами ще й я споріднена кровно,
 410 Скілла (до тебе дозволь мені звернутися, Прокно),
 Я, що раніше була дочкою могутнього Ніса,
 А домагалась мене вся Еллада, яку ув обійми
 Звивистий взяв Геллеспонт, – усі владарі домагались.
 Я, що священним обітом була твоєю жоною
 Названа, Міносе, – чуєш мене, хоч і чуть не хотів би!
 Так от і буду плисти через моря глибини у путах?
 Так от і буду я день при дні, нещасна, висіти?
 Та чи мені нарікать на кару, мені, що вітчизну
 Й рідних пенатів своїх ворогам оддала на поталу
 420 І безсердечному (знала б я це!) владареві-тирану!
 Знала, однак, що за злочин такий од співгромадян я,
 Щойно у змові викрили б нас, понесу по заслугі,
 Міносе, кару, адже зазіхнула на стіни мегарські
 Й храми богів огневі оддати, жорстока, взялася!
 Та щоби так мене ти, переможець, скарав, полонянку!..
 Радше, гадала, зірки з дороги своєї зіб'ються,
 Ніж ти учиниш таке. Над усім взяла гору жорстокість!
 Чи не тебе я над батькову міць полюбила, пропаща?
 Чи не тебе?.. Та й дива нема: як зирнула на тебе –
 430 Так і пропала: блуд мене враз підхопив, наче вихор.
 Думала: врода така чей нікому вподіять не може
 Жодного лиха, та ба! Тут і зорям схибити легко!

Не зворушила мене ані розкіш палат володарських,
 Ані янтарних сліз, ні коралів крихких мерехтіння,
 Не зупинив молодечий гурт моїх подруг-ровесниць,
 І навіть перед богами страх не став на дорозі –
 Все подолала любов! Чи щось є нездоланне для неї?
 Скронь уже я не змащу запашною олією мірри,
 Чистим огнем не дихне на моєму весіллі живиця,
 440 І не застелить багрець аравійський лівійського ложа.
 Що ті жалі? Таж навіть земля, годувальниця спільна,
 Праху не вкриє мого, могильним горбом не вшанує!
 Чи не могла б я між матерів та одружених служок,
 Чи не могла б серед челяді я на хліб заробляти
 І для твоєї жони (когось ти таки оцчасливиш!),
 447 Вовни щоденної кіш прядучи, веретено крутити?
 454 Врешті, законом війни, ти просто б міг мене вбити.
 Глянь на біди людські, на мене, Міносе, зглянься!
 Чи то не досить горя того уже звідала Скілла?
 Чи мені доля лиха страждання таке вготувала,
 Чи який випадок, чи на таке сама заслужила, –
 Все припускаю, але щоб це ти... подумати годі!»

Судна ж далі й далі пливають, полишивши берег.
 460 Тут іще й Кавр війнув, напнувши вітрила широкі, –
 Гнеться весло в зеленої воді; уже ледве чутні
 Діви слізні жалі – завмирають у довгій дорозі.
 Ось позаду вже Істм, обабіч морем омитий,
 Ось і квітучий Корінф, володінь Кіпселіда окраса,
 Далі – стрімкі оминає судно Скіронові скелі
 І черепахи лігво жажне, де чимало мандрівців
 Кров'ю своєю не раз каміння те червонили.
 Бачить Скілла здала захищену гавань Пірея
 І виглядає – от тільки дарма! – велемудрі Афіни.
 470 Он Саламін завиднів – зелені його пасовиська,
 Гроно Кіклад уже зацвіло, і здалеку видний
 Сунія ріг заяснів навпроти стін Герміонських.
 Першим позаду Делос лишивсь, що так його люблять
 Мати дів-нерейд і Нептун, володар Егейський.
 Ось, опоясаний сплесками хвиль, і Кінт перед нею,

І біломармурний Парос, а з ним – зелена Донуса;
 477 Біля Егіни – Серіф, порятунок для нездорових.
 448 Рештки сил покидають, однак, натомлену діву:
 Шия ослабнула вже, голова опадає на груди,
 450 Руки, білі, мов сніг, од пут синіють поволі.
 Тут велетенські мешканці вод звідусіль напливають,
 Різні потвори морські, бурунять хлань темно-синю –
 453 Грізно хвостищами б'ють, жажні роззявляючи пащі.
 478 Так, нещасна, й пливе, забава вітрів перемінних, –
 Човник маленький услід плетениці суден великих, –
 480 Чуючи Афра міць на собі й дикі лютощі бурі.

Не допустила, однак, щоб так ото люто шмагали
 Хвилі дівочу красу, жона моревладця Нептуна:
 Тіло, що стільки болю знесло, піддала переміні.
 Тільки не рибою робить її, не в луску зодягає,
 Поміж підступних риб не хоче пускати її, ніжну, –
 Надто захланні уже ті верткі табуни Амфітріти, –
 В небо на крилах легких воліє підняти вона діву,
 Щоб відповідне із вчинком було ім'я в неї – Ціріс,
 Щоб у красі перейшла Аміклейського лебедя Леди.

490 Як ото в білім яйці проступають лиш зариси птаха,
 А зчленування дрібних кісточок усе ще триває,
 І наче плаває все, у теплі і єднається, й кріпне, –
 Так от і Скіллине плином води охоплене тіло, –
 Хоч і не птахи іще, але уже й не людини, –
 Змін зазнає: щось одне поступово робиться іншим.
 Спершу личко й вуста, багатьом такі вже жадані,
 Гарне високе чоло й підборіддя округле дівоче
 Стали зростатись, поки на дзьоб не перемінились;
 А посеред голови, де проділ, там – чи не диво? –
 500 Наче яскравий знак високих почесей батька,
 Чубчик нараз пробивсь, пурпурова птахи окраса.
 Далі – пір'їни легкі, кольорами граючи, рясно
 Тіло її геть усе мармурово-біле укрили;
 Руки – то крила уже, цупкішим осначені пір'ям.
 Ноги насамкінець, потоншавши, забагряніли,

- Стали шорсткими нараз, а ніжні, м'які її стопи –
 Закостеніли; де пальці були – вже пазурі гострі.
 В інший спосіб, на жаль, не могла дружина ласкава
 Бога морів од страждань нещасну діву звільнити.
- 510 Вік її вже не побачить ніхто з домашніх, із рідних,
 Як багрецем золотаве своє сплітає волосся,
 Як іде в спальню, що пахощі її розсіває сирійські:
 Дому для неї немає ніде. Та чи дім їй потрібен?
 Бо ж, відколи знялась над сплеском сивої хвилі,
 Залопотівши крильми, ген-ген у небо високе,
 Широко понад рівниною вод розсіявши бризки,
 Страдниця та, що од смерті була врятована марно, –
 На самотніх стрімчаках нужденно вік коротає
 Серед безлюддя на берегах, де скелі понури.
- 520 Та не без кари й тут, бо сам володар безсмертних,
 Той, хто порухом брів потрясати землями може, –
 Гнівний, що в небі вона літає собі після того,
 Як тої ночі сліпої позбувся життя її батько;
 Тож за чесноти його (не раз же той молитовно
 Зрошував кров'ю биків його вівтарі мармурові
 Й щедрі не раз приносив дари у божі святині)
 Тіло йому він змінив, життя жадане зберігши, –
 Ніса орланом зробив, ширяти дав над землею:
 Хижий орел – Юпітера птах, металника грому.
- 530 Тож на нещасну – дарма що боги її осудили
 Й той, кого покохала вона, божественний пагін, –
 Ще ж і батька убивчий гнів накинув Юпітер.
 Як Скорпіон, що сяє між зір у висотах етеру,
 Той, що подвійний блиск од богів один лиш отримав,
 Геть Оріона ясного жене у час відповідний,
 Так от орлан і цїріс весь час – між собою у гніві,
 Темну ненависть передають од роду й до роду:
 Хоч би куди утікала вона, тнучи крилами вітер, –
 Тут же й ворог запеклий її зі свистом разючим
- 540 Рине за нею, Ніс; а де він шугає в повітрі –
 Звідти притьмом утікає вона, тнучи крилами вітер.

СУМІШ

I

Та, про яку я казав, – прийшла, та її не побачиш:
Муж заховав; за поріг кроку ступить не дає.
Та, про яку я казав, для тебе прийшла, не для мене:
Скрите від ока, від рук – кожен далеким назве.
Чув, вона б мала прийти, – та яка мені з вістки тієї
Втіха? Для кого прийшла, хай і звідомлять того.

II

Корінфських фраз цінитель, ритор з риторів,
Той Фулідид новітній, гарячковий той
Мастак-поборник мовлення аттїчного,
В одне змішавши галльське *тау* і *мін*, і *сфін*,
Подав усе це на загибель братові.

III

Глянь: кого Слава сама на захмарний престол посадила,
Широковладне до рук берло подавши йому,
Той, хто війнами світ потрясав, його круг велетенський,
В Азії хто розгромив різноплеми́нних царів,
Той, хто неволі ярмо й тобі готував уже, Риме,
Бо ж усі інші світи списом своїм покорив, –
Посеред безладу й чвар він сам нараз повалився –
Й тут же прогнаний був у чужинецькі краї.
Воля богині така, і так одним порухом часу
Що на вершині було – все те іде шкереберть.

10

IV

Хай там куди б загнало мене життя перемінне,
 Скільки б земель не зійшов та не побачив людей, —
 Хай пропаду, коли хтось милішим був би для мене:
 Хто ж бо у світі міг быть другом милішим, ніж ти?
 Ти, кому щедрі боги і сестри богів дали, Музо —
 Ні, я не заздрю! — усі, ще молодому, дари,
 Всі, яким рад і сам Феб, і співуче Фебове гроно, —
 Де є ученіший хтось, Музо, від тебе, скажи?
 Де є у світі такий, хто солодше б мовив од тебе?
¹⁰ Клію, яка вже ясна, все ж уступає тобі.
 Тож мені досить того, що себе дозволяєш любити:
 А на взаємне чуття годі й чекати мені.

V

Йдїть, риторї! Летїть собі, слова дутї,
 Не дух у вас ахейський, ви — пустї звуки!
 Варрон, Тарквітїй, Селїй, всі ви — геть, гетьте!
 Граматиків народцю, що заплив жиром!
 Іди, пихо юнацька, і бубни в бубон!
 А ти, турбот турбото, прощавай, Сексте
 Сабїне, й красунї всі: жде мене гавань,
 Туди й жену вітрило, де життя — благо,
 До славного Сїрона, до речей мудрих,
¹⁰ Життя звільнити від усіх гризот прагну.
 Ідїть же й ви, Камени, хоч менї — милї,
 Ідїть, мої солодкі (ви ж були завше
 Солодкими, зізнаюсь), а тепер, дїви,
 Мїй згорток розгортайте крадькома й зрїдка.

VI

Бїдо для себе і для інших, свекоре,
 Й ти, Ноктуїне-зятю, глупа голово!
 Це через вашу дурїсть у село піти
 Така красуня має! Через вас менї
 (У вас тим віршем мічу, дурні скїнчені!)
 Життя немає — ви занапалили все!

VII

Щиро я мав би тобі, найсолодший мій Варе, сказати:
 Хай пропаду, та мене – звів із ума той хлопчак.
 Та якщо так говорить не дають мені приписи, – хай там,
 Буду мовчать, та мене – звів із ума той хлопчак.

VIII

Ти, що раніш у Сірона була, невеличка садибо
 (Хоч невеличка, а все ж був він у ній багачем),
 Нині себе й усіх любих мені – тобі поручаю,
 Лиш про вітчизну свою я щось сумніше б почув;
 Батька – передусім, щоб йому ти була за Кремону
 І щоб за Мантую ти, скромна оселе, була!

IX

Дещо, сестриці, мені розкажіть, Пегасиди учені,
 Дещо, але щоб про це відав осяйливий Феб.
 Йде переможець ясний, ясного окраса тріумфу,
 Йде, хто звитягу здобув на суходолах, морях.
 Свідчення грізних із варваром битв, небачену здобич,
 Гордо, як Ерікс, несе, як величавий Ойнід.
 Тим не применшив, однак, у вашім умінні своєї
 Слави, у ваш хоровод може по праву ввійти.
 Тож іще більше тепер непокоїть мене, мій найкращий,
¹⁰ Що б то про тебе, а що – міг би тобі написати?
 Бо (не ховаюся з тим) щб відлякувать мало б найбільше,
 Те щонайбільше тепер кличе до діла мене.
 Дещо з віршів твоїх між своїх я знаходжу сувоїв –
 Аттіки мову у них, Аттіки сіль пізнаю,
 Творів, що ген за Пріама вік достойні тривати,
 Творів, що гідні прожить довше, ніж Пілоса муж.
 Меріс тут і Мелібей, під зеленою кроною дуба
 М'яко прилігши собі, приязні два пастухи,
 Солотко пісню снують, один одному відповідають;
²⁰ Так-от співати любив і трінакрійський поет.
 Навперербій всі боги прикрашають твою героїню,

Радо й богині спішать кожна з дарунком своїм.
 Та, хто в такого співця на устах, – на правду щаслива:
 Славою жодна з красунь не перевершить її.
 Ні Аталанта, що швидше пробігла б од Гіппомена,
 Якби не те золоте яблуко, дар Гесперід,
 Ані Тіндара дочка, що з яйця лебединого, ані
 Та, що у небі блищить, – Кассіопея ясна,
 Ні та краса, яку так берегли рисаків перегони, –
 30 А домагались її юрми палких юнаків, –
 Часто за неї життям нечестивцеві-батьку платили,
 Часто у розпал змагань кров по доріжці лилась, –
 Ані Семела, ні донька Акрісія, хоч сам Юпітер
 Ринув на них у жазі блискавкою і дощем;
 Врешті, ні та, над якою Тарквінії два наглумились –
 І на вигнання пішли, прогнані, батько і син
 Ще в ті часи, коли Рим, над царями гору узявши,
 М'якшою владу зробив – консулів вперше обрав.
 Щедро синів своїх він нагороджував, і не даремно:
 40 Високо мужність цінив славних Поплікол, Мессал.
 Чи маю згадувать тут тих трудів величавих напругу,
 А чи ту ношу важку – ношу воєнних років?
 Як таборам перед форумом ти надавав перевагу,
 Хоч і від сина вони, і від отчизни ген-ген?
 Як і до спеки, й до холодів звикав непомірних,
 Як і на камені міг, воїн, до сну прилягти?
 Як під сузір'ям чужим не раз борознив ненажерне
 Море, як бурю долав, як – холоднечу зими?
 Як у ворожі лави, було, грудьми ти вривався
 50 Й спільного бога війни в лютім бою не лякався?
 Як то до афрів прудких, непевного люду, ішов ти,
 То у краї, де бурлить щедрий на золото Таг?
 Як, то одне, то друге мечем підбиваючи плем'я,
 Йшов з перемогами ти й за Океана межу?
 Тож не мені долучатись, кажу, до слави такої,
 Й ледве комусь із людей – що вже про мене казать?
 Славні діяння твої самі розголосять про себе
 Цілому світові; в них – слава й окраса твоя!
 Я ж, коли б міг усьому, що з тобою боги наспівали, –

- 60 Гроно сестриць-Піерід, Кінтій, Аглая і Вакх, –
 Шану скромну віддать, до джерел кіренських дійшовши,
 Й словом латинським вершин грецького духу сягнуть;
 Більшого б я і не зичив собі, та й цього забагато –
 З людом, що темний на ум, не по дорозі мені!

X

- Сабін ось цей, мандрівці (перед вами він),
 З усіх найшвидшим, каже, був погоничем:
 Ніхто його в дорозі перегнать не міг –
 Чи в Мантую гнав воза двоколісного,
 Чи то хутчіше мав домчать до Бріксії.
 Цього не стане ні Трифон перечити,
 Суперник, ані двір заїжджий Церула,
 Де той Сабін-погонич, ще до Квінктя,
 Різуху-гриву мулам вистригав усю,
 10 Щоб їм до ран у тіло не в'їдалася
 Під хомутом із бука кіторійського.
 Кремоно холоднюча, багна Галлії,
 Ви добре, ви найкраще все те знаєте
 (Сабін говорить) – як у вашій твані він,
 Відколи себе тямить, потопав, було,
 Вантаж таки в болото клав, у місиво,
 А там в об'їзд він дальніми дорогами
 Гнав мулів; то з них правий не хотів іти,
 То лівий, то обидва – наче вкопані.
 .....
 20 Богів дорожніх досі не власкавлював,
 І ось він їм уперше спадок батьківський
 Складає щедро: віжки зі скребачкою.
 Та це – було. А нині – в кріслі консула
 Він засідає. Й вам дарує образ свій,
 Брати-близнята – Касторе і Поллуксе.

XI

- Хто ж із богів у нас тебе, Октавію, викрав?
 Кажуть, виною – вино, і то багато вина.

З вами (якщо це провина) я пив, та кожен покірний
Долі своїй; якщо так – чим же провинне вино?
Будемо твори твої подивлять, історію Риму...
Разом з тобою, гай-гай, вмерти судилось і їй.
Тільки ж не буде тебе. Скажіть, облудники-Мани:
Син перед батьком умер – що то за втіха для вас?

XII

Пихатий Ноктуїне, глупа голово,
За тебе ту, що хочеш, кралю видадуть,
Будь певен, Ноктуїне, глупа голово!
Та як це так, пихатий, не завважив ти,
Що дві дочки на виданні в Атілія –
Одну і другу дасть він залюбки тобі?
Гей, кваптесь на весілля: Ноктуїн почав,
Жених пихатий, цілувати – чарочку.
Талассіо! Талассіо! Талассіо!

XIII

Гадаєш, геть ослаб я і по морю вже
Не годен, як колись, пливати,
Мороз і спеку стійко переносючи,
І йти за переможником?
Ще чую лють колишню, палить гнів іще,
І языка я вигострив
На ту твою сестрицю, хвойду табірну
Гидку (чому ще й злиш мене,
Негіднику, що вартий гніву Цезаря?),
10 Чи на твої ж діла брудні –
Як ти, пропивши спадок, заощаджував,
Гультяй, на кривді братовій,
Як на забавах пив, хлопча, з дорослими,
Як був на сні підмочений,
І тут, ще сонний, крики над собою чув:
«Талассіо! Талассіо!»
Чого ж ізблід, бабію, жарт кольнув тебе
Чи озирнув діла свої?

- Мене не зваблять ті твої котіті,
 20 Тих божевільних оргій шал,
 Як задом крутиш, вітгар обнімаючи,
 Глядіть не хочу – гидь одна!
 Як при мулкому Тібрі корабельників
 Пітних гукаєш, сморідних,
 Де судна, що у намул жовтий вперлися,
 Похитує вода мілка.
 Не зазирну в харчівні в компіталії,
 Де масно, але й сморідно.
 Напхавшись, нализавшись, до огрядної
 30 Жони під ніч вертаєшся,
 Щоб їй оддати належне, розгаряченій, –
 Огиду й хіть в одне зіллєш.
 Тепер, коли є сила, відплати мені,
 А я назву й ім'я твоє:
 Без шеляга ти нині, блудний Луцію,
 Зубами клацай з голоду.
 І хай з тобою бачу я братів твоїх,
 Невдах, і гнів Юпітера,
 І твого дядька: ноги спухлі з голоду,
 40 Живіт – увесь побабчений.

XIV

- Працю почату якби до межі довів я, богине,
 Ти, що на Пафос глядиш, на Ідалійські верхи, –
 Мав би троянець, твій син, міста наші римські з тобою
 В пісні, що гідна його славних діянь, обійти.
 Не лише ладаном я чи малюнками храм твій оздоблю,
 Не лиш барвисті вінки в чистих руках принесу –
 Ні: щонайменше – рогатий баран і (жертва розкішна!)
 Бик олтарі в твою честь кров'ю окропить, а ще –
 В мрамурі стане інший твій син: будуть крила у нього
 10 Тисячobarвно цвісти, буде цвісти й сагайдак.
 О Кітереє, прийди! Твій Цезар тебе із Олімпу
 Кличе, богине, а ще – твій у Сурренті вітгар.

СНІДАНОК

Двічі по п'ять зимових годин уже ніч довершила;
Півень чуткий заспівав, вістуючи пору досвітню.
Тут-от і Сімул, на нивці малій убогий господар,
Щоб на голодний живіт усю днину не гарувати,
Мацає темряву сонну й сліпу – надибати хоче
Вогнище хатне; набивши чоло, натрапив, урешті.
Ледве що в'юнивсь димок із полін, які дотлівали, –
Ще не погаслий жар під попелом сивим ховався.
Ось каганця до жарин, нагнувшись низько, підносить;
10 Голкою спершу добувши вершок пересохлого гнота,
Дмухає в жар раз у раз – хоче вогника розворушити.
Врешті, чубчик гнота зайнявсь; затуливши рукою
Кволий той пломінець від протягу, щоб не погаснув,
Сімул відходить із каганцем, і вже не наосліп
Він комірчину рипливу свою ключем одчиняє:
Трохи зерна там було – на жмені рахована купка.
Стільки черпнув відтіля, скільки мірка може вмістити
(Двічі по вісім фунтів було зерна там із лишком).

20 Звідти відразу до жорен іде; до стіни там прибиту
Дощечку мав, помічницю свою при такій-от роботі.
Вірний каганчик ставить на ній; відклавши одержу,
Оперезав живота із кози волохатим кожухом.
Камінь обмів жорновий; з гнізда помелом усе вимів –
І двом рукам, як тій, так і цій, дав окрему роботу:
Ліва – слугує, а права рука – постійно при ділі –

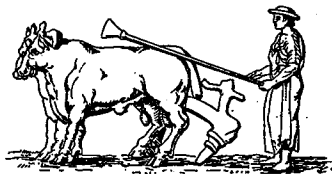
Крутить камінний круг, і біле сиплеться мливо
Із розітертих під каменем тим Церериних зерен.
Іноді правій – ліва рука, сестра, помагає,
Крутить по черзі, а той – то пісню селянську мугиче,
30 Співом простим себе веселить у праці марудній,
То час од часу Скібалу гука, єдину служницю,
З Африки родом; що звідти вона – посвідчує вигляд:
Темна, губата, по всій голові – кучерики дрібно,
В плечах широка, запалий живіт, а груди обвислі
І при мужицькій стопі – аж надто вутленькі стегна;
От він і кличе її – до вогню дрівець щоб доклала
Та із криниці нагріла води, як уже розгориться.
Впоравши діло, зерно до кінця змоловши на жорнах,
40 Борошно Сімул у жменю бере і, кинувши в сито,
Взявся трясти; осідають висівки, а через вічка
Сишлеться чисте, що без лузги, Церерине мливо.
От і бере він його, і зсипає на тесану гладко
Дошечку; потім – води нагрітої лле на ту купку;
Далі – змішує мливо пухке з пливкою водою.
Гусне місиво те – й під рукою він тісто вже чує.
Іноді сіллю притрусить, а ще, піднявши той виріб,
Робить округлим його – в долонях розпліскує тісто
Й впоперек рівні чотири на нім розмічує кусні.
Врешті, несе до вогню, де Скібала розчистила місце,
50 І прикриває той корж черепком, і жар насипає.
Поки Вулкан, а з ним Веста вершать удвох своє діло,
Сімул години дозвільної все ж не тратить даремно:
Ще по запаси іде (Церера сама, без приправи, –
Їжа не вельми смачна: іще чогось треба до хліба).
Шинок, щоправда, він на гаках у себе не вудив
І не тримав у диму просолених куснів свинини, –
Сиру хіба що кружок, на прута його наколовши,
Там перевісив колись і в'язку кропу сухого, –
Інших запасів шукає собі завбачний господар.

60 Був при хатині городець малий, оточений плотом
Із очерету й лозин, що раніше були вже в ужитку.
Клаптик землі, а всіляких рослин родилось чимало –

Не бракувало того, що потрібно у скромній господі,
 Часто й багач в убогого міг не одним поживитись.
 Коштів городець не вимагав, лиш належної праці,
 Тож, коли дома Сімул лишавсь при дощі, а чи святі
 Й міг од важкого на ниві труда відступити, од плуга, —
 Йшов на городець тоді. Де рослинку яку посадити,
 Знав він, і як потаємній землі довірять насіння,
 70 Як пильнувати близьких ривчаків, їх порив гамувати.
 Тут і капуста, тут і буряк жене гичку широку,
 І плодовитий щавель, оман і мальви добірні,
 73 Тут пастернак є, тут і порей головатий буяє,
 73a [Он іще й мак, що хилить до сну, замрячує розум],
 74 Є і салата хрумка, відпочинок од страв смаковитих,
 Редька росте тут, тонкий, наче голку, пускаючи корінь,
 Є і поважний гарбуз, що давить черевом землю,
 Та не для Сімула (хто ж бо йому в ощадності рівня?) —
 Все це для інших плекав: щойно днина дев'ята, торгова, —
 Вже він до міста повне рядно городини двигав,
 80 З міста — порожнє рядно, гаманець — набитий приносив,
 Ледь чи колись що-небудь купив на торзі м'ясному.
 Голод озветься — то ось він, порей, червонава цибуля,
 Хрін, од якого, візьми лиш на зуб, — лице викривляє,
 Ще ж капуста, часник, що хіть розворушує кволу.

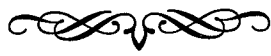
От і ступив на город із думкою: «Що б тут скубнути?»
 Спершу, легенько довкіл порушивши пальцями землю,
 Висмикнув він часнику чотири набиті головки,
 Потім селеру за кучер смикнув та руту зелену
 І коріандра, що мов у нитках-волоконках заплутавсь.
 90 Ось він, згорнувши те все, при вогні веселому всівшись,
 Голосно служку гукнув, щоб та подала йому ступку.
 Від лущайок очищає тоді кожен корінь окремо,
 Кожну головку й відходи усі, весь непотріб, під ноги
 Кидає; чисте ж усе, їстівне, в воді промиває.
 Щойно тоді кладе в ступку те все, в продовбаний камінь.
 Сіллю посипавши, сиру іще, що стверднув од солі,
 Він наостанку поклав поверх усього того збору.
 Лівою — ще фартуха на кошлатих грудях зап'явши,

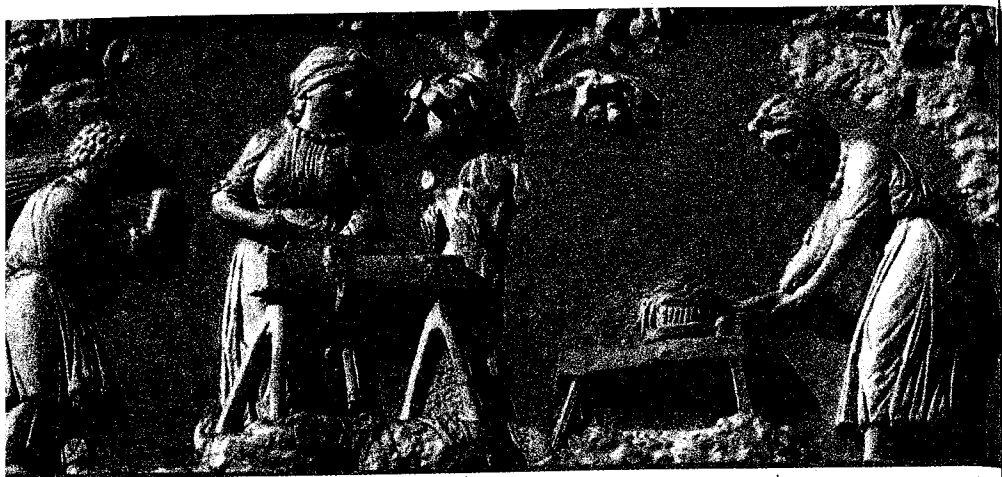
- 100 В праву бере товкача; зубці часнику, що із гострим
 Духом, він тре, а тоді, коли сік він пустив, – усе інше.
 Колом правиця іде; поступово втрачає своє щось
 Кожен у зборі складник; було різне – вже однорідне:
 Ні не зелене цілком (зеленому – сир заважає),
 Ні молоком не блищить (завада молочному – зелень).
 Духом їдким од тієї їди б'є Сімулу в ніздрі –
 Кривиться він і кляне на чім світ свою-таки страву,
 Раз у раз рукавом на очах отираючи сльози
 Й дим, хоч не винен він, обкладаючи лайкою люто.
 Діло близьке до кінця. Товкач не з трудом, як раніше, –
 110 Ступкою легко по колу іде, послухний правиці.
 Кілька краплин ще одкрапав туди оливи Паллади,
 Трішечки оцту вцідив – і знову товкач у роботі:
 Що вже змішав – те знову і знов перемішує пильно.
 Пальцями потім двома обвівши черево ступки,
 Все вигортає відтіль, збиває-припліскує в кулю –
 «Збиванцем» місиво те, саламаху густу, називають.
- Тут і хлібину запечену вже виймає служниця,
 Й Сімул до рук її радо бере: цього дня вже напевно
 Голод йому не грозить. Наголінники припасувавши,
 120 Щоб було добре ногам, насуває на голову кучму,
 Пару бичків бере під ярмо, накида на них шлеї –
 Й ну до роботи! Нову борозну леміш починає...

КОМЕНТАРИ

БУКОЛІКИ

Переклади «Буколік» та «Георгік» здійснено за виданням: *Vergils Gedichte. Erklärt von Th. Ladewig und C. Schaper. Erstes Bändchen: Bukolika und Georgika. Achte Auflage, bearbeitet von Paul Deuticke. Berlin, 1907.* Малі поеми перекладено за виданням: *Appendix Vergiliana: ed. W. V. Clausen et al. Oxford, 1966.*

Еклога I

В основі еклоги – факти з біографії поета: втрата, а потім відзискання батьківської землі (див. передмову, с. 15). За постанню Тітіра ховається сам поет, за постанню Мелібея – хтось із тих, кому довелося назавжди покинути рідні місця. Еклога адресована Августові, але його ім'я прямо не назване, що й так зрозуміло, адже фактично з його веління дрібних землевласників було позбавлено їхньої вітчизни.

- 1–4. Ти (tu) – ми (nos)... – Цим протиставленням поет увиразнює щастя Тітіра, що залишається на своєму шматку поля, – і нещастя Мелібея, що йде світ за очі. Той, хто втратив вітчизну, – вчить (46–58) відчуті своє щастя того, хто в ній залишається («Яка ти дорога, лиш той збагнути може, / Хто втратив раз тебе», – згадуємо А. Міцкевича); нещастя радо допомагає щастю. «Вір, я не заздрю тобі» (11) – чи не найважливіші слова еклоги, що зворушують своєю людяністю: заздрісна ненаситність – ось причина всіх бід, – на цьому наполягали античні. Див. також передмову, с. 15–16.
5. Вчиш ті діброви лунким Амаріллі ім'ям гомоніти. – Пор.: «Я не співаю глухим: відспіває ліс кожне слово» («Буколіки», X, 8). Пісенний діалог з природою – джерело щастя, запорука людяності: людина (homo) – земнородна істота.
6. ...це бог нам подав... – Офіційно Августа було визнано божеством після смерті (14 р. до Р. Х.), хоча божественні почесті він приймав іще за життя. Ця віршова фраза, зігріта особливим теплом (мова ж про дозвілля!), – одна з найвідоміших серед Вергілієвих висловів, що стали крилатими (див.: Бабичев Н. Т., Боровский Я. М. Словарь латинских крылатых слов. – М., 1988. – С. 182). ...*те солодке дозвілля...* – «О покою наш небесний...» – у Г. Сковороди. Спокій, дозвілля (otium) – щось таке дороге й жадане для людини, що видається дарунком богів. Але те саме дозвілля, – якщо без думки, без пісні, без книги, – то «смерть і гробівець для живої людини» (Сенека).

16. ...Якби тоді був я мудрішим!.. – В оригіналі: *mens laeva* (досл.: «якби розум був не схиблений»); *laevus* (лівий) має, як і у нас, ще й негативне значення.
23. ...з малим – велике рівняти. – Часто повторюваний у подібних ситуаціях вислів (кліше); поет, удаючись до порівняння, дає читачеві зрозуміти, що він не позбавлений почуття міри: знає ціну «малому» – і «великому».
26. ...Рим оглядати? – Пор.: «*Mille viae ducunt homines per saecula Romam*» – *Тисяча різних доріг крізь віки провадять до Риму* (Алан Лілльський); «*Tutte le strade portano a Roma*» (італ.) – *Всі дороги провадять до Риму*; «... і в Римі, й поза Римом» (із фразеології М. Лукаша). Імператор Август на Форумі біля храму Сатурна встановив т. зв. «*milliarium aureum*», *золоту милю* – точку відліку, звідки починались і куди сходились римські дороги; одна з найвідоміших, «*королева довгих доріг*» (*regina longarum viarum*), Аппієва дорога (312 р. до Р. Х.), функціонує і в наші дні.
32. ...зарібок. – Заощадивши відповідну суму, римський раб міг викупити собі волю. Горацій, до речі, був сином відпущеного на волю раба (згадаймо Шевченкову долгу).
- 42–43. ...юнака міг я зріти... – Тобто Октавіана. ...*жертвовники... димлять-ся...* – Див. ком. до I, 6.
62. Бджоли гіблейські... – Гора Гібла в Сицилії славилась медоносним зіллям.
65. Арар – ріка в Галлії (нині Сона).
66. Оакс – можливо, Аракс у Вірменії.
- 71–72. Ось до чого розбрат довів громадян!.. – *Discordia* (досл.: «незгода сердець») має антонім *concordia* («єдність сердець»). Громадянські війни наче «*продукують*» ті незгоди.
73. Груші щепи, Мелібею, тепер... – сповнені гіркої іронії слова того, хто назавжди покидає свою обжиту садибу. Іншими словами: «От і господарюй тепер!...»

Еклога II

Вергілій, пишучи про свої почуття, ховається за маскою пастуха Корідона. Алексіс – хлопчик-слуга Азінія Полліона (див. передмову, с. 13, 15). Еклога виконана у жанрі традиційних нарікань закоханого (кожен пастух – закоханий).

11. В місці чебрець і часник... – Детальний опис приготування тієї звичної для простого люду страви подано в поемі «Сніданок», що у розділі «Малі поеми».

21. ...по горах Сицилії... – Тут Вергілій іде за Теокритом із Сиракуз, що на Сицилії.
- 23–24. Амфiон – син Зевса (Юпітера) й Антіопи, дочки фіванського володаря, гравець на лірі, брат Зета. Обидвох їх, покинутих напризволяще, виховали пастухи на горі Аракінт, що на межі Беотії й Аттики (Акте). *Дірка* – джерело в Беотії поблизу Фів.
27. ...якщо образ не вводить в оману. – Людина з подивом і підозрою дивилась на своє відображення (imago) – бачила наче когось іншого, хто імітує її, намагається бути до неї подібним, отже, якоюсь мірою є її суперником (так і перекладач, що наслідує першотвір, – мовби «суперник» автора).
- 32–33. Вперше... Пан... – Характерне для античних прагнення сягнути джерел: хто винайшов той чи той інструмент, знаряддя праці, пустився в море тощо.
38. «...в неї ти будеш другим». – Речі переживають їхніх власників. Можливо, звідси виснувався знаменитий гекзаметр із «Енеїди» (I, 462): «Sunt lacrimae rerum...» – *Є-таки сльози речей...* Подібний настрої у нашій пісні: «Діду мій, дударіку...» Психологічну тему «людина і речі» започаткував ще Гомер.
46. Наяда – річкова німфа.
59. Австр – шкідливий для рослин південний вітер.
- 60–61. Та й боги жили в лісі... – Противагою до сільських богів (Сільван, Фавн, Палес та ін.) – Паллада (Афіна), покровителька осілого (міського) життя і праці. ... *дарданець Паріс*... – нащадок троянського володаря Дардана; виховали його, покинутого на горі Іді поблизу Трої, пастухи.
65. ...своя страсть усякого тягне. – Вислів перегукується з відомим «suum cuique» («кожному своє»). Пор. у Г. Сковороди: «Кожному городу нрав і права».
68. Хіба є якась міра в любові? – Один із синонімів пристрасної любові – ignis (вогонь); вона спалює (urit), а вогонь теж не знає міри. Все ж Гораций, співець «золотої середини», горить «помірним вогнем» («Оди», I, 6).
69. Що ж то за безум тебе, Корідоне, поиняв, Корідоне? – Пристрасна любов (що й античні стверджували) відбирає людині розум. Увизразнює цю думку ідеальна гра слів: Amantes – amantes (*коханці – шаленці*). Так назвав свою комедію німецький поет Габріель Ролленгаген (XVI ст.). У Теренція («Дівчина з Андроса», 218): «Inceptio est amentium, haud amantium» (*Це витівка радше божевільних, аніж закоханих*). У «Сентенціях» Публілія Сіра: «Amare et sapere vix deo conceditur» (*Любити розсудливо ледве чи й богові під силу*).

Еклога III

Еклога (її зразки – IV і V ідилії Теокріта) написана у формі характерно для фольклорної традиції пісенного змагання: заспів одного пастуха – й аналогічна щодо змісту і вірша пісенна відповідь другого пастуха. Третій пастух, хто слухав той почерговий спів, був за суддю – визначав переможця або визнавав, що суперники рівні у співі. Під маскою Палемона, що тут за суддю (такої думки античний коментатор), можливо, прихований Азійній Полліон; гра слів (Палемон – Полліон) справді видається не випадковою.

16. Як тут господарям бути, коли злодії так нахабніють? – Протиставлення *domini – fures* (*господарі – злодії*) неодноразово зустрічаємо у римській літературі. «*Номо trium litterarum*» (*людина трьох літер*) – так римляни описово називали злодія (лат. *fur*).
37. Алкімедонт – якийсь різьбяр по дереву.
40. Конон – математик і астроном з о. Самос (III ст. до Р. Х.). *Другий* – найімовірніше, давньогрецький астроном Метон, який 433 р. до Р. Х. уклав календар польових робіт із 19-річним циклом. Цей календар, орієнтований на Сонце й Місяць, був дуже популярний в античні часи.
59. ...люблять спів почерговий Камени. – Камени – римська назва Муз. Її вживає у першому ж рядку, переспівуючи «Одіссею» національним віршем, Лівій Андронік (III ст. до Р. Х.). Пісні-діалоги (почергове відспівування, «гоєкання») поширені й в українському фольклорі, зокрема серед пастухів (Гошовський В., «Українські пісні Закарпаття», с. 201).
60. Спершу – Юпітеру честь... – Традиційна фраза, похвала Юпітеру (Зевсу), якою античні поети починали свої твори. «Від Юпітера» – тобто від найголовнішого, що в основі всього сущого. Цей вислів Вергілій запозичив у грецького поета Арата (III ст. до Р. Х.), автора поеми «Небесні явища».
- 64–65. Яблуком кине... – Тобто зізнається у любові (яблуко – плід, посвячений Венері). Інтонаційно-ритмічна і змістова ремінісценція цього вірша несподівано зазвучала в релігійних епіграмах, написах під рельєфами, що на каплиці Кампанів (Катедральний Собор у Львові, XVII ст.): «*Te simul abscondis, simul et vis, Christe, videri*» – *Христе, й ховаєшся Ти, й водночас хочеш баченим бути*. В українському звучанні виразний перегук цих рядків, таких близьких за змістом, а водночас таких далеких за стилем (грайливість – у Вергілія; найвища повага – в автора епіграми), затирається.
66. Амінт, що мене розпикає... – В оригіналі: *meus ignis, Amintas* (*мій вогонь, Амінт*); вогонь (*ignis*) – як протиставлення до світла (пор. у М. Рильського: «згасивши *темні* пристрасті...»), яким осяяний Дафніс, що не піддався пристрасті.

86. Пише й нове Полліон... – Очевидно, натяк на спроби Полліона писати трагедії.
89. ...хай ожина бальзам постачає. – Мова про золотий вік (пор.: IV, 25, 30; «Георгіки», I, 131).
90. Бавій, Мевій – поетичні противники Вергілія.
93. ...гад ховається в травах! – Про приховану небезпеку. Так, ужалена змією, що ховалась у траві, померла Еврідіка, дружина Орфея.
100. ...висох мій бик на такій соковитій травиці! – Вергілій часто наголошує на тому, що любов, яка для всіх однакова («Георгіки», III, 244), виснажує; тут це увиразнено улюбленим засобом античних поетів – опозицією: *pingui – tacer* (на соковитій – худий).
- 104–105. Де, в яких землях, скажи... – Сервій (IV ст. після Р. Х.), коментатор Вергілія, відповідає: «Коли небо віддзеркалюється у водоймі».
- 106–107. Де... є квіти... – Греки вважали, що на пелюстках гіацинта можна вглядіти літери AI або Y, що відповідають імені героя Аякса (Еанта), а також красеня Гіацинта; з їхньої крові, за переказом, проросла ця квітка (див.: Овідій, «Метаморфози», XIII, 382 і далі).
111. Перегороджуйте, хлопці, рови... – У значенні: *Satis* (Sat). – *Годі. Достатньо.*

Еклога IV

Еклога стала знаменитою у зв'язку з пророкуванням у ній настанням золотого віку (до Вергілія його бачили лише у минулому), а також народженням дитяти (хлопчика), яке мало знаменувати прихід того віку (див. передмову, с. 21–22).

3. ...консула гідний. – Консулом тоді був Азійній Полліон, посередник в укладенні Брундізійського миру між Октавіаном та Антонієм. Див. також передмову, с. 21.
- 4–5. Круг... останній... величне віків чергування. – Цикл земного життя, згідно з пророцтвами, записаними у книгах Кумської Сівілли (такого погляду дотримувались і тодішні філософські школи), звершувався у зміні кругів (періодів), якими опікувалось певне божество. На зміну залізного вікові, що був кругом Діани, починався, саме в час написання четвертої еклоги (40 р. до Р. Х.), новий круг – сонячного Аполлона; тоді й сподівались на повернення золотого віку, який проминув колись із кругом Сатурна.
6. Діва – Астрея (Правда, Справедливість), що з приходом кривдного залізного віку покинула осквернену переступом землю і відтоді сяє на небі сузір'ям Диви (про це – однойменний сонет закоханого у зоряне небо М. Зерова).

7. Шлють... плем'я людей із... неба. – У Лукреція (II, 1153–1154): «Бо не з небес різні види істот попускались на землю / На золотім ланцюгу...» (натяк на концепцію стоїків з алегорією золотого ланцюга); джерело – в Гомера («Іліада», VIII, 19): «Звісьте ланцюг золотий із самого неба на землю...» Пор. також сон Якова із Книги Буття (28: 12): «І сниться йому, що ось драбина спирається об землю, а верхком сягає неба, і оце ангели ступають по ній вгору і сходять наниз».
10. Люціна – Діана, що була також опікункою породіль.
13. ...сліди злочинів наших... – Золотий вік, що проминув, легко було сплложити; майбутній, настання якого пророкує Вергілій, – буде важко очистити від колишнього блуду: його сліди (vestigia) триватимуть у поколіннях.
32. ...Фетіду веслом турбувать... – тобто море: Фетіда – богиня моря (метонімія – один із найпоширеніших тропів античної поезики).
34. Тіфій – керманіч на судні аргонавтів. За думкою деяких античних (зокрема Сенеки), він уперше впровадив вітрило.
38. ...сосна мореплавна... – Тобто судно.
39. ...земля всім буде все подавати. – Про майбутній золотий вік. Що ж до Вергілієвої доби, то: «Землі, одначе, не всі геть усе родити спроможні...» («Георгіки», II, 109). Див. також передмову, с. 32.
47. Парки (грец. Мойри) – богині долі, що прядуть нитку людського життя: одна з них (Клото) пряде, друга (Лахесіс) веде її через перемінну долю, третя (Атропа) – перетинає.
51. І суходоли, і далі морські, і неба глибини... – Мова про світ у трьох його іпостасях: суходіл, море, небо. Цей вірш повторено у «Георгіках» (IV, 222).
56. Лін – міфічний співець, музикант, син Аполлона. За однією з версій, Аполлон його вбив, коли той наважився позмагатися з ним у мистецтві гри на лірі.
60. То починай же, хлоп'я... – Див. передмову, с. 21–22.

Еклога V

В основі еклоги – сицилійський міф про Дафніса (зразок – перша іділія Теокріта). Два пастухи, змагаючись між собою, славлять Дафніса: один із них, Мопс, оспівує його смерть, другий, Меналк, – його зарахування до сонму богів (очевидно, натяк на обожнення Гая Юлія Цезаря, а водночас – і на майбутнє обожнення його усиновленника, самого Октавіана Августа).

10–11. Філліда, Алкон, Кодр – імена осіб, що виступають у любовних пасажах «Буколік».

- 29–30. У колісницю... запрягати вірменських тигрів... – Дафніс, уже як божество, влаштує урочистості на шану Вакха-Діоніса, що їде у запряженій тиграми колісниці («вірменські» – тобто східні).
31. ...листям... обвив... прута... – Мова про головний атрибут Вакха – обвиту плющем або виноградом палицю, «тирс».
35. ...лишили нас напризволяще. – Палес, староіталійська богиня, опікунка пастухів і худоби, не лише, як у Теокрита, оплакує Дафніса, а й покидає зі смутком поля.
71. Аріусія – славна плеканням винограду гора на о. Хіос (хіоське, аріусійське – цінні сорти вина).
77. ...роси – цакаду... – За уявленням стародавніх, цакади живилися росою.

Еклога VI

Еклога адресована Альфенові Вару, державному діячеві (був проконсулом Цізальпінської Галлії), знавцеві літератури; саме він свого часу допоміг Вергілієві у справі повернення конфіскованої землі. Вкладеними в уста лісового бога-провидця Сілена візіями щодо виникнення світу Вергілій віддає належне й своєму наставникові – епікурейцеві Сірону.

1. Сиракузьким віршем... – Тобто в жанрі пастуших пісень (буколік), що його започаткував Теокрит із Сиракуз.
2. Талія (грец. «квітуча») – муза комедії і пастушої пісні; її зображали в постаті увінчаної плющем дівчини з пастушою палицею в руці.
- 3–4. Битви і владарів я оспівував... – Тобто брався до епічної поезії. *Кінтій* – Аполлон, від гори Кінт на Делосі, де народились Аполлон і Діана. ...*За вухо... мене не вищипнув...* – Мочка вуха, за уявленням стародавніх (Пліній, «Природнича історія», XI, 45), – місце, де зосереджується пам'ять; звідси «вищипнути за вухо» (*augem vellere*) означало нагадати комусь про щось (див. також: «Малі поеми», «Шинкарка», 38).
15. Од учорашнього спухлий вина... – Сілен, вихователь Вакха, постійно перебував у владі вина.
- 29–30. Парнас – гірський масив у Середній Греції, оселя Аполлона й Муз. Ісмар, Родопа – гори у Фракії, де Орфей тужив після втрати своєї дружини Еврідіки.
31. ...у порожньому світі... – Космогонічна теорія Епікура подана тут у дусі Лукрецієвої поеми «Про природу речей». За Лукрецієм, який ішов слідом за грецькими атомістами, світ ділиться на порожнечу й первні («насіння речей»), з яких утворився видимий світ.
41. Камені Пірри... – Натяк на міф про відродження людського роду після світового потопу. Девкаліон, син Прометея, та його дружина Пірра,

- врятовані на ковчезі, повинні були, згідно з вішунням, кидати через плече каміння (кістки матері-землі) – і ось: «Що чоловік позад себе метнув, – стало чоловіками, / Те ж, котре кинула жінка назад, – обернулось жіноцтвом. / Так появились ми, плем'я тверде, гартоване в праці, / Й роду твердого свого не один залишаємо доказ» (Овідій, «Метаморфози», I, 412–415).
42. ...про Кавказ... орла... Прометея... – Натяк на міф про Прометея, який викрав у Зевса вогонь, за що був прикутий на Кавказі до скелі, де орел клював йому печінку (яскраве відлуння Есхілової трагедії «Прометей закутий» – у поемі Т. Шевченка «Кавказ»).
43. Гілл – улюбленець Геракла. Під час походу аргонавтів його викрала річкова німфа, коли той відлучився від супутників, щоб напитися води. Про це – XIII-а іділія Теокріта; цей сюжет також у Проперція (I, 20).
45. Пасіфая – дочка Геліоса і Персеїди, дружина критського володаря Міноса. Запалавши пристрастю до бика, народила від нього Мінотавра.
48. Претові доньки... мукали... – На дочок тірінського володаря Прета Юнона наслала шал, і вони уявили себе коровами.
55. Діктейські – критські, від гори Дікте на Криті.
59. ...до стаєнь гортінських... – від Гортіни, міста на Криті.
61. ...яблуком... захопилась... – Мова про непереможну в бігу Аталанту, яку Гіппомен, домагаючись її руки, переміг лише хитрістю, з допомогою Афродіти: кидав позад себе золоті яблука, які Аталанта збирала й через те не змогла його наздогнати (про це Овідій у «Метаморфозах», X, 506–707).
62. Фаєтонгіади – доньки Геліоса, що з туги за своїм братом Фаєтоном, який загинув, не впоравшись із колісницею батька, стали деревами.
64. Ще ж і про Галла... – Від міфологічних постатей Вергілій переходить до реальних: поет Гай Корнелій Галл (69–26 рр. до Р. Х.), зачинатель римської любовної елегії, займав також різні державні посади; з його поезії збереглось лише декілька рядків.
70. Старець аскрейський – славетний грецький поет Гесіод (VIII–VII ст. до Р. Х.) родом із Аскри в Беотії, автор поем «Теогонія» та «Труди і дні».
72. Гай... Грінійський... – посвячений Аполлонові гай у Малій Азії, що його співав Галл, наслідуючи александрійського поета Евфоріона.
- 74–77. ...про Нісову Скіллу... – Тут сплутано дві Скілли: дочку мегарського володаря Ніса (див. поему «Ціріс») – і дочку Форкія, страховисько, що топило судна у протоці між Сицилією та Італією (див.: Гомер, «Одіссея», XII, 85, 108, 223 та ін.).
76. Дуліхійські судна – Одіссеєві; від о. Дуліхій, що належав до Одіссеєвих володінь.

78. ...про Терей... Філомелу... – Філомела (сестра Прокни, дружина Терей), щоби помститися за сестру, яка зазнала насильства з боку Терей, вбила Гіса, їхнього сина, і подала Терееві до столу його м'ясо. Зевс перетворив Прокну на солов'я, Філомелу – на ластівку, а Терей – на одуда.
82. Еврот – ріка в Лаконіці, в південно-західній частині Пелопоннесу.

Еклога VII

Пастух Мелібей відтворює у пам'яті прослухане, завдяки запрошенню Дафніса, пісенне змагання між Корідоном і Тірсісом.

4. Обидва аркадії. – Байрон у поемі «Дон-Жуан» (IV, 93) подає цей вислів у негативному значенні (як у нас: «одне одного варті»).
13. Мінцій – ріка в Мантуї, на батьківщині поета (див. також: «Георгіки», III, 15); тут вона – в утопічній Аркадії.
21. Німфи... Лібетриди... – від посвяченого Музам джерела Лібетр на Геліконі.
24. ...на священній сосні... – Сосна посвячена лісовому богові Пану; повісити на ній сопілку – значить перестати бути сопілкарем.
29. Делія – Діана (Артеміда): від о. Делос, де народилася богиня та її брат Аполлон.
33. Пріап – бог плодючості, охоронець садів, виноградників, отар тощо.
41. Зело сардонійське... – Тобто з Сардинії; трава, що там росла, від гіркоти викривляла рот (звідси: «сардонічний сміх»).
60. Юпітер дощем... проллється. – Щоб виповнити лоно Землі плідними дощами (див.: «Георгіки», II, 324); пор. в І. Франка: «Жде спрагла земля плодотворної зливи» («Гримить!»).
61. Алкід – Геракл.

Еклога VIII

Жалі закоханого пастуха (1–42), де Вергілій орієнтується на третю ідилію Теокріта, змінюються заклинаннями, що мають приворотну силу (зразок – друга Теокрітова ідилія).

6. Тімав – ріка в Північній Італії (нині Тімаво).
7. Іллірійське море – Адриатика.
10. ...котурнів Софоклових... – Котурни – високе взуття трагічних акторів; Полліон писав також трагедії.
17. Світлоносець (Lucifer) – ранкова зірка.
21. ...меналійських... віршів! – Від гори Менал в Аркадії.

- 29–30. ...стружи смолівки... Сип і горіхи! – Наречену виводили з батьківського дому з настанням вечірньої зорі при запалених смолоскипах; наречений, щоб задобрити юрми юнаків, які жартували з нього, сипав їм пригорщами горіхи. Ета – гора в Фессалії. Тут – це лиш традиційний поетичний образ (пор. у Т. Шевченка: «Зоре моя вечірняя, / Зійди над горою...»).
- 37–41. Ти ще дівчатком була... – У пісенний діалог пастухів вплітається живий спогад із дитинства поета. *Тільки побачив – пропав!*... – Раптове захоплення з першого погляду проакцентоване повторами (ut... ut), дієслівною градацією (vidi, perii, abstulit), поривним ритмом вірша. Подібно й Проперцій починає першу свою елегію: він «пропав», щойно зирнула на нього Кінтія. Див. також передмову, с. 18.
44. Тмар – гора в Епірі (Північна Греція); гараманти – найвіддаленіше, за тодішніми уявленнями, африканське плем'я.
56. Аріон – славетний грецький поет і музикант із о. Лесбос (VII ст. до Р. Х.); за переказом, рятуючись від розбійників, кинувся з судна в море, але дельфіни, заслухані перед тим у його гру на кітарі, врятували його.
63. ...не всі ж – усе однаково можуть! – Протиставлення до «земля всім буде все подавати» («Буколіки», IV, 39): що може земля («всеплодоющая мати») – того не може людина.
73. Образ... твій... – Мова про т. зв. симпатичну магію – чаклунські дії над виготовленою (переважно восковою або вовняною) подобою людини, яку хотіли підкорити своїй волі.
74. ...бог непарному радий рахунку. – Мова про число «три» (див.: «Ціріс», 373). Пор. наше: «Бог любить трійцю». Число «три», ще від Піфагора, вважається сакральним, не випадково – три Харіти, або Грації, три Парки, три пори дня, три стилі мовлення, три часи (теперішній, минулий, майбутній), три іпостасі світу (море, небо, суходіл) тощо.
94. ...на Понті назриване... труйзілля... – Мова про Колхиду, батьківщину чаклунки Медеї.

Еклога IX

Тут, як і в першій еклізі, проступають життєві реалії, пов'язані з конфіскацією селянських земельних наділів на користь ветеранів Октавіана. Під ім'ям Меналка, як стверджують античні коментатори, виступає Вергіль, якому знову загрожувала втрата землі. У наведених в еклізі піснях Меріса фігурують дві теми: жалі циклопа Поліфема, що закохався у прекрасну німфу Галатею (39–43), і згадка про Дафніса (46–50).

5. Усім випадок крутить! – В оригіналі: fors (випадок, несподіванка) одного кореня з fortuna (від fero, *нести*) – *доля*. У давнину жеребів не витягали:

- жереб (кісточка) випадав через проріз із урни, яку струшували; звідси, очевидно, й у нас: *випадак*.
- 14–15. ...зліва... ворона... харкнувши... – Каркання ворони, почуте зліва, вважали поганою прикметою.
26. Вар – Альфен Вар (див.: VI, 6).
30. ...тисів кірнейських! – Тобто корсиканських: Кірн – грецька назва Корсики. Вважали, що тис – шкідливе для бджіл дерево.
35. Варій і Цінна – відомі в добу Августа поети.
43. Будь біля мене... – Образ розбурханого моря (реального і житейського) виразное інтимний затишок; найкращим зразком тут – ода Горація до Левконої (I, 11).
45. ...наспів лишивсь... – Мова, очевидно, про ритми (rhythmi).
47. Цезаря ж, сина Діони, зоря... – Мова про комету, «хвостату зорю», яка, появившись після вбивства Цезаря, світила у небі сім ночей (Светоній, «Цезар», 88). Діона – мати Венери, зачинателька роду Юліїв.
50. ...плоди хай зривають онуки! – Посадити дерево, написати книжку... Одне й друге – для онуків; плоди для тіла, слово – для душі.
51. Все берете ви, літа, – враз із пам'яттю... – Пор. у Лукреція (III, 531): з віком «шкоди й душа зазнає...» *Animus* тут – у значенні «пам'ять».
54. Вовки мене вгледіли... – Вважали, що шкоду може заподіяти навіть погляд вовка.
59. Біанор – один із легендарних засновників Мантуї.

Еклога X

В еклозі оспівано любовні переживання Вергілієвого приятеля поета Корнелія Галла (див. ком. до VI, 64), що перегукуються тут із почуттями закоханого Дафніса із першої Теокрітової ідилії (Галл – у масці аркадського пастуха).

1. Аретуза – німфа однойменного джерела в Еліді й Сицилії. За переказом, потік Аретузи, що починається в Греції, зникає під землею, а далі, пропливаючи під морським дном, випливає в Сицилії.
3. ...для Лікоріди... – Під цим ім'ям Галл оспівував свою улюбленку – мімічну акторку Кітериду.
5. Доріда – дружина опікуна мореплавців Нерēja, одна з нерейд, мати Аретузи.
8. Я не співаю глухим: відспіває ліс кожне слово. – Вислів найчастіше вживається у скороченій формі: «Я не співаю глухим». Див. також ком. до I, 5.
11. Пінд – гірський хребет у Середній Греції; його володарем, за переказом, був Аполлон.

12. Аганіппа – дочка річкового бога Пермесса, німфа джерела на Геліконі в Беотії.
15. Лікей – гірський хребет на південному заході Аркадії.
18. Адоніс – красень-пастух, улюбленець Афродіти (див.: Овідій, «Метаморфози», X, 503–739).
23. ...подалася із іншим. – Із новим коханцем, кимось із восначальників, у похід на Галлію або Германію.
24. Сільван – лісовий бог (*silva* – ліс).
50. ...віршем халкідським... – Мова про елліністичного поета Евфоріона з Халкіді (III ст. до Р. X.).
57. ...партенійські яри... – Партеній – гірський хребет між Арголідою й Аркадією.
- 59–60. ...кідонійські... стріли... – Кідонія – місто на Криті, відоме знаменитими лучниками.
62. Гамадріяди – лісові німфи.
65. Гебр – найбільша ріка у Фракії (нині Маріца, Болгарія).
66. ...снігів сітонійських... – тобто фракійських: Сітон – міфічний володар Херсонесу Фракійського.
69. Все переможе... – У Проперція (I, 1, 3–4) – образ Амура-переможця: «Погляд мій, гордий колись; Амур одразу поскромнив / І мою голову взяв, бог-лиходій, під стопу». В оригіналі – *vincit* (перемагає).

ГЕОРГІКИ

Книга перша

- 1–2. ...під якою зорею ґрунт, Меценате, орать... – Звернення до Мецената у чинні поеми – знак того, що твір адресований саме йому. Меценат, очевидно, й заохочував Вергілія звернутись до землеробської теми. Далі (вірші 7–23) поійменовані божества, що опікуються селом та працею на землі: Церера, Фавн, Сільван та ін. *Ґрунт* – в оригіналі *terra* (загалом *земля* як опозиція до *моря*); далі також – *humus, solum* (власне *ґрунт*), *tellus* – земля як цілість (земна куля), а також – богиня землі *Tellus*; грец. *Ge, Gaia* – Ге, Гея (*ge-orgia* – *обробіток землі*). Синонімічні ряди для означення світу у трьох його іпостасях (земля, море, повітря) у римлян розлогіші, ніж у нас.
8. ...хаонійський жолудь... – Хаонія – область Епіру (Західна Греція), знана посвяченими Юпітерові дубами; жолуді – пожива первісних людей.
9. Ахелой – найповноводіша ріка в Греції, що бере свій початок у горах Пінду (тут – ріка і вода загалом); греки пили вино, розбавлене водою.

13. ...вивів коня... Нептуне! – За переказом, першого коня вивів Нептун, ударивши тризубцем об скелю в горах Фессалії.
18. Тегеєць – Пан, лісовий бог, покровитель усієї природи; від Тегеї, місцевості в Аркадії, де особливо шанували цього бога; маслина – посвячене Мінерві дерево.
19. ...хто закривлений плуг дарував нам... – Мова про Тріптолема, сина елевсінського володаря Келея. За переказом, Деметра навчила його хліборобства й подарувала зерна пшениці.
24. Цезар – тут Октавіан Август.
28. ...материнським миртом... – Мирт – дерево, посвячене Венері, зачинательці роду Юліїв.
30. Тула крайсвітня... – Мова про якийсь острів на крайній Півночі (можливо, Ісландію), який, за тодішніми уявленнями, був крайньою межею світу. Відкрив цей острів грецький географ Пітей, що жив за часів Александра Македонського. Праця Пітея «Про Океан», де були зібрані результати його морської експедиції, не збереглася. Ultima Thule (Thyle) як напівказковий «край світу» (таке значення – й у Вергілія) виступає і в літературі нових часів, зокрема у поезії В. Брюсова «Ultima Thule». Назва твору (вона замикає кожну строфу) надає поезії зігхального подиху давнини: «ultima Thule» звучить одним із найдавніших розмірів, т. зв. адонічним віршем, що є клаузулою знаменитої сапфічної строфи.
31. Тетія – дочка Урана і Геї, дружина Океана.
39. Прозерпіна (Персефона) – дочка Церери (Деметри), дружина Плутона; один раз на рік їй дозволено було виходити з підземного царства на зустріч зі своєю матір'ю.
- 47–48. Нива... двічі і жар, і холод відчує... – Землю в Італії зорювали переважно тричі, іноді – чотири рази на рік.
50. ...борознить... рівнину... – В оригіналі – «scindere aequos», що стосується одночасно й моря (aequos – *рівнина, море*): його теж борознять; мореплавцеві, як і рільникові, треба знати і вітри, й «норов» моря.
53. ...чим догодить нам те а чи те, у чому – відмовить. – Див. передмову, с. 29. Земля у Вергілія, як і людина, – не всесильна: рільник повинен із досвіду знати її спроможність.
56. Тмол – гора і місто в Лідії, знані запашиим шафраном, а також виноробством.
57. Сабеї – аравійське плем'я; «розніжені» – постійний у римській поезії епітет цих народів.
58. Халіби – відомі своїми виробами з заліза племена, що населяли південно-східне узбережжя Чорного моря; *goli* – бо працювали в кузні.
62. Девкаліон... розкидав каміння... – Див. ком. до «Буколік» (VI, 41).
- 63–65. Уже в перші... – Ці рядки (Ergo age... – tauri) виписані під сценою

- «Весна» (див. с. 78) роботи різьбяр Г. Красуцького на кам'яниці «Пір року» на вул. Вірменській (№ 23) у Львові (див. передмову, с. 37–38).
67. ...під появу Арктура... – Тобто на початку вересня. Арктур – найяскравіша зірка в сузір'ї Волопаса.
78. Мак... летецької повен дрімоти. – Крилатого бога сну, Гіпноса, зображали, як летить із маківкою в руці над землею – силпе на людей сном. Лета – ріка забуття у підземному царстві тіней.
84. ...вогонь помагає... – Вогонь ще у Гіпократа – найрадикальніший засіб лікування; тут (86 і далі) поет знову-таки зіставляє землю з живим організмом. «Земля ж дихає...» – згадаймо слова Гете з його бесід із Еккерманом.
96. Стежить... русява Церера... – Церера – мовби «наглядачка»: чи в роблять руки віддала хліборобське мистецтво?..
- 102–103. Місія, Гаргара – врожайні місцевості Малої Азії.
120. Стрімонійський журав... – Стрімон – фракійська ріка; вздовж її берегів гніздилися журавлі, що на зиму перелітали до Італії.
- 125–146. ...Праця все подолала – силою... – У цих рядках – відлуння т. зв. «Гімну людині» із Софоклової «Антигони» (332–362). Див. передмову, с. 30–32. ...до Юнітера... – Тобто у золотому віці, коли земля не потребувала обробітку.
149. Додона – тут у значенні «дуб» (у лат. мові – жіночого роду): в Додоні (Епір) був дубовий гай зі святиною Юпітера з Додонським оракулом при ній.
163. Елевсінська богиня – Церера, від міста Елевсін, що поблизу Афін; там під час хліборобських свят на честь Церери (Деметри) влаштовували культові таємничі обряди – елевсінські містерії.
165. Келей – батько Тріптолема. Див. ком. до «Георгік» (I, 19).
166. Іакх – Вахх.
186. ...он мурашка – весь вік своїй старості служить. – Мурашка, як і бджола, – символ заповзятості праці (див. також: «Енеїда», IV, 402–407), на відміну, скажімо, від хробака: «Nihil verne otiosius» – *Ніщо не є дозвольнішим, аніж хробак.*
207. ...через... протоку Абід... – Тобто через Геллеспонт (нині Дарданелли), де було місто Абідос.
208. ...Терези зрівняють години... – Мова про осіннє рівнодення, коли Сонце перебуває в сузір'ї Терезів.
210. В поле виводьте биків, ріпники, ячмінь засівайте... – Див. передмову, с. 32.
212. ...мак Церерин... – Атрибут Церери – в'язка маку в руці, знак того, що богиня тужить за дочкою Прозерпіною, яка перебуває у підземному

- царстві мертвих (див. ком. до I, 39).
213. ...налягать на чепіги. – Лат. *incumbere agratis*. «Наполегливий» – той, хто *налягає* на чепіги; «завзятий» – хто, *взявшись* за чепіги, не випускає їх із рук.
215. ...ї тебе... люцерно... – в оригіналі «*Medica*», *мідійка*: вважали, що люцерна походить із Мідії, країни в Азії.
- 217–218. ...Бик... відкриє року поріг... – Сузір'я Тільця (Бик), у якому Сонце перебуває в середині квітня (з початком року у римлян), проганяє з неба, наприкінці квітня, сузір'я Пса.
221. Плеяди (Атлантиди) – сім дочок Атланта і Плейони, що стали семизір'ям (українська народна назва «Волосожари», «Стожари»); одна з плеяд – Майя, мати Гермеса.
222. Кносський Вінець – сузір'я Північної Корони. Назва пов'язана з міфом про Ариадну, дочку критського владаря Міноса (Кносс – його резиденція), і про вінець (лат. *Corona*), який боги подарували їй, коли вона стала дружиною Діоніса, а згодом – помістили серед зірок.
228. ...пелузізького дару... – Пелузія – місто в Єгипті.
229. Боот – сузір'я Волопаса; вважали, що сіяти сочевицю найкраще з його заходом, наприкінці жовтня.
232. Дванадцять сузір'їв – знаки Зодіаку.
- 233–239. П'ять поясів... – Небо й земля, за тодішніми уявленнями, розподілялись на п'ять відмінних за своїм розміщенням щодо Сонця поясів; лише два з них, помірні пояси, придатні для життя. *Дорога* – вісь Зодіаку.
240. Ріпейські (Ріфейські) високості – гори на північній окраїні землі, можливо, Уральські; скіфські краї – загалом північ Європи й Азії.
241. Австри лівійські – рвучкі південні вітри, що дмуть із Лівії (Північна Африка).
- 242–243. Шпиль... – Мова про два полюси Землі: північний, що його бачать живі люди, – і південний, що у глибинах землі, в Тартарі. Міфологічні образи (Стікс – ріка в підземному царстві; Мани – душі померлих) поєднані тут з аристотелівським та епікурейським ученням про природу.
- 244–246. Змій велетенський... оплітає два Аркти... – Сузір'я Дракона, що біля Північного полюса обвиває Велику й Малу Ведмедиці (Аркти), які в європейських широтах не торкаються обрію, «бояться зануритись у води Океану-ріки» (Гомер, «Ліада», XVIII, 489).
250. ...коней... зі Сходу... – Мова про Геліоса, бога Сонця, який, за переказом, щоранку виїжджає четвіркою білих коней зі східної частини Океану, а ввечері спускається в західній його частині.
251. Веспер (грец. Геспер) – вечірня зоря (Венера), вечір.
265. ...шнури амерійські... – Амерія – місто в Умбрії (Середня Італія),

- знане заростями лозиння, яке використовували для підв'язування виноградних лоз.
- 268–269. Та й у святкові дні... дещо можна робить... – Винятки зрозумілі, надто коли зважимо, що святкових днів у календарі римлян було понад сто.
277. Орк – божество смерті, підземного царства (грец. Аїд).
278. Евменіди – Ерінії, богині помсти; у римлян – Фурії.
279. Кей, Япет – титани, сини Урана і Геї (Землі); Тіфей – вогнедишний стоголовий і сторукий велетень, син Геї і Тартара.
280. ...братів, що заприсяглись повергнути небо. – Мова про велетнів Ота й Ефіальта, які, щоб дістатися на небо, навалили на Олімп гору Оссу, а на Оссу – Пеллон, але Аполлон повбивав їх стрілами зі свого лука.
293. ...працю... солодкого співом... – Один із багатьох прикладів поєднання корисного з приємним (*utile dulci*): праці – з піснею.
- 297–298. Лиш серед літа, в жаринь... – Ці два рядки (*At rubicunda... aestu*) виписані під сценою «Літо» (с. 144) на кам'яниці «Пір року» (див. ком. до I, 63–65); рядки 300–301 – під сценою «Зима» (с. 40).
299. Голий ори, голий – сій... – Тобто знявши верхній одяг, лишень у туніці (сорочці), засукавши рукави. ...*зима рільникові – дозвілля*. – Епітети зими – *iners, ignava* (бездіяльна, лінива); відповідно, й селяни – дозвольні.
302. Генію мила зима... – Генія, божество, що народжується з людиною і опікується нею впродовж усього її життя, вшановували найчастіше у грудні після закінчення всіх річних робіт під час Сатурналій. «*Non semper erunt Saturnalia*» (*Не завше будуть Сатурналії*) відповідає нашому: «Не все в середу П'єтра».
309. ...балеарську... пращу... – Жителі Балеарських островів (нинішні Мальорка і Менорка) у Середземному морі були вправними метальниками із праці.
332. Афон – гора в Македонії; Родоп – гірський масив на південному заході Фракії; Керавнія – в Епірі (захід Греції). «Де верхів'я гір – ось туди й вогненна / Б'є блискавиця» (Горацій, «Оди», II, 10–12).
337. Кілленієць – Меркурій, від гори Кіллена, де він народився. Найближчий до Сонця «вогнь Кілленійця» – на відміну від «льодяного» Сатурна, який, за тодішніми уявленнями, описує найвіддаленіше коло.
339. Жертви щороку складай... – Мова про амбарвалії (досл.: *обхід полів*), весняне свято, коли сільським богам, передусім Церері, приносили в жертву тварин (телятко, ягня, поросля), а також – молоко, мед і вино.
376. ...п'є широкими ніздзями вогкість... – Пор.: «...а кінь гребе / І ловить ніздзями далеку вогкість Дону» (М. Зеров, «Князь Ігор»). Див. ком. до: «Сніданок» (105).
- 380–381. ...воду... райдуга п'є... – Вважали, що райдуга вбирає у себе воду

- з землі й повертає її дощами знову (у Т. Шевченка: «Як у Дніпра веселочка воду позичає»).
384. Каїстр – ріка в Малій Азії; її заводі кишіли водоплавним птаством, особливо лебедями.
396. ...не треба промінь позичати у брата... – тобто у Феба (Люна – Діана, Феба, сестра сонячного бога Феба); вважали, що Місяць випромінює не тільки «позичене», а й власне світло.
- 398–399. ...алкіони... милі Фетіді... – Мова про посвячених Фетіді морських птахів – алкіон (зимородків). За переказом, Алкіона, дочка Еола, після того, як її чоловік не повернувся з морської подорожі, перетворилася з туги у морську птаху – алкіону. Опис тієї метаморфози в Овідія (XI, 710 і далі).
404. Ніс – володар Мегари (див. ком. до «Буколік» (VI, 74 і далі), а також поему «Ціріс»).
- 406–409. Цими рядками закінчується поема «Ціріс».
420. Зміни і в душах заходять тоді... – Юпітер, володар повітря і мінливої погоди, навіває їй відповідні до тих змін настрої (*species animorum*) людям та всім живим створінням (пор.: «Одіссея», XVIII, 136–137; Архілох, фр. 115: «...настрої людей такі, яку днину пошле їм Зевс»).
- 436–437. Мелікерт, сину Іно... Панопеї... Главку... – Фіванська володарка Іно, рятуючись із сином Мелікертом від переслідувань свого мужа Агаманта, на якого Юнона наслала шал, кинулась у море; обоє, мати й син, стали морськими божествами. *Панопея* (Панопа) – одна з nereїд; *Главк* – наділене пророцьким даром морське божество.
446. Тітон – син троянського володаря Лаомедонта, чоловік богині ранкової зорі Аврори; випросивши для нього в богів безсмертя, Аврора забула випросити ще й вічну молодість; вірш 447 повторено в «Енеїді» (IV, 585).
460. Аквілон... погідний. – Північний вітер (Аквілон) у літню пору розганяє хмари, випогіднює небо.
- 463–464. Хто сонце брехливим назвати зважиться? – В оригіналі *falsus* (звідси *фальшивий*) – *оманний, підробний, неправдивий*. Перший, хто зважився заговорити про «гандж» Сонця – плями на ньому, – був Галілей. Тоді-то, певно, й набуло особливої ваги Вергілієве запитання.
466. Цезар – тут Гай Юлій Цезар.
471. Етна скипала... – Незадовго до вбивства Цезаря сталося виверження Етни, де, за переказом, циклопи мали свої кузні.
481. Ерідан – ріка в Італії (нині По).
- 490–492. Філіппи – місто в Македонії (давня назва – *Ематія*), де 42 р. до Р. Х. Октавіан і Антоній розгромили військо республіканців на чолі з Брутом і Кассієм. Там же, поблизу міста Фарсал, у 48 р. до Р. Х. Цезар отримав перемогу над Помпеєм. *Гем* – гірське пасмо у Фракії.

497. ...подивує дебелі кістки... – Вергілій тримається тут усталеного погляду про фізичне здрібніння людини. У Ювенала (XV, 70): «Кволих людей і лихих земля народжує нині»; у Лукреція (V, 924): «Кості міцної були наші предки, кремезні та рослі». Погляд, що перейшов і в нові часи, наприклад, – у М. Лермонтова: «Да, были люди в наше время, / Не то, что нынешнее племя – / Богатыри, не вы...»
498. Індігети – місцеві боги, герої, а також – обожені предки. Індігетами були міфічний засновник Риму, син Марса і Реї Сильвії – Ромул, богиня домашнього вогнища, родинного життя і римської держави Веста (грец. Гестія) та ін.
499. Туський – тобто етрусський (витоки Тібру – в Етрурії). Палатін – один із семи пагорбів, на яких розташований Рим.
500. Юнакові – тобто Октавіанові.
- 501–502. Уже зміли... ми кров'ю своєю, що завинила... Лаомедонтова Троя. – Лаомедонт, троянський володар, за переказом, не заплатив богам, Нептуну й Аполлону, за виконану працю – обгородження муром Трої, через те начебто й стільки бід випало на долю попередників римлян.
- 506–507. До плуга – жодної шани... – Див. передмову, с. 26–27.

Книга друга

4. Вакх-Діоніс (Леней) – покровитель не лише виноградарства і виноробства, а й рослинності, тому його ім'я – у зачині другої, присвяченої деревам та виноградарству, книги.
7. ...котурни одклавши... – Вакха-Діоніса, оскільки в його ушануваннях (сільські і міські – Великі Діонісії) – джерела грецької трагедії, часто зображували у котурнах, високому взутті трагічних акторів.
8. ...зачервонію гомілки! – Виногрона вичавлювали босоніж у спеціальних чанах (див. 6).
18. Лавр – посвячене Аполлонові дерево. Біля підніжжя гори Парнас, у лавровому гаю, була святиня Аполлона.
- 36–37. З диких – м'які виводьте плоди... – «Fructus feros» (дикі плоди) переґукуються із «cultus feros» (дикі звичаї) первісних людей (Гораций, «Оди», I, 10): дикість плодів пом'якшуємо дбайливою рукою, а дикість звичаїв – словом (voce). Й землі без діла хай не лежать. – Пор.: «Роботящим рукам, роботящим умам / Перелогі орать...»
38. Ісмар, Табурн – гірські хребти у Фракії та Кампанії.
43. ...хоч би сто язиків, сто горлянок... мав я... – В «Іліаді» (II, 489) – «десять язиків і десять горлянок»; цей самий вірш повторено в «Енеїді» (VI, 625).
49. Є ж у землі дітородна снага... – В оригіналі – natura, віддієслівний (nascor, nasci) іменник, що окреслює процес – здатність до постійного

- народжування: земля *врожайна, всеплодюча*, люди – *земнородні*. У Лукреція (V, 792–795): «Отже, лишається дати землі нашій – Матері ймення / По справедливості, бо ж із землі все живе народилось...»
58. Дальніх потомків хіба отінятиме... – Дерево, як і людина, мовби дбає про далеких потомків – обдаровує їх тінню і плодами. Повільний ріст дерева часто асоціюється з тривалою славою, яка теж приходить не одразу. У Горація: «Crescit velut arbor fama Marcelli» (*Слава Марцелла зростає, наче дерево*); протилежне: «Mala herba cito crescit» (*Лиха трава швидко росте*).
64. Мирт пафоський... – Пафос – місто на Кіпрі, де вшановували Афродіту (Венеру).
67. Хаонійського Батька – тобто Юпітера (див. ком. до I, 8).
68. ...щоб колись її хвиля шмагала. – Ялину й сосну використовували для будівництва суден.
84. ...кипарисів ідейських... – Від Іди, багатой кипарисами гори на Криті.
87. ...в садах Алкіноя... – Алкіной – володар міфічного народу феаків, що населяв славний своїми садами казковий острів Схерію.
88. ...крустумійська [груша]... – Крустумерій (Крустумій) – місто в Італії, в краю сабінян.
- 89–102. ...ретійські... амінейська лоза... фанейський владар виноградів... пишногоронний бумасте! – Пойменовано різні, переважно грецькі, сорти винограду.
109. Землі, одначе, не всі геть усе родити спроможні... – Див. ком. до «Буколік» (IV, 39).
115. Гелони – скіфсько-сарматські племена, що населяли Північне Причорномор'я.
116. Є ж і в дерев отчизна своя. – Див. передмову, с. 29. Про те саме, фактично, й Сенека: «Хто всюди є – ніде не є» («Листи до Луцілія», I, 2).
120. ...ефіопські гаї... у вовні пухнатій... – Тобто у бавовні.
121. Серійці... – Мова, вірогідно, про китайців, що славились тонкими виробами з шовку. Знаменитою «шовковою дорогою» китайські тканини доставлялись у Сирію та в Єгипет.
126. Перського яблука... – Поет, очевидно, має на увазі цитрини або помаранчі.
137. Герм – ріка в Лідії; її притока – золотоносний Пактол.
138. Бактрія – стародавнє царство в Середній Азії.
139. Панхайя – казковий острів поблизу Аравії, що славився виготовленням пахоців.
- 140–141. ...бика вогнедишні... – Натяк на міф про ватажка аргонавтів Ясона, який за наказом володаря Колхиди Еета зорвав поле вогнедишними биками, засіяв його зубами дракона і поборов зрослих із того засіву воїнів.

143. Вакха масійського... – Мова про знаменитий сорт вина із винограду, вирощуваного на схилах гори Масик в Умбрії (Середня Італія).
146. Клітумн – відома особливою чистотою та прозорістю води ріка в Умбрії, притока Тібру; її опис – в одному із листів Плінія Молодшого (VIII, 8).
158. ...море... од заходу й сходу... – Адріатичне і Тірренське.
- 159–160. Ларійське озеро – нині Комо; Бенакське – озеро Гарда.
163. Юлія гавань... – Мова про названий на честь Юлія Цезаря порт, що його побудував Август; для цього Лукрінське озеро, що біля Неаполя, було з'єднано з озером Аверном, а гавань від моря було захищено греблею.
167. Сабіняни, марси – племена, що населяли Апеннінський півострів; марси знані своєю хоробрістю, сабіняни – гартом у праці на ріллі.
- 169–170. Деції, Марії, Камілли – знамениті римські полководці, чії імена стали загальними для означення римської військової мужності. Сціпіони – патриціанський рід, з якого вийшли полководці, що прославились у війнах римлян проти карфагенян (пунійців), що закінчились зруйнуванням Карфагену у третій Пунічній війні (149–146 до Р. Х.); значну частину володінь Карфагену було перетворено в римську провінцію Африку.
- 171–172. Цезарю, що... індів... од римських веж одвертасш. – Цезар – Октавіан; інди – загалом народи крайнього Сходу, що їх на війну проти Октавіана скеровували Антоній і Клеопатра.
173. Сатурнова земля – Італія, куди, за переказом, подався Сатурн після того, як його вигнав Юпітер (Зевс).
176. Аскрейська пісня – від Аскри (Беотія), звідки походить Гесіод (к. VIII – VII ст. до Р. Х.), автор дидактичної поеми «Труди і дні», яку брав за зразок автор «Георгік».
- 192–193. Товстун... тірронець... дме у флейту... – Мова про етрусків (тірренців), гравців на флейті під час релігійних обрядів; розніжених етрусків римляни називали товстунами (pinguis Tuthenus).
197. Тарент – розташоване на родючих землях портове місто на півдні Італії.
199. ...трав'янистий берег... білих лебедів... – В оригіналі дуже частим є контрастне зіставлення кольорів; цим разом світлої (сніжно-білої, лебединої) білизни – і соковитої зелені: niveos – herboso; пор. далі, III, 13: «...серед зелені трав мармурову збудую святиню...») У перекладі, через обмежені порівняно з латинським віршем можливості інверсії, колористичний контраст іноді затирається.
215. Чорна хелідра – вид змії (досл.: «водяна черепаха»).
225. ...Кланій кривдить Ацерри. – Кланій, ріка в Кампанії, своїми розливами завдавала шкоди Ацеррам, місту поблизу Неаполя.
229. Ліей – епітет Вакха (досл.: «той, що звільняє від журби»).
301. Що за любов до землі! – Див. передмову, с. 28.
353. ...од Пса, що... в'їдається в землю. – Мова про найспекотливішу пору

- року, що починається під кінець липня зі сходом Сіріуса (в сузір'ї Великого Пса) і триває до середини жовтня.
- 380–384. ...цап жертвний для Вакха... – Витоки трагічного дійства пов'язані з культом Вакха, а саме слово «трагедія» означає «пісня цапів»; цап був нагородою за приурочених Вакхові селянських обрядових змаганнях; *внуки Тесея*, міфічного володаря Афін, – афіняни.
385. ...авзонійські... селяни... – тобто італійські: Авзонія – поетична назва Італії.
389. ...подоби твої, щоб ними порухував вітер. – Зображення Вакха вішали на межових соснах; відповідно до того, як їх порухував вітер, судили про прихильність чи неприхильність божества.
401. Рік у рік іде колом труд хлібороба... – Див. передмову, с. 37–38.
406. Сатурновим зубом... – Тобто закривленим виноградарським ножом, що був агрибутом Сатурна.
- 412–413. Хвали собі землі обширні – клаптичок свій обробляй. – В оригіналі: *ingentia rura – exiguum [campi]*. У карфагенського письменника Магона (II ст. до Р. Х.): «Земля не повинна бути сильнішою, аніж той, хто її обробляє» (іншими словами: якщо не можеш обробити того, що маєш, достатньо мати, скільки обробиш). У часи зростання лагифундій ця думка найавторитетнішого знавця рільництва (залишив 28 книг – настанов із землеробства) мала особливу вагу. Подібно у Сенеки – щодо книг: «Отож, коли ти неспроможний прочитати того, що маєш, – достатньо мати, скільки прочитаєш» («Листи до Луцілія», II, 3).
419. Юпітера – тобто перемінної погоди.
425. ...миродайну, родючу оливу. – Гілка оливкового дерева символізувала мир.
437. Кітор – гора в Малій Азії; Нарік – місто на півдні Італії.
448. Ітурейський лук – від арабського племені ітурейців, знаменитих лучників.
- 456–457. Рет, Фол, Гілей – кентаври, казкові напівлюди-напівкони; сп'янівши, зчинили бійку з фессалійським племенем лаптів на весіллі Пірітоя і Гіподамії.
458. Як же щасливо б жили... – Див. передмову, с. 32.
462. ...вітальників натовп... – мова про клієнтів, залежних від вельмож громадян, які щоранку робили обхід (*ambitio*) своїх патронів, щоб їх привітати (пор.: рос. «обхождение», наше «амбіція»).
464. ...корінфської бронзи... – Тобто мистецьких виробів; в оригіналі – «ефірейської» (Ефіра – давня назва Корінфу).
469. Темпейських долин... – Темпе – долина в Фессалії між Олімпом і Оссою; загалом багата джерелами, мальовнича долина.
- 481–482. І в Океан... – Ці рядки повторено в «Енеїді» (I, 745–746).

484. ... перешкодою кров... – Згідно з ученням Емпедокла (V ст. до Р. Х.), кров, що живить серце, є оселею мисленневої снаги.
- 486–487. Сперхей – ріка в Фессалії; Тайгет – гірський хребет на межі Лаконіки і Мессенії.
490. Щасен, хто... – Вергілій повторює похвалу, якою Лукрецій у своїй поемі вшановує Епікура.
493. Рівно щасен і той... – Поет, наголошуючи й на вазі своєї праці, проводить паралель між щастям філософа і селянина, бо ж обоє вдовольняються малим (достатнім для життя) і живуть непомітно, мовби в тіні. Поряд з офіційною релігією – богами такого «рангу», як Юпітер, Юнона, Нептун та ін., був культ місцевих, староіталійських, сільських богів (Сільван, Фавн, Вакуна, Палес...). Авторів «Пастуших пісень» та «Поєми про рільництво» милими були, зрозуміло, сільські божества.
495. Фасції, влади знаки... – Вищих урядових осіб (консулів, преторів, імператора) супроводжували ліктори, що несли обв'язані пучками прутів сокири – фасції, що були ознаками влади.
497. ...дак, що йде вниз од союзного Істру... – Даки, що населяли землі за Дунаєм (Істром), часто здійснювали набіги на територію імперії; Дунай, замерзаючи, був їм наче за союзника.
501. ...форуму шал... – Форум, що поблизу Палатинського пагорба, був також центром громадського життя, де вирували політичні пристрасті, звучали голоси знаменитих ораторів.
- 503–513. Інший... а хлібороб... – Традиційне протиставлення різних, спрямованих на збагачення, занять – скромному і чесному життю хлібороба (поета); подібно – у першій елегії Тібулла: «Інший хай горне собі рудого золота копи...»
506. Сарранський пурпур – тобто тірський: Сарри – давня назва фінікійського міста Тір.
508. Ростри – досл.: «дзьоби», мідні носи захоплених у морських битвах кораблів; такими рострами були прикрашені трибуни на Форумі.
519. Сікіонські плоди – маслини; Сікіон – місто на північному узбережжі Пелопоннесу поблизу Корінфу, що славилось вирощуванням маслин.
536. ...усеволодар Діктейський... – Тобто Юпітер, народжений у Діктейській печері (Дікте – посвячена Юпітерові гора на сході Криту).
537. ...поки... люд ще не різав биків для наїдку... – Бик у хліборобстві був таким корисним, що вбивати його для м'яса вважали за злочин (Ціцерон, «Про природу богів», II, 63). Покарані були й супутці Одиссея, вбивши биків Геліуса («Одіссея», XII).
538. Так і Сатурн золотий вікував колись-то на землях. – Цей вірш виписано під зображенням Сатурна на кам'яниці «Пір року» (с. 242; див. ком.

до I, 63–65 та I, 297–298), лише замість лат. «vītam» (*життя*) написано «vīam» (*дорогу*).

541–542. ...бігової рівнини... – Символ людського життя загалом, як і якогось інтенсивного заняття, – колісниця, що мчить на перегонах біговою доріжкою у цирку.

Книга третя

- 1–2. Палес – див. ком. до «Буколік» (V, 35); Амфрізький пастир – Аполлон, що якийсь час був пастихом у володаря Адмета; Амфріз – фессалійська ріка.
- 4–5. Еврїстей – володар Тірінфа й Мікен; за його велінням Геракл здійснив своїх дванадцять подвигів. Бусірід – міфічний володар Єгипту, що приносив у жертву богам усіх чужоземців; переміг і вбив Бусіріда Геракл.
6. Гїлл – див. ком. до «Буколік» (VI, 43). Делос – острів, де Латона народила Діану й Аполлона.
- 7–8. *Гіпподамія... Пелоп...* – Син Тантала й Діони Пелоп (від нього – Пелопоннес) одружився з Гіпподамією, перемігши в змаганні на колісницях її батька Еномая. ...з слонової кістки саяв плечем... – Тантал, випробовуючи богів, пригостив їх м'ясом свого сина Пелопа. Боги не торкнулися їжі, лиш Церера з'їла шматочок плеча хлоп'яти. Боги оживили Пелопа, давши йому плече зі слонової кістки. Тантала ж покарали у підземному царстві («Танталові муки»).
10. ...з Аонійського верху... – від Аонії (частини Беотії), де, на горі Гелікон, селилися Музи.
12. Ідумейські – тобто іудейські: Ідумея, область Іудеї, славилася своїми пальмами.
15. Мінцій – див. ком. до «Буколік» (VII, 13).
- 19–20. Греція вся... змагатися буде. – Мова про ритуальні змагання, якими освячували новий храм. *Алфей* – ріка поблизу Олімпії. *Молорх* – пастих, який гостинно прийняв Геракла, коли той ішов, щоб подолати Немейського лева (наряк на Олімпійські і Немейські ігри).
- 24–25. Сцену рухливу... завісу... піднімають британи. – Мова про декорації, що оберталися разом зі сценою; завіса ж не розсувалася, а піднімалася – наче руками витканих на ній британів.
27. Гангариди – жителі Індії, народи Сходу загалом. Квірін – староіталійське божество; тут – ім'я обоженого Ромула.
30. ...азійські здобуті міста... – Мова про перемоги у Вірменії і Парфії. Ніфат – гірська ріка у Вірменії.
- 35–36. Ассарак, Трос – троянські володарі, міфічні предки роду Юліїв. *Кінтій* – Аполлон, який будував стіни Трої.

38. Коцит – ріка в підземному царстві.
- 38–39. Іксіон – володар лапітів; за свої злочини був кинутий у підземне царство і прикований до вогняного колеса, яке вічно оберталось. Сізіф – син Еола й Енарети; за своє зухвальство був приречений у підземному царстві на вічні муки: мусив викочувати на гору камінь, який щоразу скочувався вниз («Сізіфів труд»).
- 43–44. Кітерон – лісистий гірський хребет у Беотії, де вшановували Вакха. *Енідав* – портове місто в Арголіді, віддавна славилось плеканням коней.
48. Тітон – син троянського володаря Лаомедонта, від якого офіційно виводили й рід Юліїв (див. також ком. до «Георгік», I, 446).
- 66–68. Перший, найкращий з усіх... день промайнув... – Пор.: II, 336–339. Про той «найкращий день», коли людина ще не нудьгувала, бо «все новиною було», див. у Лукреція (V, 1376 і далі), також передмову, с. 33.
- 89–90. Аміклесень... Поллукс... – Славних кінників Кастора і Поллукса (Полідевка) народила Леда від Зевса (Юпітера) в лаконському місті Аміклах; Нептун подарував братам-близнюкам двох коней – Ксанта і Кілара.
- 92–94. Так і в Сатурна... грива... розвиватися стала... – Сатурн, за переказом, утікаючи від ревнощів дружини, під виглядом коня заховався разом з дочкою Океана Філірою на лісистій горі Пеліон. Сином Сатурна (Кроноса) і Філіри був мудрий кентавр Хірон (Філірид).
110. Ні тут змигнуть, ні спочить! – Див.: «Крилаті вислови» (с. 245 цього видання).
112. Що за любов до хвали... – Див.: «Крилаті вислови» (с. 246 цього видання); також передмову, с. 33–34.
113. Еріхтоній (Ерехтей) – син Геї, міфічний володар Афін, родоначальник афінян, уперше запровадив чотирикінну упряжку – квадригу; після смерті став сузір'ям Візничого.
115. ...від пелефронійців-лапітів... – Пелефрон – лісиста долина біля гори Пеліон у Фессалії, де жили лапіти.
128. Голод батьків... – Цю саму думку розвиває Горацій («Оди», IV, 4, 30–32): «Потомство дужих – дужий виводить рід: / Бики та коні мають в крові своїй / Снагу батьків...»
146. Сіларські гаї – від ріки Сілар із притокою Танагр між Кампанією і Луканією, що впадає в Тірренське море. Альбурн – гора, яку омиває ця ріка.
152. На Інахиду-телицю... – Мова про Іо, дочку аргоського героя Інаха, в яку закохався Юпітер. Розгнівана Юнона перемінила свою суперницю в телицю і наслала на неї напасника-гедзя.
165. ...вдачу ліпить... – В оригіналі: *Dum faciles animi iuvenum* – поки душі юнаків є ще матеріалом, придатними для оброблення («facilis» – від «facio», роблю); пор.: «Куй залізо, поки тепле».
- 180–181. Піза – місто на березі Алфею, де відбувались Олімпійські ігри (див. також ком. до III, 19–20); у посвяченому Юпітерові гаю відбувались перегони на колісницях.

196. ...від окраїн Гіперборейських... – тобто від крайньої Півночі.
203. ...на гонах елейських... – В Еліді (північно-західний Пелопоннес), що славилась конярством, проводились Олімпійські ігри.
219. ...біля Сільських дібров... – Сіла – ліс на південному заході Італії.
225. ...вигнанцем іде в невідоме... – Вірш майже дослівно повторює М. Гусовський у своїй «Пісні про зубра».
- 233–234. То ними в стовбури б'є... готовий до бою. – Вірші повторено в «Енеїді» (XII, 105–106).
240. ...хвиля-гора... – Ремінісценція образу – у «Скорботних елегіях» Овідія (I, IV, 7); пор. у Т. Шевченка: «...горами хвилю підійма»; гірські хребти – то наче зупинене у своєму русі буряне море.
244. ...всі однаково люблять. – Див. передмову, с. 33.
- 260–263. ...в море наосліп пливе. – Мова про Леандра, який закохався у жрицю Афродіти Геро, що жила на протилежному березі Геллеспону. Щоночі Геро запалювала на вежі маяк; на його світло й перепливав до своєї коханої Леандр. Та однієї буряної ночі маяк не засвітився, і Леандр потонув у морі. З горя кинулась у море й Геро. Міф про Леандра – ще один доказ того, що «всі однаково люблять».
264. Вакхова рись... – У свою колісницю Вахх упрягав різних хижаків, серед них були й рисі.
- 267–268. Главка... пошматувала його четверня – потнійські кобили. – Главк – коринфський володар, син Сізіфа. Виплекавши в Потнії (Беотія) кобил, не підпускав до них жеребців. У любовному шалі, підбиті розгніваною Венерою, вони пошматували свого господаря.
269. Гаргари – найвища з двох вершин Іди, гірського хребта в Малій Азії; Асканій – потік, що випливає з гірського озера Асканія. «Гаргара» у нашій мові (щось незграбне, велике; переважно про меблі), можливо, пов'язане з цією географічною реалією через читання Гомера.
278. Кавр – холодний північно-західний вітер.
- 284–285. Хутко, однак, лине час... – Серед незчисленних поетичних сентенцій про час цей Вергілій вірш вирізняється найдосконалішою єдністю сенсу й звуку. Перекладає намагався бодай натякнути на цю високу поетику, зокрема дієсловом «лине», яке (як і оригінальне *fugit*) двічі виступає в ненаголошеній частині стопи як енклітика і проклітика (див.: «Крилаті вислови», с. 244 цього видання). У Персія («Сатири», V, 151): «*Vive, memor leti. Fugit hor(a). Nos quod loquor inde (e)st*» – *Жий, а про смерть пам'ятай. Мчить година. Сказав – одлунало*. У Горация: «*Dum loquimur, fugerit invida aetas*» («Оди», I, 11) – *Поки говоримо, тікає заздрісний час*. І ще одна, у того самого поета, цікава ритмічна, звукова, ремінісценція цього гекзаметра: «*Et semel emissum fugit irrevocabile verbum*» («Послання», I, 18, 71) – *Щойно тиш пуцне в світ, лине слово – його не повернеш*.

288. Ось, селянине, твій труд... – В оригіналі: *fortes coloni – міцні, гартовані тілом і духом селяни*. Акцент, який нагадує читачеві заклик Августа до повернення староримських чеснот, передусім – мужності (*Virtus Romana*). Пор. оду Горация «До римлян» (III, 6, 37–44).
293. Струмінь Кастальський – посвячене Аполлонові й Музам джерело, що витікає з однієї з ущелин Парнасу.
306. Мілетська вовна... – Мілет, місто на малоазійському узбережжі, славився, зокрема, вівчарством та виробами з вовни.
311. ...кініфійським цапам... – Кініф – ріка на північному узбережжі Африки; звідти в Італію для покращення місцевої породи завезли цапів.
314. Лікей – див. ком. до «Буколік» (X, 15).
344. Лари – добрі духи, охоронці дому й родинного затишку.
345. ...аміклеїських собак... – Амікли – місто на північному сході від Спарти; звідси походила порода сторожових собак. ...критський сайдак... – Мешканці Криту мали славу знаменитих лучників.
349. Біля хвиль Меотійських... – Тобто поблизу Азовського моря.
350. Істр – Дунай.
351. Родопа – гірський масив на південному заході Фракії.
364. Щоб скуштувати пливкого вина – його треба рубати. – Про це Овідій у «Скорботних елегіях» (III, 10, 24–25): «Вина стоять самі по собі, – як у глеках стояля, / Тож не черпають їх тут, а по шматочках беруть». Ремінісценція – у св. Августина («Сповіді», III, 1): «Таж бо й посудина, що сповнена Тобою, не додає Тобі стійкості: хай навіть розтріснеться – Ти не проливаєшся...»
382. Ріпейський Евр – див. ком. до I, 240. Евр – південно-східний вітер, що дме під час зимового повороту сонця.
392. Пан... захопив тебе, Люно... – Пан, закохавшись у Фебу (Люну), перемінився у білосніжного барана й заманив її у гушавину.
405. Молосси – порода винятково злих мисливських собак; від Молоссіди (Епір) на півночі Греції.
408. Ібери – войовничі племена, що населяли територію сучасної Іспанії.
409. Онагр – дикий осел.
415. Гальбан – глей із запашної сирійської рослини.
- 425–439. Є у ярах Калабрійських... гадюка... – Цей пасаж перегукується з подібним описом із раннього Вергілієвого твору – малої поеми «Комар» (163 і далі).
- 454 і далі. ...скритне живиться зло... – Цей і подібні вислови свідчать про зацікавлення поета медициною. Втім, афористичність вислову надає йому тут ширшого значення: *vitium* (виразка, боляк) – у значенні моральної вади, як у Горация: «Сором – не лікар: болячку приховує він, а не гоїть» («Послання», I, 16, 24).

461. Бізальти – фракійські племена, які населяли узбережжя Стрімону, що на кордоні Фракії і Македонії; гелони – див. ком. до II, 115.
475. Норік – область на південь від Дунаю, між Ретією і Паннонією; *Тімав* – див. ком. до «Буколік» (VIII, 1).
522. Золота-срібла чистіш... – В оригіналі: *purior electro...* Електрон – сплав золота й срібла.
550. Меламп – міфічний віщун і цілитель, що розумів мову звірів і птахів. Хірон – див. ком. до III, 92–94.
552. Тісіфона – досл.: «месниця за вбивство»; одна з трьох Еріній (Фурій).

Книга четверта

1. ...неба росяний дар... – Вважали (Арістотель, Пліній Старший та ін.), що мед випадає з росюю; бджоли лише збирають його з листя та пелюсток.
4. Духом великі вожді... – Мова про маток; в оригіналі *duses* (вожді, владарі); в О. Шухевича – «провідці», але далі – «матки», що суперечить образам першотвору. Духом великі (*magnanimi*) – гомерівський епітет (*megathymoi*); пор. у Т. Шевченка («Кавказ»): «І вам, лицарі великі...», тобто «великі духом».
14. Прокна – див. ком. до «Буколік» (VI, 78).
47. Тисові... рости не давай... – Тис додає медові гіркоти (див. також ком. до «Буколік», IX, 30).
- 47–48. ...не опалюй раків... – З опалених на вогні раків виготовляли ліки; їдкий дим шкодить бджолам.
48. Глибодонного бійся болота... – Пор.: «У тихому болоті чорти водяться».
- 51–52. ...коли зиму в глибини землі прожене... сонце... – Земля у своїх глибинах, за вченням античних натурфілософів (пор. у Лукреція, VI, 840 і далі), узимку теплішає, літом – стає холоднішою.
83. У... грудях тісних велетенським повняться духом... – Інверсія, як і в оригіналі (*ingentis – angusto*), дає змогу зіставити протилежні поняття: крихітне тіло бджіл – і могутній у ньому дух; подібно – й мурашки, що є символом завзятості у праці.
95. Як виглядають вожді – такі і всі, скільки є їх, підлегли... – Цей вислів перегукується з латинським прислів'ям: *Qualis rex, talis grex* (який цар – такий люд).
101. ...тиснутимеш мед... – Спочатку стільники розламували на кусні й збирали той мед, що сам із них стікав; потім зі стільників витискували рештки меду, вже гіршої якості.
111. Пріап. – Культ Пріапа (див. ком. до «Буколік», VII, 33), місцевого бога в малоазійському місті Лампсак, поширився згодом на всю Грецію й Іта-

- лію; його зображували бородатим чоловіком з великим фалосом (уособлював плідючість), з кошиком овочів та серпом у руці.
120. Пестум – місто в південній Італії, славне плеканням троянд.
125. ...веж ебайлійських... – Тобто спартанських (лакедемонських); від Ебала, давнього володаря Лакедемону.
126. Галез – ріка на півдні Італії біля Тарента; «темноводий» – очевидно, у значенні «темно-синій», «глибоководний».
127. Корікійський – від прославленого садівництвом малоазійського міста Корік.
135. А коли гостра зима... – Ці слова повторює Овідій у «Скорботних елегіях» (III, 10, 9).
146. ...платан, в чий тіні... – Платани садили для затінку, і це було ознакою розніженості для звиклих до праці на ріллі й табірному житті, терпеливих до «сонця й пороху» (solis et pulveris) римлян.
150. Курети – міфічне плем'я, що жило на Криті, згодом – жерці богині Реї, матері Юпітера. На Криті і в Малій Азії Рею ототожнювали з азійською богинею родючості Кібелою, а куретів – з корибантами, які під час ортіастичного вшанування Реї-Кібели вдарили у мідні брязкальця (пор. у поемі Лукреція: II, 629 і далі).
152. ...у печері Діктейській. – Див. ком. до «Буколік» (VI, 55) і «Георгік» (II, 536).
- 167–169. Вірші повторено в «Енеїді» (I, 434–436).
176. Кекропових бджіл – тобто аттичних, від Кекропа, міфічного володаря Афін, що збудував на Акрополі твердиню Кекропію.
177. ...пориває жага набування. – Хоч би про що говорив Вергілій, його думка повертається до людей. Так і тут: жага набування, природна для бджоли, стає чимось протиприродним для людини – виснажує її ще й скупістю; тут же – й заздрість, від якої, на думку античних, – усі біди. «Вдовольняйтесь малим» (якщо мова про тіло) – ось основна порада філософів, передусім стоїків.
201. Квірити – почесна назва римлян, від Квіріна, староіталійського бога, згодом ототожненого з Марсом. Квіріном називали й обожненого Ромула; тут квірити – громадяни, з'юрмлення загалом.
205. Що за любов до квіток... – Див. передмову, с. 34.
211. Гідасп – ріка в північно-західній частині Індії, притока Інду.
218. Вірш повторено в «Енеїді» (XI, 647).
- 219–227. Зваживши ось на таке... дехто вважає... – Натяк на піфагорейське вчення про переселення душ. ...*крихта небесного духу*... – Такою крихтою, з погляду представників стоїчного матеріалізму, є, власне, душа, оскільки «бог – це дух (pneuma), яким пройнятий увесь світ».
222. ...суходоли, і далі морські, і неба глибини. – Тобто весь світ у трьох його іпостасях. Див. також ком. до «Буколік» (IV, 51).

232. ...Плеяда з Тайгету... – Зоря в сузір'ї Плеяд. Мед, отже, потрібно брати у травні (початок періоду видимості Плеяд) і в листопаді, коли цей період закінчується, а сузір'я Риб, що звістують зиму, – сходять.
246. ...павук, осоружний Мінерві... – Натяк на міф про майстерну ткалю – лідійку Арахну, яку Афіна (Мінерва) із задрості перемінила в павука (Див.: Овідій, «Метаморфози», VI, 1–145).
278. Мелла – ріка неподалік від Мантуї, батьківщини поета.
283. Пастух-аркадець – Арістей (див.: IV, 315 і далі).
287. ...у Пелейським Канопі... – Каноп – місто в Єгипті; *Пелейський* – від Пелли, головного міста Македонії (з 332 р. до Р. Х. законним спадкоємцем фараонів стає Александр Македонський; далі – його наступники); єгиптяни «щасливі» (*gens fortunata*) завдяки врожайності зрошуваних Нілом земель.
291. Инди засмагли – ефіопи.
317. Пеней – ріка в Фессалії, що бере початок на горі Пінд (Епір) і пропливає через Темпейську долину; німфа тієї ріки – Кірена, мати Арістея.
323. Тімбрейський – Троянський, від місцевості Тімбра в Троаді, де був храм Аполлона і посвячений йому гай.
347. Хаос – безладна суміш розпорошених у просторі матеріальних елементів (згідно з «Теогонією» Гесіода). У зачині Овідієвих «Метаморфоз»: «...велетенська, безладна / Купа, сама бездіяльна вага, де, поєднане будь-як, / Зібране з різних кінців, клубочилося речей всіх насіння».
- 367–371. Фазис – ріка в Колхиді (Кавказ), що впадає в Чорне море (нині Ріоні); Лікос – ріка в Малій Азії; Еніпей – у Греції; Аніен – притока Тібру; Гіпаніс – нинішній Південний Буг; Каїк – ріка в Малій Азії; Ерідан – міфічна ріка на північному заході Європи, ототожнювана з рікою Пад (По). ... з золотими рогами... – Річкових богів зображували у вигляді бика (ріки в лат. мові – іменники чоловічого роду).
373. ...до пурпурного моря. – «Пурпурне», «кольору вина» – гомерівські епітети моря.
380. ...вина меонійського чашу... – Тобто лідійського: Меонія – давня, переважно поетична назва Лідії (див. ком. до II, 89–102).
387. ...у глибині карпафській... – Тобто біля острова Карпаф (Карпатос) у Середземному морі між Критом і Родосом.
- 387–391. Протей – морське божество, син Океана (за іншою версією – Посейдона) і Фетіди, провидець, здатний перетворюватися в різних тварин, навіть у речі; походив, за поданою тут версією, з Паллени, гавані в Македонії (Емагії).
392. Нерей – морський бог, покровитель мореплавців, батько нерейд.
396. Ось кого спершу у пута бери... – Так в «Одіссеї» (IV, 382 і далі) дочка

- Протея повчає Менелая, як він має захопити її батька і змусити його відкрити майбутнє.
457. ...як тікала од тебе... – Лише тут маємо версію міфу про Арістея, який, закохавшись, переслідував Еврідику і став причиною її загибелі.
462. Пангейські скелі – гірський хребет у Македонії на межі з Фракією; Рес – фракійський володар, союзник троянців у Троянській війні.
463. Орїтія – дочка афінського (актейського) володаря Ерехтея, яку викрав північний вітер Борей і переніс у Фракію. Гебр – див. ком. до «Буколік» (X, 65).
467. Тенар – місцевість на півдні Лаконіки, де, за переказом, був вхід у підземне царство. Плутон (Діт, Орк) – володар підземного царства.
471. Ереб – божество підземної темряви; його батьком був Хаос, дружиною – богиня Ночі (Нікс, Нікта).
483. Цербер – потворний багатоголовий пес, що охороняв браму Аїду.
499. ...наче дим у повітрі... – Традиційний образ відходу, зникнення; пор. у Майроніса: «Як дим, що без вітру зникає, розтану, / Ніхто й не згадає мене» (переклад Г. Кочура). Пор.: «димом розвіятися», «вилетіти димом», «розвіятись (щезнути), як дим» тощо.
502. Весляр – Харон, що перевозив померлих через ріку Стікс у підземне царство тіней.
- 507–509. Довгих сім місяців... – Можливо, саме на ці рядки орієнтувався французький живописець Александр Сеон, малюючи «Плач Орфея» (1896).
520. Кіконії жони – фракійки.
524. Гебр, Осагрів потік... – Осагр, за однією з версій, – батько Орфея (за іншими, поширенішими, батько Орфея – Аполлон).
539. Лікейські верхи – див. ком. до «Буколік» (X, 15).
545. Маків летейських зірви... – щоб Орфей забув про свій гнів (див. ком. до I, 78).
546. ...чорної масті овечку заріж... – «Чорної» – бо це жертва для підземних богів.
563. Партепопея – давня назва Неаполя, від однієї з сирен, яка після від'їзду Одиссея кинулась у море.

МАЛІ ПОЕМИ

Прокльони

У цьому творі, як і в першій еклозі, мова про винагородження ветеранів Августа земельними наділами, що належали дрібним землевласникам; доло покривджених поділів і Вергілій, хоча завдяки втручанням Мецената отримав від Августа відповідні компенсації.

1. Баттар – очевидно, сусід поета, якого теж позбавили землі. *По-лебединому, тобто жалібно.*
- 4–7. Вовка скоріше потягне козля... – Характерний для народної поезики засіб, т. зв. адинатон (щось «неможливе»); див. далі, вірші 98–100.
8. Лікурґ – вояк, що став господарем Вергілієвого поля.
40. Лідія – подруга поета, про яку – в наступній поемі; див. також вірші 89–103.
53. Сірт – затока в Північній Африці; тут – пустеля загалом.

Лідія

У деяких виданнях ці два твори, «Прокльони» і «Лідія», подаються як один твір, однак зв'язок між ними доволі слабкий.

130. ...бика-красуня, і дощу золотого. – Натяк на те, як Юпітер у вигляді бика викрав Європу і як у вигляді золотого дощу проникнув у мідну вежу до Данаї.
- 143–144. ...і знову, золоточола Люно, твій друг – при тобі... – Люна (Селена), щоб тайкома цілувати прекрасного юнака Ендіміона, занурила його у непробудний сон.
146. Лавром вінчаючись... – Дафна, дочка річкового бога Пенея, тікаючи від закоханого в неї Феба-Аполлона, перемінилась у лавр, що відтоді став незмінним атрибутом сонячного бога (Овідій, «Метаморфози», I, 452–567).
152. Вінець Аріадни... – Див. ком. до «Георгік» (I, 222).
157. ...священної стрічки торкнутись. – Мова про пов'язку, яку носили на голові вільнонароджені жінки, що відрізняло їх од рабинь чи віддущених на волю жінок; *торкнутись пов'язки* – значить, позбавивши цноти, зневажити гідність вільнонародженої жінки.
170. Із юнаком... – Тобто красенем Адонісом.
175. ...над коханцем новим... – Мова про мисливця-красеня Оріона, якого вбила Діана (Артеміда).

Комар

Цю невелику поему (епілляй), що є раннім твором Вергілія, більшість дослідників вважає пародією на стиль Елідія, що навчав красномовства (риторики) і самого поета, і його приятеля Октавія (майбутнього Октавіана Августа), якому й адресована поема. Існує також думка, що цей твір – переклад чи переробка грецького. В усякому разі, пародійна тональність «Комара» – безперечна; вона – вже у третьому рядку, де зіставлено «високе» з «низьким»: «учені пісні» – і «комарик». Наприкінці твору, де мова про пишне поховання комара, напевно згадаємо рядок із нашої жартівливої пісні: «Вони того комарика поховали» («Ой, що ж то за шум учинився...»); де комар – там жарт.

1. Талія – див. ком. до «Буколік» (VI, 2).
7. Меншу, аніж той комар, вагу... – Прислів'я (*culicis levior*), на зразок: «говіркіша за туркавку» (*turture loquacior*), «дозвільніший за черв'яка» (*verme otiosior*), «легший за корок» (*cortice levior*) тощо.
14. Арна – місто в Лікій. *Ксант* (Скамандр) – ріка в Троаді, в Малій Азії. *Хімера* – вогнедишна триголова потвора, уособлення вогнедишної гори.
15. Астерія – давня назва о. Делос, де народився Аполлон.
- 26–28. ...двигтіло поле флегрейське... – Від півострова Флегра на Халкідіці, де Юпітер спалив гігантів блискавками.
29. ...про кентаврів... жажну з лапітами січу... – Див. ком. до «Георгік» (II, 456–457).
30. Схід... Еріхтонія замків не палить... – Тобто перси – Афіні (Еріхтоній – володар Афіні).
31. ...розритий Афон... – Див. ком. до «Георгік» (I, 332); через Афонський перешийок 483 р. до Р. Х. прорито канал.
33. Геллеспонт, утоптаний кіньми... – Мова йде про міст, який збудували перси через протоку Геллеспонт.
35. ...тоненьким віршем... – «*Tenui versu*» перегукується з «*tenui avena*» (тоненькою сопілкою), що у першому вірші першої еклоги; «тоненький» – також «витончений»: вишиваний «тоненькою ниткою» (*tenui filo*), тобто майстерно.
39. Між благочесних – тобто в Елізії (Елісейські поля), де перебували душі блаженних і справедливих.
43. ...з золотого метаючи воза. – Один із епітетів сонця – *radians* (яке *metae* промені, наче спици); див. далі, вірш 103.
58. Щасні ж – і пастухи... – Тональність цього вірша Вергілій згодом повторить (авторемінісценція) у другій книзі «Георгік» (458): «Як же щасливо б жили...»

63. Атталські скарби – від Атталів, пергамських володарів, чий багатства ввійшли у прислів'я.
67. Алкон, Боет – майстерні різьблярі; першого, беотійця, згадує Овідій у «Метаморфозах» (XIII, 683), другого – Пліній у «Природничій історії».
75. Тмол – див. ком. до «Георгік» (I, 56).
87. ...панхайський пахош... – див. ком. до «Георгік» (II, 139).
94. Боги лісові!.. – В оригіналі – Пани (див. ком. до «Георгік», I, 18). *Темнейські струмочки!* – див. ком. до «Георгік» (II, 469).
95. Гамадріади – див. ком. до «Буколік» (X, 62).
96. Аскрейський співець – Гесіод (див. ком. до «Буколік», VI, 70).
101. Гіперіона вогонь... – Гіперіон – один із титанів, батько Геліоса, часто ототожнюваний із Сонцем.
110. Деліє-діво... – Мова про Діану, ототожнювану з Люною.
- 111–112. Ніктелій – Вахс. Агава – дочка легендарного засновника Фів Кадма, сестра Семели, матері Вахса. У нападі діонісійського шалу пошматувала свого сина Пентея (цей міф – в основі трагедії Евріпіда «Вахханки»; див. також: Овідій, «Метаморфози», XIII, 711 і далі).
117. Гебр – див. ком. до «Буколік» (X, 65).
124. Лотос... нечестивий... – Мова про лотофагів, тобто «поїдачів лотосу» (див.: «Одіссея», IX, 83 і далі), що пригостали тією солодкою поживою приїжджих, і ті забували про повернення до рідного краю; див. також сонет М. Зерова «Лотофаги».
131. Демофоонт – син Тесея; спочатку він покохав, а потім покинув Філіду, дочку фракійського володаря; вона стала мигдалевим деревом.
134. ...дуби, віщувань шептальники... – Мова про місто Додону (Епір), де у священному гаю був оракул Юпітера; майбутнє пророкували з шепоту листя.
136. ...борозна Тріптолема. – Див. ком. до «Георгік» (I, 19).
137. ...сосна, що судно нею славилось, Арго... – Мова про судно аргонавтів. Мореплавство з погляду античних викликало недовіру ще й тому, що поєднувало несподіване: сосну, що зростає у горах, – і море.
140. Сумні кипариси... – Кипарис використовували у похоронних обрядах: садили біля могил, прикрашали хвоею вогнища тощо. Існує міф про юнака Кіпаріса, який на полюванні підстрелив прекрасного оленя і так тужив через це, що Аполлон перемінив його у дерево, яке перебрало його ім'я.
- 141–142. ...обвиває він руки тополям... – Мова про Геліад, дочок сонячного бога Геліоса; з глибокої туги за своїм братом Фастоном вони перемінились у тополі, а їхні сльози – у янтар (пор. поему Т. Шевченка «Тополя»).

- 145–146. Мирт... пам'ятає свою... долю. – Натяк на Мірру, матір Адоніса; за переказом, вона покохала свого батька Кініра й була обернена у миртове дерево (див.: Овідій, «Метаморфози», X, 300 і далі, також ком. до: «Ціріс», 238).
- 151–152. ...чиї тільця... пестить болотна вода... – Мова про жаб. За переказом (Овідій, «Метаморфози», VI, 339 і далі) у них були обернені ліквійські селяни, що у спеку покупились Латоні на ковточок води.
160. Жодної в серці журби, – своє тіло сну він довірив... – В оригіналі цей гексаметр, за винятком однієї стопи, – із повільних спондеїв, що імітують поринання у сон, де час – наче суцільна (спондеїчна) тяглість, а не проміжки між чимось і чимось, як тоді, коли не спимо. У перекладі, зрозуміло, чисті спондеї неможливі.
202. Ереб – див. ком. до «Георгік» (IV, 471).
203. Веспер, Ета – див. ком. до «Георгік» (I, 251) і «Буколік» (VIII, 29–30).
215. Мани – див. ком. до «Георгік» (I, 243).
216. ...в човен Харонів... – Див. ком. до «Георгік» (IV, 502).
218. Тісіфона – див. ком. до «Георгік» (III, 552).
219. Цербер – див. ком. до «Георгік» (IV, 483).
232. ...між гаїв кіммерійських. – Кіммерійці, за Геродотом, – кочові племена, що населяли, зокрема, Крим; за Гомером – племена, що жили на півночі, куди не сягає сонячне світло («Одіссея», XI, 14).
- 234–235. От, Ефіальт – див. ком. до «Георгік» (I, 280).
237. Тітій... – Син Юпітера й Елари Тітій, що зазіхнув на честь богині Латоні; Аполлон скинув його у підземне царство й піддав вічним мукам.
- 240–241. ...хто зрадив нектарну їжу богів... – Мова про Тантала (див. ком. до «Георгік» III, 7–8).
- 243–244. ...хто на гору... брилу викочує... – Сізіф (див. ком. до «Георгік», III, 38–39).
- 245–247. Діви – Данаїди, п'ятдесят дочок Даная, які з веління батька у шлюбну ніч повбивали своїх чоловіків, за що змушені у підземному царстві наповнювати водою бездонну бочку. *Гіменей* – весільний бог.
- 249–250. Мати з Колхіди – Медея. Щоб помститись аргонавтові Ясону, своєму чоловікові, за зраду, вона вбила своїх дітей. Міф послугував Евріпідові матеріалом для трагедії «Медея».
- 251–253. Пандіонові... доньки... – Пандіон – один із перших міфічних володарів Афін. Його доньки – Прокна й Філомела. Ігіс – син Прокни. Владар Бістонії (Фракії) – Терей, чоловік Прокни (див. ком. до «Буколік», VI, 78).
254. ...брати... непримиренні... – Мова про нащадків Кадма, синів фіванського володаря Едіпа – Етеокла і Полініка, які, змагаючись за владу, вбили один одного.

262. Алкеста – дружина володаря Фессалійських Фер Адмета, що погодилася вмерти за свого чоловіка; героїня однойменної трагедії Евріпіда.
265. Ітакійця жона – Пенелопа, дочка Ікарія; на повернення свого чоловіка Улісса (Одіссея) чекала двадцять років.
269. ...як Орфей, було, озирнувся? – Підземні боги, Діт і Прозерпіна, зворушені співом Орфея, дозволили йому вивести його дружину Еврідіку (що померла від укусу гадюки) на світло денне за умови, щоб він, поки виводитиме, не озирнувся на неї; він, одначе, озирнувся – і втратив дружину назавжди.
- 270–271. Мав же відвагу... і не злякався... – Виразна ремінісценція – в адресованій Вергілієві оді Горація (I, 3): «*Illi robur... – nec timuit...*» (*У того серце було захищене потрійною міддю... той не злякався*).
272. Флегетон – вогненна ріка у підземному царстві.
294. Прощення гідна любов... – Пор. у Ліни Костенко («Маруся Чурай»): «Любов – це, люди, діло неосудне...» Серед безлічі відхилень од тієї «неосудності» чи не найжорстокішим було спалення у Львові влітку 1527 року закоханих польки Зосі й вірменина Івашка.
- 296–303. Два Еакіди – сини вславленого своєю справедливістю володаря Егіни Еака; після смерті обраний суддею в підземному царстві. Його син Пелей, чоловік морської богині Фетіди, став батьком Ахілла. Теламон – син Еака, брат Пелея; за намовою матері вбив свого брата Фока, через що втік на о. Саламін, ставши згодом його володарем і батьком Аякса. Ахілл і Аякс, на кого Афінa наслала шал, загинули під Троєю.
- 306–307. Тевкра земля... – Тобто троянська: першим володарем Трої був Тевкр, син фрігійського річкового бога Скамандра; Сімоент – притока Скамандру (Ксанту).
308. ...до берегів... Сігейських... – Тобто троянських: Сігей – місто в Троаді.
309. До пеласгійських суден... – Тобто грецьких; від пеласгів (пеласгійців), найдавнішого населення Греції.
311. Іда – див. ком. до «Георгік» (II, 84).
313. Берег Ретейський... – Ретей – мис у Троаді.
327. Нашадок Лаерта – Улісс.
- 328–329. Рес – володар Фракії, союзник троянців у Троянській війні. Діомед і Одісей убили Реса і заволоділи його зачарованими кіннями. Долон – троянський герой, якого вбив Діомед, коли той прокрався вночі у табір ахейців («Іліада», X, 314 і далі).
- 329–330. Кікони – фракійські племена, союзники троянців (про них – в «Іліаді», I, 846, та в «Одіссеї», IX, 47). Лестригони – міфічне плем'я велетнів-людожерів, з якими зустрівся Улісс під час морських блукань («Одіссея», X, 81).

- 331–332. Скілла – морська потвора з шістьма парами ніг та шістьма соба-
чими головами; жила навпроти жажливої Харібди, втілення морського
виру, в печері біля морської протоки між Сицилією та Італією; їхній
опис – в «Енеїді» (III, 420–429); *молосякські пси* – див. ком. до «Георгік»
(III, 405). *Етнейський пастух* – циклоп Поліфем, якого осліпив Улісс.
- 335–336. Еріхтонія вежі – Троя, оскільки Еріхтоній був сином Дардана, ле-
гендарного родоначальника троянців.
341. Увесь блиск піде вдрузки... – Заздрість (Invidia) – недарма її називають
чорною, – за уявленнями античних, є першою причиною всіх нещасть.
Див. також ком. до «Георгік» (IV, 177).
354. Кафарей – південно-східний небезпечний для мореплавців мис остро-
ва Евбея в Греції; там, покараний за зруйнування Трої, потрапив у бурю
і був розбитий по дорозі додому грецький флот.
361. Фабії, Деції... Горації... – *Фабії* – представники давнього аристокра-
тичного роду, з якого вийшли видатні римські політичні діячі, полковод-
ці, зокрема Квінт Фабій Максим (III ст. до Р. Х.); *Деції* – напівлегендарні
римські герої; один із них, щоб відвернути поразку римських легіонів
у боротьбі з латинами (340 р. до Р. Х.), посвятив себе підземним богам,
інший – поліг у Самнітській війні (V ст. до Р. Х.); *Горації* – три леген-
дарні римські близнюки, що билися проти трьох близнюків Куріаціїв,
які представляли Альбу-Лонгу (вирішувалось, під чиєю зверхністю має
розвиватися держава); гору взяв Рим.
363. Курції – римський юнак, Марк Курцій, який, за переказом, у повному
озброєнні кинувся на коні у прірву, що утворилася на римському форумі
(362 р. до Р. Х.), після чого вона зімкнулася; звідси – Курцієве озеро на
Форумі. *Міста* – тобто Риму.
367. Курій – Марк Курій Дентат, консул 290, 275 і 274 рр. до Р. Х.; про-
вів переможні бої з Пірром (275 р. до Р. Х.), був зразком староримської
простоти й мужності. *Фламіній*... – Про якого Фламінія йде мова – не-
відомо.
370. Сціпіони – див. ком. до «Георгік» (II, 169–170).
377. Кери – крилаті божества смерті, що хапають людську душу, тільки-но
вона розлучається з тілом.
402. Феба... окраса – лавр... – Див. ком. до: «Лідія» (146).
406. Бокх – володар Мавританії, тесть нумідійського царя Югурти (160–
104 рр. до Р. Х.), що провадив війну з Римом, в якій зазнав поразки; про
яку рослину тут мова – невідомо.
- 408–409. Нарцис – син річкового бога Кефіса й наяди Ліріопи, славний
вродою мисливець. У покару за те, що нехтував дівчатами, які захоу-
вались у нього, – з волі богини Немесіди закохався у себе, побачивши
своє відображення у воді; від того й помер. На його могилі вирости кві-

- ти – нарциси (легенда про Нарциса – в Овідієвих «Метаморфозах», III, 346 і далі). «Пізнай самого себе», – ще й таку думку навіває ця легенда (звідси й у Григорія Сковороди – трактат «Наркісс, або Пізнай себе»).
412. Тихим, без голосу, словом... – Тобто незвучним, вирізьбленим на плиті, на відміну від слова мовленого (пор. у Т. Шевченка: «Слова та голос...»).

Шинкарка

- 1–2. Сиріска – очевидно, колишня рабиня, вільновідпущенка, що заманює невибагливих гостей у «корчму», чи «шинок» (*taberna*). Ділові римляни загалом не схвалювали танців, надто – звабливих, до яких удатна Сиріска (досл.: «сирієчка»). Відомим є вислів Ціцерона: «Танцює хіба що п'яний або, що теж трапляється, несповна розуму».
3. П'яна, у димнім шинку... – Виділені слова зближені, мабуть, не випадково (*ebria ... fumosa taberna*); кажемо й ми – «п'яний в дим».
5. Дороги, курява, спека – символи ділового, клопітного життя; його протилежність – затінок і всі атрибуту безтурботного, в душі звульгаризованого епікурейства, дозвілля: вино, наїдки, музика, квіти, любов...
9. ...у горах менальських... – Див. ком. до «Буколік» (VIII, 21).
15. Ахелоя дочка – наяда (див.: «Георгіки», I, 9).
20. Бромій (з грец. досл.: «грімкий», «галасливий») – епітет Вакха.
23. Серпом озброєний сторож – Пріап (див.: «Буколіки», VII, 33; «Георгіки», IV, 111).
- 27–28. ...мов куці тнуть на січку, цикади... (досл.: «рсяним співом розривають куці»). Озвученням голосу цикад у цьому вірші перекладач завдячує точній метафорі Леопольда Стаффа («Високі дерева»): *Gdy z łąk koniki polne w sierpniowym gorącu / Tysiącem srebrnych nożyc szybko strzuga ciszę. ...цикади... ящірка...* – Ляцання цикад – звуковий образ спеки; ящірка, що тікає у нору, – зоровий.
33. ...зривай... поцілунки! – «Зривати» (*deserere*) – як квіти, ягідки. У Горация: *Carpe diem* – досл.: «Зірви днину», відчуй її смак, її кольори, її ритми...
34. ...хто хмурний, супиться, наче той дід! – В оригіналі стисліше: «у кого старечі брови» (*prisca supercilia*). У римлян не випадково є чимало фразеологізмів, пов'язаних із бровами, адже кожен порух брів передає якусь емоцію. До речі, Юпітер порухом брів керує усім світом.
37. Гей же, до гри... – Мова про прадавню гру в кості (на вазовім малюнку з VI ст. до Р. Х. – Ахілл і Аякс, які грають у кості).
38. Смерть-бо за вухо вищипне... – Див. ком. до «Буколік» (VI, 3–4). «Живіть – я гряду» – образ «смерті, яка йде» (*mors gradiens*), яка завжди в дорозі; пор. у «*Gaudeamus*»: *Venit mors velociter – Хутко смерть до нас іде.*

Ціріс

Дослідники не мають єдиної думки щодо того, чи ця поема належить Вергілієві. Тут і справді є вірші, які перегукуються з пізнішими його творами, і це може бути одним із найвагоміших доказів того, що поему писав саме Вергілій, а не якийсь інший автор: перегуки найімовірніше є авторемінісценціями. Має право на існування й таке припущення, що Вергілій почав поему, а ще хтось із цього ж поетичного кола її закінчив. Остаточної відповіді стосовно авторства цієї поеми, як і деяких інших, очевидно, не буде. В основі поеми «Ціріс», адресованої Марку Валерію Мессалі, майбутньому державному діячеві й покровителю поетів, – міф про Скіллу, яку за зраду свого батька, мегарського володаря Ніса (див. ком. до «Буколік», VI, 74–75), боги перемінили у морську птаху (поетична версія міфу про Скіллу – в Овідієвих «Метаморфозах», VIII, 1–151). Назва *ciris* етимологічно пов'язана з грецьким дієсловом *keiro* (*зрізую, стинаю*); мова, отже, про хижку морську птаху, можливо, скопу (так – у російському перекладі); тут залишаємо оригінальну назву – *ціріс*.

1. Нахитавшись (*iactatum*)... – Із морської лексики («житейське море»); *оплески люду* – в оригіналі: «*fallacis praemia vulgi*» (*нагороди зрадливої юрби*); *fallax, incertum* (*зрадливе, непевне*) – епітети моря.
3. Кекроповий сад – тобто афінський (Кекроп – легендарний засновник Афін); мова про знаменитий «сад Епікура». Епікурейське гасло «Прожий у тіні» (*Lathe biosas*) – життєва засада Вергілія (див. передмову, с. 12 і 27).
7. ...до зірок великого світу... – Натяк на улюблені заняття астрономією.
15. ...чотирьом мудрецам... – Мова про філософські школи Платона, Арістотеля, стоїка Зенона та Епікура.
17. ...звисока... озирать... – Тобто провадити споглядальний спосіб життя (*vita contemplativa*), на відміну від тих, хто поринає в ділове життя (*vita activa*); лат. *despicere* означає не лише *дивитися на щось зверху*, а й *зверхньо, зневажливо*.
- 21–26. У покривало... нитку вплтав би... – Мова про Великі Панафінеї, свято, яке влаштовували раз на чотири роки на честь Афіні-Мінерви (тут радше – про *lustrum*, урочисті відкупні жертви, що їх влаштовували раз у п'ятиріччя). На покривалі (покріві), в яке зодягали статую Афіні в її храмі, окрім іншого, були зображені перемоги Афіні над гігантами.
- 32–34. Тіфон – потворний велетень, за Гесіодом – син Геї і Тартара, втілення вогнених, руйнівних сил землі, супротивник Юпітера; ...*золотим... повержений списом*... – тобто зброєю Мінерви-Афіні (спис – її

- незмінний атрибут); *Осса* – гора в Фессалії (Емагії) неподалік від Олімпу. *Олімп... подвоїв...* – Тіфон у такий спосіб, навалюючи гору на гору, добрався до неба. Див. також ком. до «Георгік» (I, 280).
39. ... у величній книзі Природи... – Мова про поему Лукреція «Про природу речей», з якої щедро черпали римські поети, зокрема Вергілій.
- 40–41. Щоб... у моїй пісні тривало твоє... ймення. – Традиційний, проакцентований ще у Теогніда (VI ст. до Р. Х.) мотив прославлення й увіковічнення людини у поетичному слові. У нові часи найвиразніше звучить у сонетах Шекспіра: «Ти житимеш – така тих слів можуть – / Допоки люди на землі живуть» (81).
55. Полігімнія – досл.: «багата на гімни», одна з дев'яти муз, покровитель-ка ліричної поезії загалом (ліра – її винахід).
56. Інше говорять... – Див. ком. до: «Комар» (331–332).
60. Дуліхійські – див. ком. до «Буколік» (VI, 76).
62. Меонієць – Гомер, уродженець Малої Азії (Меонія – давня назва Лідії або Троади); за право називатись батьківщиною автора «Іліади» й «Одіссеї» сперечалось багато малоазійських міст, зокрема – Колофон (вірш 65).
67. Схидна – страшна двовида (напівжінка-напівзмія) потвора, дочка Тар-тара і Геї, що перебувала або в Аїді, або в печері у Кілікії. Від Тіфона вона народила таких самих потворних страховищ: Хімеру, Цербера, Лернейську гідру та ін.
72. Моря владар – Нептун, чоловік Амфітріти.
88. Пафоський – від міста Паф (Пафос) на Кіпрі, де був храм Афродіти Кіпріди. Пахін – мис на півдні Сицилії з храмом Венери.
92. Пієриди – Музи; від Пієрії, області на півдні Македонії, – місця, де пере-бували ті *дівчачі співачки*.
101. Пандіоніві – афінські; від Пандіона, міфічного володаря Афін, батька Ерехтея.
108. Бриніння кілленське... – Від Кіллени, гори в Аркадії, де, за переказом, народився Гермес (Меркурій), що подарував Аполлонові ліру.
109. ...про Феба жагу... – Мова про його кохання до Дафни (див. ком. до: «Лідія», 146).
110. Мінос... містові з моря грозив... – Міноса, міфічного володаря Криту, сина Зевса і Європи, афінські перекази зображали ворогом материкової Греції.
- 112–114. Ніс – див. ком. до «Буколік» (VI, 74–75); *Поліід* – критський ві-шун; оживив Міносового сина Главка; *Керат* – ріка на Криті. *Гортін-ський моцар* – критський; див. ком. до «Буколік» (VI, 59).
125. Парки – богині долі; див. ком. до «Буколік» (IV, 47).
133. Є між богами хлопчак... – Тобто Амур (Ерот), син Венери.

157. Братові... – Тобто Юпітерові.
161. ...Юноні Тірінфській! – Тірінфська Юнона (від міста Тірінф, де був її храм) боїться Амурових стріл, через які Юпітер не раз її зраджував.
165. Едонійка – тобто вакханка, від едонів, фракійського племені, що особливо шанувало Вакха. Із буксуса виготовляли флейти. *Кібела* – фригійська богиня, втілення матері-землі; її шанувальники впадали в оргіастичну нестяму (див. ком. до «Георгік», IV, 150) *Іда* – див. ком. до «Георгік» (II, 84).
169. Ремінець сікіонський – від Сікіону (Пелопоннес), що славився виробами із шкіри.
179. Бердо лівійське – тобто африканське, зі слонової кістки.
200. Дівки давлідські – від Давліди (Фокіда), де намагалися переховатись доньки Пандіона Прокна і Філомела (див. ком. до: «Комар», 251–253).
213. ...не пішла – полетіла. – Метафора мовби натякає на близьку перемену Скільли у морську птаху; ножиці в руках – пояснення, чому обернулася саме у ціріс).
228. Рамнусія – богиня помсти Немесіда, від міста Рамнунт в Аттіці, де її культ був особливо поширений; один з її епітетів – *Адрастея*: *та, від якої не втекти* (239).
238. Мірра – див. ком. до: «Комар» (145–146).
243. Аматусія – Венера, від Аматунта, міста на Кіпрі з храмом Венери.
245. Діктінна (грец. «та, що розставляє сіті») – епітет богині мисливства Діани, яку ототожнювали з Люною. Тут – мова про Брітомарту, критську богиню, яка, тікаючи від Міноса, кинулась зі скелі в море, але рибалки виловили її сітями (див. вірш 300 і далі).
303. Афея – епітет Брітомарти.
317. Шату... корікійську... – Див. ком. до «Георгік» (IV, 127).
326. Ілігія – критська богиня.
350. Ета – див. ком. до «Буколік» (VIII, 29–30).
352. Геспер – див. ком. до «Георгік» (I, 251).
361. ...з Юпітером спільних онуків. – Видавши Скільлу заміж за Міноса, сина Юпітера і Європи, Ніс мав би з ним спільних онуків.
376. Аміклейська – тобто спартанська, лаконська; мова про гілку якогось священного дерева.
377. ...фессалійський дурман... – Фессалію вважали краєм ворожби, чаклування та всілякої магії; з фессалійського зілля виготовляли різні чаклунські напої.
385. ...у рідній землі і прахові любо спочити. – Античні вирізнялись особливою прив'язаністю до рідної землі. «З усіх нещасть найбільше – втратити вітчизну» (Евріпід).

- 389–390. ...поволокло... судно... тіло нісейської діви. – Мінос, замість очікуваної подяки, відвернувся від Скілли і покарав її за те, що зрадила свого батька.
392. Тетія – див. ком. до «Георгік» (I, 31).
393. Галатея – морська німфа; її сестри – nereїди, п'ятдесят дочок морського бога Нерея.
- 394–396. Левкотей – таке ім'я отримала Іно, дочка Кадма і Гармонії, коли стала морською богинею. Морем вона їздила колісницею, в яку запрягла дельфінів і морських богів – «коней двоногих». *Палемон* – друге ім'я Мелікерта, сина Іно, з яким, рятуючись від Атаманта, свого ошалілого чоловіка, вона кинулась у море, де їх і прийняли nereїди. Див. ком. до «Георгік» (I, 437–438).
398. Двоє Тіндара синів... – Кастор і Поллукс.
- 429–430. ...як зирнула на тебе – так і пропала: блуд мене враз підхопив, наче вихор. – Вірш повторено у «Буколіках» (V, 41).
437. Все пододала любов! – Див. ком. до «Буколік» (X, 69).
460. Кавр (Кор) – північно-західний вітер.
- 463–464. Істм – Корінфський перешийок, де раз на рік проводилися посвячені Нептунові Істмійські ігри. Епітет Корінфу – *bimaris*, *омитий двома морями* (Іонічним і Егейським). *Kinselid* – син Кіпсела, Періандр (бл. 668 – 585 рр. до Р. Х.), володар Корінфу, один із «семи мудреців»; за його правління поліс сягнув свого найвищого рівня розвитку.
465. Скірон – розбійник, який нападав на людей на кордоні між Мегарою й Аттікою. Свої жертви віддавав на поживу потворній черепаці, що жила в гірській ущелині; вбив Скірона Тесей.
471. Кіклади – острови в Егейському архіпелазі біля берегів Греції.
472. Суній – мис на південному сході Аттіки з побудованим на вершині гори храмом Посейдона (V ст. до Р. Х.). Герміона – приморське місто на південному заході Арголіди.
474. Мати дів-nereїд – Доріда, дружина Нерея, що мала п'ятдесят дочок – nereїд.
- 475–477. Кінт, Парос, Серіф – острови Кікладського архіпелагу; Парос – знаний своїм особливою білизни мармуром. *Донуса* – острівець неподалік від Наксосу, найбільшого з Кікладських островів. Егіна – острів у Саронській затоці неподалік від Афін.
489. Леда – дружина спартанського володаря Тіндара; її звабив Зевс (Юпітер) в образі *Аміклійського лебедя* (від Аміклів, резиденції Тіндара).
- 490–507. Такі анатомічно точні описи перетвілення (метаморфози) полюбляє Овідій у своїй поемі; тут – виразний перегук із одою Горация (II, 20), де той описує свою переміну у співучого лебедя.

538. ...тнучи крилами вітер (*secat aethera pennis*). – Двічі повторена кінцівка вірша (541) завершує поему акцентованим образом стрімливого лету, де особливу вагу, як загалом у римській поезії, має звук: двічі повторене свистяче «s» імітує звук прорізуваного крилом повітря («ктеру» – бо йшлося, власне, про зоряні висоти).

Суміш

Тут зібрано дрібніші, епіграмного характеру твори, де, на відміну від попередніх, звучить уже не чистий гекзаметр, а інші віршові форми: елегійний дистих (I, III, IV, VII, IX, XI, XIV); ямбічний триметр (VI, X, XII); чергування ямбічного триметра і ямбічного диметра (XIII); холямби, тобто «кульгаві ямби», де остання стопа замінена спондеєм або трохеєм, що у перекладі увиразнено графічно (V).

II

Вважають, що епіграма адресована риторіві Т. Аннію Кімару, який начебто отруїв свого брата; у риторичі він був наслідувачем ускладненого, іноді важкого для розуміння стилю історика Фукідіда.

4. Гальське *tau*... – натяк на якусь модну на той час манеру вимови; тут використано й гру слів: прізвище «Кімар» перегукується із назвою гальського (германського) племені кімарів. *Мін* і *сфін* – архаїчні форми грецьких займенників, що їх, хизуючись своєю «винятковістю», вживав Кімар.

III

Мова тут, очевидно, про Марка Антонія, який разом із Клеопатрою плекав саме такі «широковладні» задуми. Заклятим ворогом Риму був і понтійський цар Мітрідат VI Євпатор, а також парфянський цар Фраат.

IV

5. Муза – поет Октавії Муза, приятель Горація і Вергілія.

10. Клію – муза історії. ...ясна... – В оригіналі: *candida, сйлииво-біла* (звідси «кандидат»).

V

Закінчивши навчання у риторичній школі (Селій, Тарквітій, Варрон – вчителі), Вергілій має намір віддатись філософським студіям під наставництвом епікурейця Сірона.

6–7. Секст Сабін – шкільний приятель поета.

VI

Вважають, що тут мова про Марка Антонія та його тестя Гая Антонія.

VII

Варій – епічний поет Луцій Варій Руф, приятель Вергілія і Горація.

VIII

Мова про втрату батьківської землі у зв'язку з винагородою ветеранам Октавіана (41 р. до Р. Х.) та про філософа Сірона, який прихистив поета у своїй оселі.

IX

Твір написаний у жанрі енкомія (хвалебної пісні), можливо, з нагоди триумфу, який влаштував Валерій Мессала Корвін у зв'язку з перемогою над аквітанцями, іберійськими племенами між Піренеями і Гароною.

1. Пегасиди – Музи; від Пегаса, крилатого коня поетів.
4. ...на суходолах, морях. – Дві з трьох видимих іпостасей світу (земля – суходіл – небо); нині – й небо зайняте воєнними діями.
6. Ерікс – син аргонавта Бута й Венери, що тричі змагався у боротьбі з Гераклом; також – однойменна гора й місто на Сицилії з храмом Венери; Ойнід – мова про Мелеагра, учасника походу аргонавтів, або Діомеда, учасника Троянської війни.
16. Пілоса муж – Нестор, володар Пілоса, найстарший учасник Троянської війни, який, за Гомером, пережив три покоління людей.
20. Трінакрійський поет – Теокрит; Трінакрія, досл.: «трикутна», – Сицилія.
25. Аталанта – див. ком. до «Буколік» (VI, 61).
27. Тіндара дочка (Тіндаріда) – Єлена, на думку античних, найвродливіша з жінок, дружина спартанського володаря Менелая; через Паріса, що викрав її, стала причиною Троянської війни.
28. Кассіопея – ефіопська цариця, дружина Кефея, мати Андромеди; стала сузір'ям на небі.
- 29–32. ...кров по доріжці лилась... – Мова про Гіпподамію (див. ком. до «Георгік», III, 7–8).
33. Донька Акрісія – Даная (див. ком. до: «Лідія», 130).
35. ...та, над якою Тарквінії два наглумились... – Мова про красуню Лукрецію, яку згнєбив Секст, син останнього римського царя Тарквінія Гордого.

40. Поплікола (досл.: «опікун народу») – прізвисько (cognomen) в роді Валеріїв, до якого належав Мессала.
52. Таг – ріка в Лузітанії (південно-західна частина Піренейського півострова, що приблизно відповідає нинішній Португалії); нині – Тахо.
60. Кінтій – див. ком. до «Буколік» (VI, 3); *Аглая* (досл.: «блискуча») – одна із трьох грацій (харит), супутниць Венери.
61. ...джерел кіренських... – Від Кірени, батьківщини елліністичного поета Каллімаха, що був зразком для римських поетів («римським Каллімахом» називали Проперція).

X

1. Сабін – якийсь вискочень, що зумів пробитись до високих посад і, врешті, домігшись консульських почестей, присвячує своє зображення опікунам мореплавців Касторові й Поллуксу. Твір пародіює поезію Катулла (IV) про суденце, яке щасливо повернулось із морської подорожі: «Ось цей кораблик, подорожні, каже вам, / Що швидкістю він перший був між першими...» (пошарпане бурєю судно часто порівнювали з людиною, яка набідувалась у «житейському морі»).
5. Бріксія – місто в Цізальпінській Галлії.
11. Кітор – багата самшитовими лісами гора на північному заході Пафлагонії.

XI

Твір написано у жанрі епітафій (написів на могильній плиті); тут – жартівлива епітафія, присвячена щойно згадуваному («Суміш», IV) Октавію Музі.

XII

1. Пихатий Ноктуїне... – Див.: «Суміш» (VI); можливо, в обох творах мова про Марка Антонія.
8. ...цілувати – чарочку. – В оригіналі – гра слів: *ducit, ut decet... hinc eam* (п'є, як і належить, чарку). «*Ducere*» – не тільки «вести» (як ведуть молоду), а й пити (вино з келиха); для жениха тут «чарочка» і «наречена» – наче одне й те саме.
9. «Талассіо!» – з такими вигуками впроваджували наречену в дім.

XIII

Цей твір за стилем і тональністю справді, як припускають, нагадує інвективні, в Архілоховому стилі, ямби Горація, – скажімо, шостий епод. Мова, мабуть, про того-таки Марка Антонія.

XIV

1. Працю почату... – Мова, очевидно, про «Енеїду»: до праці над нею поет приступив після написання «Георгік».
2. Пафос – місто на західному узбережжі Кіпру, осередку вшанування Венери; Ідалійські верхи – мова про Ідалій, гірський хребет на Кіпрі.
11. Кітерея – Венера.
12. Суррент – місто в Кампанії на південний схід від Неаполя (нині Сорренто).

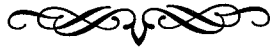
Сніданок

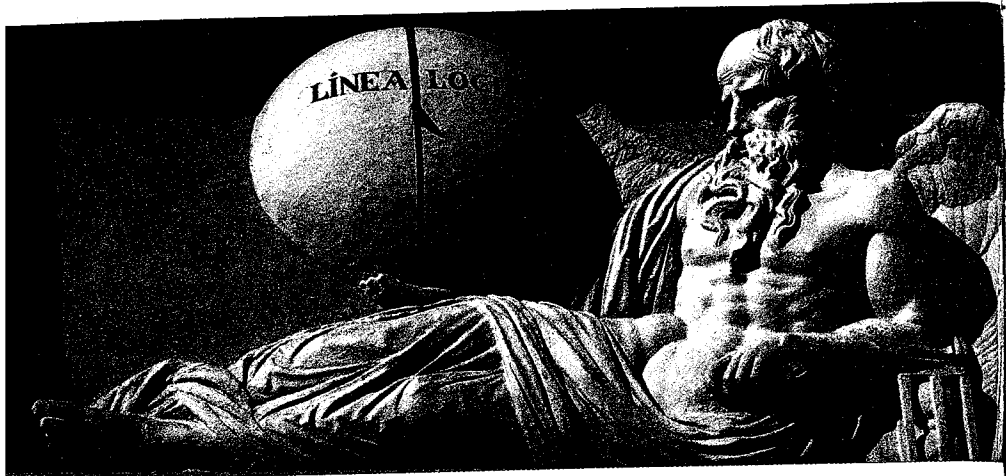
Дослідники припускають, що ця ідилія (образок із життя) може бути переробкою грецького твору граматака і поета Партенія, який навчав Вергілія грецької мови в Неаполі.

80. 3 міста – порожнє рядно, гаманець – набитий приносив... – Цей вірш виразно перегукується із 35-м віршем першої Вергілієвої еклоги.
- 102–104. ...було різне – вже однорідне... – Із побутового сюжету несподівано проглядає живе зацікавлення природою кольорів, що видно з інтенсивної колористичної поетики античних авторів, з їхнього потягу до проникнення в природу явищ: «...чорна ніч забирає у речей їхні кольори» (Вергілій, «Енеїда», VI, 272), сонце – повертає; на цей рядок, певно ж, звернув увагу Гете, опрацьовуючи свою теорію кольорів.
105. ...б'є... в ніздрі... – Від зорових вражень – до нюхових; «б'є» – у прямому значенні слова, як це розуміє Лукрецій: «Й запахи різноманітних речей ми сприймаєм, одначе / Зовсім не бачимо, як вони нам потрапляють до ніздрів» (I, 298–299).
116. «Збиванцем»... називають. – В оригіналі – *moretum*, *те, що розтерто, розтовчено* (*mortarium* – *ступка*).
- 117–118. ...хлібину... до рук... радо бере... – Пор. у Книзі Екклесіяста (9: 7): «Тож іди, їж із радістю хліб свій». Лат. *laetus* – прикметник, що означає і «веселий, радий», і «ситий».
122. Нову борозну леміш починає... – В оригіналі – конкретніше й суворіше: «плуга встромляє у землю» (*tergae condit aratrum*); ще один штрих, що допомагає зрозуміти той дивний епітет, яким Вергілій наділяє працю, – *improbus* (див. передмову, с. 30–32). У зв'язку з цим образом-символом згадуємо назву трилогії Романа Федоріва «Плуг у борозні», загалом його твори, де так вагомо прозвучала селянська тематика.

ДОДАТКИ

КРИЛАТІ ВИСЛОВИ З ТВОРІВ ВЕРГІЛІЯ

Є в природі латинської мови, в її стислості, прозорості звукового образу («дзвін латини»), особлива здатність (потенція) творити ви- няtkово економні вислови, де звук і сенс – тотожні. Зважмо на харак- терну рису вдачі носіїв мови («адвокатів і солдатів» – А. Камю), на їхнє прагнення бути максимально точними у мовленні, додаймо ви- сокий поетичний вишкіл тих, кому ті вислови належать, хто вмів ви- добувати зі слова найпотаємнішу його енергію, – й зрозуміємо, чому впродовж тисячоліть так вільно почуваються в духовному просторі Європи латинські афоризми, передусім ті, що з-під Вергілієвого сти- лоса. Ще в античні часи до них приглядались письменники і вчені, зокрема – Макробій (V ст. після Р. Х.) у своїх «Сатурналіях», де він розмірковував над поетичною майстерністю Вергілія, виділяючи ті його вислови, які «в усіх на устах як прислів'я».

А втім, фраза в тексті і фраза поза текстом (інколи й вихоплена з тексту) – не завжди одне й те саме. Доволі часто ті фрази живуть різним життям, набувають різного сенсу, часто – й протилежного. Повторюючи, наприклад: «*Mens sana in corpore sano*» (*В здорово- му тілі – здоровий дух*), – приписуємо Ювеналові інше, ніж він ду- мав. У нього ж («Сатири», X, 356): *Orandum (e)st, ut sit mens san(a) in corpore sano* (*Треба благать, щоб здоровий був дух у здоровому тілі*). Вилучена з контексту, усічена, підредагована фраза найчасті- ше зазнає крайнього спрощення. Чи не найпоказовіший приклад (а їх чимало) – із Вергілія: «*Labor omnia vincit*» (*Праця перемагає все*). У Вергілія, по-перше, *vincit* (*перемогла*, як підсумок певного етапу), а не *vincit*; по-друге, і це найсуттєвіше, – пропущено епітет: пра- ця – *кривдна, жадібна* (*improbus*), – отже, проігноровано провідну

філософську думку поета (див. передмову, с. 30–32); небагато до розуміння оригінальної, глибокої думки поета додає й епітет «уперта», який здебільшого виступає при перекладі цієї фрази.

Більшість із поданих тут Вергілієвих фраз не входять до словників «латинських крилатих висловів», однак усі вони є конденсованим підсумком якоїсь важливої думки, вирізняються особливою відточеністю вірша й спрямованістю в майбутнє, бо ж порушують вічні теми; серед них чи не найважливіша – «людина і земля» (давні римляни були ще й добрими рільниками)... Саме ті відшліфовані, афористичного характеру фрази – камені спотикання для перекладача. Часто це – лише відтинки гекзаметра, і вмістити у мінімальну ритмічну одиницю якусь карбовану думку, щоб і в українському словесному вираженні вона відповідала нашому «сказав, як зав'язав», буває вкрай важко, іноді – неможливо. Перекладач перебирає десятки варіантів, поки не знайде, здавалося б, найкращий, але й у тому «найкращому» – неминучі втрати.

Так і при перекладі ось цього вислову, де поет фіксує максимальну напругу під час перегонів на колісницях (кінь і візничий – єдине ціле): *Nec mora, nec requies*; дослівно: *ні загайки, ні перепочинку* – початок гекзаметра до т. зв. «героїчної» цезури (– ∪ ∪ – ∪ ∪ – ||). Поетичність цього вислову – у його ритмічній організації, звуковому образі життєвого моменту – поруху часу («тога» в метричному, часокількісному віршуванні – відтинок часу, що дорівнює триванню одного короткого складу; довгий склад – дві мори). Найкоротший відтинок часу – це також «змиг ока». Цей вислів і привів перекладача до поданого тут варіанту: «Ні тут змигнуть, ні спочить». Є поривний ритм, є звуковий і навіть зоровий образ («змигнуть»). Але є і втрати. Часокількісна природа античного віршування дає змогу поетові унааявити сам час: *nec mora*... Слово «тога» – в ненаголошеній частині стопи: воно і є, і його немає – вихоплюється з-під стилоса, тікає, як сам перелітний момент. Так само – і в знаменитому гекзаметрі про втечу часу; початки цих гекзаметрів ритмічно ідентичні: *Sed fugit interea*... (*Хутко, однак, лине час*... – «Георгіки», III, 284). Зайве казати, що у вільному перекладі немає й натяку на віртуозну поетичну техніку античного автора. Ось як цей вірш про перегони виглядає у версії О. Шухевича: «Спочити, стати – їм нема й хвилини» (вірш 154)...

Але поетичний вислів, навіть найдосконаліший, – ще не «крилатий»: чи стане він таким – залежить від уже згаданої його спрямованості у майбутнє, його метафоричності, здатності через конкретне говорити про загальне. Образ колісниці – це символ життя загалом (*circulum vitae* – *колісниця життя*, тобто життєпис). І ця колісниця, як ще тоді зауважили, – в дедалі більшому розгоні («конкуренція» – це теж *біг наввипередки*). Що прудкіший біг – то менше часу («Ніколи й вгору плянути»). Від гуркоту римської колісниці – до осиноного дзижчання «Формули 1». Трек – це життєва дорога нинішньої людини у технізованому світі: «Зранку до ночі гуде колесо темних турбот», – зауважує у своїх дистихах М. Зеров («турбіна» і «турбота», до речі, – споріднені між собою латинізмами). Одне слово – «*Nec mora, nec requies...*» Ще й у кінцівці тієї фрази, під особливим ритмічним акцентом (*requies*), – наче відлуння так часто нині чутого: «*Yes!*», коли до решти «виклались» – сягнули жаданої «пальми»; а при нинішніх швидкостях вона вимагає щораз більших зусиль, ряснішого поту. Отож, із часом, із прискоренням його пульсу наче наростає подив поета-епікурейця, що цурається і таких перемог, і такої слави: «*Tantus amor laudum, tantae (e)st victoria curae*» – *Що за любов до хвали, скільки поту – для перемоги!*

Пояснення до афоризмів із «Буколік», «Георгік» та малих поем – у відповідних місцях коментарів; пояснення до афоризмів із «Енеїди» – одразу ж під текстом афоризму.

Буколіки

Ab Iove principiūm.

*Ah Corydón, Corydón, quae té demén-
tia cépit?*

Amánt alterná Caménae.

Arcades ámbo.

Carpént tua póma nepótes.

*Cláudite iám rivós, puerí, sat práta
bibérunt.*

Deús nobis haec ótia fécit.

Спершу – Юпітеру честь (III, 60).

Що ж то за безум тебе, Корідоне,
пойняв, Корідоне? (II, 69)

Люблять спів почерговий Камени
(III, 59).

Обидва аркадці (VII, 4).

Плоди хай зривають онуки (IX, 50).

Перегороджуйте, хлопці, рови, –
вже луги напилися (III, 111).

Це бог нам подав те солодке дозвілля
(I, 6).

En quó discórdia cívís / próduxít
miserós!
Ét quae tánta fuít Romám tibi cáusa
vidéndi?
Fors ómnia vérsat.
Habitárunť dí quoque silvas.
Húc ades, ínsaní feríánt, sine, lítora
flúctus.
Íncipe, párvе puér, risú cognóscere
mátrem.
Ínsere núnc, Meliboée, pirós, pone
órdine vítis!
Latet ánguís in hérba.
Mágnus ab íntegró saeclórum náscitur
órdo.
Nón canimús surdís, respóndent
ómnia silvae.
Nón equíd(em) ínvideó, mirór magis.

Non ómnia póssumus ómnes.

Numeró deus ímpare gáudet.

Ómnia férs, actás, animúm quoque.

Ómnia víncit Amór, et nós cedámus
Amóri!
Omnis feret ómnia téllus.

Parvís compónere mágna.
Scelerís vestígia nóstri.
Quíd dominí faciánt, audént cum tália
fúres?
Quis ením modus ádsit amóri?
Sí canimús silvás, silvae sint cónsulae
dígnae.
Sí méns non láeva fuísset!
Sí númquam fállit ímágo.

Te núnc habet ísta secúndum.

Trahít sua quémque volúptas.
Út vidi, út perii, ut mé malus ábstulit
érror.

Ось до чого / розбрат довів грома-
дян! (I, 71–72).
Що за причина така повела тебе Рим
оглядати? (I, 26).
Усім випадок крутить (IX, 5).
Та й боги жили в лісі (II, 60).
Будь біля мене, а там – хай б'є люта
хвиля об берег (IX, 43).
То починай же, хлоп'я, пізнавати
магір в усміщці (IV, 60).
Груші щепи, Мелібею, тепер, ви-
ноградник насаджуй! (I, 73).
Гад ховається в травах (III, 93).
Знову бере свій розгін величне віків
чергування (IV, 5).
Я не співаю глухим: відспіває ліс
кожне слово (X, 8).
Вір, я не заздрю тобі, дивуюся радше
(I, 11).
Не всі ж – усе однаково можуть
(VIII, 63).
Бог непарному радий рахунку (VIII,
74).
Все берете ви, літа, – враз із пам'ят-
тю (IX, 51).
Все побиває Амур! Амурові – й ми
уступімо! (X, 69).
Земля всім буде все подавати (про
майбутній «золотий вік») (IV, 39).
З малим – велике рівняти (I, 23).
Сліди злочинів наших (IV, 13).
Як тут господарям бути, коли злодії
так нахабніють? (III, 16).
Хіба є якась міра в любові? (II, 68).
Будем оспівувать ліс – хай ліс буде
консула гідний (IV, 3).
Якби тоді був я мудрішим! (I, 16).
Якщо образ не вводить в оману (про
віддзеркалення у воді). (II, 27).
Ото в неї ти будеш другим (про со-
пілку). (II, 38).
Своя страсть усякого тягне (II, 65).
Тільки побачив – пропав! Підхопив
мене блуд, наче вихор! (VIII, 41).

Георгіки

Alitúr vitiúm vivítque tegéndo.

Скритне живиться зло й снаги
набуває (III, 454).

Altaé non créde palúdi.

Глибодонного бійся болота
(IV, 48).

Amor ómnibus ídem.

Всі однаково люблять (III, 244).

Amor úrget habéndi.

Пориває жага набування (IV, 177).

Ceu fúmus in áuras.

Наче дим у повітрі (IV, 499).

Dívis(ae) árboribús patriae.

Є ж і в дерев отчизна своя (II, 116).

Dúm facilés animí iuvenúm...

Поки не пізно ще вдачу ліпить... (III,
165).

Éxercéte, virí, taurós, serit(e) hórdea
cámpis!

В поле виводьте биків, рільники,
ячмінь засивайте! (I, 210).

Félix, qui potuít rerúm cognóscere
cáusas.

Щасен, хто сув'язь причин світових
пізнати спромігся! (II, 490).

Fórtunátus et ille, deós qui nóvít
agréstis.

Рівно щасен і той, хто з сільськими
богами знайомий (II, 493).

Fructúsque ferós mollíte coléndo.

З диких – м'які виводьте плоди (II,
36).

Híc labor, híc laudém, fortés speráte
colóni!

Ось, селянине, твій труд, мозолів
твоїх винагорода! (III, 288).

Hiéms ignáva colóno.

Зима рільникові – дозвілля (I, 299).

Íngentís animós angúst(o) in péctore
vérsant.

У своїх грудях тісних велетенським
повняться духом (IV, 83).

Ínopí metuéns formíca senéctae.

Мурашка весь вік своїй старості
служить (I, 186).

Ínvalidíque patrúm referánt ieiúnia
náti.

Голод батьків озватися б міг у мізер-
нім потомстві (III, 128).

Ínvítat geniális hiéms curásque
resólvit.

Генію мила зима закликає розвіять
турботи (I, 302).

Labor ómnia vícit / ímprobos.

Праця все пододала – / силою
(I, 145–146).

Laudát(o) íngentía rúra, / éxiguúm
colitó.

Хвали собі землі обширні – клапти-
чок свій обробляй (II, 412–413).

Múlcentém tigrís et agéntem cármine
quércus...

Співом тигриць лагідних і дуби
за собою провадив (про Орфея)
(IV, 510).

Néc mora, néc requiés.

Ні тут змигнуть, ні спочить!
(III, 110).

- Néc veró terraé ferr(e) ómnes ómnia
póssunt.
Néu segnés iaceánt terraé.
Non úllus arátro / dígnus honós,
squalént abdúctis árva colónis...
- Núduš ará, sere núduš; hiéms ignáva
colóno.
Ó fortúnatós nimiúm, sua sí bona
nórint ágricolás!
- Óptuma quaeque diés miseris mortáli-
bus aévi / práma fugít...
- Ó ubi cámpi!..
Quíppe soló natúra subést.
Redit ágricolís labor áctus in órbitis.
- Séd fugít intérea, fugít inreparábile
témpus.
Solém quis dícere fálsuŃ / áudeat?
- Tántus amór flor(um) ét generándi
glória méllis!
Tántus amór laudúm, tantaé (e)st
victória cúrae!
Tántus amór terraé!
- Tárda venít serís factúra nepótibus
úmbraŃ.
Témpus ... incúmb(er)e arátris.
Última Thúle...
Út binaé regúm faciés, ita córpora
plébis.
- Землі, одначе, не всі геть усе родити
спроможні (II, 109).
Землі без діла хай не лежать (II, 37).
До плуга – / жодної шани; рілля –
без господарів занепадає (I, 506–
507).
Голий ори, голий – сій; зима рільни-
кові – дозвілля (I, 299).
Як же щасливо б жили, якби знали,
чим володіють, люди сільські! (II,
458–459).
Перший, найкращий з усіх, для
нешасного смертного люду / день
промайнув... (III, 66–67).
О, де поля ті!.. (II, 486).
Є ж у землі дітородна снага (II, 49).
Рік у рік іде колом труд хлібороба
(II, 401).
Хутко, однак, лине час, лине мить, –
її не поправиш (III, 284).
Хто сонце брехливим назвати /
зважиться? (I, 463–464).
Що за любов до квіток і хвала яка –
мед добувати! (IV, 205).
Що за любов до хвали, скільки
поту – для перемоги! (III, 112).
Що за любов до землі! (про дерево)
(II, 301).
Дальніх потомків хіба отінятиме,
повільноросле (II, 58).
Пора налягать на чепіги (I, 213).
Тула крайсвітня (I, 30).
Як виглядають вожді – так і всі,
скільки є їх, підлегли (IV, 95).

Малі поеми

- A pereát cui súnt prásc(a) supérciliá.
Dígnus amór veniá, veniám si Tártara
nóssent.
- Хай тому грець, хто хмурний, супить-
ся, наче той дід! («Шинкарка», 34).
Прощення гідна любов, та чи Тартар
на прощення здатен? («Комар», 294).

Ét cinerí patriá (e)st iucúnda sepúlto.	У рідній землі і прахові любо спочити («Ціріс», 385).
Iam, iám scelus ómnia vícit.	Над усім взяла гору жорстокість! («Ціріс», 427).
Ómne propínquo / frángitur ínvidiae teló decus.	Увесь блиск піде вдрузки, / тільки-но задрість по зброю сягне («Комар», 341–342).
Ómnia vícit amór, quid ením non víceret ille?	Все пододала любов! Чи щось є нездоланне для неї? («Ціріс», 437).

Енеїда

Ad nos víx tenuís famaé perlábitur áura.	Слави лиш подих легкий до нас заледве долинув (VII, 646)*.
--	--

Слава, чутка про щось, ширячись мовби колами по воді, – слабшає, втрачає виразність. У Гомера: «Ми лиш чуток дослухаєм, нічого не знаєм напевно» («Іліада», II, 486).

Admonet ét magná testátur vóce per úmbras...	Гучно до тіней німих повчальним звертається словом... (VI, 619).
--	--

Ідеться про беотійського царя Флегія, що підпалив храм Аполлона в Дельфах, за що був приречений на вічні муки в Аїді під навислою над ним скелею. «Повчальне слово» (у наступному рядку) таке: «Discit(e) iústitiám monit(i) ét non témnere dívos» – *Не зневажайте богів і дбайте про справедливість.*

Agnosco veterís vestígia flámmae.	Давнього полум'я пал я пригадую серцем (IV, 23).
-----------------------------------	--

Дідона, згадуючи свого вбитого мужа Сіхея, зізнається сестрі Анні про свою пристрасну любов до Енея.

Apparént rarí nantés in gúrgite vásto.	Де-не-де зринають плавці на безкраї моря (I, 118).
--	--

* Афоризми з «Енеїди» – в перекладі Андрія Содомори.

Джерело образу – у Гомеровій «Одіссеї» (XII, 418–419): «Мов вороння вони круг корабля чорноногого в бурній / Хвилі кружляли...» (пер. Бориса Тена). Зіставивши грецький гекзаметр із римським, визнаємо, що Вергілій тут – на значно вищому рівні поетичної техніки. В українському перекладі М. Білика (за ред. Бориса Тена) поетичний образ латинського першотвору загалом затертий: «Зрідка спливала в безмежнім просторі крутої безодні / Зброя мужів...» У запропонованому варіанті помітні спроби наблизитись до оригіналу, одначе за умови спондеїчного (протяжного) виголошення початку гекзаметра: «Де-не-де...»

Attoléns umeró famámqu(e) et fáta
neróutum.

Доло і славу нащадків своїх на
плече піднімає (VIII, 731).

Мова про щит, який виготовив Вулкан для Енея; зображення на щиті представляють пов'язані з історією Риму майбутні події.

Audentes Fortúna iuvát.

Доля хоробрим рада сприяє (X,
284).

Вислів наводять ще й у такому варіанті: Fortes Fortuna adiuvat. І все ж війна забирає найхоробріших.

Auri sácrá famés.

Зблота клята жага. (Див.: Quid
pop...)

Bélla virí pacémque gerént, quis
bélla gerénda.

Війнами й миром – мужі хай рядять:
воювать – їхнє діло (VII, 444).

Так Турн відповідає Калібі, жриці Юнони. Пор.: «Краще вертайся додому й своєї пильнуй уже справи – / Кросен своїх і куделі, служебницям нашим загадуй / Дбати про діло своє. А війна – чоловіча турбота» («Ліада», VI, 490–493; пер. Бориса Тена) – слова Гектора до Андромахи.

Cael(um) úndiqu(e) et úndique
róntus...

Де не глянь – тільки небо та море
(III, 193).

Людина – серед двох, не для неї призначених, стихій: неба й моря. У пропонованому перекладі знову-таки відтворено лише зміст; в оригіналі ж є ще й образ: *Caelum undique et undique pontus* (*Звідусіль – тільки небо та море*). Виділена тут частина прислівника (*undique – всюди, звідусіль*) перегукується з іменником *undae – хвилі (undis – хвилями, серед хвиль)*. Отож під текстом (чи за текстом) постає образ – бачимо ті хвилі, які йдуть за обрій, зливаються з небом, творять і глибину, й висоту водночас (лат. *altus* означає і *глибокий, і високий*).

Crīmin(e) ab uno / dīsc(e) omnīs. З однієї облуди – / всіх їх пізнай (II, 65–66).

Зі слів Енея, що розповідає про підступи греків (зокрема, про дерев'яного коня).

Dabīt deus hīs quoque finem. Бог межу покладе і цим бідам (I, 199).

«*Nihil semper suo statu manet*» – *Ніщо не залишається незмінним*. Народне: «Завше так не буде».

Dextraē coniūgere dēxtram. Правицю – правиці подати (VIII, 164).

Потиск руки – давній знак дружби, укладення союзу. В «Енеїді» не раз про це мова: «Отже, правицю мою подаю вам, якої хотіли, / Й з вами союзом лучуся» (VIII, 169–170). «Італієць, подаючи руку, засвідчує свою прихильність таким палким потиском, на який не спроможеться жоден мешканець Півночі», – зауважив італійський антрополог П. Мантегацца (XIX ст.).

Dī talēm terrīs avértite péstem... Землю, боги, од напасті такої врятуйте! (III, 620).

Грецький герой, супутник Одиссея Ахеменід оповідає про свої пригоди в печері людоджера Кіклопа.

Dīs alitēr visūm... Іншим був задум богів... (II, 428).

Із розповіді Енея про невдачу спробу заgonу троянців, які задумали хитрістю, спорядившись у грецькі обладунки, домоглись успіху: на них ударили і свої, і вороги.

Don(um) éxitiále Minérvae.

Смертоносний дарунок Мінерви (II, 31).

Мова про дерев'яного коня, якого греки (данаїці) хитрістю втягли у Трою, що й стало причиною її загибелі.

Dúlcis et álta quiés placidaéque
simíllima mórti.

Милій, солодкий спочин, незворушної смерті подоба (VI, 522).

«Сон Одиссею тоді найсолодший упав на повіки, / Непробудимо солодкий, найближче до смерті подібний («Одіссея», XIII, 79–80; пер. Бориса Тена). Цей Гомеровий рядок і його відлуння у Вергілія дали початок для роздумів над дивним парадоксом: сон – щось найсолодше і, водночас, найподібніше до смерті.

Dulcís moriéns reminíscitur Árgos.

Згадав, умираючи, Аргос рідимий (X, 782).

Про Геркулесового приятеля Антора, що загинув від списа, яким Мезенцій цілився в Енея.

Dúm stupet óbtutúmqu(e) haerét
defíxus in úno...

Поки стоїть і здуміло в одне упирається зором... (I, 495).

Так Еней, оторопівши з подиву, вдивляється у зображення подій Троянської війни, вималюваних на стінах храму, що його споруджує у Карфагені Дідона (див. також: *Sunt lacrimae rerum...*). У подиві героя пізнаємо захоплення Вергілієвих сучасників – передусім поетів – творами живопису; звідси й Горацієве: «*Ut pictura poesis*» (*Поетія – то наче картина*).

Dúrat(e) ét vosmét rebús serváte
secúndis!

Духом кріпиться й себе для кращих часів бережіте! (I, 207).

Так Еней звертається до своїх друзів після нищівної бурі, яку наслала Юнона на судна, що пливли від берегів Трої до Італії. *Durate, набирайтесь твердості*, – на противагу до *frangere* – *ламати*, *троцити*: *naufragium* – *кораблетроща*.

Est mollis flamma medúllas /
íntere(a) ét tacitúm vivít sub
péctore vólnus.

До кісток пронизує племінь / і
день у день мовчазна ятриться
рана під серцем (IV, 66–67).

Мова про душевний стан Дідони, враженої жагучою любов'ю до Енея. Вислів більше відомий своєю кінцівкою: *vivít sub pectore volnus* – *ятриться рана під серцем*.

Ét quorúm pars mágna fuí.

Часткою в тім я великою був
(II, 6).

Еней розповідає про запеклі бої та падіння Трої. Цей важкий для перекладу вислів дослівно означає: «І я був великою частиною тих [подій]». Афористичність, свіжість вислову в перекладі затирається.

Ét via víx tandém vocí laxáta
dolóre (e)st...

Врешті, пробив-таки біль, щоб
голос пройти міг, дорогоу... (XI,
151).

Союзник Енея Евандр оплакує загибель свого сина Палланта, якого він послав на допомогу Енеєві. Початок цього гексаметра перегукується з початком гексаметра з другої книги (494): «*Fit via ví*»; там – «дорогу – боем», тут – «дорогу – болом».

Éuryal(e), áudendúm dextrá; nunc
ípsa vocát res.

Час, Евріале, меча в хід пустить!
Саме діло нас кличе! (IX, 320).

У І. Котляревського: «Лети повинність ісправлять».

Éxcudént alíí spirántia móllius
aéra...

В інших живішими, аніж у нас,
будуть постаті з міді (VI, 847).

Із пророцтв, які викладає Енеєві його батько Анхіс. *В інших* – тобто у греків, у яких природжений хист до мистецтв. Римляни ж покликані підкорювати народи й видавати їм належні закони.

Éxoriár(e) aliquís nostrís ex óssibus últor. Хай же із наших кісток живий
колись месник постане (IV, 625).

Слова Дідони, яка вирішила покінчити з життям.
«Месник» – Ганнібал, вождь карфагенян, запеклий
ворог римлян у Другій Пунічній війні (218–202 рр.
до Р. Х.). Пор. «Месник новий підійметься на на-
ших зболілих кістках» (із пісні «Сміло, други...»),
що є перекладом С. Людкевича російської револю-
ційної пісні поч. XX ст.).

Expérto créдите. Бувалому вірге (XI, 283).

Слова Венула, латинянина з грецького міста Арго-
са. Найбуваліший з-поміж античних героїв – Одис-
сей.

[Fama] gréscit eúndo. Чутка йдучи зростає (IV, 173).

Скорочена парафраза цього й наступних рядків:
містом шириться чутка про близький шлюб Енея і
Дідони.

Famá (e)st obscúriog ánnis. З літами глухішає чутка (VII, 205).

Чутка (fama), як і вогонь, пригасає, якщо їй не під-
кидати свіжої поживи. Obscúriog – *тьмяніша, неви-
разніша* (пор. Е. VII, 646).

Facilis descénsus Avérno... Легкий шлях униз, до Аверна
(VI, 126).

Звідти – над міру важкий (див.: Нос opus...). Звер-
нені до Енея слова Кумської Сівілли. Вважали, що
Авернське озеро поблизу міста Куми й було входом
до підземного царства тіней.

Fám(am) exténdere fáctis, / hóc virtútis opús. Славу множить ділами – / це,
власне, мужності знак (X,
468–469).

Fama (від *for, fari* – *говорити*; рос. «молва») – це і слава, і, власне, «молва» (годі знайти в українській мові точний відповідник). Ще від античних часів (Гораційв «Пам’ятник» – найскравіше свідчення) людина прагнула якомога довше протривати у тій «фамі» – бути на устах у прийдешніх поколінь, розширити (*extendere*) той озвучений людською пам’яттю простір – добрими своїми ділами; були й такі, що недобрими прагнули вславитись (Герострат).

Feror éxul in áltum...

Несе ген мене в море, вигнанця
(Ш, 11).

Слова Енея, який, покидаючи зруйновану Трою, пускається в море. Пасивний стан дієслова (*feror* – *несе мене*) підкреслює розгубленість вигнанця. Таке відчуття спіткало не одного з тих українських емігрантів, яким довелось перепливати океан, – скажімо, Є. Маланюка, який епіграфом до циклу поезій «Свічадо моря» обирає вислів Сенеки: «*Nautae in tempestatibus terram timent*» (*Мореплавці під час бурі бояться сходулу*).

Férret itér celeris nec tíngueret
aéquore plántas.

Мчала й морем вона – стопа не
торкалася хвилі (VII, 811).

Мова про італійську амазонку Камілли, союзницю Турна. Подібний образ, зокрема, – у заголовку роману О. Гріна «Та, що біжить по хвилях».

Ferró rumpénda per hóstes / ést via.

Залізом крізь лави ворожі / треба
просіку робить (X, 372–373).

Цей вислів мовби розшифровує найстислішу поетичну формулу: *Fit via vi* (E. II, 494).

Fídus Achátes...

Вірний Ахат з ним (VI, 158).

Ахат – троянець, вірний супутник Енея. Тема дружби – провідна в античній літературі. Переважно називають вісім пар вірних друзів: Ахілл і Патрокл, Орест і Пілад, Ніс і Евріал, Тесеї і Пірітої, Кастор і Поллукс, Тідей і Полінік, Сціпіон і Лелій, Дамон і Фінтії (див.: *Me, m(e) adsum...*).

Fit via ví...

Боем – прохід (II, 494).

Досл.: «дорогу прокладають силою». Мова про здобуття Трої. Стилість (вислів звучить хоріямбом), майстерний звукопис (повторення напруженого «v» та високого «i») роблять цю фразу неперекладною (пор. «Veni, vidi, vici»). Її український відповідник – «пробоем» (латинський вислів, до речі, може бути стислим «резюме» Франкових «Каменярів»). У перекладі М. Білика: «Пробоем / роблять дорогу»; е «зміст», нема – поезії. Цей вислів, «Fit via ví», сподобався й хірургам: скальпель теж «прокладає дорогу». Приглядаючись до таких-от латинських фраз, як і до мови загалом, краще розуміємо стилістично вигострене твердження Цицерона: «Non tam graeciarum est scire Latine, quam turpe nescire» (*Не так похвально знати латину, як ганебно – не знати її*).

Fléctere sí nequeó superós,
Acherónta movébo.

Хай не вблагаю небесних богів –
Ахеронт ублагаю (VII, 312).

Слова нестримної у гніві на троянців Юнони. Епітет Ахеронту, підземного царства мертвих, – *inexorabilis, невблаганний*.

Fórsan et haéc olím memínisse
iuvábit.

Може, й ті біди колись буде мило
згадати (I, 203).

Ще античні зауважили: минулі біди у щасті згадуємо з насолодою; минуле щастя у нещасті – з гіркотою. «Минулося!..» – кажемо в обох випадках, але – з різною інтонацією.

Forsán miserós melióra sequéntur...

Ану ж пощастить таки й нещасливим (XII, 153).

Слова Юнони, що звергається до сестри Турна, річкової німфи Ютурни. «У щасті пам'ятати про можливе нещастя, у нещасті – уповати на щастя» – гасло філософів-стоїків.

Fórtunát(i) ambó! Siquid mea
cármina póssunt, / núlla diés
umquám memori vos éximet aévo.

Щасні обидва тепер! Якщо спів
мій щось таки важить, – / жодна
не вихопить вас із людської
пам'яті днина (IX, 446–447).

Про двох троянських героїв-побратимів – Ніса і Евріала.

Fuimús Troés, fuit Íli(um) et íngens
/ glória Téucrorúm.

Ми, троянці, – були; Іліон був і
слава – / тежкрів слава гучна (II,
325–326).

Слова троянського жерця Панта, який бачить пожежу
й падіння Трої. Вислів, що підкреслює проминаль-
ність величі й слави, знаходить свої паралелі в нових
часах (руйнування Трої – руйнування Запорізької
Січі). «Було колись на Україні...» (Т. Шевченко).

Furor árma mínístrat.

Зброю лють постачає (I, 150).

Furor (*шал*) – наче прислужник Ареса (*ministrare* –
служувати, подавати).

Héi(a) age, túmpre morás, vari(um)
ét mutábile sémpre / fémina.

Не зволюкай же! Пливи! Ненадій-
на завжди й мінлива / жінка (IV,
569–570).

Слова Меркурія, який, з'явившись Енеєві уві сні,
квапить його покинути Дідону й рушати в море (див.
також: *Naviget...*). В оригіналі (*varium et mutabile*) –
«щось багатоліке і мінливе»; *tumpre moras* (теж звуч-
ний, самодостатній вислів) – *прорви затримку*. У на-
шій мові «порив» – той самий образ: рішучий перехід
від спокою – до дії.

Héu nihil ínvitís fas quémquam
fidere dívís.

Супроти волі богів ні на що по-
кладатись не варто (II, 403).

Так, зокрема, – й проти волі Мінерви (*invita Miner-
va*), покровительки мистецтва й ремесла; врешті – й
проти своєї волі (*invite*): воно, те діло, виконуване
проти своєї волі, неохоче, не є добрим, навіть якщо
робити його добре (св. Августин).

Hóc opus, híc labor ést.

Це – уже подвиг, це труд (VI, 129).

Слова вішунки Сівілли з Кум, звернені до Енея, що збирався зійти у підземне царство. Потрапити туди легко; повернутися – «це уже подвиг, це труд». У Керчі (давній Пантікапей) є висічений у скелі грот з дельтоподібним зубчастим входом (Царський курган). Глянути від входу – до протилежного кінця рукою подати; глянути зсередини – вхід ледь видніється світлим трикутником дня. Сама будова грота – наче візуальний образ Вергілієвого гекзаметра.

Hórrescó referéns. Жах, лиш згадаю, бере (II, 204).

Еней розповідає Дідоні про загибель Лаокоона і його синів: їх задушили два велетенські змії, яких послали боги, противники Трої.

Ílle velút pelagí rupés immóta resístit. Він же, мов скеля, стояв – не-схитна в розбурханім морі (VII, 586).

Образ скелі у розбурханому морі, символ стійкої позиції у морі житейському, озвався, зокрема, у П. Тичини: «Стою – мов скеля непорушний» («Відповідь землякам»). Пор. Ille velut rupes... (X, 693–696).

Ímprob(e) Amór, quíd nóń mortália réctora sógis? Що ж ти, Амуре лихий, витворяєш із серцем людини? (IV, 412).

Pectus – груди (серце), оселя почуттів. «Сміються, плачуть солов'ї і б'ють піснями в груди» (О. Олесь). Медея – найяскравіший приклад того, на що здатний Амур-лиходій.

In aeternám claudúntur lúmina nóctem. У вічну ніч западають, зникають вічі (X, 746).

Мова про троянського воїна Орода, якого вбив вождь рутулів Мезенцій.

Ínfandúm, regína, iubés renováre dolórem. Біль, о царце, мені одновить велиш невимовний (II, 3).

Слова Енея, звернені до Дідони. Ваги епітетові «in-fandum» (*невимовний*) додає його віддаленість від означуваного слова – *dolorem* (*біль*); іноді віддаль між епітетом і означуваним сягає двох рядків (див.: «Буколіки», V, 56–57; передмова, с. 20).

Inventás aut quí vit(am) éxcoluére
per ártes...

Ті, хто мистецтва плекав, життя
людського оздобу (VI, 663).

Про праведників, що після смерті перебувають в
Елізії, місці вічного блаженства.

Locus Ardea quóndam / dictus avis
et núnc manét magn(um) Ardea
nómen, / séd fortúna fuít.

Тій місцевості предки / назву
«Ардея» дали, звучить ще й
нині: «Ардея», / Доля ж – давно
вже нема (VII, 411–413).

Ардея – місто в Лациї, столиця рутулів, батьківщина
Турна. «Зосталась одна лише назва», – часто повто-
рюваний, зокрема, у зв'язку з падінням Трої, мотив
в античній літературі (див. також: *Fuimus Troes...*).
Часте його віддуння – у нашій пісні («Де фортуна, де
надія, де слава і воля?»), в поезії, передусім у Шев-
ченка: «Чигрине, Чигрине, / все на світі гине...» Пор.
також: «Ще назва є, а річки вже немає» (Л. Костенко).

Maris aéquor arándum...

Борознить треба море (II, 780).

Слова загиблої дружини Енея Креузи, яка,
з'явившись тінню, прокує йому довгі блукання
морем. *Aequor* («рівнина») стосується і моря, і поля,
як у «Георгіках» (I, 50–51). У Шевченка: «Кругом
поле, як те море».

Mártiaqu(e) ób patriám pugnándo
vúlnera pássi...

Хто за вітчизну в бою перетерпів
Марсові рани (VII, 182).

Серед багатьох епітетів Марса, бога війни (див. далі:
Propiusque periclo...), – «кривавий». Окраса воїнів –
рани, яких вони зазнали в боях за вітчизну.

Mé, m(e) adsúm qui féс(i), in mé
convértite férrum!

Ось я, хто це учинив! На мене
спрямуйте залізо! (IX, 427).

Слова Ніса, що ціною життя намагався врятувати свого приятеля Евріала, з яким уночі проникнув у табір рутулів. У баладі Шіллера «Зарука» («Die Burgschaft») вигук Ніса наче відлунує в устах Дамона, що рятує свого друга Фінтія: «Мене розпинай, лютий кате! Я тут, я не думав тікати!» (пер. М. Лукаша).

Mea sóla et séra volúptas.

Моя пізня, єдина утіха (VIII, 581).

Такими словами звертається до свого сина Евандр, союзник Енея у війні проти латинян.

Méns agitát molém.

Масою рухає дух (VI, 727).

Вергілій (словами Енеєвого батька Анхіса) іде за вкладеною в поемі Лукреція концепцією світотвору. Дух (mens), проймаючи всі частини світового огрому, приводить усю ту масу в рух. Так у макрокосмі, так – і в мікрокосмі: «Дух, що тіло рве до бою» (І. Франко).

Mihi iússa capéssere fás est.

Мій обов'язок – слухать наказів
(I, 77).

Послух наказам (законослухняність) – визначальна риса звиклих до військової дисципліни римлян. Згадаймо й напис на могилі полеглих під Термопілами спартанців: «Лакедемонцям, мандрівче, звісти, що, вірні законам / рідного краю свого, купно ми тут полягли».

Náviget, haéc summá (e)st.

Хай відпливає – і край! (IV, 237).

Слова Юпітера, що їх Меркурій повинен переказати Енеєві, який забаривсь у Карфагені з Дідоною (а мав поспішати в Італію, де йому призначено влади нову, після зруйнованої Трої, вітчизну).

Nón ignára malí miserís succúrrere
díscio.

Звідавши горя сама – згорьованим
вчусь помагати (I, 630).

Звернені до Енея слова Дідони, яка теж змушена була покинути рідний край, Фінікію, і податись до Африки. «Якщо інших розчулити хочеш – сам страждай наперед», – радить Горацій у «Поетичному мистецтві» (102–103). «Sympathia» (грец.) – досл.: «співпереживання», «співстраждання».

Nón lacrimís hoc témpus.

Часу нема тут на сльози
(XII, 156).

Такими словами звертається Юнона до Турнової сестри Ютурни, щоб та закликала рутулів до битви з Енеєм. Уміння вловити догідний для дії момент – вважали античні – перша умова успіху.

Nóx erat, ét terrís animália sómnus
habébat.

Ніч була, й сон охопив усі земно-
родні створіння (III, 147).

Мотив нічної тиші та сну, в який поринає усе живе, веде свій початок від Алкмана (VII ст. до Р. Х.); найяскравіше відлуння – у Гете (Über allen Gűrfeln...); його поезію переспівав Лермонтов («Горные вершины спят...»).

Nóx ruit ét fuscís tellúr(em)
ampléctitur ális.

Ніч рине й землю ген огорта своїх
крил чорногою (VIII, 369).

Ruit – найпотужніше з дієслів руху – має свій гарний, цього самого походження, відповідник в українській мові: *рине*. Не меншої ваги слово «ніч» дозволяє увібрати цей величний образ в одну (як і в оригіналі) дактилічну стопу: «Ніч рине...»; далі – вже сам розмах того дійства: «...й землю ген огорта своїх крил чорногою». У Лесі Українки: «Ніч темна людей всіх потомлених скрила / під чорні, широкіі крила».

Núlla salús belló.

Спасу нема у війні (XI, 362).

Лат. *salus* – слово з широким спектром значень: *здоров'я, рятунок, щастя, добро...* Війна – щось протилежне. І все ж у хірургів (можливо, як антигеза до цього вислову) відомим є гасло: *In ferro salus – У залізі (скальпелі) – рятунок...*

Ó fortúnatí, quorúm iam moéniá súrgunt!

О, щасливі, для кого ростуть уже мури камінні! (I, 437).

Слова Енея, який, прибувши до Лівії, де Дідона занувала Карфаген, подивляє, як на його очах виростає величне місто.

Ó mihi praéteritós referát si Iúppiter ánnos!

От би Юпітер мені повернув літа проминулі! (VIII, 560).

Слова Евандра, що виряджає свого сина Палланта з загоном воїнів на допомогу Енеєві.

Óbstipuí steterúntque com(ae) ét vox fáucibus haésit.

Я остовпів, волос дибом піднявся, слово в горлі застрягло (II, 774; III, 48).

У такий стан впровадило Енея побачене у підземному царстві тіней; іншими словами, його охопив жак – хотог (іще вищий ступінь емоційного збудження, ніж той, що його передає усім відома лексема «terror»; див.: *Horresco referens*).

Pár levibús ventís volucríque simíllima sómno...

Образ, мов леготу плин, до крилатого сну так подібний (II, 794).

Мова про Креузу, дружину Енея, яка загинула під час утечі з Трої; перед Енеєм постає її безтілесний образ.

Párcere súbiectís et débelläre supérbos...

Підданим ласку являть, а непокірних – долати (VI, 853).

Стисла поетична формула політики Риму як світової держави набуває особливої ваги в устах Енеєвого батька Анхіса, що заслужив собі місце серед обранців в Елізії.

Pauci laet(a) árva tenémus...

Нас тут жменька на нивах щасливих (VI, 749).

Мова про Єлісейські поля (Елізій) у потойбічному світі, де після смерті перебувають душі блаженних і праведників; серед них – батько Енея Анхіс.

Pedibús timor áddidit álas.

Страх до ніг приладнав йому крила (VIII, 224).

З прилаштованими до ніг крильцями (мусив бути прудконогим) зображували Гермеса (Меркурія) – вісника богів.

Per amíca siléntia lúnae...

У люб'язному Люни мовчанні (II, 255).

«У нас відчуття водночас світлове, відчуття слухове і просторове, а також, перед усім тим, – відчуття духовне: спокою, який боги дарують людям». Так французький поет Поль Клодель інтерпретує цей знаменитий вислів, що є наче відлунням божественної гармонії Космосу (звернімо знову-таки увагу на ідеальні пропорції між голосними й приголосними в оригіналі: десять – до десяти). У пропонованому перекладі зроблено спробу м'яким звукописом передати той серпанковий спокій місячної ночі – своєрідний ноктюрн.

Pér variós casús, per tót discrímína rérum...

Кризь небезпеки такі, кризь такі супротивні пригоди... (I, 204).

Слова Енея про труднощі, які доводилось долати йому і його супутникам дорогою до Італії.

Péstis ením tacítis latet áspéra sílvis.

Люта напасть в мовчазній любить дебри таїтись (VII, 505).

Мова про Аллекто, одну з Еріній (Фурій). Цей вірш перегукується із засторогою: «Глибодонного бійся болота» (Г. IV, 480). «На ліси й на гори» женомо усіляку напасть, вона ж – людей підстерігає.

Pontó nox incubat átra.

Чорна ніч навалилась на море
(I, 89).

Неосяжне й глибоке (ніч) поривається до такого ж неосяжного й глибокого (море). Пор. «А ніч, як море...» (Т. Шевченко).

Possit quid vívida virtus / éxperiáre licét.

Що мужність напориста може, /
легко нам це довести (XI, 386–387).

Слово *virtus* (мужність), саме по собі емоційно вагоме, підсилене тут епітетом *vívida* (сповнена життя, дійова, рішуча); експресії додає ще й алітерація.

Prim(o) ávolsó non déficit álter / áureus.

Зламаєш одну – виростає вже друга / віть золота (VI, 143).

Слова Кумської Сівілли, звернені до Енея, що постановив зійти у підземне царство мертвих: щоб мати змогу увійти туди, він повинен роздобути золоту гілку – «святощі для підземної Юнони».

Procul ó procul éste, profáni!

Відійди, непосвячений люде!
(VI, 258).

Ритуальна формула, яку виголошував жрець (тут – віщунка Сівілла) перед початком священнодійства.

Propiúsque períclo / ít timor, ét maiór Martis i(am) appáret imágo.

Сусід небезпеки – / страх уже йде, і кривавого Марса більшає образ (VIII, 556–557).

«Дикий», «нездоланний», «кривавий» – найуживаніші епігети Марса, бога війни. Його образ тут – витвір страху, у якого «великі очі», тому образ Марса «більшає», наче в кадрі, що насувається.

Próvehimúr portú, terraéqu(e) urbésque recédunt.

Пристань лишаємо вже, відступають міста й суходоли (III, 72).

Quid dubitás? Nunc témpus equós,
nunc póscere cúrrus!

Хвили не гай! Де коні твої? Де
твоя колісниця? (IX, 12).

Звернені до Турна слова Іриди, вісниці Юони.

Quid nón mortália pectora cógis, /
áuri sácta famés?

До чого лишень ти людини не
схилиш, / зóлота клята жаго?
(III, 56–57).

Як афоризм виступає переважно лише кінцівка фра-
зи (називний і кличний відмінки у даному випадку
в латинській мові збігаються): *Auri sacra fames* – *Зо-
лота клята жага*. Вергілій мовби нагадує іншим
поетам (зокрема – Тібуллові): не золото винне у
злочинах, а людська жага до нього.

Quidquid id ést, timeó Danaós et
dóna feréntes.

Та, хай там що, я данайців боюсь,
коли навіть – з дарами (II, 49).

Так жрець Лаокоон сприйняв «дар» греків (данай-
ців) – величезного дерев'яного коня, якого вони на-
чебто жертвували Мінерві. Один із найуживаніших
у нові часи Вергілієвих висловів, що здебільшого
трапляється в парафразі: «Бійтесь данайців, що
дари приносять».

Quis fállere póssit amántem?

Хто б закоханих міг одурити?
(IV, 296).

Мова про роман Енея з Дідонаю. Дідона зауважила,
що її улюбленець наміряється покинути її й пусти-
тись у морську дорогу. Античні були добрими пси-
хологами. Любов дійсно засліплює – і водночас за-
гострює спостережливість.

Quisque suós patimúr manés...

Всяк свою кару, померлий, несе
(VI, 743).

Досл.: «Кожен терпить від своїх Манів». Мани –
див. ком. до «Георгік» (I, 243).

Quó deus ét quo dúra vocát
Fortúna, sequámur!

Кличе нас бог і Фортуна тверда –
ідім на той поклик! (XII, 677).

Людина віддавна дослухалася до свого внутрішнього голосу, вчуваючи у ньому вищий поклик (vocatio) – голос Фортуни, голос Бога. Це додавало впевненості, рішучості, відповідальності за свої вчинки.

Quós ego!

От я їх!.. (I, 135).

У М. Зерова (в збережених частинах перекладу «Енеїди»): «Я вас!» У М. Білика (за редакцією Бориса Тена): «Ось я вам!» Владний кулак Нептуна грозить неслухняним вітрам. В одну дактилічну стопу увібрана погроза, що через тисячоліття набула страшнішої тональності – поєдналась із новими, вже не міфічними реаліями; вони вчуваються у зеровському зачині гекзаметра («Я вас!»): Я вас – табірне поселення в Мордовії для «неслухняних». Не випадково поет Михайло Осадчий, що відбував заслання, зокрема, в Явасі, назвав добірку своєї табірної поезії погрозою Нептуна: «Quos ego...» – *Я вас!* (Див. також: Бабичев Н. Т., Боровский Я. М. Словарь латинских крылатых слов. – М., 1988. – С. 674.)

Rebús nox ábstulit átra colórem.

Речам чорна ніч одняла їхні барви (VI, 272).

Кольори, що їх Сонце дає всім речам, забирає Ніч. Природа кольору (лат. color) привертала найпильнішу увагу античних поетів і митців. Vitae scribam color (*Описуватиму барви життя*), – зізнається у своїй пристрасті до малювання словом Горацій («Сатири», II, 1, 60). Серед поетів нових часів особливе зацікавлення природою барв виявив Гете.

Rhaébe, diú, res sí qua diú
mortálibus úlla (e)st, / víximus.

Довго, мій Ребе, – якщо загалом
є щось довге для смертних, – /
ми прожили (X, 861–862).

Слова Турнового союзника Мезенція до свого бойового коня (згадаймо звернення до коней у наших козацьких та стрілецьких піснях). «Тривалість нашого життя – точка, навіть щось крихітніше од неї» (Сенека).

Scúta sonánt pulsúque pedúm
contérrita téllus.

Дзвонять щити й, здригнувшись,
гуде земля під ногами (VII, 722).

Tellus – богиня землі, сама Земля. Тут вона *нажахана* (conterrita) дзвоном щитів і кроком воїнів. У звукописі оригінального гекзаметра чутно той дзвін і гул; основний ритмічний удар (ictus) – на слові **pedum**; в українському варіанті такого звукового образу не вийде (під ударами **ніг**).

Sic ítur ad ástra.

До зір так ідеться (IX, 641).

Слова Аполлона, звернені до Енеевого сина Юла. «До зір» – тобто «до неба» (ad aethera). Один із найчастіше цитованих висловів, який з часом набуває прямого значення: «астронавт» – той, хто летить (досл.: «пливе») до зірок. Пор. також: Per aspera ad astra – *Через терня до зірок*.

Sic vólvere párcas.

Так випряли Парки (I, 22).

Див. ком. до «Буколік» (IV, 47); також: «Ціріс» (125).

Síqua fáta sinúnt...

Згідна б лиш доля була... (I, 18).

Доля (Fortuna) і Фатум (у множині «fata»), дослівно: «те, що сказано, проречено» («рок»), – не одне й те ж саме: Фатум, на відміну від Фортуни, яка може й всміхнутися людині, – щось раз і назавжди визначене, суджене, чого й боги не годні змінити. Пор. наше: «Судженого конем не об'їдеш».

Spárg(am) árma per ágros.

Поле зброєю всію (VII, 551).

Слова Аллекто (див.: *Pestis enim...*) Зерно, що символізує життєву снагу, відродження, – і зброя, що несе смерть. Сіяти життя – і сіяти смерть. У «Слові о полку Ігоревім»: «Олег... крамолу кував і стрілами по землі сів»; у народній пісні: «Чорна рілля ізорана і кулями засіяна».

Spémque metúmqu(e) intér dubií.

Поміж надією й страхом вони
(I, 218).

Надія і страх – нерозлучна пара: «Ану ж марно надіюся...» *Dubii* (*duo* – *два*) – *непевні*, мовби надвоє поділені: між надією – і страхом.

Spés incérta futúri.

Майбуття непевна надія (VIII, 580).

Майбутнє, з волі Юпітера, – наче за «чорною хмарою» (Горацій), і крізь неї людина не прогледить своєї долі. Тому надія завжди «непевна» (*incerta*) – також непроглядна).

Stát sua cuique diés.

Всяк до свого іде дня (X, 467).

День наш (він у кожного свій) – стоїть (*stat*), ми – йдемо до нього. Життя – дорога; на ній, наче межові стовпи, – ювілеї («ряд запалених свічок» – у Кавафіса); попереду – останній із тих межових стовпів: останній день (*dies extremus*).

*Súnt lacrimaé rer(um) ét mentém
mortália tángunt.*

Є-таки сльози речей, і що смерт-
не – торкається серця (I, 462).

Один із найзнаменитіших Вергілієвих гекзаметрів, який має свою особливу «біографію» в духовному просторі Європи. Знаменитий, власне, своєю «таємничою невизначеністю» (див. статтю Г. Кочура «Літературна доля Вергілія», с. 162–163), яку не легко зберегти у перекладі. Ці слова («Sunt lacrimae rerum...») – *Є-таки сльози речей...*) промовляє Еней, споглядаючи у храмі, який будувала Дідона, мистецьки зображені сцени з Троянської війни. «Сльози речей» – тобто подій (іменник «ges» має й таке значення), що викликають сльози, надто у тих, хто сам був учасником тих подій (див.: Et quorum pars...). Відділившись від контексту, цей вірш, поетична формула, «краплина безмежності» (В. Гюго), набув ще й іншого значення: самі речі можуть плакати, творити якусь особливу «психічну ауру», до якої залучається і людина. Багатозначність латинського слова сприяє й багатозначності вислову, його відкритості, готовності набувати нових барв, інтонацій.

Tántae mólis erát Románam
cóndere géntem.

Ось який то був труд – закласти
підвалини Риму! (I, 33).

Найбільша частка того труду лягла на плечі троянського героя Енея, сина Анхіса і Венери, якому випало покласти початок Римській державі.

Tantaén(e) animís caeléstibus írae?

Чи аж стільки в серцях небожителів гніву? (I, 11).

Запитання набуде ще більшої експресії, коли зважимо, що боги, з погляду епікурейців, – незворушені, відсторонені від людських справ і живуть десь у засвітах – метакосмях.

Tantúmqu(e) animís certátis
iníquis?

Звідкіль така знову злоба поміж
вами? (X, 8).

З таким запитанням звертається Юпітер до небожителів, які ніяк не доходять згоди щодо подальшої долі Енея (Венера захищає троянського героя, а Юнона – його злісна гонителька).

Tū Marcéllus eris.

Будеш Марцеллом і ти (VI, 883).

Побажання на зразок нашого: «Отаманом будеш». Марк Клавдій Марцелл – переможець галлів у 222 р. до Р. Х. і Ганнібала при Нолі у 215 р. до Р. Х.

Una salús victís nullám speráre salútem.

Здолалим світить рятунок один – рятунку не ждати (II, 354).

Парадоксальність думки увиразнена карбованим, наче маршовим, ритмом (пов'язаних путами полонених гнали за тріумфальним походом). Наче відгомін-заперечення – у Лесі Українки (таки власний її вислів): «Contra spem spem»; у вільному перекладі: «Без надії – надіюсь».

Varióque víam sermóne levábat.

Різні бесіди вів, щоб ішлось веселіше (VIII, 309).

Див. ком. до: «Сніданок» (30), «Георгіки» (I, 293), «Буколіки» (IX, 65).

Vénit súmma diés et ineluctábile témpus / Dárdaniae.

Днина остання гряде – Дарданії час невідхильний (II, 324–325).

Так відповів жрець Аполлона троянець Пант Енеєві, коли той запитав його, що чекає Трою (Дарданію), яку взяли в облогу греки.

Vértitur ínterea cael(um) ét ruit Óceanó пох.

А на той час обернувся небосхил – рине ніч з Океану (II, 250).

Мова про ніч, коли впала Троя. За уявленнями стародавніх, ніч при заході сонця випірнає з Океану, а при сході – занурюється у нього.

Vitám committere véntis.

Вітрам – життя своє ввірити (X, 9).

На вітер можна пускати слова (verba), можна – й саме життя: із вітром, як зів'ялий лист, летить, скажімо, ліричний герой «Осінньої пісні» Поля Верлена.

Vix(i) et quém dederát cursúm
Fortúna perégi.

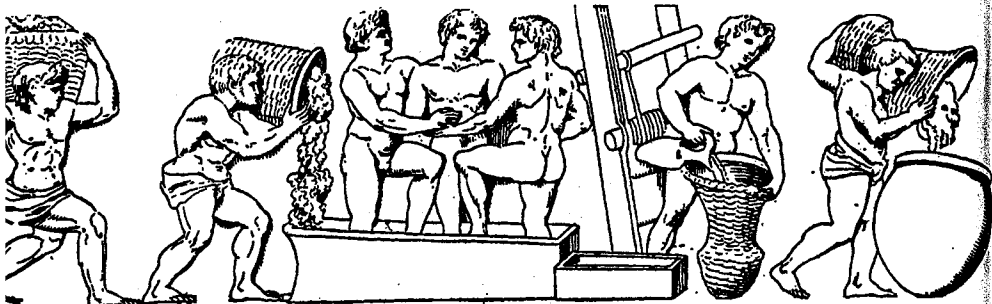
Ось і прожито життя і відміряно
суджену стежку (IV, 653).

Cursum ... peregi (*Завершила життєву дорогу*) – передсмертні слова Дідони. «Життя» і «дорога» – в латинській мові співзвучні слова. Звідси й побудована на грі слів фраза: «Via est vita» (*Дорога – це життя*).

Vómeris húc et fálcis honós,
húc ómnis arátri / céssit amór
recoquúnt patriós fornácibus
énses.

Не до серпа вже чи лемеша;
згаснув потяг до рала; / в горнах
зате аж жактить, гаргуючись,
меч прадідівський (VII, 635–636).

У Лесі Українки: «Розкуймо на зброю плуги» («Роберт Брюс»). Протилежний образ (із мечів – рала) – у книзі пророка Ісаї (2: 4): «...і перекують мечі свої на рала і списи свої на серпи...»

ВЕРГІЛІЙ

У ДАВНІШИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ

ОПАНАС ЛОБИСЕВИЧ (?)

ДІАЛОГА, ІЛИ РАЗГОВОР ПАСТЫРЕЙ*

С в и р и д.

Хвалаж богу! впоралисмо с'бно в годину,

Як то в'вцѣ, товар, так и всію скотину.

І овечки гарненко в кошару загнали,

и рогатому бидлу с'бна подавали.

От т'лько знаєш що, пане Говд'ю, остається.

О в д і й.

А ну, кай, кай, пане Свириде, мы ради слухати,

что тебi на ум наверзется.

С в и р и д.

Слухай же, от що: поки час буде вечеряти, трохи поглутимо [?]

І один з одним поохторит що нибуд пойдiмо.

О в д і й.

Калакай, калакай, пане Свириде,

дай тогдi вже помитикуем, що из того вiйде.

С в и р и д.

І вже митикуй, не митикуй, все стримит в оці,

чого зроду не било знат, мовi на соротці.

Що то мнi припало на думку,

Як стану плетузнит; не буде рохунку.

Пусти лиш штурм по голові, чего мы дождали.

* Подано за виданням: Хрестоматія давньої української літератури : (доба феодалізму) / АН УРСР, Ін-т укр. л-ри ім. Т.Г. Шевченка ; упоряд. О. І. Білецький. – К. : Радян. шк., 1949. – С. 377–378.

О в д і й.

Е! чого? ото, чого и наши батьки не знали.

С в и р и д.

Правду кає, пане Говдѣю, гетьто як были мы люде молодітѣ,
бродим було без писма, юлици тіснітѣ,
а тепер пуди, коли маишь силу,
то зараз попендрячатъ на міску кобилу.
прощевенься коли хоч хот трошки,
то зараз не вензнеш від рук от пана Ярошки.

О в д і й.

Правду, люде добры, кає пан Свирид самую,
бо и я собі уже давно так кимерзую.

С в и р и д.

Да сеж не тілкі дієтся в нашем краѣ, —
он закурилоє еще и в божом раѣ.

О в д і й.

А щоб же то там такеє?

С в и р и д.

Е що там такеє? прошеревенився [?].

О в д і й.

Ке, хто?

С в и р и д.

Е, ке, хто? стари буркун Чмира.

О в д і й.

Ке, хто, як?

С в и р и д.

Е, ке як? не розжожвав божого слова до шнира[?]
да втокмив вес разум в молодиці
и вкусив тоєи, що не велив біг, кислиці.
Як дочувся господь бог, зараз послав...*

* Крапками відзначено зіпсовані в рукописі місця.

щоб вивівши из раю да дали добру ха...
...Я иже ударив іюдин попани парай не займ...
...І орав горопашный сажнів на чотыри.

О в д і й.

От так, то правду каут люде, що катюзі по заслугі. Эт это як напоганит иногді кішка в страву, то аж пасокою вьмийется, так толчут пикой об лаву, так и він, несхотів... діт... В... мовь... поска... да поперся еше съвоею ид...л ... да от наробив халепи, що за одну кислицу запер всім людем до раю границу.

С в и р и д.

Хибаж у його істи не било чего –
Е, било всіого до волі, да що нам до того –
Эт то в його руках били яблоки и груши
І ушлив горопашный, да и нас утопив по самые уши.

О в д і й.

От то так, як каут: хто, кае, кислицы поів, а на нас оскома напала.

С в и р и д.

Щож маем чинити, така наша доля,
треба терпіти, пока змилується божія воля.

О в д і й.

Хибаж еше треба ждат иншой одлиги.

С в и р и д.

А вже! Гетто так каут святяты книги.
Это, каут, народится отроча само с своей волі,
Що й визволит нас из сей неволі.
Прирва по головам дідькам даст добра часа
и старшому анциболу утре добре носа.

О в д і й.

Ой колиб нам, Свириде, сіого времени дождати,
тоб не взяла нас гівняйская мати.

С в и р и д.

Да вже! коли не мы дождем, добрій люде,
а вже те, що біг сказав, то так конче буде.

ІВАН ФРАНКО

ПЕРЕДНЕ СЛОВО*

Переводи і наслідованя, заміщені в тій книжці – пам'ятка житя і праці чоловіка майже зовсім не знаного в нашій літературі, а прецінь заслугуючого бесперечно на признане. Книжка сеся крім того – пам'ятка літературних праць і змагань наших передових людей в сорокових роках – а до таких людей бесперечно належав і покійний Осип Шухевич. Переводи і наслідованя, котрі ми тут видаємо, зладжені були всі в другій половині сорокових років, в 1848–1849 роках.

Переводи і наслідованя о. Осипа Шухевича цікаві для нас раз яко збогачене нашої вбогої переводної літератури, тим особливо, що він зважився хоч і в свобіднім перекладі присвоіти нашій літературі велику Віргілієву «Пісню про хліборобство»; далі цікаві ті переводи й тим, що вони дуже корисно свідчать о тім, як пильно переводчик прислухувався мові народній, як обширним скарбом тої мови він владав, з якою докладністю він в писаню копіював усі звуки народної мови, не зважаючи ні на яку традиційну правопись. Рукопись, з котрої ми постачали се видане, писана латинськими буквами і держана переважно в галицкім підгірськім діялекті, с формами «взьити» замісьць «взяти», «бжольита» замісьць «бжолята» і т. д. Праці пок. О. Шухевича свідчать ще й о тім, на як широкі розміри задумували наші патріоти з доби нашого народного відродження працю около здвигнення нашої словесности, як сміло а заразом совісно приступали вони до діла. Звісно бо, що не оден о. О. Шухевич забирався тоді до обширних переводних праць: остались нам звістки с тих часів про переклад Іліяди Гомера, про обширний словар народної мови (Келестина Скоморівського) і др. – тільки що праці ті доси або зовсім позатрачувалися, або лежать денебудь забуті, дожидаючи появленя на світ божий, так як лежали звиш трийцять літ переводи і наслідованя о. Осипа Шухевича.

* Подано за виданням: Переводи і наслідованя Осипа Шухевича. – По-смертне видане. – Львів : Накладом Волод. Шухевича ; з друк. Т-ва ім. Шевченка, 1883. – С. 1–6.

Поперед усього сказати б нам дещо про жите покійного переводчика. В тім ми зовсім підемо за запискою о. Зенона Шухевича, найстаршого сина переводчика. – Осип Шухевич родився в Раківці над Дністром, повіту Городеньського дня 4. Січня 1816 року. Отець его Остап Шухевич був в тім селі парохом. Ціла родина складалася з 5 голов, а іменно двох сестер і трех братів, між котрими Осип віком був передпоследний. Початки образования він одержав дома від батька, а з укінченем $7\frac{2}{3}$ року, т. е. в році 1824, віддали його родичі до школи Василянської в Бучачи, де перебував аж до укінчення шкіл, «німецьких і гімназіяльних (6 клас)», т. е. аж до р. 1832.

Але позаяк о. Остап уже від р. 1818 хорував на сухоти, то швидко діти попрощалися с своїм батьком, і вже 1824 р. его не стало, а малий Осип як перший раз пішов у школу, так уже й не бачив більше свого батька. Лишилося пятеро сиріт і вдова, без найменшого маєтку, в крайній нужді, бо пятилітна недуга і лічене батька забрали все, що тільки було в хаті і коло хати. Дітем приходилося гірко працювати на своє удержане. Покійний Осип нераз розказував, що до Бучача ходив завжди пішки до школи, а від матери одержував на своє цілорічне удержане в школі заледво пару бохонців хліба та кілька крейцарів. Про все те пильність і приліжність его в науках та добре заховане еднали йому прихильність учителів і любов шкільних товаришів, – як одні так і другі, особливо достатнійші, підпомагали його, чим хто міг.

По скінченю шкіл гімназіяльних одержав Осип від матери одного ринського простого на дорогу і на ціле дальше удержане, – і в посіданню такого скарбу пустився *per pedes sancti Petri* з деякими своїми рівно заможними бучацькими товаришами в дорогу до Львова. І ту швидко він зєднав собі любов товаришів, котрі помагали йому чим могли, аж поки йому не удалось в якімось знатнійшій домі одержати лекції приватної. Так він продержався через перший курс тодішної «фільзофії» (рівнозначної з теперішньою VII. гімн. кл.), а по першій курсі він одержав стипендію т. зв. «священицьку», котра виносила річно 80 флоренів конвенційної монети. Від того часу настало для него ліпше жите. Приїхавши до дому зодягнений порядно, як на «фільзофа» пристало, він показався своїй матери, котра аж перелякалася его панської одежі і скрикнула: Чи не вкрав ти се від кого?

По скінченю фільзофії вступив 1835 р. до семінарії богословської, де крім наук богословських займався також вивченням усяких світських наук, як то фільзофії, а особливо польської літератури,

котру тоді викладав у львівськiм унiверситетi Николай Михалевич i в котрiй пок. Осип робив усе «вiдличнi» поступи. Роки 1833–1840, се були роки найбільшого i найкращого руху духового в львівськiй духовнiй семiнарі i руськiй. Семiнарськi мури мiстили тоді в собi найкращий цвiт галицко-руськoї молодiжi, мужiв, котрi опiсля мали стагтися головними провiдниками духового i лiтературного вiдродження руського народу в Галичинi. Досить згадати тiльки загальнозвiснi i поважанi iмена, як Маркiяна Шашкевича, Якова Головацко-го, Iвана Вагилевича, Антона Могильницького, Николи Устiяновича, Льва Трещакiвського, Антона Добрянського, – i перед нашими очима ясно стане живий i свiтлий образ того товариства, серед якого опинився в семiнарськiх мурах i наш Осип Шухевич. Молоде свiже розбуджене чуте патрiотичне, змаганя демократично-революцiйнi та щирий запал до науки, до росширення свого свiтогляду i до пiзнання iсторiї свого народу, – ось що вiдзначувало поперед усього тих молодих людей. При тiм можна сказати, що тоді раз так сталося, що в семiнарськiх мурах найшлося так багато людей правдиво талантиливих i доволi характерних, яких опiсля там дуже не багато лучалося.

Серед того товариства людей горячих, завзятих, оживлених великими надiями i охотою до працi, Осип наш став швидко замiтним. Обдарований надзвичайною пам'ятю i гарним ораторським талантом, вiн не тiльки вiдзначувався своїми семiнарськими проповiдями (славна н. пр. мiж усiми сучасниками була его прощальна проповiдь в семiнарськiй церквi 1838 при укiнченню курсу i наук богословських, котра такий викликала запал для бесiдника, що на амбонi, з котрої вiн говорив їйї, ще й доси видно напис: Die 1. Julii 1838 Szuchiewicz Józef miał na pożegnanie mowę w tej cerkwi – egregie concinatus est, wzruszył każdego – Vivat Józef Szuchiewicz! Vivat!) але й своєю працьовитiстю в студiях клясичних язикiв i своїм знанем та замилуванем рiдної руськoї мови. Як раз, коли вiн скiнчив богословiє, появилася на свiт перша книжка у нас, писана людовою мовою, Шашкевичова «Русалка Днiстровая»; вiд того часу пок. Шухевич i собi повзяв думку прислужитися їй своєю працею, о кiлька се було в его силi, до пiддвигнення i виобразування тої мови. Може бути, що вiд тоді вiн i почав роботу над своїми переводами.

Між тим жите йшло своєю непринадною дорогою. Два роки по скінченню богословія Осипа не хотіли посвятити на попа: уряд підозрівав його, як і всю тодішню «молоду Україну» о «неблогонадежність», о якісь революційні аспірації, о порозуміне с польськими демократами-революціонерами, і їм прийшлося перетерпіти чимало всяких «гоненій». По двох роках він оженився в селі Пійлі близь Калуша з Анною Кульчицкою і того таки року його висвячено: перед тим власти, щоб переконатися о его льоальности, завдали йому під клявзурою робити завдане на темат: О відношеннях підданих до монарха. Чи зовсім вдоволила сеся робота «предержашу власть», сего не знати, – досить того, що Осипа висвятили, але переслідованя урядові та консісторські ще зовсім не скінчилися, і майже аж до 1848 р. його вісім раз перегонювали з села до села по самих мізерних селах, т. зв. реколекційних, поки в кінці в марті 1848 р. він не прийшов до Тишковець на парохію, де остався аж до своєї смерти 1870 року. Тут він дослужився загального поважання у сусідів і любови у своїх прихожан і довгі літа аж до смерти був деканом. 1863 р. його поставлено кандидатом на посла, але противники доложили усіх можливих старань, щоби покійного не вибрано, боялись бо они не мало его бистрого ораторского таланту, з яким завсігда справи ему порученої боронив.

Крім праць літературних заміщених в тій книжці (і деяких уривків, котрих ту не печатаємо) покійник лишив ще рукописі проповідей. – Рукописі сих праць носять дати 1848 і 49 років. Так само не звісно нам, чи і для чого пок. Осип не писав і не печатав нічого по 1849 році. С праць заміщених в отсій книжці не було в печати нічого окрім одного «Подорожного» (в читанці Ковальского), свобідного наслідуваня баляди Вальтера Скота.

Нехай сеся невеличка книжочка послужить для відновлення памяти чоловіка, котрий хоч працював в тиши и не для слави, а все таки п р а ц ю в а в !

ІВАН ФРАНКО

ПРО ЖИТЄ І ТВОРИ ВІРГІЛІЯ*

Публій Віргілій Маро, оден з найзнатніших римських поетів, родився 15. паздерника р. 70. перед Христом (684 від основаня Риму) в Андес, селі близь Мантуї в горішній Італії. Родичі его були досить заможні невеличкі поміщики; вони не щадили видатків, щоби дати своєму синові як найкраще на тодішні часи образоване. До 16. року житя проживав малий Публій в Кремоні, опісля ж перейшов до Медіолану а далі до Неаполю, де під проводом «грамматика» (т. є. письменника) Партенія провчив пильно найкращі твори грецької літератури. Року 47 перед Христом прибув до Риму, де студював філософію під проводом Сірона Епікурейця. Через два літа він вернув назад до Андес, з надломаним і ослабленим здоровем, котре не дозволило йому віддатися публичним урядам та житю державному, і він рішився посвятитися рільництву та літературі. Житє на селі в пречудовій околиці Мантуї, а ще більше намова его вчителя Партенія, навели його на думку – трібувати сил своїх в поезії. Партеній той, бачиться, був також чималий поетичний талант, коли, як кажуть, одну его грецьку штуку Віргілій переробив на латинське і коли штука тотя п. н. «*Moretum*» належить бесперечно до найкращого з усього, що лишилось нам з римської поезії. Крім «*Moretum*» приписують Віргілієви ще кілька дрібних поезій, котрі він мав написати в молодих літах, як то: «*Culex*» (комар), «*Ciris*», «*Aetna*», «*Sora*» (танешниця), «*Dirae*», «*Catalecta*», «*Priapeia*» і «*Epigrammata*», але більша часть тих поезій бесперечно не походить с під пера Віргілія.

Около року 43. перед Христом заприязнився Віргілій с потужним і богатим тоді чоловіком, Каєм Азінієм Полліоном, приятелем Марка Антонія, триумвіра, и на его налягане написав десять «Сільских поем» (*Eclogeae* або *Vicolica*). Взірцем служив йому грецький поет Теокрит, с котрого Віргілій нераз цілі вірші і реченя перекладав до

* Подано за виданням: Переводи і наслідованя Осипа Шухевича. – По-смертне видане. – Львів : Накладом Волод. Шухевича ; з друк. Т-ва ім. Шевченка, 1883. – С. 9–15.

свогого тексту. Але коли «Сільські поеми» Віргілієві далеко не дорівнюють Теокритовим ані поетичною стійністю, ані оригінальністю, ані теплоотою та щиротою чутя, то за то вони мають більшу стійність яко образки житя і бур політичних в добі римської домашної війни між Антонієм, а Цезарем Октавіяном. Пастухи Віргілієві, се зовсім не ті живі, дійстні пастухи, якими вони є у Теокріта; противно, се люде образовані, говорячі о політиці, знаючі все що дієся в великім світі. Притім же й свою власну нещасливу пригоду описав Віргілій в одній с тих поем. Пригода тота була ось яка. Підчас війн домашних Цезар Октавіян обіцяв був своїм воякам, що скоро по війні, він наділить їх полями. І справді 41 р. перед Хр. він подарував одній части вояків поля коло Кремони. Коли тих піль їм було не досить, вони власновільно забрали ще й поля Мантуанські, а з ними разом і хутір Андес. Правда, Віргілієвого поля тоді не забрано, запевно за вставленем Азінія Полліона, тодішного губернатора того краю. Але поет боячися стратити свою вітцівщину, сего ж таки літа за радою Полліона поїхав до Риму просити Октавіяна, щоб запевнив йому, що не скаже відбирати его поля. Тоді то Октавіян перший раз пізнав поета і радо вдоволив его волю. Але супокій не довго трівав. Полліон, прихильник Антонія, немилий був Октавіянови, і той назначив замість него своїх підручників, котрі мали завідувати діленем ґрунтів між вояків. Ті поділили також поля мантуанські, а оден сотник (centurio) заняв силою й маєтність Віргілія, а його самого мало що не забив, коли поет показав йому поруку Октавіяна. Віргілій мусів утікати до Риму і там аж по кількох місяцях удалось йому за просьбами Полліона и нового свого приятеля, потужного Цільнія Меценаса, виеднати у Октавіяна повернене своєї забраної батьківщини. По поводу тої цілої справи написані перша і девята екльога.

Р. 37 пер. Хр. на налягане Меценаса взявся В. до великої поеми «Пісня про хліборобство» (Georgica), в котрій головно наслідував Гезіодову поему «*Εργα καὶ ἡμέραι*» а також другі грецькі й римські писаня о тім предметі використовував. Поема тота стоїла його сім літ праці. Ціль єї мабуть була – заохотити до хліборобства Римлян, котрі в частих і кровавих війнах відвикли були від тихої хліборобської праці. Коли справді тоту ціль мав на оці Віргілій, то можна сказати, що се гарно свідчить о его добрій волі, але заразом показує, що він зовсім не розумів духа свого часу і того історичного розвитку, якій ішов в римській державі. Римлянам часів Октавіяна, панам світа, збо-

гаченим скарбами всіх оброблених країв і невольниками всіх звісних тоді народностей, почавши від високо оброблених Греків до диких Даків, тим Римлянам, котрі поділились в самім Римі на дві різко розграничені верстви – богачів і пролетаріїв, – тим Римлянам дарма вже річ була говорити о приємностях сільського життя, дарма річ була захвалювати чи то маленьке чи й середнє сільське господарство!

Але коли лишити на боці основну тенденцію, а взяти на увагу само оброблене предмету, то треба признати, що коли й не всюди, то все ж таки в многих місцях Віргілій показав ту велике майстерство форми і оброблення поетичного, що поема его нав'язна правдивим теплом і любовою до предмету і носить на собі печать великого поетичного таланту. Правда, нам тепер не подобається ніяка така чисто навчачою, чисто описова поезія; ми тепер бажаємо, щоб кожда поезія навчала нас, але притім не переставала бути поезією в повнім значінню того слова, т. е. не потребувала описувати вигляду, довготи і голови якого небудь бугая, або давати докладних приписів, як, де і коли закладати виноградник; ми тепер майже й поняти не можемо, як могли наші батьки, як могли стародавні Римляне так дуже любитися тим, як би ми тепер сказали, «поетичним балаканєм» і як можуть і тепер ще наші високовчені педагоги вважати таким неохибним средством образования штуку, в котрій нема зовсім нічого, щоби за живе хапало сучасного чоловіка, а за то на серію і з великою поетичною парадною подано науку, як н. пр. робити пчолячі рої з волового стерва!

Все, сказане тутка – не закид Віргілієви. Він писав після вірувань і поглядів свого часу, писав так, як сам вірив і робив, і етнографія порівнююча вдячна йому за переховане тих людських повірок і поглядів. Ми сказали се тільки in usum наших «клясично оброблених» педагогів і думаємо, що читач, перечитавши Віргілієву поему в отсім переводі, згодиться з нашою думкою.

Проче жите своє (10 літ) по написанню «Хліборобства» Віргілій повернув на написане великого національного епосу римського про вандрівку і пригоди Енея з Трої до Італії. В Енеїді він наслідував Гомера. Поема, коли відчислити поедничі (тай то хто знає чи оригінальні) місця вийшла дуже слаба, і Віргілій сам то почував, коли вмираючи, казав їйї спалити. Але звісна річ, Октавіян, котрому на честь написана була тота поема, не виконав тоту послідну волю поета, і Енеїда доховалась аж до наших часів, а в середних віках, а

особливо у Італіянців і Французів довгий час уважалася найдоскональшим твором генія людського. Основніша критика, а ще більше познайомлене з властивим оригіналом – Гомером, ссадило їй геть-геть іс того високого педесталю.

Заприязнившися з Меценасом, жив Віргілій в достатку й супокою, по більшій часті в Римі при дворі того магната, рідко буваючи в своїм ріднім Андес. В 25 р. перед Хр. для викінчення своєї Енеїди поїхав до Греції і кілька літ пробував в Атенах, працюючи над її виправленем. Там стрітив його і Октавіян повертаючи з Азії і наклонив його, щоби вертав з ним до Італії. Але плавба через море до решти підкопала слабе его здорове і припливши до італського берега, таки в портовім місті Брундузіюм умер в р. 19 перед Христом а в 51. році житя. Тіло его перенесено до Неаполю.

Оставалось би ще сказати дещо про переклад «Пісні про хліборобство». Замічу тут з гори, що в перекладі о. Осипа Шухевича прийшлося поробити деякі зміни. Завдане видавця сеї книжки було – о кілька можна очистити бесіду перекладу від польонізмів та деяких форм церковних або й насилу укованих, але все те з захованем ціхи первісного перекладу. Закінчене поеми (другу половину повісти про Арістея), прийшлося переводити з латинського, бо в рукописи перекладу о. Осипа Шухевича видерта була послідна карта.

Іще одно. Перевід о. Осипа роблений був зовсім на польській лад, т. е. без захованя метрум, а тільки з захованем рівного числа слогів. І тій хибі по можности зарадити було діло видавця: правда, деякі наші поети запевно й тепер ще скажуть – і зовсім справедливо – що в перекладі нема одностайного метрум. Так є, і по мойій думці в такій довгій поезії о таким малопоетичнім і томлячим предметі одностайне метрум було б радше хибою, як заслугою, бо відражувало би читача монотонією, так як се бачимо н. пр. на пробі перекладу Іліяди Ксенофонта Климковича. В перекладі «Пісні про хліборобство», так як вона тепер печатаєся, кождий лехко запримітить двояке метрум; ямбі і дактилі; в першій разі вірш складаєся с пяти ямбів і одного лишнього слога, пісьля такого взірця:

○ - | ○ - | ○ - | ○ - | ○ -

Напе ред мі сце тра для бжіл об ра ти

а в другім разі с трех цілих дактилів і четвертого одним слогом неповного:

- ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪
 Піс ню ве лич ну те пер ка по ве ду

Але декуди мішаються с собою в однім віршу ямби з дактилями або й трохеями, декуди дактиль заступлений анапестом і др., як ось н. пр.

- ∪ ∪ | - ∪ | - ∪ | - ∪ | - ∪
 мо лодь за гра є з у лі ів юр бо ю
 ∪ - | ∪ ∪ - | ∪ - | ∪ ∪ - | ∪
 не раз у ду плах де рев по рох на вих
 ∪ - | ∪ - | ∪ ∪ - | ∪ ∪ - | ∪
 ряди ско пав ши він бі лі лі лі і

Се головні ритмові форми в переводі «Пісні про хліборобство» і я думаю, що через те перевід набере приємної для уха різнородности і зближаючися до прозової бесіди, зиськає на живости і природности. Житєпись і обьясненя постачав я пісьля виданя Форбігера з р. 1845.

В «Додатку» при кінци сеї книжки поміщені крім того дві «Сільські поеми» перекладу о. Осипа Шухевича і поема Віргілія п. н. Грамотика (Moretum), мого власного перекладу.

Нагуєвичі, 20 мая 1882.

ОСИП ШУХЕВИЧ

ПІСНЯ ПРО ХЛІБОРОБСТВО*

ЧАСТЬ ПЕРША (РІЛЬНИЦТВО)

Що нивам нашим додає уроди,
В яку планету орки час приходить,
Коли до тичя виноград вязати,
Як волів треба вміло пантрувати,
Які заходи при хові худоби,
Які розличні досвіди, способи
При щадних бжолах треба завважати,
Тепер, Мецене, йму о тім співати.

Блискучі зорі широкого світа,
Що правите по небі круги літа,
Почесний Бакху, Цереро-царице,
Що з вашой ласки Хаоньска земляиця
Замість жолуді буйний колос плодит,
Край Ахелоя важкі грожни родит;
І ви лісніі, рільникам прихильні,
Боги, Фавнове, будьте мні посильні;
Діви Дріади, деревин богині, –
Ваші я дари величаю нині!

І ти, Нептуне! Твог' тризубця сила
Коня прудкого з землі сотворила;
Лісовий газдо, – Цея ти пашниста
Бичків білявих випасає триста, –
Овець пастуху, Пане! на посліди
Покинь гай рідний, Лікейскі бескиди,

* Подано за виданням: Переводи і наслідования Осипа Шухевича. – По-смертне видане. – Львів : Накладом Волод. Шухевича ; з друк. Т-ва ім. Шевченка, 1883. – С. 16–113.

Лугів Менальських ревносний пістуне,
Прибуди, Тегей щедрий опікуне!
Мінерво, древа оливного мати,
Й ти княже, що нам зладив плуг кріслатий,
І ти Сільване, що в руці гилясту
Брость циприсуву носиш коренасту!
Боги й богині, прибувайте всі ви,
Хранячі ласков наших нив засіви,
Ростячі плоди без сімен нові
І шлючі з неба йім дощі ріснії!

І ти, Цезаре, спирай сельські справи!
Які з богами гнеть засянеш лави,
Я не згадаю: чи міста рядити
Буде уділ твій і краї кормити,
І світ широкий в тобі повитає
Плодів, погоди творця, й увінчає
Скрань твою миртом прародички твої;
Чи будеш богом в безберіжнім морі
І моряки будут тя клінне чтити,
І кінці світа будут ти служити,
І Тетіс морських скарбів всіх ціною
Тебе за зятя купит си, герою;
Чи між блискучими зірками неба
Зорев новою тобі блиснуть треба,
Де тихим світлом чудна Ерігона
Випереджає кліщі Скорпіона,
А сам він, бач, свої огнисті щипці
Стягає й пред тобою сторонитися,
Тобі лишає неба пласт ясенний; –
Чим будь будеш ти (аджеж Ад підземний
Тебе не сміє своїм паном класти,
Ні так ти дуже не бажаєш власти, –
Хоть грецка пісня Елізейські доли
Славит, що в них жіє по власній воли
Лишивши, Прозерпіна, мать сумною –
Дай мні щасливо путь скінчити тую,
Спирай мій намір смілий, і зо мною
Змилуйсь над долею рільника блудною,

Вступи зо мною в хліборобські хати,
Звикай від нині прозьби їх приймати!

Як в сірих горах сніг веснов стопніє
І теплий легіт скиби нам обвіє,
Най віл при плузі в праці карк згинає
І леміш ясний чорну скибу крає.
Хоть як скупого вдоволиш та нива,
Котра дві літі, дві зими спочила:
Богатим збором наповнит комори.
Но заким плуг твій новину роз-оре,
Зваж вітрів сили і планети неба,
Звичай орацкий також знати треба,
Всі досвіди батьків май на увазі,
Устави добрі ховай в кождім разі:
Що си полюбит землю в тій стороні,
А що не буде на твоім загоні.
Тутка для збіжя природа зичлива,
Ту з винограду ліпші будут жнива,
Там буйно родит трава самосійна,
А там для дерев земля більше склінна.
Чи бачиш: шафран на Тмолі буяє,
А кість слонева з Індій прибуває,
Сабейці ніжні завозят кадила,
Халиби голі шлют зеліза сила,
С Понту богаті кожухи боброві,
З Епиру коні над всі бистроногі?
Тоту уставу, той закон незмінний
Дала природа землям, як в пустинний
Світ з первовіку твердеє каміне
Давкальйон верг: камінне поколіне
Людей повстало для праці твердо!
Тожь в перших тижнях пори весняної
Справлену землю крепкими волами
Розрий, щоб літо душними жарами
Скрушило добре груду перериту.
Рілю худую, малоплодовиту
Раннов весною при Арктура сходи
Легенько раз спокладити, тай годі:

Там, щоби збіже хопти не глушили,
Тут, щоби піски вохкість не зсушили.

Облогом стерні тра лишать порою,
Щоб стугло поле зісане в спокою.
Жовту пшеницю, зір вглядівши пору,
Сій, де стручає росло биле в гору,
Де взяв ти руно торонкої вики,
Де крухим билем шелестів біб дикий.
Нидіє нива під льном і вівсами,
І мак ю сушит, скроплен Лети снами.
Но переміна влекшує роботу,
Скоро лишь пильно, не жалівши поту,
Міцним навозом худе поле згноїш
Нестатки сипким попелом загоїш.
Так в зміні плодів пива спочиває,
І не лежачи, під облогом даром,
Хосен подвійний рільнику вділяє.
Нераз справляють ґрунт худий пожаром
Огнем спаливши стернища пустії:
Чи з него тайні сили і нові
Частки поживні ссе загін широкий;
Чи вар огнений нищить злії соки
І непотрібну вохкість віддаляє;
Чи жар новії продухи втвиряє
І тайні шпари, крізь котрі щаслива
До ніжних пучків доходить пожива;
Чи земні жили надто вже пухкії
Стяга й гартує, щоб ливні дожджі йій
Ні сонця спека шкоди не вчинила,
Ні не зстудили Борееві крила.

Богато також для рілі користі,
Сли ралом груди роздробиш глинисті
Та бороною: Церес бо русява
З вершин Олімпу праці тій ласкава;
Тож хто облога борозди підняті
Плугом півперік знов буде орати,

І часто землю зрушувати буде,
Той зиск подвійний із рілі добуде.

Рільники, братя! просіте зо мною
Дожджу весною, погоди зимою:
Озиме чудно вам рілю вхорошит,
Коли в зимі го сніжок припорошит;
Таж не управа Мізію вчинила
Таков плідною, і не людска сила
Гаргару жнива плодит пречудові.

В яким же того похвалити слові,
Хто сімя в ниву кинувши плідною
Доглядом пильним засіву пантрує
І розбиває товсті купи глини,
Спускає воду на орні рівнини
З річок, потоків? І як в літній спеці
На спраглім полі засів схне, він преці
З горбків поблизьких, с сірої опоки
Веде на ниву жерела протоки:
С тихеньким шумом леся по каміню
Вода, і пільгу приносить насіню?
Як похвалити і того, хто дбалий,
Щоб під вагов колося не впадали
Тонкі стебла, випаса весною
За густе руно ще в зеленім строю?
Хто мокроту, що в баговиню тліє,
Піском сипучим висушити вміє,
А особливо в тій непевній порі,
Коли потоки розливають скорі,
Намулом криют побереже низше,
З калуж розгнилих вбійча пара дише?

Хоть як худобу й людей праця вмучит,
Но пок хосен з сівби рільник получит,
Дурна гусь засів випасе з загона.
Не меньше шкодят журавлі з Стрімона,
І корінистий пирій збіже глушит,
І в тіни засів тож знидіти мусит.

Самого Батька се небесна воля,
Щоби не легка була вправа поля:
Він перший штучно учив землю рити,
Щоб людський розум промислом з-острити,
Щоб серед праці вічної обміни
Живі люди не заклакли в ліни.

Перед Юпітра зелізов добою
Орач по полю не водив сохою,
Власности люде, поділу не знали,
Ні спільне поле межі розтинали.
Усі збирали для всіх дружно й спільно;
Земля давала дар свій добровільно,
Не силувана хитростю ума ще,
Давала лекше і багатше й краще.
Юпітер йїдь дав гадинам страшливим:
Здобич ловити вовкам пажирливим;
Розбурхав море; пострясав із листя
Мід, що колисьъто щедро з дерев лився;
Огонь скрив; винам, що вперед річками
Плили, на віки поклав сильні тами, –
Щоб нужда мисли, мисль плодила штуки,
Щоб з землі хлібець тягли трудні руки,
З креміння іскри огню добували.
Тоді на водах човни ся вказали,
Моряк пізнав число зір, назви й ради:
Віз ясний, Квочку, Косарі й Гіяди.
Гнеть звірину вже сильце хитре зрадит,
Липка клиянка дурну птицю вабит,
І пси по лісі на вид дика грають,
В глук рік широких крошні досягають,
Волок добичу із дна моря горне.
Тверде зелізо появилсь чорне,
Зубаті пили хрумтят в деревині –
Вперед пні грубі розбивало клине. –
Так вродивсь промисл, штука божественна.
Все перемаже пильність невтомленна,
Гірка потреба і доля нужденна!

Перша Церера, хліборобів мати,
Людей навчила залізом орати,
Як хибла жолудь і ожин за мало
В гаях Додони для людей не стало.
Но гнеть на збіже нова лють наперла,
Лиха сніть часто колоски пожерла,
Осет колочий над збіже буяє,
Засів пропаде, а мов гай зростає
Лопух, бодаче; вроду хоть найкращу
Дурійка клята зводить на-ні-на-що;
Пропала праця рільника й натуга,
Де надто дика розростесь вівсюга.
Як не зскородиш ралами землиці
І траскалами не відстрашиш птиці,
Дерев тінистих з поля не позносиш,
И молитвами дожджу не уприсиш, —
Зависно глянеш на копи сусіда
І будеш жолудь гризти замість хліба.

Ще хліборобський прилад тра пізнати:
Без него годі орати й збирати.
Поперед всего кривий лемішь плуга
Й греділь — рільницка найперша послуга,
Вози міцнії Елевзінської неньки
І сани й ціпи й рискалі важенькі.
Коші Целея з хворосту плетені.
Опалки з прутя, з сітнику кобелі:
Все те наперед бачно тра надбати,
Щоб був ти годен почесть газди мати.

Вчасно тра вяза відземок зогнути
В лісі в ту форму, як плуг має бути:
Греділь стіп вісім довгий перед нього
І дві чепіги з заду, а до того
Кований лемішь загнутий в долину.
Ще ладь завчасно лехкую липину,
Також високу і тверду бучину:
Лехкая липа на ярма придала,
Бук на полицю, щоб скиби звертала.

А має знаряд довгий час служити,
Тра в димі добре древо просушити.

Много б ще рад мож з давних літ подати,
Сли рад ти діла хліборобські знати.

Нуж, тік наперед валом тра убити,
Руков зрівнати, глиною зліпити,
Щоб на боіску не росла травиця.
Сонцем зражена не пукла земляця
І інша шкода не зробилась з нею:
Нераз маленька мишка під землею
Нору буде й робит ссипи зерна;
Нераз сліпава кертиця мізерна
Тудиж кругії свої нори рие;
Або в щілині рапавка ся скрие
І всяка погань, що в землі ся плодит,
І міль, що з зернят отруби поробит;
Або мурашка пильна і влазлива
Собі на запас твої зносить жнива.

Вважай тож, як розівесь садовина
І цвітом кожда хилится гилина:
Сли плоду много з цвіту ся завяже,
То знак сей збіжа добру вроду каже,
Мологникови труду й праці більше;
Но як тінистий лист розвесь буйнійше,
Не жди великих здобутків з під ціпа:
Полови много збереш, мало хліба.

Видав я газдів, що хосен вбільшали,
Сімя для сіву штучно поліпшали:
В салітрі мили, в шумівю оливи.
Щоб більшим зерном наливсь струк зрадливий;
Навіть на лехкім жарі припікали,
Щоб швидше кільці зернята пускали.
Ба, і вродливий сів, що праці много
Стояв, зводився часто мимо того,
Сли що рік людская рука майстерна
Під сів найкращі не дібрала зерна.

Тоді все доля поверта на гірше.
Все на-ні-на-що сходить чим раз спірше:
Так і керманич против бистрої фалі
Веслами робит – плине звільна далі,
Но як припадком руки му послабнут,
Гнеть рвучі фалі в діл с собов го тягнут.

Ще нам на Воза тра вважать з востока.
На пору Цапа і на світло Смока.
Як той вважав, хто в судні крухому
З страшного Понту поверта до дому,
І понад рибні Абиду заливи
Веслами поре морський вал зрадливий.

Коли день з нічев, ніч ся з днем зрівнає,
Пів неба ясність, а пів ніч займає,
Тоді до плуга воли запрягайте,
Ячмінь на нивах своїх засівайте
Аж до послідної пори весняної.
І льну насіне до землі пухкої
Мечіт, і мак тож, дар Церери мати;
Тож тра при плузі газді ся ввихати,
Поки ще сухо й висит хмара сина!
Сій біб весною; медска конюшина
Тож в той час любить в пухку землю втрапить,
І з сівом проса треба теж ся квапить:
Коли Бик ясний злотими рогами
Рік отвирає, і в небесні брами
Пес заховась, а на небо скорі
Єму противні виступають зорі.
А як під жито й золоту пшеницю
Справляти хочеш змячену землицю
І хочеш мати колос ваговитий,
Дай Атлянтідам вперед рано скритись;
Звізда Гнозійска в огнистій Короні
Тож най погасне вперед на небосклоні,
Пок нивам зерно повірити можеш,
В землю надію будущую зложиш.
Многіі сіют пред Маі заходом,

Но не хваляться надто гарним плодом,
Бо їм вівсюга приглушит пшеницю.
А сли на ниві сієш сочевицю,
Фасолло просту на грядках годуєш
І пелюзійсков вигов не гордуєш,
Зважай, аж зайде Бойота чудесна
Звізда, й сій пильно до середовесня.

Бож злоге сонце з дванайцять зорями
Рядит по черзі світа обшарами.
П'ять стреф на небі; з них одну проміне
Сонця раз у раз румянит і гріє;
Дві самі крайні, що з ліва і с права,
Хмар тьма вкриває і ледів синява;
Поміж горячов стрефов й ледовими
Дві мірні стрефи боги помістили,
Робучим людям житло і притулок.
Поперек всіх стреф ясний переулок,
Що молочною дорогою звеся.
По ній звід черга й хід розпізнаєся.
Ік краю Скитів і Уральским скалам
Простір небесний вгору піддвигаєся,
За то к Лібійским пісковитим валам
Й вітрам огнистим – чим раз в діл схиляєся.
Бігун північний нам над головами
А полудневий в бездні десь під нами,
Хіба на чорну, гнилу Стикса воду
Й на вмерших душі він глядит зо споду.
Там Смок потужний обвив го широко,
Проміж Медведиць просковзнувсь потоком,
Проміж Медведиць, що з ночі до рана
З жахом втікают від вод Океана.
Там – казка каже – або в вічній ночі
Сидит тривога й пільма тисне очи,
Або зірниця, як у нас погасне,
У них являєсь вістить сонце ясне,
А як огнистий сонця віз вїжджає
На наше небо, то там змріє сідає.

Відси на небі змінному вгадати
 І вітру зміни, час, коли орати,
 Коли збирати золотее жниво,
 Коли веслами фалю січи живо,
 Коли на море збройні фльоти слати,
 І в лісі сосну спілюю рубати.

Не дармо бачим схід і захід зорі,
 Чотири року ріжно-рівні порі.
 Як рільника зайдут холодні слоти,
 Найде чимало дома тож роботи,
 І зробит міцно, гарно і в вигоді,
 Що як будь мусів б златать при погоді:
 То леміш плуга надит притуплений,
 То довба нецки й човен жолоблений,
 Або худобу знаками ціхує,
 То копи збіжа карбами рахує,
 То теше кіле, то кінчасті вили,
 То ужовки з Амерскої вербини
 Крутит: вино, бач, до тик вяжут ними.
 Тож з лож Рубейских кошелі плетіте,
 Сушіте зерно й на жорнах меліте!
 І в свято деякі робити діла
 Нам не боронит ні закон ні віра:
 Де треба, потік росячий спустити –
 Бог не боронит, царину вхистити
 Докола плотом, на птиць сильця плести.
 Терне палити, овечки відвести
 В чистеньку купіль; також в дни святочні
 Оливи плодом рільники статочні,
 Чи іншим своїм добром, обтяжают
 Ослів лінєвих, на торг поспішают,
 Щоби продавши, для дому набути
 Жорновий камінь, порядно закутий,
 Або про запас смоли козуб цінний.

Інші дни шле нам Місяць многозмінний
 Для праці пшасні. Пятог' стережися!
 В нім блідолиций Оркус народився

І Фурій люті: в той день Земля Цея
Повила в горю Япета, Тіфея,
І всіх страшливих Велитів, що в люти
Хотіли з неба всіх богів зіпхнути:
Тричи на Пельйон Оссу викладали,
На Оссу Олімп ще лісистий пхали,
І тричі Батько, до пімсти не скорий,
Погужним громом порозкидав гори.
Сімнайцятий день щасний: до землиці
Сади в нім ніжні винні сажениці,
Бички заучуй в ярмо молодії,
Засновуй пряжу в кросна тисовії.
Девятий щасний для втеки з неволі,
Но на злодіїв много шле недолі.
Много праць ліпше поночи сповнится
Або пред світом, як росит зірниця.
В ночі ся ліпше стернянка пустая
Косит, і ліпше сіножать сухая,
Бо є світ млавий і нічнов добою.
Многі ночами працюють зимою
При блиску ватри, хоть і пізно дуже:
Ножем сталевим муж лучину струже,
Жінка при праці нуду розгоняє
То казку каже, то пісень співає, –
Самаж то гребнем чеше лен шовковий,
То мощ солодкий у кітлі готовит,
Брудну из вару згортаючи піну.

Но спіле збіже тра косити в днину,
І в денну спеку, як з давен велося,
Збивать богате на тоці колося.

Ори розгорнен і сій також наго.
А в зимі – свята, рільникови благо:
Що в сквар згромадив, в мороз поживає,
Веселий празник собі виправляє.
До втіхи кличе зима без печали;
Так як до порту судна з морской дали,
Богацтвом повні, в щастю завітают, –

Насад їх квітом моряки квітчають.
Но й той час годі ліниво лежати:
З гилястих дубів жолудь тра стрясати,
Бібки й оливки й мірти коральові,
На дрохви сіти ставити готові,
Олені в зацморк ловити рогаті,
В бігу стріляти заяці ухаті,
І нагонивши козицю гулящу
Вб'ить, балсарску закрутивши пращу, –
Поки високо в горах сніг біліє
І ріка, ледом притиснена, мліє.

Щож о слотливій осени повісти?
Які подати о планетах вісти?
Як день маліє і пора холодне,
Що тоді вваги хлібороба годне?
Коли з уливами весна кінчиться,
З трави буйної колос колоситься
І молочко в лушпинці ся стинає
І гарний колос зерно наливає?
Нераз буває: вже женців чимало,
На жовтих нивах в ряд до праці стало,
Ячмінь жнут живо з стебеля крухого;
В тім шайні вихри ні з сего ні з того
З страшеним шумом злетяться до бою
І благодатний колос рвуть с собою
Під хмар склепінє в гору корінцями;
Так як зимою чорнії оркани
Рвуть землю, стерні, й ферфелят снігами.
Нераз по небі безконечна злива
Валиться: хмара за хмаров страшлива
Повзе і тиснесь, рільнику на горе, –
Так чорним стадом шле їх сине море.
А в тім склепінє с спертою водою
З грохотом пукне зливою страшною!
Тоді то повінь по полю гуляє,
Снопи й всю працю в безвість забирає,
Рови повніють, прибувають ріки

С шумом і лоском, а по морю дикі
Бурливі вали б'ють о скал твердині.
Сам вічний Батько в тучі темносині
Блискучі громи, с страшним грюком мече,
Аж вся твар земна від зливи трепече.
Звір в нетрах скрився, в кожній земній тварі
Стискаєсь серце від грози і кари.
А грім горючий то в Атоньскі шпилі,
В Керавну скали гримає що хвилі,
В Родопи чола. Знов дожджі поллються,
Завіє вітер, свистом обізвуться
Гаї і морські береги скалисті.

О тес дбалий, вважай на іскристі
Небесні зорі й місяця відміни:
Де став Сатурн-планета в нічній тіні,
Огонь Цилленскій де горит? Крім того
Богів безсмертних чти поперед всього.
Щорічну жертву відновляй Церері,
Шли в чистім полію їй молитви ширі,
Коли вже щезли морози послідні
І весняні дні настали погідні,
Товсті ягнята і вина лагодні
І сні солодкі і тіни холодні.
Вся сільска молодь най їй честь голосит
І плястри меду с щирим серцем зносить;
Той мід з вином і молоком розтопиш,
Тричі з молитвов ниви ним окропиш,
А діти, челядь і веселі други
Най с співом ниви обійдут навкруги,
Голосно в дім твій богиню вкликают.
А знов, як стебла в полію достигают,
Не важся жнива починати рані,
Пок листем з дуба замаївши скрані,
В безладних танцях Церери не впросиш,
Пісень набожних їй не проголосиш.

Но щоб допевно мож того пізнати,
Коли дождж, спека, вітер має грати, —

Сам Батько місяць дав нам в осторогу:
 Єго пильненько уважай дорогу!
 Коли втихає скварний вітер южний,
 Щоб хлібороби, взрівши знак потужний,
 Знали, що праці надійде час скорий,
 І худоби держали близь обори.

Скоро сильнійший вітер ся змагає
 І море рушит, валами заграє,
 В горах високих вихор ся роз-юшит
 І лоском ломів околицю глушит,
 Реве крутее побереже глухо,
 Рик хуртовини в лісі глушит уху, –
 О, в той час фаля лютує страшлива,
 Для кривих човнів дуже незичлива,
 І з бродів морських пронурець злітає,
 С тривожним зойком на беріг змагає;
 Водяне птаство біга в сухарині,
 І свої багна кинувши родимі
 Злякана чапля по під хмари беся.
 Нераз, як буря люта розревеся,
 Бачиш, як з неба нагло зірка кане
 В нічній тьмі слід ся за нев ясний тягне.
 Нераз їх тільки до долу спадає,
 Немов полову вітер розмітає,
 Мов в день осінний паде листе з древа,
 Мов в бурю прище фаля кришталева.
 Як грізно дикий Борей заблискоче,
 Як двір зефіра й Евра загрохоче, –
 Рови гнеть повні, поле вал вкриває,
 Моряк паруси мокрії звиває.
 Не робит шкоди дожджу злива завше,
 Знаків нехибних вперед не піславши.
 То перед зливов журавлі посполу
 З воздухів с криком падають до долу,
 Або корова в небо зносить око,
 І воздух ловит у ніздрі широко,
 Або низенько с цвіркотом літають

Ластівки й крильми води досягають,
То в багні жаби вічний трен голосят,
То з муравлиска мурашки виносят
Біляві кукли вузкими стежками;
Пестра веселка луком над річками
Ссе воду; стадом з верб густих злітають
Кавки і с криком в села поспішають.
Морського птаства сила залітає,
Котре щаслива Азія ховає,
Котре жирує в багнистім Каїстрі,
Луки и ріки оживляє бистрі:
То росов мие пюрця кращі шовку,
То в воду часто нуряє головку,
То пірне в глибінь, треплеся, хлюпоче,
Мов свою втіху висказати хоче.
На дождж ворона хриплим горлом краче
І одиноко сухим піском скаче,
І каня квика, горла не жаліє,
Знак, що швиденько слота розшаліє.
А й дівки, в вечір куделі прядучи,
Прихід ворожат грозячої тучі,
Як в глиняному каганцеві прище
Олій, й на гноті димит «злодіище».

І з дожджу також по знаках нехибних,
Пізнаєть прихід днів сонічних, погідних.
Бо вже не мглистим блеском звізди съяют,
Ні місяць світлом зиченим від брата,
Ані по небі легкі хмаренята
Немов клочниста вовна не несуться,
Ні з понад морських порогів не прутся
Напротив сонця мокрі Гальціони;
Ні на подвірю нехарні безроги
Свої бентежат рилами берлоги;
А мгли ся звільна в долини зсувають
І по роздолах в густий пласт лягають.
Сова верх стріхи, як сонце запало,
Вже не гучит, як за слоти бувало.

Високо в яснім небі Нізус кружит:
Вжеж він зрадливій Сціллі надолужит
За пурпуровий волос свій де в горі:
Втікаючи крильми вна воздух поре, –
Бачь, вже в завзятю лютім, Ніз над нею
Шумит; де він покажесь над землею, –
Вона що духу, мов стріла, втікає,
Крилом трівожним чистий воздух крає.
Тепер і круки чорні горла втворят.
Три-штири рази крякіт свій повторят,
Чогось мов раді, щось сказати хочут,
В високих гніздах листем шелепочут:
Знать того раді, що дощі устали,
Що любі гнізда й рід свій повитали.
Хоть я не вірю тому: аджеж духа
Не дав йім Батько, ні ума, що слуха
Судьби таємних кроків; но то знаю,
Що як бурливі времена минают
І мокрі хмари в інші повзут боки,
Зевс южних вітрів краплисті потоки
В сухії місця спертгов хмаров гонит,
А мокрим місцям небо знов відслонит, –
То й інший настрій в кождім живім творі
Будится в серці, ніж тоді, як в горі
Вітри вохкіі хмар збирали стада.
Тому твар всяка так погоді рада,
Відти так пташкам весело в тій добі
І крукам любо й радісно худобі.

Як на яркеє сонце меш вважати,
На змінний місяць бачне око мати,
То тя не згулит поранна година,
Ні хитрой ночі погідна личина.
Коли на нові місяць в блиск змагаєсь
І мглистим серпом з неба роззираєсь,
То неохибно грозят сильні зливи
Полям, і прилив морякам страшливий.
Но як дівочим румянцем яріє

Новий серп, – певно вітер гнеть повіє:
Від вітру місяць срібний паленіє.
Глянь в день четвертий як ся місяць вкаже,
Бо той до себе знак нехибний вяже:
Сли чистий, ясний ріг по небі точит,
То день слідуший погоду пророчит,
В тім місяцю і всі дни оконечні
Будут від вітру і дощу безпечні:
То моряки, живі вернувши з дали,
Свої обіти, що богам складали
Пред вийіздом, сповняют вдячно нині
Тобі, Панопо, тобі Глявку синій
І Меліцерте, вроджений з Інони!
І сонце, чи то в морській криєсь тони,
Чи ранним світлом понад землю съє,
Знаки нехибні по собі лишає.
Як сонце ранком, плямами ся мінит,
Тоне пів кругом в меркотячій тіни,
То дуже зливи надійся; бо з моря
Несе Нот селам й містам много горя.
Но як за рана крізь хмари густаві
Шле в круг широко лучі золотаві
Або блідою вийде зоря гожа
З Тітонового рожевого ложа, –
Біда тоді для збіжа й винограду
Від лопотячого страшного граду.
Вважай пильненько і тоді на сонце,
Як западає в заходу віконце!
Сли в ріжні плями твар тоді фарбує:
По синих дождж лье, Евр по ясных дус;
Но як огнисті покажуться плями, –
Вихри завият з рісними дожджами.
В ту ніч не раджу в море ся пускати
Ані від линви човни відривати.
Но коли чисто сонця круг ясніє –
Чи то як дніє, чи як вечеріє,
Тоді не бійся: ясний Сівер стиха
Повіє лісом, не наробит лиха.

В загалі: пізний вечір що віщує,
 Чи ясна хмара відки не придує,
 Чи Юг воднистий відки де не грозит, –
 Все те ти сонце наперед ворожит.
 Хто може сонцю – та брехню завдати?
 Вно нам будучність звикло віщувати,
 Таємні змови і повстаня страшні
 І зради й війни кроваві домашні.
 Воно й на Рому по Цезара смерги
 З жалем гляділо, в дим бруднавий, спертий,
 Свої укрило промінясті очи, –
 І мір злякавсь втонути в вічній ночі.

Тоді глѳб морска й круг міцний землиці
 І пси зловіщі й зловорожі птиці
 Знаків чимало вказували. З кузні
 Огнистой Етни ляви харалужні
 Плили потоки, розпалені брили
 І розтоплені скали ся котили!
 Германці в небі брязк оружа чули;
 Незвиклов дрожю Альпи ся здригнули;
 Голосно рикли пущі мовчазливі;
 Ночами мари шибались страшливі;
 Гу! людске слово вийшло з уст худоби;
 Спинились ріки, розпадались гроби,
 З слонової кости сльози капотіли
 І спижевїі святині потіли;
 Дунай, цар рікам, лютими вирами
 Трощив ялиці, широко полями
 Котив худобу і хати валами.
 Знаки нещастя в трівожній утробі
 І в жилах людских явились в тій добі;
 Кирниці наші кров жива повнила;
 Серед міст нічю вовча тічка вила;
 В ясну погоду блискало без хмари,
 Комет по небі літали отари.

Швидко ж Філіппі-город пред собою
 Римскїі полки в братобійчїм бою

Побачив другий раз; боги судили,
Щоби два рази там ся червоніли
Ематії води кровю синів Рема
І кров щоб ссало зісхле поле Гема.
Прийде ще хвиля, як в тій околиці
Орач залізним плугом у землиці
НадIBLE римські списи, на скрізь ржалі
Шоломи, збруї й панцирі zostалі
Й великі кости – задумаєсь, стане:
«За що погибли дільні ті Римляне?»

Ромуле, Весто, божества родимі!
Вашої ласки я благаю нині.
Тускійський Тибер і римські Палати
В вашій опіці будут вікувати!
Герою дайте молодому славу,
Щоб в нім наш дикий вік найшов поправу!
Вжеж ми пролили доста крови свої
За віроломство Ляомеда з Трої!
Здавна тебе вже, Цезаре, нам небо
Завидит, що, мов, людських тобі треба
Тріумфів. Дивно світ ся днесь мішає:
Святую правду кривда зневажає;
Війна бентежит всі границі світа;
Мов рвучі ріки, так злоба розлита;
Не стало нині почести для плуга,
Зпустило поле без рільника-друга;
На меч кровавий серпи перекуто!
Відтам з Евфрату враг нам грозит люто.
Відти Германці дикі напірают;
Міста з містами мирну звязь ломают
І бій с собою провадят кровавий.
В круг Марс по світі панує лукавий;
Як штирокінний віз, що в перегони
Вийїздит, вихром круг за кругом гонит,
Візник надармо стягає вудила,
Рве віз буйная бистрих коней сила...

ЧАСТЬ ДРУГА (САДІВНИЦТВО)

Доси о звіздах, о рілі управі, –
Днесь, Бакху, пісню взнесу твоїй славі:
Дерева пуц опишу старовливо
І плід оливи, що росте ліново.
Прибуди, Ленею отче! Дару твого
Все повне: ти шлеш осінь і в винного
Листя віночку сочні виногради,
Пінистим збором наповняєш кади!
Прибуди, Ленею, плід вина столочим,
Роззувшись, в свіжім мощу стопи змочим.

Пред всім властивість, яку мають з неба,
При хові дерев уважати треба.
Одні без труду самі підрастають,
В лугах, над річков буйно сь простирають
Гнучкїі лози, тополі, осики,
Сиваві верби, ростом не великі.
Але знов другі самі ся не плодят,
Тільки з насіння люде йїх розводят:
Так рослии каштан і дуб густолистий,
В гаях Юпітра найдужше гилистий,
Що Грекам долю віщував будушу.
Інші з коріня залісняют пушу:
Так вишні й вязи, – навіть лавр парнаский
Як брость маленька росте корінястий
В тіни старого батька. Вже с природи
Так ріжнородні дані йїм росплоди;
Так ліс усякий виростає з нова,
Хащі і корчі і свята діброва.

Але ще інші росплоду способи
Відкрили людам довголітні проби.
Сей молодїі нарости, з старого
Відтятї древа, всаджує на ново;
Гильку розколе в четверо з легенька,

Або затеше острий паль з відземка;
Інші гнут гиле дерев до землиці,
І ліс новий зростає з сажениці;
Ще іншим навіть кореня не треба:
Верх пригинає до землі від неба
І тиче в землю садівник безпечно,
Певний, що далі розростесь конечно.
Ба, з пнів розтятих – певна вість, хоть дивна! –
З сухого пня дасть корінь брость оливна.
Той знов на гильці інший зраз вщепляє,
Що свій властивий плід відтак вділяє:
Нераз на груші ябка червоніют,
На твердім глосі сливки паленіют.
Тож хлібороби, сади закладайте,
Від свідомійших науки питайте,
Яких способів они уживають
І дикий овоч на добрий зміняют:
На всякім ґрунті тра хісна шукати,
Щоб не прийшлося му пусто дармувати:
Ісмару взгіря винну брость чепурну
Плодят, оливу – сугорби Табурну.
О моя славо, пречесний Мецене!
Позвіль скінчить зачате через мене,
Прибудь на поміч нині праці мойй,
Бо все я винен щедрій ласці твоїй!
На повне море впливай від краю!
Не все ж в тій пісни я обнять бажаю;
Ні, хоть би слово з сотні уст плило ми,
І з ста гортанів труб спижевих громи!
Но гнеть в пристань я заплину с тобою, –
Вже беріг близько, хоть дістань рукою...
Се не пустий спів, шумний а бездільний,
Ані тя тутка знудит вступ повільний.

Котрі рослини самі виростают,
Ті, хоть безплідні, красу й силу мают:
Сама природа додає їм сили.
Но й ті, сли пильні руки їх вщепили

Або в справнійше засадили поле,
 Лишають дикість острую поволи
 В добрім старунку, і як забажаєш,
 Так їх уроду й якість поправляєш.
 Навіть брость дика твою вчинит волю,
 Сли їй по чистім розсаджася полю,
 Щоб тінь старого дерева їй не крила,
 Зросту галузя гуща не глушила.
 Ба, й дерева, вирослі з зерен насінних,
 Змігшися, внуків глушат в зимній тіні:
 Плід їх ся зводить і їх сок дичиться,
 З ягід нездалих користь має птиця.

Так коло всего треба працювати,
 Рівно рядками в ямах розсаджати,
 Ані жалити коштів і мозоли,
 Пок всіх завад не збудешся поволи.
 З клецків найліпш олива ся приймає,
 Винна лоза з розсади виростає,
 Мірта Венери із кола міцного,
 Ліска круг пня буяє матірнього,
 І бук високий із тіни знакома
 Геркулевої голови корона,
 І дуб хаонській, Зевсова посвята,
 І гожі пальми й ялина шпильката,
 Що в суднах буде січи вал ревучий.
 Горіх щепити мож на терн колючий,
 Яблунь на дикі плятани пустині
 Каштан на буці, а на яворині
 Цвитучі груші, у вязовім гаю
 Частенько жолудь свині тож збирають.

Не лиш оден ту спосіб можна мати;
 Бо мож щепити, мож і очкувати.
 Де пупінок з кори ся виклюває,
 В тоненькім личку отвір проділає,
 Там в самім суці зробиш шпарку вузку,
 І в ній чужую затикнеш галузку, —
 В смолистій масти нехай приростає.

Дичка без суків гладко ся стинає:
 З верха її клином крихту розколи ти,
 В шпару вкладай чужий зраз плодовитий;
 Відтак не довго дождити треба –
 Роскішно стрілит деревце до неба,
 Само ся своїм гилем ме втішати,
 І свій не власний плід ме подивляти.

Надто розличні роди вязів сильних,
 Льотосів, верб і циприсів могильних.
 Товсті оливки також не однакі:
 Круглі, довгасті, грубі, гірковаті.
 Ріжні і яблука Алькіноові,
 Грушки Сирійські, Крустумські, фунтові;
 І виноград в нас має ціху інну,
 Ніж той, що в Лезбі висит з лоз Метімну.
 Сут вина Тазскі й Мареоцкі білі:
 Тим тра товстої, сим рідкої рілі.
 В Пситі родзинки удаються лепські,
 І легкі вина, прозвані лягейскі,
 Що на язик не швидко вложат путо,
 Ані ногам велят мотатись круто.
 Яков ж хвалов Ретійске я звеличу?
 Но му с Фалерном мірятись не зичу.
 Міцні й старії Амінейскі вина,
 Йім уступає Тмолю горбовина,
 Король Фаней йїх надо все чтит в світі.
 Далі в маленькім Аргітскім повіті
 Найліпші вина і богацтвом соку,
 І тим, що довго стоят рік по року.
 І Родске чести не малої гідне,
 Богам святе і людям пообідне.
 І ви, Бумаству ягоди буцматі!
 Но всіх йїх роди й назви ту списати
 Не стало б місця і числа б не стало,
 І вичисляти на ніщо б ся здало.
 Хто всі рад знати, най пісок зрахує,
 Що в Лібїї запад ним, мов хмаров дує,

Або най скаже: кілька фаль гуляє
На Йоньскім морі, коли Евр заграє.

Ще ж ґрунт не всякий всяке зродит древо:
Верби над річков, що звиваєсь криво,
З багон мулистих вільха виростає,
Пустих скал явір ся пустий чіпає,
Найвеселійше мірта зеленіє
На узбережю морскім, а легкіі
Суторбів склони виноград кохає,
Тис зимна й сіверних вітрів шукає.

Глянь, де по світі є плідні загопи.
З сходу Араби, з півночи Гельони –
Свій край завсігди всяке древо має:
Лиш в Індії чорний гебан виростає.
Сабейці тільки зраст кадила знають,
Там же й бальзами з вонних пнів спливають.
Щож о родзинках скажу зелененьких?
О Етіопских бавовнах тоненьких,
О древах сивих від ніжної вовни,
О Серах, що з них плід збирают повний,
Мягкіі руна счісуючи з гилія?
А в тих гаях яких чудних дров сила,
Де Індїй беріг в Океан впираєсь,
Де світ кінчиться? Дармо там стараєсь
Стріла вершечка дерев досягати,
Хоть люд там вправний луками владати.
Медія родит яблука щасливі,
Смаком терпкі, но до ліків властиві.
Кого «данем» зла відьма напоїла,
Трутов й заклятем воду затроїла,
Найскорша поміч – Медське ябко певне,
Трутизну чорну з тіла гнеть прожене.
Росте та яблунь, мок лаврове древо,
І сли б не інша воня йшла від него,
Гадав бись: певно лавр се бути мусит:
Листе не вяне ні го вітер струсит,
І цвіт, розцвивши, довгий час треває, –

Ним Медянин свій віддих відсвіжає
І кашель гоят старці дихавичні.

Але ні Медські гаї так величні,
Ні так багаті, гожії рівнини,
Ні так прекрасні Гангесу долини,
Ні Герм, що котит піски золотаві,
Італії не дорівнає в славі,
Ні край індійський, ні Бактра самая,
Ні чудно плодовита Панахайя.
Тут не бики орали ґрунт нечисті,
Що з ніздрів іскри сипали огнисті,
Не сіялись гидкого смока зуби,
Не родивсь з них оружний люд для згуби.
Але збіжя тут землю привалили
І сок Массійській, Бакхови так милий,
Тутка оливи всюди родят рісно,
Ту від веселих стад усюди тісно,
Ту кінь боевий гордо в полю брика
І сніжно-білі вівці й превелика
Небесним жертва – віл, в Клітумна водах
Святих обмитий, що в славних походах,
В триумфах римских передом ступає,
В божих святинях голову складає.
Весна тут вічна; найпізнійша доба
Ту тепла; двацять плодиться худоба,
Двакрати овоч родит садовина.
Но хижих тигрів тут нема й заводу,
Ні мясоїдних лютих левів плоду,
Ані отрута у ягід подобі
Недосвіджених ту не вабит к собі.
Ні крутим клубом полоз не звиваєсь,
Ні гадь в страшливих стадах не являєсь.
Ще ж міст богато, велично здвигнених,
Пишних будинків і праць безчисленних,
Твердинь, на скалах ставлених з каменя.
Що водотоків кріз штучні склепіня!
Чи о двох морях згадувати маю,

Що край з двох боків дружно обнимають?
 О озерах чи згадують великих:
 О тобі, Лярске? і о тобі, в диких
 Вітрах, мов море, ревучий Бенаку?
 О пристанях чи тож вчиню визнаку
 І о Люкрину тамах, де о скали
 Ламлються люто спінені вали,
 Де море бесь до Юльської затоки,
 І де в Аверну проливи широкі
 Тірренська філя тиснесь? Срібні жили
 Й залізні руди в ей ся лоні скрили.
 І з нор глибоких статку золотого
 Видобувають тутка люде много.
 Італья мужів крепких цвіт зродила:
 Марзів, Сабелів – в них геройська сила! –
 Лігурів також, у біді постійних,
 Воєнних Вольсків, смілих, неспокійних.
 Ту зросли роди без рівні по силі:
 Деції і Марії й величні Камілли
 І Сціпіони славні, войовничі.
 Й ти, наша славо, Цезаре, що нині,
 Зборовши Азії крайній границі,
 В дали від Риму гордої твердині
 Тривожних Індів проч женеш в пустині.
 Радуйся, плодів щедрая землице,
 Героїв мамо, Сатурна столице!
 Для твої чести починаю діло,
 Що з давнов штуків би зрівнатись сміло,
 З святого здрою черпнути посмію,
 І спів Аскрейський для Римлян запію.

Тепер про ґрунту прикмети і вдачу
 І барви й силу й плідність вість постачу.
 Отож де ґрунту не добра управа,
 Горбки пустії і глина жовтава,
 Густа тернина і крем'я сила,
 Там ти удасть ся Паляди олива;
 Знак: олеастри дико там бувають

І плодом своїм землю покривають.
Де ж ґрунт товстий, солодков влагов ситий,
Благословенний, теплий, зілем вкритий,
Рівнина, славна дивним урожаєм,
Як се між гір в кітловинах видаєм,
Де з скал потоки холодні збігають,
Змуть благодатну в роздолах лишають,
Де сторона к полудню похилилась.
Де папороть плугам на зло згустилась, —
Той ґрунт найліпше винні лози кріпит
І гиле щедро грознами обліпит;
Відси напиток ти збереш огнистий,
Що льєсь в пугар скляний чи й золотистий
Богам; товстий Тірренець на фуярі
Слоневій богу грає при вівтарі,
А з жолоблених мисок дим жертвовних
Патрохів весь аж до склепінь церковних.
Но сли сь воли рад і телята пасти,
Вагу на хів овець і кіз покласти,
Що обгризають брость із деревини, —
Шукай в лісах далекі полонини,
Як ось Тарентські, та ситі рівнини,
Як до недавна Мантуа ще мала,
Тепер нещасна з болем пострадала,
Де пари білих лебедів гостили.
В зілястій річці щедро ся жилили.
Там нори чисті з поля випливають,
Красної паші стада в довіль мають:
Що в день травиці вискубе худоба,
Се враз з росов нічна поверне доба.
Ґрунт чорний і під плугом товстоскибний.
На скріз прогнилий — пред всім неохибний
Під ріжнородні збіжа урожаї, —
Такого газда під засів бажає:
Бо ж тільки статку з жадной иншой ниви
В гумно не тягне спряг волів лінивий.
Не злий і той ґрунт, де орач завзятий
Ліс витяв, хащ помикав коренатий,

Старе коріне вирвав з дерев сила,
Що в їх вершечках птиця гнізда вила;
Но древо впало, і служжена птиця
З гнізд перхла в гору, – і тепер блищится
Грунт пропочилий через довгі роки,
І леміш скиби крає в нім глибокі.
Но де плиткий грунт й гіпсові опоки,
Там розмарин лиш росте невисокий
Бжолам поживний, і бабка низкая;
Також де нива плитами густая,
Де крейдованя, змяями порита,
Там не жди плоду ні з вівса ні з жита,
Там лиш для гадів найліпші пожитки,
Круті нори і беспечні скритки.
Грунт же, що мраки легкі визиває,
Мгли прозірчасті, що радо всисає
Вохкість і радо з себе видає йї,
Що все зелений від трави своєї,
Не жре зелізо ржов ні квасом соли, –
Той виноградом густо в божій воли
Обве ти тиче, зродит і оливи.
Він і під пашу худобі щасливий
І плугом легко дає ся орати.
В такий грунт город Капуа багатий
І край Везува й пустої Ацерти
Котрій виливом шкодит Клян упертий.
Теперка скажу, на що уважати,
Щоб рідку землю й густу розпізнати:
Ся під хліб здала, під вино тамтая,
Густша Церері, Бакхови рідкая.
Вперед на поли місце винайди си
І діл глибокий вибери в землиці,
Відтак персть вмечеш в тії доли самі
І грузь ногою здопчеш поверх ями.
Не стане глини – знак, що грунт ріденький,
Для винограду й паші приятельський.
Слиж ся не вмістит глина в діл глибокий
І понад ямов знесесь горб високий,

То се густий ґрунт, там твердіі брили
І грубі склади, – тож нехай що сили
Воли те поле в рівні скиби крают.
Ґрунт солоний, і ґрунт, що називають
Ґрким, не здалий під ніякі плоди:
Ні плуг его там добре не уходить,
Лоза в нім винна живо тож квасніє,
І садовина й найліпша дичіє, –
Його таким мож досвідом пізнати:
Кіш, густо з прутя виплетений взяти,
Друшляк з тискарні, з за стріхи курної, –
Насип до повна в них землиці тої,
Відтак злій чистов кирничнов водою,
І наповнений потолоч ногою;
Вода крізь шпари гнеть почне спливати
І в спорих краплях із коша втікати;
Скоштуй йї – зараз смак пізнаш солений,
Гореч аж рот ти скривит заціплений.
Товстую землю ось як взнати прудко:
В руках зімнята не розсиплесь в грудку,
Но мов смола до пальців прилипає.
На вохкій хопта високо буяє,
Стирчит роскішно бадиле пустое.
Ох, щоб ніколи не буяло тоє,
Щоб земна сила не йшла в него марно!...
З ваги тяжкий ґрунт розпізнаєш гарно,
Так само й лехкий. Оком без натуги
Пізнаш ґрунт чорний й всякі барви другі.
Лукаве зимно взнать – се труд нелехкий:
Часом лиш вкажут слід его смереки
І тис шкодливий, що морози любить,
І зелен блюощ, що довгим сплетом блудит.

Все те пізнавши, нуж, тра ся старати
Ґрунт перед всім завчасно спокладати:
Цілець затвердлий плугом перевернеш,
Потужні брили к півночи обернеш,
Пок засадиш в нім виноград утішний.

Тільки пухкий ґрунт плід дає сторичний:
Вітри се діют і мороз зимовий,
І копатільник до праці готовий,
Що грубі скиби двичі розриває.
Старанний газда все о тоє дбає,
Щоб однородну землю вишукати,
Де вперве щепи мають виростати,
Пок, розсаджені, інший ґрунт полкоблят, —
То з змінов місця рід свій не загублят.
На корі навіть позначить забався,
В котрий бік неба в шкілці щеп схилявся,
І так сади йїх, як вперед стояли!
Відки південний сонця сквар приймали,
Котрим на північ повертались боком,
На все те пильним тра вважати оком:
Так пересаджуй, як росли в городі!
Така вже сила привички в природі.
Вважай, чи ліпший горбок, чи рівнина,
Де би с пожитком засаджати вина.
Коли рівнину на ту ціль призначиш,
Засаджуй густо: виноград бо, бачиш,
Росте тут гарно, хоть го погустити.
Сли ж на горбках ти рад вино садити —
І на похилих відсонах, тоді ти
Тра рідко, в гарні рядочки садити,
В довж і в попереk борозди широкі,
А саджениці в мірні штиробоки.
Так в час военний в просторій рівнині
Полки вояцкі стають незличимі
В ладі боевім, — збруя в сонцю сїяє.
Земля під мужів ступом ся вгинає;
Ще не почався лютий бій на полі,
Ще Марс завзятий блудит в хряску зброї...
Число стежок і відступи між ними
Однакі всюди й рівні пороби ми:
Се не для того, що вид гарний оку,
Но щоб усюди ґрунт однако соку

Міг садженицям додавать і рівно
Гильки ся в гору розростали вільно.

Може будеш мя і о то питати,
Як за глибоко ямочки копати?
На то ти сміло дам такую раду:
Мілкі ямки копай для винограду,
Але під древа доли рий глибокі,
А особливо під дуби високі.
Ті кілько в гору часами сягают,
Тілько корінем в землю ся вглубляют;
Тож ні зима йїх, ні вітри ні зливи
З землі не вирвут: вічно нерухливі
Стоят вни, внуків перестоят много
І жизней людских, листя мов сухого;
Конарі крепкі в простір рознимают
І тїнь широку в коло простирают.

Вина не всаджуй до сонця западу,
Ані ліщини серед винограду;
З верху літорость зла на саджениці,
На те найдеш насіне близь землиці.
Те земля злюбит! Май тож побачіне,
Тупим зелізом не зранить коріне!
І пні оливні в винници не згожі!
Нераз бо з ватри, що пастух розложит,
Неслідно впаде огник, – з разу тліє
Таємно, пок товста кора го криє, –
Відтак по гилю разом бухне д гори
І грізним хряском затріщит в просторі,
Побідно з гиль на гилі пнесь і віє,
Вершки займає і жарами вкриє
Сад винний; з диму пречорної хмари
Аж небо лижут кроваві пожари!
А ще сли буря лютими валами
З гори надпаде і вдарит крилами
В огонь, і в низ горючій жар розверне....
Сли те ся стало, то вже не одерзне
Огарок, зразів не пустит зелених,

Лоза не встане з корінців зялених, –
Тільки олива дика гнеть ся рушит
І гірким листем все круг себе здушит.

Може ти стане дехто дораджати
В зимі закріпшу землю управляти,
Коли борей від півночи враз дуче
І сціплі ниви мороз загартує.
Но тоді шкода насія збавляти, –
Корінь не силен землі ся чіпляти.
Вино найліпше в такий час садити,
Як весна цвітом луг почне красити,
Як із за моря вернут бузьки білі,
Що довгим змиям і жабам немилі,
Або як осінь веде зимні фуги
І Феб пресвітлий в зимовії круги
Свій вік керує по упливі літа.
Весна ростинам рада: вна одіта
Вся в зелень, зіле, – силу вна приносить
Землі плодючу, земля сімен просит.
Но всепотужний батько, Етер чистий
В Матери лоно дожджик шле плонистий. –
Ним оживляє все у новій силі,
Він – жизни зарід в її живому тілі.
Птиць мелодійний спів в гаях лунає;
Раз в рік худоба пари пожадає;
Ріля тучная плодит; легкогровий
Легіт втвирає лоно ярій ниви;
Впиваєсь зростом всякий твір щасливий.
В теплішій сонцю радо розвиваєсь
Пупінок всякий, і вже не лякаєсь
Лист виноградний ні Евра жаркого,
Ні бур півночи і дожджу ливного.
Зароди ніжні вилазят сквалливо.
Листки зелені виростають живо....
Рад би я вірить, що коли почався
Світ животворів, то така була вся
Пора без зміни: вічною весною

Цвила природа у празничнім строю.
І южний вітер подуви холодні
Лагодив; в той час череди голодні
В перве на світло сонця виринали
І люде з персти к небу ся підняли,
Звір дикий в перве рушився в дуброві,
Зорі вплили на зводи лазурові.
Бо й ледво б ніжний ще зарід природи
Зніс був ті люті зміни непогоди,
Сли б тепло тихе, без морозу й спраги
Й лагідне небо не дало му снаги.

Впрочім, що сієш, посильного гною
Треба, й землею прикривать пухкою.
Ще й позакопуй довкола креміне
Й діраві мушлі, щоб аж у коріне
Вохкість входила й вітер теплий віяв
До долу й скорий зраст ростинам діяв.
Деякі навіть шутром прикривають
Засіви й черепками пригортають, —
А то, щоб поля не вплескали зливи
Або не випік літа сквар страшливий.
Коли вже щепи всаджені рядами,
Обгортуй їх двозубними сапками,
Або загнавши межі саджениці
Воли робучі, плужком із землиці
Повиборозджуй в коло них могили;
Відтак гладкую трость, вербові вили,
Ліскове тиче та палі з осики
Вбивай при кожній, — то їм вітер дикий
Вже не завадит, — по них ся потягне
В верх винна брость, пок аж вершків досягне.

Як лиш листки розв'ються зелененькі,
Тра хоронити зраст їх молоденький:
Поки різки ся до гори спинають,
В воздуху чистім до гори буяють, —
Ножа кривого ужити не можна,
Лише пушками прищипуй з острожна.

Но як вже крепко обіймут тичину,
Тоді тни гильки, пристригай чуприну.
Вперед слабенькі ножа ся бояли,
А тепер сильні дико би буяли, —
Томуж уважно тра ужити сили,
Щоб надто буйно гильки ся не вили.

Довкола треба пліт загородити
І від худоби пильно хоронити,
А наймі поки брость ще молодая,
До бур не звикла, сквару ще не знає;
Но дужше шкодят тури лісовії
Невдержні, й серни ненайдливії,
Навіть і вівці щепи обгризают
Або й корови лакомо спасают.
Ані мороз їм ані іней зимний
Ані сквар літа тільки не противний,
Кілько товар їм впертий лиха свідчит,
Що острим зубом пні й кору калічит.

За ту провину Бакхови для чести
Звикли ми цапа на офіру вести, —
З відти взялись вабави стародавні
І театральні гри про дії славні;
Сини Тезея перші з благочестя
Козла по селах на всі перехрестя
Найдотепнішим поставляли в дарі,
І так весело та при повній чарі
На мяхкім лузі, Бакхови для втіхи
Скакали через натовщені міхи.
Тож і троянські втікачі, що нині
Жиють в щасливій авзонській країні,
Спів в той день вносять, хоть не гладкий в звуку,
За то охочий, смішний до роспуку:
На лица чеплят із кори машкари
Вижолоблені, як страшні почвари,
І образками сосну в круг обтичут,
Радісним співом тебе, Бакху, кличут.
За то їм рісно вино розцвітає

І густо плід їм тичину вкриває,
Горбком, долинов, в лісовій убочи,
Де лиш бог зверне свої ясні очи.
Хвалім же Бакха все святим звичаєм!
Йому предківські пісні заспіваєм.
Жертовні пляцки в мисах приносимо,
Козла злочинцю за роги ведімо
Пред вівтар: кров най курится у мисці,
Нутро ж спечесе на лісовій шпичці!
Щораз нових праць тра в виннім городі, –
Бо всіх праць газді і скінчити годі.
Кожного року три рази й чотири
Грунт затверділий щоб плуги розрили;
Груду мотиков треба розбивати,
Нездале листе із лоз обривати.
Так праця чергов працю настагає,
І рік кождіський сам в свій слід вступає.
Вже як під осінь листки опадають
І красу ліса вітри обривають,
Запобігущій газда на-рік дбає,
Пильно зіваля лози підстригає
Ножем зубчастим Сатурна, під вкрівлю
В клубки звиває парість на зимівлю.
В перед тра землю скопати, здробити
І суш обтятий з вина попалити,
Вперед і тиче поховать під стріхов,
Відтак аж ягоди збирать з утіхов.
Двичі вино ся листом обтіняє,
Двичі колючим хвостом заростає.
Щоб го обчистить – двичі труд тяженький.
Слав грунт великий, управ свій маленький!
В осінь колючий гліг рубай лісами
На пліт, збирай трость понад берегами,
Верб і лозини тож надбай чимало.
От вже вино ся в звязки повязало,
З ножами з винниць винарі вертають
Втомлені, пісню радісну співають;
Но ти зруш ще раз землю неперемінно:

Нераз бо любит Зей слотов осіннов
Уже й доспілі ягоди зпсувати.

Інакше тра оливи доглядати.
Не тра тут ножиць ні острої сапи,
Коли раз в землю ціпкі впустит лапи
І до погоди змінної навикне.
Раз їй ся в ямку поглублену втикне, —
Земля сама вже сок дає ростині —
Без труду жди аж плодів на гилині.
Томуж засаджуй пильною рукою
Товсті оливи, святий знак спокою!

Тож садовина, як пень уміцнися
І сил набере, сміло в гору пнеся,
О власній силі буяє до неба,
Ані їйі нашой помочи не треба.

Ба, й лісних дерев різноличні роди
Ростут в пожиток і приносят плоди.
Хашці, вітчина птаства, без управи
Суніці родят й ягоди кроваві,
Товар щедринець ласо обскубає,
Смерека смоляків нам достарчає,
Найліпшу страву для огню святого,
Що світло маєм і тепло від нього.
А всеж чомусь так годі ще для люду
На хів тих дерев доложити труду.
Чи ж тра ще більш пожитків вичисляти?
Вже низкі глоги й верби стрепіхаті
Приносят листе худобі в поживу,
Пастухам скриток і в спеку і в зливу,
Гиле та пруте на плоти й забори,
І пчолам з цвіту медовії збори,
Чудно Цитору криє букшпан чистий,
Там знов норицький темний ліс смолистий, —
Блаженне поле! без плуга й мотики
І старань людських дасть хосен великий.
Навіть ялина безплодна, зелена,

Котров Кавказу висота вмаєна,
Ті дикі пущі, де оркан без впину
Реве, валит, друхоче деревину, —
І ті дають нам многий дар богатий:
Дають деліне на будову хати,
Соснові машти на судна швидкіі,
Циприси й кедри на доми пишніі,
До гар гереги, до колеса спиці
З них майстер теше, жолоби й коритці
Й до човнів носи жолобит підводні.
Лози от в пруте, вязи в листе плодні,
На спіси добра тверда міртовина,
Або ще твердша пряма деренина,
На ітурейскі тис придалий луки,
А мягка липа на сницарскі штуки;
І гладкий букшпан токарям сприяє,
Під остров сталев всякий вид приймає;
Лехка осика пущена на води
Бистрого Паду мчит без перешкоди;
Пчоли в душлі ся криють ясеновім
Або в випорохнілім пни дубовім.
Щож би ще, гідне почесної згадки,
Ту про дар Бакха розкажуть? Випадки
Були, що дав він до нещастя причину.
І так убійство скінчило гостину
Центаврів диких: вбили їх Ляпіті,
Рета, Гілея й Фоля, як підпиті
З збанками верглись своїх газдів бити.

О як щасливі були б ви селяне,
Коби було вам власне благо знане!
В дали від сварів, несвідущі бею,
В праці на ниві, в святім супокою
З землі б хосен ви праведний збирали!
Хоть ваша хата — не двір оказалий,
Хоть в пишні брами слуг юрба що раня
В двір ваш не тиснесь к вам для привитаня,
Не хочесь вам помостів шильдкретових,

Шат золотистих та цяцьок бронзових,
Сірак ваш пурпуром не червоніє.
Олива чиста кассійов не воніє;
Но жите в мирі і мова без лести,
Щасте в достатку, старість в людській честі;
И в чистім полію радощі свободи,
И ясні нори і живії води,
И гай розкішний, де рик волів чути,
Де в тіни дерев любо так уснути.
В хащах, в язвинах дикий звір ховаєсь:
Там люд робучий малим вдоволяєсь.
Там богам к честі найщирші офіри,
Діди святії, повні предків віри.
Там справедливість, як з землі втікала,
Свій слід послідний серед них поклала.
О, щоб пред всім мя Музи укохані,
Котрих солодкі святощі мні дані
У серце, чистов широстю тремтяче,
Щоб вни були натхнули мя, щоб бачив
Я зір пресвітлих етерові пути,
Затъмня сонця й місяця відміни
І землетрясень тайнії причини
І відки моря бересь прилив лютий,
Чом день зимою так швидко згасає,
А ніч лінива так довго тріває!..
Но сли мні в серці надто кров холодна,
Сли тайн природи розслідить не годна, –
Витай ми поле й ти роздоле травний!
Ліс люблю й потік – хоть за то й безславний.
О, де ті поля, що Сперхей минає,
Де Тайгет співом баханток лунає,
Хто в Гему б доли мя завів затишні,
І вкрив мя в тіни холодні розкішні!
Щаслив, хто річей всіх пізнав причини,
Хто всякій страх і фатум незрушимо
Здоптав, сміючись з Пекла мук тиранських!
Но й той щасливий, хто богів селяньських
Пізнав: і Пана і діда Сільвана

І Німфи-сестри! ні його помана
Власти не тягне висш всего народа.
Ні князів слава, ні яга-незгода,
Що брата з братом сварит, ні неситі
Тріумфи римські, ні царі побиті,
Ні орди Даків, що з над Істру тягнут!
Ні бідні в него помочи не прагнут,
Ні богачі му завидят лукаво.
Які му плоди древо дасть ласкаво,
Що зродит нива – вдячно він збирає.
Ні прав залізних не видав – не знає,
Ні шумних зборів збуреного люду,
Ні в церквах актів продайного суду.

Сей люте море рад веслом пороти,
Той кров рад лити, з врагом ся бороти,
Той тиснесть в царські, князівські пороги,
Той нищит місто і хати убогі,
Щоб злоті вина з злотих чар спивати
І на сарранській міг пурпурі спати.
Сей гріш згрібає, стереже безсонний
Заритих скарбів в скупости бездонній,
Той пред мовницов рота рознімає,
Другий в театрі очи витріщає,
В долоні плеще (плещут й Сенатори!)
І сам дивуєсь, що плескать так скорий.
Сей тріумфує змитий в крові брата.
Тому знов збридла вже батьківська хата,
Жене в світ білий, у чужу чужину,
Шукать вітчизни, котру дома кинув.

Рільник же острим плугом землю крає
Рік в рік, свій край він працев прокормляє
І дрібні внуки і дійні корови
Й воли робучі до ярма готові.
Тож і земля му наповняти рада
Сади всіляким овочем, і стада
Прихівком, ниви зерном, рибов ріки, –
Тріщат стодоли, комори й сусіки.

Настала осінь – час тискарню брати.
 З ягід допілих олій витискати;
 Весело свині вертають з дуброви:
 Горіх у лісі лушиться лісковий
 І всякий овоч спадає допілий,
 Високо висит виноград дозрілий
 У скварі сонця під стрімков скалою.
 А любі діти батькови юрбою
 На шию пнуться, пестяться хлопята!..
 Невинна, чиста вся рільнича хата.
 Дійна корова молоком богата;
 Посеред паші весело гопцюють
 Ягнята й рогом боротись трібують.
 А газда празник правит: край зарінка
 Круг ватри челядь, слуги, діти, жінка –
 Хлопці вінчають збан вином кіпучий;
 Сам він льє в жертву перший плин шипучий
 Тобі Ленею і тебе звиває!
 Відтак на тики спіси почіпляє
 Для пастухів-борців: хто найсильніший,
 Тому дістанесь і дар найкрасніший.
 Ось до борби вни вистунають сміло,
 Все обнаживши мускулисте тіло...

Так ті Сабіни проживали давні,
 Так Рем і Ромуль, наші предки славні,
 Так то змоглась Етрурйя знакомита
 І Рим так виріс на столицю світа,
 Сім гір обнявши в свої крепкі мури.
 Пок Зей над світом власть не взяв рукою,
 І пок люд грішний посвячені тури
 Не різав, – весь світ життям жив такою
 В Сатурна злогій добі супокою.
 Ніхто тоді труб не чував спижевих,
 Ні молот ще не кув мечів сталевих.
 Но гов! скінчена часть велика пути!
 Втомились коні, – час їм відотхнути.

ЧАСТЬ ТРЕТЯ (ГОДІВЛЯ ХУДОБИ)

Тебе днесь, Палес-мати, взношу в пісні
Й тебе, пастуху з над Амфріза-річки
І вас Лікейські гаї і потічки!

Все вже з-ужилось, що думки утішні
Співом займало. Бо кому ж не звісні
І Еврістея лютість, і погані
Бузірісові жертви? Хто не тямит
Гіляса-хлопця й лятоньску Цельону,
Хто Гіпподаму й Пельопса, що трону
Добивсь в гонитві, герой білорукий?
Я ж перший зважусь в путь, що мя піднести
Із низу мусит і в народній чести
Поставит тривко мого йменя звуки.

Я перший Музи – сли лиш стане жизни –
З гір Гелікону введу до вітчизни.
Перший принесу ідумейські пальми
Тобі Мантуо; на зеленім полю
Я там святиню взнесу мармурову
По над водою, де святими фальми
В вільних закрутах тихо Мінцій блудит
І ніжнов тростю ринь вкривати любит.
Серед святині Цезар ме стояти
Як бог найстарший: я ему в богатий
Тирійський пурпур вбраний, славов вкритий,
Буду сто возів-четвернів гонити
Понад рікою. На ігрище тее
Прийде вся Греція від ріки Альфея,
З гаїв Мольорха, щоб ту в перегоні
Бичем ремінним поганяти коні.
Я сам в віночку з оливного листя
Розділю дари. Днесь вже веселится
Серце, празничні обходи ведучи

В святиню, й в жертву білі воли бючи.
 Або як сцени мінятсья опони
 Що в пурпур вбрані зивають Бритони,
 На брамах будут Квіріна побіди
 З злота й слоновой кости: Гангаріди
 Побиті й образ битв над Нілем лютих
 І мідні дзюби кораблів здобутих;
 Далі азійські сотні міст підвладних,
 Вірмен покірних і Партян тих зрадних,
 Що втічут й стріли взад кидають зручно;
 С краю два стяги, що Ти власноручно
 Ворогам вирвав, і тріумф подвійний,
 Котрим всесвітні закінчив ти війни.
 З парійських камнів стане, мов живое
 Вкруг Ассарака племя, і герої
 З Юпітра роду, Трос, наш прадід чесний,
 І основатель Трої – Феб чудесний.
 Проч відти в Пекло, заздности нещасна,
 Де реве Коцит, Фурія вїесь ужасна,
 Іксіон вічно в колесі вертится
 І Сізіф камінь котячи томится!

Між тим я сміло в дебрі йду й діброву
 Ще не звиджену – йду по твому слову
 С трудом Мецене! Без помочи твої
 Деж би я взявся до праці такої!
 Нуж встань і вирвись з лінощів обнятя!
 Потужним криком Цітерон взива' тя;
 Псів голосами, слухай, Тайгет грає,
 Ірзанем коней Епідавр лунає:
 І двійне ехо заревло по гаю.
 Но гнеть про лютий бій я заспіваю
 Цезара, щоб еше так довгі літа
 Від его слави гули кінці світа,
 Як довго світ сей від першої днини
 Стояв по Цезарові уродини.
 Чи хто Олімпські гонитви дивує,
 Щоб вінок зиськав, коники годує,

Чи воли крепкі до плуга ховає, –
Най же старанно матку добирає.
Горда най буде для худоби matka:
Карк в неї сильний, голова негладка,
Аж до колін їй підгорле звисає,
Бокам довжезним і міри не має;
Все там велике в неї – також і ноги,
Кудлаті вуха і загнені роги.
Не кепска біла й сорокатою масти,
І сли не любить в ярмо шию класти,
І часом рогом колоти похіпна.
Ростом висока, до вола подібна,
А в ході довгим хвостом замітає
Слід за собою. Їй час: діти плодить
І пари ськати, в четвертім надходить
Році, а з роком десятим минає.
По за той час їй ані в плуг впрягати
Ні до розплоду не здало вживати.
Тож пок буйною юністю красиві,
Спускай з припону бугаї ревниві,
І скоро в літах, квапно без перерви,
Свої корови веди до Венери;
Так множи стада доброго заводу,
З одних доховуйсь другого приплоду.
Так ся тож бідним смертникам лучає:
Найкрасший жизни час найраньш втікає;
Далі недуги й сумна старість з ними,
Грижа і труди і скін невмолимий.
Тож скоро старість зівялит вже матку,
Гнет обміняй молодшою з достатку,
Поповнью браки з приховку нового,
Щоб одно збувши, друге мав мість нього.
Не меньше треба й до коней добору.
Той особливо, що кінну обору
Має приплодом що рік обновляти,
Мусит від малу добрий статок мати.
Жеребчик гарний, доброго заводу,
Високий ростом і гнучкого ходу,

Сміло біжит він передом, грізную
Бриде відважно річку, на хиткую
Кладку ступає, не боячись скрипу,
Високо носить шию, невелику
Головку має, живіт неглибокий,
Хребет м'яснистий, рівний і широкий,
Грудь мускулисту – знак відваги й сили.
Найкрасший з масти карий та гнідавий,
А найпоследний буланый та білий.
Як брязк оружя де почувсь в дали,
Він бе копитом, стриже чутким ухом,
Увесь здригаєсь і потужним дмухом
З ніздрів огнисту пару видуває.
Густа му грива на право звисає,
І кість хребетна двома горбочками
Тягнесь у него поміж лопатками;
Гребе ногами; стогне з під копита
Земля, потужно твердим рогом бита.
Такий був Ціллюр Поллюкса з Амікли,
Що грецкі пісни величати звикли;
Таких шкап пара Ареса возила
Та мчала в бої славного Ахіла;
В коня такого, щоб від жінки скритись,
Сатурн сам, кажут, мав переменитись,
Гривов на шиі потрясав буйною
І рзав, аж Пельйон гомонів луною.

А й того, сли го вік зіссе й недуги,
Бракуй, не дбавши на літа й заслуги.
Бо постарівшись він к Венері стигне,
Ані роботи тяжшої не двигне,
В бою безсильно мечесь, от так власне,
Як жар в стернищу палахне і згасне.
Тож на вік, силу й свіжість тра зважати,
На рід, на зручність его батька й мати;
Як побіджений, чи з устиду гнеся,
Як побідитель, чи гордо несеея.
Чиж ти не бачив, як то в перегоні

Вози до ціли мчат по оболоні?
Голосно б'ються серця молодії,
Повні тривоги й близької надії
Бичем піднятим грозят, настигають,
Вперед подавшись, узди попускають, —
Летят мов вихор оси розпалені...
Йїздці жь то ніби ажь к землі схилені,
Та знов високо вгору ся здвигають,
Ніби в просторі надземнім буяють.
Спочити, стати — йїм нема й хвилини!
Туман жовтавий заклубивсь над ними;
З заду догінщик другий чим раз ближче,
З его упрягу піна й пара прище.
Так то до слави запопадні люде,
Для слави кождий труд йїм лехкий буде!
Перший Еріхтон спряг чотири коні
І з лехким возом станув в перегоні;
А пелетроньські навчили Ляфіти
Робить зубила і верхом сидіти
Вчепившись міцно до хребта коневі:
Так стало мож оружнему йїздцєви
Коня на місци в крузі осадити
І гордо вихром по полю гонити.
Однаких трудів штуки ті жадають,
Тож і однаких коней добирають
Йїздці старанно: однаково смілих,
Однако скорих в біганю до ціли:
Хоть врагів в битвах часто вни гонили,
Хоть би з Епіру рід свій виводили
Або з Мікени дільної, ба й з лона
Самого морєвладця Позейдона.

Як все те зважиш, докладай дозору,
Щоб самець став товстий хоч в тую пору,
Як мав стать провідником у стаді,
Щоб го за мужа матки хтіли раді.
З сочного зіля ріж му свіжу січку,
Пій го водою в хрустальнім потічку,

Давай ячменю, щоб мав досить сили
До діл любовних, і щоб не свідчили
Слабії діти про слабість батьківську, –
По клячам пашу давай не таківську, –
Навмисно троха йїх держи худими;
Скоро розкішний завлада' жар ними
І за знакомов Венерою гонят, –
Води уймают, листя йїм боронят,
Томлят йїх скорим бігом в спеці денній,
Коли тік стогне ціпами товчений,
А задний вітер полову пустую
Із під віячки гет від зерна дує.
А се в тій ціли, щоби сили збиток
З принятих сімен не псував пожиток,
Товщем плідную не змулив утробу;
Але щоб розкіш збільшала жадобу,
Щоби Венеру лакомо хапали
І тим певнійше у нутрі ховали.

Відтак старунок о батьків зменьшаєсь,
А для маток знов дозїр зачинаєсь.
Скоро в час певний, що тївні, пізнати,
В ярмо тяжке йїх вже не слід впрягати,
Нехай дорогов не скачут в натузі
Най не вганяют біжучи по лузі,
Най ся не борють з бистрими водами,
Най пасут стиха рідкими лісами,
Де води чисті, де мох зеленіє.
Де трава свіжа руном землю криє,
Де ся вертепи зрадні не знаходят,
Навислі скали тиху тїнь наводят.
В лісах Сілярских, де сосни буяют,
І при Альбурні овади літают:
Ойстром звут Треки, азїлем Рнмляне, –
Овад вїйдливий: скорось де дістане
Меже худобу і дико загудит,
В бидзі скаженім все стадо розпудит,
Аж ліс і воздух з рїку затрясєся

І суха круча Танагру озвеся.
 Таким потвором Юно страшно мстилась,
 Як доч Інаха з краю в край гонила.
 Ті тра від тівних маток відганяти,
 Бо в сквар полудня люблят докучати.
 Тож жени в пашу, коли сонце сходить
 І вечір звізди на небо виводит.

Як ся потелят, нараз на телята
 Зверни весь дозір: тра поціхувати
 Йїх рід і назви, також мати гадку,
 Котре у стаді призначиш на матку,
 Котре в честь богу будеш жертвувати,
 Котрими поле будеш управляти
 Й рілю орати в тяжкїї упруги.
 В зеленїй пашї най пасутся другї;
 Но ті що в полю працювати мают,
 Нехай до труду з малу ся привчают,
 Поки податну й гнучку вдачу мают.
 З разу на шию обручі вербові
 Вкладай, а як вже йїх карки готові
 До служби, в пару добирай по двоє
 І вчи, най рівно крок держат обое.
 С часом у віз йїх запрягай порожний,
 Най піднімают туман подорожний,
 Пок дишель сильний с колїсми ся припне
 І під вагою вісь букова скрипне.
 Бичкам не листя йно давай самого,
 Трави та сітнику болотяного,
 Але і збіжя пашї молодой,
 Котру із ниви виполеш буйной.
 Коров с телятем – по батьків звичаю –
 Зовсім видоювать тобі не раю:
 Нехай дійниця остаєсь порожна,
 Телятам корму уривать не можна.
 Но сли до війн тя збирає охота,
 Горда вояцка тебе надит рота,
 Сли сь в гаю Зевса рад кїньми звивати,
 Понад Альфеєм круг Пізи вганяти, –

Нехай же вчасно кінь ся твій гартує:
Бачити бої смілі й блиски збруї,
Слухатъ труб рику, віз тягти риплячий
І мунштук в стайни носити бреньчачий,
До свого пана пестошів звикати
І плеск по піні радісно приймати.
Ледве від груди матки ся відлучит,
Най всего того з маленьку ся учит;
Мяжков уздою треба го ховстати,
Сюди и туди живо повертати,
Хоть ще слабій, тремтит, ладу не знає,
Но по трех роках, коли наступає
Четвертий, най вкруг учится гуляти,
І в лад копитом звучно вибивати,
Нехай за чергов стегна піднімає,
Аж око видом тих штук ся втішає:
Щоби міг вігер в заводи звивати,
Отвертим полем мов без узди гнати.
Нехай по пісках ледво слід лишає
Так як Аквільон, що ся розіграє
З Гіпербореї кінців віддалених,
Женучи хмари сніговиць студених;
Тремтят покриті ніжним збіжем ниви.
Подув до долу хилит йіх бурливий,
Шумит високий ліс і гилем беся.
Здалека моря ревіт роздаєся, —
Він жене валом і в сильнім розгоні
Бентежит поле й водянії тоні:
Такий кінь в Еліс перший перебігне
Весь круг широкий, і ціли достигне;
Хоть потом вкритий і пінов кровавов
Пришучи з рота, він потягне жваво
Возок бельгійський за гнучкою шию.
Тоді аж, як навикне двигать шлюю,
Давай для зросту оброку і зерна,
Бо перед тим би завзятість химерна
Надто бутним го зробила: в спокою
Бича не зніс би ні узди твердої.

Но жадний дозір сил так не скріплює,
Як від Венери сли ся зупиняє
І від любовних одурів маржину:
Чи то вола кохаєш, чи конину –
Воли на пашу шлют в степи глибокі,
За стрімкі гори і ріки широкі,
Або щоб швидше їх угодувати,
Держат на стаїни к жолобу припятих;
Всю вола силу звільна пожирає
Огнистий погляд самки: забуває
Він вже про листе і пашу зілясту.
Аджеж доводить цур любовний часто
Бугаїв смілих до лютого бою!
Ялівка гожа пасеся на полю, –
А ті надходять вороги міцніі,
Рогами рани завдають страшніі:
З боків їм чорна спливає посока,
Роги о роги валят що хвилини,
Аж диким ревом діброва широка
Вкруг залунає й Олімпу вершини.
Хоть бій скінчиться, вже ся не погодят,
І разом пасти більше вже не ходят,
Но побіджений сам в світ утікає,
В чужих незнаних сторонах блукає,
Гнівню на встид свій наріка' й на рани,
Що завідник му надавав рогами.
І любки жаль му, що тратит безкарно;
Ще раз оглянься на череду й марно
Вітцівське поле й обору кидає.
Тоді навмисне сили напружає,
На твердих скалах нічку спати вчиться,
Гартуєсь, листем колючим живиться
Й острів різійков; сил шукає вправи,
Вчиться боротись, лютує рогами
До пнів, до дерев, борєся з вітрами
Удар за вдаром: грізно в коло сіє
Піском, на боі ладячесь новіі.
Аж сил набравши і ставшися вправним,

Жене завзято за ворогом давним;
 Як серед моря фаля пінов вкрита
 З дали здоймаєсь, надувавсь круто, –
 Аж гримне в беріг і по скалах люто
 Реве й трощится, мов гора розбита:
 До дна аж виром бездна ся закрутит,
 Піском з дна рваним море скаламутит.

Так то рід людський і звірі всілякі
 Морські риби і птиці крилаті
 В лютість впадають і в пожар любовний,
 Однаким склоном твір усякий повний.
 В ту пору львиця покине щенята,
 По пуци блудит, лютостю пронята;
 В ту пору в лісі медвідь кровожадний
 Найбільш на людске жите запопадний;
 Тоді дик лютий і тигр скаженіє:
 О, тоді страшно такому ся діє,
 Що заблудився в лібійській пустині!
 Чи ти не бачив, як враз дроз по спині
 Коню пробігне з бажаня жаркого,
 Як звісний запах лиш віне на нього?
 Ні го не спинят твердіі вудила,
 Ані удари батогів, ні сила
 Скал, дебр глибоких, ні потоки рвучі,
 Що валом котят каміняче з кручі.
 Вепер Сабельський рохче, острит зуби,
 Порпле ногами, тре хребет свій грубий
 В право і в ліво о древа, смолою
 Весь обліпившись, зміцнюєсь до бою.
 А щож не діє молодець влюблений,
 Коли му в крові жар горит свячений?
 Бач, в люту бурю, серед тьми нічної
 В ревуче море мечесь він стрілою;
 Над ним високо гримлят неба зводи,
 О скали гримле лютий вал в заводи,
 Ні го плач неньки, ні смерть спинит власна,
 Ні що над трупом любка вмре нещасна.

Що діють Бакха лямпарти таркаті,
 Вовки розжерті або пси кудлаті?
 Як олені боричуться в дуброві,
 Коли шаліють жаждою любови?

Но в кляч любови найстрашнійша сила:
 Сама Венера серце їх здичила,
 Здавна, як штири Потнійські кобили
 Глявкове тіло роздерли зубами.
 Почерез гаргар, Асканій шумливий,
 Дика жадоба гонит їх; горами
 Пнутя, ревучі пропливають води,
 Скоро їм в крові жар любви съ розходит.
 Найбільш весною, як огні новії
 З новою силов їм лютують в тілі:
 То станут, храпи на вітер звергають,
 На гір вершечках, – воздух в ніс хапають,
 Нераз без огера зажеребіли
 (Хоть дивна казка!), з вітру заплідніли!
 Почерез скали, дебрі і яскині
 Женут без тямки аж ген ід долині,
 Не проти Евру, не в сторону східну, –
 Ні, проти Кавру й Борея й відкіля
 Австер знимаєсь злий і безпогідну
 Холодну мраку гонит на поділя.
 С того шкодлива йїдь в кінци берєся,
 Що грецким словом Гіппоманес звєся:
 Кінська шальга, пастухам страшлива,
 Котру частенько мачуха вїйдлива
 Збира', коріня гіркого нашкребче
 І слів шкідної примови нашепче.
 Но ах, минає за хвилею хвиля
 Безповоротно! Ми в любовні діла
 Вдались, а час несєся і проносит!

Про більші стада сєго будє досить!
 Далі спішити охота мя зносит.
 Тутка вовнисті овечки опишу,
 І кіз косматих тутка не залишу.

В тім ділі зиску газдове шукайте,
В тім собі славу й почесь здобувайте.
Правда, я знаю, як тяжко піднести
Так дрібні діла до великої чести;
Но щож, вітхнення поклик незборимий
Зве мя на дикі Парнасу вершини!
Мило ходити вершками, котрими
Нічі доси ноги не ходили.

Тепер для твої, Палес-мамо, чести
Голосно пісню рад би я завести.
Тепленьку стайню вівцям зладь при домі,
На свіже сіно й травку вни лакомі;
Так і держи їх, пок літо листате
Поверне: землю їм тверду встеляти
Соломов треба й папоротю висхлов,
Щоб люте зимно ніжних тіл не тисло.
З зимна в них парші і боляк поганий.
На кози тож дай дозір ненастанний:
Брости досить їм кидай молоді,
Води з потока доливай доволі
І хлів постав їм затишний від бурі
На південь сонця, аж поки понурі
Дожджеві хмари в осени сь надточат
І кінець року зливами обмочат.
Ти тих заходів не май за байдуже,
Бож коза також за пожиток слуге:
Хоть як з Мілету дорогії вовни,
Тирийский пурпур приймают повний;
За то ж то кози плодяться частіше
І молока тож уділяют більше:
Чим густша піна у скіпци при вдою,
Тим більше з мнятих вимен ллесь рікою.
Цініфским цапам борода зстригают
І підбородки сиваві збирают:
Війскам в таборах на коци нічні,
Морякам вбогим на бурки міцні.
В лісах по горах Лікея буяют,

Форост стрібатий й терне обгризають,
Враз з кізляками до дому дріботят,
Через поріг ледви дійки переколят.
Хоть мало впрочім людського йім треба
Старунку, – всеж ти йїх пантруй, як з неба
Мороз потисне й зимний вітер в злости
Шайне снігами; паші йім і брости
Давай, а й сіна не жалій зимою.

Но скоро легіт повіє весною
І гожі трави скрасят поля наші,
Обі отари жени в гай до паші, –
Вставай за рана, як лиш зазоріє,
В поле с худобов, пок сонце не гріє:
Холодним ранком по росі сріблястій
Свіжюю травку любит стадо пасти.
Як дня четверта настане година
І сквар зачнеся і між листем клена
Свій цвірк тужливий роспічнут Цікади, –
Час до криниці худобу провадить.
Води погожою в жолоби налити,
Або в ставочку спрагу стад вгасити,
В саме полудне пошукай затінку,
Де корінястий Зевса дуб в зарінку
Широке гиле в коло простирає,
Де з гущ соснових холод нависає.
Затим долій знов чистой води конче,
І знов на пашу, аж спочине сонце,
Аж холод воздух освіжит пречистий,
Місяць над лісом здоймеся росистий,
Кулик застогне понад берегами
І заспіває чижик між хащами.

Чи про Лібійські толоки співати
І про тамошних пастухів казати?
В круглих колибах тії проживають,
Нераз день по день весь місяць блукають
Степом безмірним, с стадами, веселі,
Від сел далеко й людскої оселі, –

Такий простір там в незміримім полю!
Пастух тамошний носит все с собою:
Шатро і бога й оруже до бою,
Пси аміклейські, люті, повні сили
І кретські луки, сагайдак і стріли:
Так римський вояк, все неситий хвали,
В війнах затвердлий, в трудах витревалий
Спішит в поході, тяжку зброю тягне, –
Но нагло, пок ще ворог гадков збагне,
Вже став готовий у ряди воєнні,
А ту й табори вже за ним вкріплені.

Не так у Скитів, де шумні затоки
Меоцкі й Істер мугитя глибокий
Піском жовтавим, де Родопські скали
Аж полюс земний довкола обстали;
Там в теплій стайни все товар держитя,
Там луг ніколи зілем не краситя
Ні дерева листом; зимном край сціплений,
Горами снігу лежить привалений
Заввиш сім ліктів, – вічна там зимище
І кавр студений лютим дмухом свище.
Там сонце пільми розігнать не може,
Ні як на небо піднімаєсь боже,
Ні як у вечір філя Океана
Його приймає на нічліг румяна.
Швидко рухливі філі ціпеніют
І грубим ледом мов мостом ся криют;
Вже по них йїздят кутими возами,
Саньми легкими тягнут грубі трами.
Лід в стужи пука, сукні замерзают,
Плавкїї вина сокиров рубают;
Ставки та багна до дна вимерзают,
З борід косматих сомплі в низ звисают.
Неба не видно з за густої хмари,
Сніг валит лоском; там то для отари
Біда! У заспах стоять по коліна
Воли, а дике, боязке оліня

Під вагов снігу томиться, впадає,
Ледве рогами з заспи вистирчає.
Ту йїх ні псами з нагінков лапають,
Ні на них сіти й зелізя ставляють,
Ні крильми страшут червоними в бігу;
Но як грудьми ся добувають з снігу
Не надіючись ворога, впадають
Й дручком зелізним зверха пришибають:
Рикне звір в болю, тут го вбют до решти
І с втішним криком ну до дому нести!
В глибоких ямах без печали й шкоди
Живут без труду тамошні народи,
Колодя, купи й цілі вязів трами
Наклавши ватру в посереду ями,
В жартах, забавах довгу ніч збувають:
Поставці с квасом по черзі кружляють
Та з жовтим пивом, з вином рябиновим.
Оттак під вихром Ріпейским суровим,
Під млавим світлом зір північних блідних
Живут громади тих людей свобідних,
Цілі в кожухи вгорнені косматі.

Сли з вовни хочеш добру користь мати,
То в зруб отару не пускай гилистий
Ні між бодаче й репяхи й тернистий
Гушак. А вівці самі сніжно білі
Ще з м'яким руном добирай в тій цілі.
Проч з бараном, що хоч би й найбіліший,
А під язиком має знак чорнійший,
Бо він ягнят ти красеньких наплодит, —
Но чисто білий най отару водит.
Сли вість правдива, за так біле руно
Пан аркадійский ошукав тя, Люно:
Ним тебе звабив в глибоку діброву, —
Ти ж подалася облесному слову.
Слиж хочеш мати молока в достатку,
То микай лотап й молочій в додатку:
Того руками най пастух нащипле,

С солоним зілем щедро в ясла сипле.
Зараз отара більш води напєся
І дійок вимя молоком наллєся,
При тїм смачнїйше молоко буває,
Бо з соли красший смак і запах має.
Не оден зараз ягнята відлучит,
Морду кільчастим каганцем обкрутит.
З ранних удоїв і з денного вдою
Ти сир віддавлюй вечїрнов добою.
Удій вечїрний най вївчар дістане:
Се він в кобели на торг несе з рана
Або посолит й на зиму ховає.

Пси тож старанно кормить випадає.
Вївчарським з Спарти й кунделям з Мольосси
Давай товстої сирватки задосить!
Де вни вартують, можеш спать в спокою,
Не бїйсь злодїїв нїчною порою,
Ані кровавих вовків-мясожерцїв,
Ані в розбою підступних Іберцїв.
Нераз ти барса ймуть на польованю,
Зайця прудкого або гожу ланю,
Нераз псам гїнчим робота велика –
З лїсних берлогїв виполошиш дика,
Або до сїти по лїсах розлогих
Оленїв гониш росохаторогих.

В стайнях тра кедром, гальбаном кадити,
Щоби гаде з них чадом викурити:
Нераз під жолоб люта змїя вкриєсь,
Спуджена – зараз в темні нори криєсь,
Або хатная рапавка влїзає,
Що для худоби тож шкїдна буває;
Вївці поганит слиною йїдкою,
Котру громадит сидячи в спокою –
Ти хапай камїнь або смотри бука,
Хоть сиком грозит лютая гадюка, –
Парни йї добре! Гнеть ся заклопоче,
Голову скрис, утїкати хоче,

Середні звої широко розточит
А хвіст вже ледво за собов волочит.
В лісах Калябрских полоз є нечистий,
Хребет лускатий, довгий, дзяпканистий,
Повзучи груди випручає сміло,
Скрутами мече величезне тіло.
Той як з корита виступлят потоки
І весняний дощ болота широкі
Наповнит – тихо в баюрах держится
Та в ріках, щедро рибами живитися
Або ласує жаби квакітливі.
Но в час погідний, по вступившій зливі,
Як висхнут багна, зісхлий ґрунт падеся,
Тоді по суши і він волочесья, –
Кроваве око лютим жаром тліє.
Спрагов вялений весь він, скаженіє.
О, там пантруйся в чистім полію вснути
Або на взлісю в пахучій мураві,
А особливо, коли полоз лютий
Вилінивьсь, або у гнізді плюгаві
Годує діти, або яйця гріє,
І з нор на сонце виповзши, потіє,
Сичит і з паші жалом триконечним
З далека грозит путникам беспечним!
Ну, про зарази почин водім речі
Й ознаки! Парші перед всім овечі
Гидкі: сли зимний дощ йім до живого
Дойме й морози доскулят йім строго,
Сли на стрижках прилипне піт незмитий
Або йім шкіру тернь подре колючий.
Тож вівчарі, щоб шкоди вхоронитись,
Женут отару в купіль в потік рвучий,
В шипіт косматих баранів вганяют,
А ті беспечно воду припливають.
А як в стрижби час струп ся де окаже,
Гнеть го оливним шумовинем змаже
З домішков сірки і сухосріблиці,
Воску мягкого, Ідскої живиці,

Морських цибуль і чемериці много,
Тай ще нарешті воску земляного.
Найліпший спосіб проти тій хоробі –
Струп витинати зараз в першій добі,
Бо йїдь ятрится, скоро ся заструпит,
Легким лікарствам швидко не уступит.
Сли рук до рани пастух не приложит,
Лніиво в бозі надію положит –
Йїдь жре до кости, овечата бліют,
В сухій горячці сили в членах ниют;
Тоді з ратичних жил пускай йїм крови,
Так пригасится огонь горячковий.
Оттак Бізальти й дикії Гельони
Діют, свої пускаючи загони
В Родопи край і в Гетів степ пустинний,
Ті, що пют кумис із кровю конини.

Як вздриш здалека, що вівця ся кулит,
Сама ся часто по затінках тулит,
Або ліниво скубе трав вершечки
І свої спільні лишає овечки,
Як серед поля пасучись лягає
І сама смерком в кошару вертає, –
Гнеть лихо виріж зелізом від разу,
Нім неострожні переймут заразу,
Бо не так частий в морях вихор ярий,
Як часто пошесть підтина' отари,
І то вже штуку не одну положит, –
Цілу кошару разом понічтожит;
Матки й ягнята підкосит заглада,
Старник здоровий і надію стада.

Тое побачит, хто гори Альпейські
Звидів і острі сугорби Норійські
Або япідські над Тімавом ниви,
Тепер ще, хоть вже літ минуло густо:
Хати пастирські бовваніют пусто,
В лісах і долах мертво, сум страшливий.

Ту в заразливім воздуху повстало
Повітре люте – літ тому чимало;
Гнилю роскисшись осінної негоди
Усі худоби підкосило роди,
Всю дич лісную, ба й стави з водою
Й луги затруло трутою гнилою.
І не відразу смерть жите звалила;
Зразу огниста спрага кров налила
І жили жерла, аж сугави звялі
Корчилились; раптом з себе розливали
Гидкую ропу, в котрій гнило тіло,
Живцем від кости куснями летіло.
Нераз овечку, дар богам присмний,
Вже перед віттар привели жертвенний,
Вже сніжнобілим рушником звязали, –
Но під руками жерців вна здихала.
Або хоть жрець вже й зарівав худобу,
На віттар з неї положив утробу, –
То не горіла, як вперед бувало,
Ні віщих знамен з неї вже не стало;
Ледве жертвовний ніж кров червонила,
Ропа лиш чорна пісок омочила.
В паши телята купами здихали,
Або при яслах з світом ся прощали.
Ту пес підхлібний біга в скаженні,
Ту кашель дусит товстопузі свині.

Жалібно мечесь вчений кінь гуляка,
Гидка му паша і наука всяка,
Гидкі му води; грунт раз в раз копитом
Гребе; повісив вуха; весь пролитим
Потом змочений; смертна дрозь ним трусит;
Шкіра дубіє, внутрній жар їй сушит.
Се в перших днях такі знаки прокази.
Но скоро далі зможесь лють зарази,
Тоді аж очі мов огнем палают
І груди тяжко, глибоко зітхают
І важко стогнут; боки й середину

Шарпле страшная судрога без впину;
Далі ніздрями кров счорніла бухне,
Язик попука і гортань запухне.
Добре було їм крізь рожок вливати
Вина: здавалось се їм помагати.
Но гнеть ще гіршу се робило шкоду:
Страшенна спрага гнала їх у воду,
Ба (відверни бог се від всіх учтивих,
А на поганців наверни злобивих!)
Вже близькі смерти в шал такий впадали,
Що лютим зубом власне тіло рвали.
Бач, віл при плузі в праці ся згинає,
Аж пара з него йде, – втім враз впадає,
Змішану з пінов кров із рота ригне,
Застогне важко, гикне і застигне.
Орач сумненький волика тамтого,
Що тож банує смерти брата свого,
З ярма важкого з жалем випрягає
І серед поля плуг свій покидає.
Вже ні тїнь ліса, ні мягенькі трави
З сну го не збудят, не жженут лукавий
Скін, ні поточок, мов хрусталь пречистий.
Що бренил стиха через луг цвітистий:
Боки надулись, очи в стовп звернулись,
Карк і коліна до землі нагнулись.
І щож теперка з всеї праці й труду?...
Що зь того, що плуг розбив тяжку груду?
Тай то не Бакха дар їх так уходив,
Не пир багатий збитком їм зашкодив!
Травою, листем що день ся живили,
Водицю чисту із потока пили,
Ані жура по працях цілоденних
Сну їм не гнала із повік струджених!
Тоді то, кажут, в тих краях так впало:
В празник Юнони перший раз не стало
Коров двох білих, віз святій тягнути;
Ледви вдалося відкись роздобути
Два непарністі буйволи в тій ціли.

З великим трудом люде землю рили
Сапами, сімя ніхтем пригрібали.
Вози скрипливі людем карк згнітали;
Коли з вагою йшлось тягти під гору.

Вовк вже ловит овечок в ту пору
Ні круг кошари блудит в темній ночі:
Жура страшнійша ум его морочит:
Тривожна ланя й боязка козиця
Близь людской хати, бач, до псів лестится.
Риб морських хмари і чуд морських купи
По узберіжю лежат – трупи й трупи, –
Мов морска повінь фльоту затопила
І потоплених викинула філя.
До рік ся пхают дивовижні фоки,
Змія тождохне у норах глибоких,
Страшна гадюка тож в багні зогнила.
Ба, й птицям воздух не бував зичливий:
Падут до долу, в хмарах дух лишивши.

Не помагала ані зміна пані,
Ніякі ради ні трібунки наші.
Вже остовпіли всі знахорі давні,
Вже відступили всі лікарі славні.
Хірон, Філіри син, ради не знає,
Мелямп нехибний лікам не дуфас.
З пекольних темень вийшла в світ і стогне,
Страх сіє й мір блідая Тізіфоне,
І що день висше пажирливу пашу
Зносить, ревучу череду пропащу
Жре: рик несесея, бек і плач що сили
Над берегами, по горбках похилих;
А вна все дусит: всюди трупи й трупи,
В оборах навіть гниют стерва купи.
Аж ся на послідь люде догадали:
Копали ями й стерво заривали.
Бо ні ту шкіру мож було ужити,
Ані з водою стерво все пустити,
Ані огнем спалити; ні до чого

Була і вовна, бо з струпя гидкого
Ропа до крихти остра йі розжерла,
Ні ткать ні прясти, бо рвалась і дерла.
А хто на упір зробив з ней сукману,
Жалівсь за пізно на одіж погану:
Гидкі му тіло чиряки точили
І піт вонючий зсмаглі члени лили,
Тай то не довго вже його боліло:
Святий жар швидко зжер цілеє тіло.

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТА (БЖІЛЬНИЦТВО)

О дарі неба, о воздушнім меду
Пісню величну теперка поведу.
І тут, Мецене, поглянути прошу,
Тут дивогляди дрібних діл голошу:
Смілих провідців пчолячого роду,
Йіх працю, вдачу і битви і згоду.
Дрібні се діла, не дрібніі труди,
За труди й слава не дрібная буде,
Сли лиш прихильна уділит йій доля
І найде послух глас мій у Аполля.

Наперед місце тра для бжіл обрати,
Де би не міг йім вітер докучати –
(Шкідні бо вітру подуви бувають,
Як бжолі с поля с пожитком вертают) –
Де ні овець би ані кіз сваволя
Не псула цвітів, що цвितут сред поля,
Де молочна корова не блукає,
Не скубе зіля й росу не стрясає.
Не можна також в пасіках терпіти
С хребтом таркатим ящірчині діти;
Відгонюй жовни і всі другі птиці

І Прокни племя, шпаркі ластовиці,
Руков кровавов збриськані на груди;
Бо де ся тії унадят паскуди,
Всю бжіл роботу геть опустошают,
Самі бжолята на лету хапают,
Нехланним дітям носячи на страву.
Най близько пасік нори бют студені,
Ставки зеленим мохом обмасні,
Плиткий потічок почерез отаву
Весь стиха; пальма та олива дика
Най від подвіря буде, щоб велика
Тінь стінов стала: се, коли весною
Матки новії вийдут в свіжім рою,
Молодь заграє з улиів юрбою, —
Щоб в сквар йїх вабив бережок холодний,
І пень гилястий близько був догодний.
Чи стоять води чи течут долинов,
Накидай плитя, перекинь вербинов,
Щоб на кладках йїм добре спочивати
І свої крильця к сонцю вигрівати,
Як йїх Евр лютий полем розщобає
Або в Нептуна потоки вкидає.
Нехай васильок вколо зеленіє,
Най материнка густо ся засіє,
Най загуститя чябрик запашнистий,
Фіялки потік най обсядут чистий.

Улії також, чи з лубя зроблені,
Чи із гнучкої лозини плетені,
Най маюч очка вузенькі для входу
На середині або аж зо споду.
Бо мід в зимі ся морозом стинає,
А в літі скваром розгрітий спливає:
Одно і друге лихо йїм шкідливе.
Не даром бжоли і самі сквапливе
Найменьші шпари воском заліпляют,
Травою, зілем продох затикают
І клий умисне в тій цілі способлят
Липкійш ніж той, що з омели го роблят

І ніж із Іди фрігійска живиця,
Нераз, сли можна на ту вість спуститься,
В глибоких земних ямах любят криться,
Нераз найшли їх в шпарах скал діравих,
Нераз у дуплах дерев порохनावих.
В уліях шпари пообмащуй глинов,
А головиці повкривай глиновою;
Най тис близь пасік не росте поганий;
Червоних раків там не смаж на грани;
Не много дуфай озерам страшливим,
Ні очеретам з намулом смродливим;
Ні де каміне оскарб з скал лупас;
Ні де крик всякий голосно лунає.

Скоро під землю сонце трутит зиму,
Теплом огріє твердь необізнану,
Гнеть в ліс, по долах летят бджілки живо,
Свое збирають з красних цвітів жниво,
В лету росицю верхню ссут з потоку.
Тоді мов роскіш їх пройме глибока:
Гнізд своїх, червів молодих пантрують,
Із воску штучні комірки будують
І в них громадят патоку липкую.
Далі потрібно на рої вважати,
Як з уліів зачнутся висувати,
Відтак мов хмара враз здоймуться д горі,
З вітром пливучи в погіднім просторі,
Вважай на лет їх: вже д водици чистій
Вони змагають й затиши тинистій.
Їх відповідним куром тра звабляти:
Соком з меліси и простої м'яти,
У спіж вибренькуй голосній трелі,
Ударь в цимбали матери Цібелі:
Гнеть на пахушу гильку посідають
І добровільно в улії ся сховають.

Но як часами вирушат до бою –
Нераз матки, бач, звадяться с собою –
Гнеть весь народ за ними ся обрушит,

До мести кожде серце ся розьюшит.
Легко здалека теє мож пізнати,
Коли вже в злости хтяться нападати:
Бо охочійші мов би бреньком міді
Лінивших кличут до борби й побіди;
Бзик чути острый з улія, протяжний,
Мов труб воєнних гомін неvirазний,
Гнеть враз товпятся, крильцями тріпочут,
Щипці і жала мов острити хочут;
Лапками машут і вколо цариці
Збившись в густі, рухливі копиці,
Гамором лютим звуг врага до бою.
Тож як в погідний теплий світ весною
З очок враз ринут; стрітятся; в воздуху
Гомін; змішався здвиг в широкім крузі;
До долу густо сиплются побиті, –
Не так град з хмари густо сиплесь в літі,
Ні спіла жолудь, як дуба струснути, –
А в осередку, де бій самий лютый,
Матки, з блискучими крильми звивають,
В дрібоньких серцях смілість розгрівають,
І не уступлят одна другій доти,
Аж ті чи другі не вступлять роти
Й одна безладно не пирсне трівожна.
Но битву тую гнеть розбити можна:
Все те завзяте, всю ту гнівну силу
Вспокоит легко одна жменя пилу.

Скоро дві матки оттак розборониш
І їх завзяту боротьбу розгониш,
Котра з них пуца, треба посмотрити
І дармоїдку зараз задусити;
А котра ліпша, в улюю най владіє.
Одна цяпками злотими ясніє;
Бо рід двоякий тих маток буває:
Кращий поставу піднеслійшу мав
І блищачійший мошок червонавий;
Гірший лінівий, гидкий та кудрявий,

Живіт широкий, негарний з постави.
Як вождів, так і бжіл двоякі роди.
Одні сіраві, незгарної вроди,
Мов харкотине тих людей прагнущих,
Що йдуть у спеку по пилистій пуши
І пилом з рота сплювуют нечистим;
Другі ясніют блиском золотистим
І верхом тіла такіж дзяпки маюць:
Се ліпший рід, ті швидше назбираюць
Медів солодких, плястри йіх чистійші,
Солодші й для напою видатнійші.
Но баламут-рій, сли улій кидас,
Гордячи медом під небом буас, —
Не дай му дармо в безвісти блудити!
Зовсім не тяжко теє зборонити:
Доглянь лиш матку і тій вирви крила,
А скоро тая дома ся лишила,
Жадна сь не зважит воздухом буяти
Ні до походу роти закликати.
Город принадний най круг них пахніє!
Щоб відгонити птицю і злодіів,
Постав Пріяпа с клюков закривленов.
Нехай по полю тиміян збирає,
Коли о бжолі старовливість має;
Тяжков най працев утрудит долоні,
Пахуче зіле сіє на загоні
Й его водою підлива живою.

Колиб не ціль вже близько предо мною
І я в пристань вже не звивав вітрила
І не звертав ік берегу кормила, —
Може співав бим ще про ті заходи,
Як управлять видатні огороди,
Як рожа в Пестум цвие двичі в році,
Інтуба рісно росте при потоці,
Де тожь селера крещата буас,
Кавун між листем пузо наливає;
Не промовчав бим про Нарциза цвіти,

Що в осені аж пізно розцвітають,
Ні про аканту вигинчасті віти,
Про блющ та мірти, що беріг кохають.
Колись, ще тямлю й до сего моменту,
Перед гордими мурами Таренту,
Де мутний Галез жовті росит ниви,
Жив Ціліційський знакомий дід сивий;
Землі пустої мав пів прута всього:
Ні вно для поля годилось вірного,
Ні там худобі не було де пасти,
Ані сад винний мож було закласти.
Но обтинивши тернем і в рідкій
Ряди скопавши, він білі лілії
Садив і всякі ярини поживні
І мак солодкий і щепи оливні.
Мов цар він був відвагою багатий!
Як пізно з поля повертав до хати,
Некупна страва аж му стіл вгинала.
Весна му перші рожі уділяла,
А осінь плоди: ще зима бувало
Сумна, морозом розтріскує скали,
Ще грубим ледом річки біг одітий, —
Він вже рве вчасні гіяцинту цвіти,
Смієсь, що літо й леготи спізнались.
В него найперше бжолі ся роїли:
Він найпліднійші мав матки бувало.
Витискав меду і ситив чимало;
Рісно цвили му пінні і липи:
І як весною густо цвіт обліпит
Гильки, так густо в осені доспілі
Плоди підперті обтяжали гилі.
Він садив всюди вязи розложисті,
Грушки тверді щепив на сочисті,
Гліг ему родив пречудові сливи,
А явір гостям давав холод милий.
Та щож, не час мні, всего я не спишу
Співцям пізнішим тее діло лишу.

Нуж пчіл природу я розкажу гладко,
Якою Зей сам наділив їх батько
За те, що вчувши труби харалужні
Куретів, звукам бубнів їх послушні
Аж у яскиню діктейську влітали
І небес батька медом харчували.
Вони одні лиш маюť спільні діти
І в спільнім місті всі їм рідні кліти,
В законів сильних вни живут ограді,
В вітчизні власній і беспечній хаті.
На зиму дбалі, кождий літом пильний,
Робит для всіх і скарб пантрує спільний.
Ті в поле йдуть за чергою по страву,
Ті дома всяку потрібну направи
Робляť: Нарціза сльози, мов основи,
Кладуть і з дерев клий липкий сосновий;
На тих основах комірки виводять
З цїпкого воску; другі там заходять
Надію роду, черви молоденькі;
Й інші зливають знов меди чистенькі
І криють повні вкрівлями комори;
Що й інших служба – бжолячії двори
Стеречи: ті за чергою пантрують,
Чи дощ не ллєся, чи вітри не дуюť;
Й інші у тих, що с поля прибувають,
Тяжке при вході обніже знимають,
Або в оруже узброївшись люте
Від меду гонять геть лїнівї трути.
Кіпит робота, а теплий медочок
Тїмяном пахне з улїєвих очок.
Так як Цїкльопи штаби розжаренї
Живо на громи куюť розпаленї:
Тї мїхом з шкіри димають сквапливе,
Другі залїзо гартують сипливе,
Аж Етна стогне під їй ковалами,
Так на в-заводи гримлюť молотами,
Потужно, разом рамена знимають,
Металь жаруций кліщми обертають;

Так – сли рівнять мале з великим вільно –
Цекронські бжолы тож працюют спільно,
Невиинно гнані вродженев охотов,
Усяка власнов занята работов.
Старших робота – міста пильнувати,
Плястрів стеречи, кдіти будувати,
Яких Дедадь сам не годен зробити;
Молодших діло – пожитки зносити:
Аж пізно в вечір, працев утруджені,
Йдут, тіміяном лапки обтяжені;
Звідують радо й білий цвіт глоговий
І запахущий юний хащ вербовий,
Дикий васильок і крокус огнистий,
Пахущі липи й гіяцинт пречистий.
Як разом праця всіх йїх занимає,
Так всіх спочинок йїх ураз чекає:
Ранком всі в поле, пильно, без упину,
Але як Геспер закінчит вже днину
І луг цвітучий велит покидати,
То на спочинок всі спішат до хати,
Вертають шумно, гамір коло очок....
Но скоро кожда ляже в свій куточок
І ніч настане – все вкруг утишене
І сон скріпляє тіло йїх стружене.
В слоту на поля не летят далекі,
І як Евр дує, не маюот безпеки;
Близь улья стін лиш води зачираюот,
Лиш на найблизші луги ся пускаюот.
Як в легкі човни, сли фалі холиблюот,
Гребці на дно піску й каміня сиплюот,
Так нераз бжолы камінці хапали,
Щоб пустий воздух сьмілійш протинали.
Многим подобавсь звичай пчіл предивний,
Що жар Венери йїм лишень противний,
Що сили тіла страстями не шкодят,
По материньски молодих не плодят,
Но самі з цвітів і чудного зіля
Черв свій збираюот, самі свого кріля

Й потомство творят, самі восковіі
Палати ставлят і царства ціліі.
Не одна зблудит, о скалу сь росцибне,
Обірве крильця й під вагою згибне:
Таков любвою до цвітів палають,
Так слави з меду твореня желяють!
Хоть вни недовго уживають світа,
Бо не доходят і семого літа, –
Все ж таки рід їх безсмертно триває
І довгі літа достатком сіяє:
Жива в правнуків память прадідівська,
І так велика в них честь королівська,
Якої в Лідій, в Єгипті не знають,
Як Меди, Перзи своїм сь не кланяють.
Поки живе криль, все в ладі і згоді, –
Як вмере, всі звязки рвуться гнеть в народі:
Мід с комірок самі тоді пліндрують,
Плястрів будову мистецьку руйнують.
Криль – ладу сторож, перед ним в шанобі
Хиляться; всі враз при єго особі
Стають мов слуги лавою густою
З гуком пискливим, або в лютім бою
Його підоймут на плечех, вкривають
Тілами, й смерти славної шукають.

Тії появи й приміри наводять
Многих мислячих людей на той здогад,
Що в бжолах часть є божого розуму
Й світлого духа; бо ж бог є у всьому,
В землях і в морі і в небес безодні,
Всю живину дух оживля господній
Від вродин хвилі: вівці й худобину,
Людей і дику звірину пустинну.
Тудиж в кінци, уйшовши с пут гнилизни
Вертає все, і смерти ніт в природі;
Живе летит між зір на небозводі,
Шука високо в небесах отчизни.

Сли святий город й медові скарбниці
Втворити хочеш, поперед водиці
У рот набравши, вмий ся, і димячий
Підложи окур під улій бринячий.
Двичі в рік бжоли хосен уділяют,
Двичі в рік жнива медові бувають:
Раз як Тайгета Пляеда на весну
Земли покаже твар свою чудесну
І ногов струї Океану трутит;
А знов, як дикий йї Рибак прикрутит
І сумно з неба сунесь в води сиві.
Тоді то бжоли найдужше кусливі:
З лютости в рану йїдє пекучу вприснут,
В жили жало ще скритее затиснут,
І ужаливши, самі тут же гинут.
Но сли ховать йїх хочеш через зиму
На друге літо, й жаль ти йїх недолі,
Бжільного царства руїни страшної,
То все ж тімямом зважся підкадити,
Пустії плястри чисто обломити.
Нераз бо тайком плястри підгризає
Ящїрка краса, або в них шукає
Сховку для себе тарган мраколюбний,
І трут-нероба, що чужим рад жити,
І шершїнь втиснесь, на здобич неситий,
Силою дужший, або міль пагубний,
Або, мерзкий Мінерві, на останку
Павук в кутах снує мяхкую тканку.
Чим менший запас лишиш йїм, тим бжоли
Всі знов пильнійш звиваються по поли,
Щоб надолужить втрату для родини:
Повнят комори, тчут клітки з воцини.

А сли в житю йїм злий злучай ся лучит,
Котрий так само, як людей, йїх мучит,
Сли тяжка пошесть на вулій наляже,
Знак неохибний зараз те покаже:
Зараз в недужих барва особенна,

Ціла постава висохла, нужденна;
Гнеть мерців тіла з улія виносят
І сумний погріб жалісно голосят;
То в очах висят за ніжки счеплені,
То в комірках ся криют, сном звялені;
Хоть голод тисне, вони всі дармуют,
Зимном сціплені лугів не пильнуют;
Часом протяжно, глухо 'мут гудіти,
То знов повільно, слабо шепотіти,
Як коли бором зимний Австер дує,
Як бурне море с шумом бесь, фалює,
Або як в печи затканій здушений
Огонь клекоче дуже розжарений.
Тоді гальбаном раджу підкадити,
В жолобках з трости меду підложити
І ослаблених упімнуть ласкаво,
Щоб покріплялись своїов любов стравов.
Не зле давати дубінки товчені
Яко приправу, й рожі усушені
І мощ солодкий смажений на грани,
Тімям аттицький і всім добре знаний
Цвіток центурії остро запашнийтий;
Ще цвіт є в полю, що сельські люди
Зовут Амельом – его повно всюди:
Росте купками, як ліс галузистий,
Цвіт в нутрі жовтий, но густа корона
З верха фіялків пурпуром червона;
Часто до вінців ті цвіти влітают,
Котрими божі вівтарі вкрашают;
Терпкий му смак; сей цвіт збирай лугами
В час косовиці, та над берегами
Крутої Мелі; цвіт сей с корінцями
Звари в пахучім Вакховім напитку,
В очах купками бжолам став для вжитку.

Но сли таке нещастє тя пошибне,
Що вся до крихти пасіка погибне
І дармо ти шукаєш вже народу

Бжіл для нової пасіки росплоду,
Тоді пора преславного способу
Аркадів мудрих поновити пробу,
Що то с посоки воликів убитих
Рої виводят, як та стане гнити.
З давен почавши, найперші основи
Тієї штуки я вказать готовий.
Бо де Канопу люд живе щасливий
І оре Нілем затоплєні ниви
І в круг піль своїх в красних човнах мчїтся,
Аж де далекий Перзів край тіснїтся
І де в сім рамен розбившїсь, впадає
Рїка, що в чорних Нєгрїв впливає
І чорним мулом справляє що року
Твою, Егїпте, рівень нешироку, –
Всюди в ту штуку пасїчник дуфас,
Нею погїбші рої відновляє.
Мїсце тісне в тїй ціли винаходят,
Муром потужним вколо обгородят
Ще й зверху щїльно цєглами вкривають,
А на всі штири сторони небесні
Чотири вікна проробляють склесні.
Тодї бичка дволїтного шукають,
Котрому вже рїжки ся закривляють:
Враз му, хоть як потужно борикаєсь,
Нїздрї обидвї і рот затикаєсь,
Вїдтак, не тнучи, патиками беся,
Аж в шкїрі все нутро в нїм ростовчєся.
Так справивши, його лишаєсь в клїті,
Лиш тра під ребра рїщя підложити
І тимїяму підстелить і мяти.
Все те в ту пору звикло ся ділати,
Як перша повїнь прошумит весною,
Заким цвітут ще цвіти над рїкою,
Заким ще в бантах с цвїркотом веселим
Собї гнїздочко ластївка устелит.
Но ось мїж кїстями нїжними вже прїют
Соки прокислі, кїпят і густїют

І гнеть являться мухи безчисленні,
 В чудовий спосіб до життя збуджені:
 З разу без ніг ще; гнеть крильця трепучі
 Діставши, в воздух зносяться ясенний,
 Аж разом ринут, мов з важкої тучі
 Бухає літі хмаролом страшенний,
 Або як град стріл с тугих луків гряде,
 Коли в бій раптом надлетят Партяне.

Що за бог, Музи, вигадав сю штуку?
 Відки нову люд переняв науку?
 Пастух Арістей, кажут, як покинув
 Темпе, розкішну пенейську долину.
 Бо му всі пчоли в голоді й недузі
 Погибли, – станув у тяженькій тузі
 Над жерелом святої ріки Пенея,
 С плачем моливсь до матери своєї:
 Цирено, мамо, що на дні отсеї
 Нори живеш, на що з безсмертних роду
 Мене на біль ти зродила й невгоду?
 (Сли тільки правда, що владар Тімбреї,
 Аполльон, батьком життя був моєї)
 Де ж ся любов твоя к міні поділа?
 На щось надієв неба мя поїла?
 А тут і життя смертельної хвалу,
 Здобуту через працю витревалу,
 В поті при збіжку, в годівлі худоби,
 Все, що здобули невтомимі проби,
 Далась ми втратить, мамо! Ну, про мене,
 Власнов рукою вимикай блажене
 Древо в садах, огнем спали стайні всі,
 Побий худобу, познівечуй вівці,
 Випали збіже. висічи сокиров
 Мій виноградник, сли душев нещиров
 На свого сина честь собі кривдуеш!

На дні глибоко в хрустальній світлиці
 Мати неясний звук жалібний чує.
 Скубли і прями там Німфи сестриці

Руна з Мілету зелено крашені:
 Дрімо і Ксанто при одній куделі,
 Лігея й Філляодока – тій спадала
 Коса блискуча на плечі сніжні –
 Незеа й Спеіо, Цідіппа й Талія
 І Цільодока й Лікорйас русява:
 Тамта ще діва, ся болів Люціни
 В-перве свідуща чрез перші родини;
 Кліо й Берое, дочки Оксана,
 Кожда вся в злоті, кожда впоясана
 В пас, на котрім ясніют вишиваня;
 Далі Ефіре, Опіс і гостинна
 Деіопея, врешті Німфа звинна,
 Сей раз без стріл і лука, Аретуза.
 Сред них Клімене повістьми громаду
 Всю забавляла – про Вулькана-мужа
 Даремні муки, про Венери зраду
 І Марса хитрість; далі від страшної
 Хаоса тьми почавши, сповіщала
 Про богів діла й бесконечні бої.
 І поки повість їх там забавляла,
 І веретена фуркали легенькі,
 Знов Арістея крик до уха неньки
 Дійшов: всі Німфи с крісел кришталевих
 Схопились; зараз с понад фаль рожевих
 Навперед прочих Аретуза жваво
 На світ головку вихилит русяву
 І оглядівшись, обізвется з дали:
 – Не дармо болю звуки тя злякали,
 Сестро Цірено! Він се, твій коханий
 Арістей, в смутку ось над берегами
 Пеня батька стоїт і ридає.
 І безсердечно тебе називає.

 Наглов трівогов потрясена мати:
 – К нам го, о к нам провадь! Йому ж вступати
 В богів пороги можна! – так вповіла
 І розступитись водам повеліла,

Щоб путь широка молодцю втворилась.
Враз фаля круто стіною роздвиглась,
В глуп безконечну молодця приймила
Й попід течію його проводила.

Вже з дивом він на матери палати
Гляде й підводні царства; тут багато
Озер, круг них темняві ясині,
Там гай шумячий, а там фалі сині
Ревут і прищут; поміж них спішит він
І початок ту рік усіх глядит він,
Що в ріжних кінцях світа впливають,
А під землею нори спільні мают:
Фазіс і Лікус, нори Еніпея
І батька Тибру, Аніену філі,
Буга, що люто бесь о острі скелі,
Каїка, що весь мізійсков землею,
І твої нори, гордий Єрідане,
Що між крутими вешся берегами,
З всіх рік найбільший, що через блаженне
Розділе ллешся в Море негостинне.

Гнеть в пумексові склепіння кімнати
Війшов, і швидко дізналася мати
Про жалів сина нічтожну нагоду:
Тут Німфи-сестри кришталеву воду
Ллют всім на руки, рушники м'яккі
Дают, а другі страви дорогіі
На столах ставлят, чарки наливают,
Кадила вже на вітварях палают.
А мати каже: На! Бакхову чару,
В честь Океана лий вино до жару!
Відтак сама молитви шле до тебе,
О Океане, батьку землі й неба,
Й до Німф блаженних, котрих сто пильнує
Лісів, сто других ріками керує.
Тричі в жар Вести нектар лле пречистий
І тричі буха розблиск золотистий
Під саму стелю; тим знаком скріплена

От так утішно прорекла Цірена:
– Близько Карпата, в Нептуновій кручі
Протей є синій, віщун всевідучий;
По безднах морських йїздит він в богатих
Візках, в упряжи потворів лускатих;
Днесь в Ематійску він пристань вертає,
В рідну затиш Паллени. Поважає
Його не тільки Німф племя цілеє, –
Він має честь і в дідуся Нерея,
Бо его оку ясному все знане,
Що є, що було, що колись ся стане.
Йому прийшлося, із Нептуна волі,
Гидку твар морську по підводнім полі
Пасти й вонючих фок погані стада.
Його то, сину, – така моя рада –
Поперед всего тра тобі звязати,
Щоб мусів почин зарази вказати
Й вихід щасливий. Пок го не примусиш,
Нічо не скаже, просьбами не зрушиш
Старого серця: лиш насилу в пута
Зв'язи, – тоді его завзятість люта
Щезне і щезнут всі страшні обмани.
Сама тебе я до его пристани
Поведу, скоро на полудні стане
Сонце і в спразі всякий цвіт увяне
І тіни буде худоба шукати:
Туди підемо, де звик спочивати
Віщун струджений, виринувши с філі, –
Сонний уляже лекше твій силі.
Но скоро в руки його возьмеш ціпко,
В потужні пута зараз скрутиш кріпко;
Ще він усяко буде тя лякати
Фальшивим видом дикого звіряти:
Раз перекинеш в дика пред тобою,
В тигра то в смока с синою лускою,
То в жовтогриву львицю, запалає
Огнем тріскучим, ніби с пут втікає,
Або прудкою поплине водою.

Но чим більш в ріжні види месь міняти,
Тим більш, мій сину, пута тра стискати,
Аж пок явиться знов в власній подобі,
В якій впередше сонний спав при тобі.

Тое сказавши, амброзію взяла
І вонним плином сина обілляла.
С кучерів буйних роздавсь запах милий,
Різкість, відвага тіло му скріпили.

Є там затока, що в скалисті гори
Вгризлась: там вітер вічні веде спори
З морем: то з гуком о скали вно беся,
То с тихим шептом по закрутах веся;
Нераз керманич, вихром в морю гнаний,
Найшов ратунок, захист в тій пристани.
Ту в величезній скалистій щілині
Протеї ховаєсь. Ту в п'їтми яскині
В укритю Німфа ставит сина свого,
Сама ж в мглу криєсь віддалік від нього.

Вже спраглих Індів смажучи, жарився
На небі лютий Сірій, вже зблизився
Соль на вершину небесного зводу.
Звис цвіт зовялий, розігріту воду
Котили ріки струями плиткими,
До дна роспеклі лучами жаркими;
В ту пору з морських фаль Протеї піднявся,
До звісної яскині наближався.
Докола него скаче мокре стадо
З безодень морських і хлюпочесь радо.
І ось купками лягли круг яскині
Фоки до сну; а він як в полонині
Пастух, коли в вечірний час отару
Пригнавши с паші зажене в кошару,
Бо щось ягнята забляяли сильно,
Знаць вовка чують, – сів си в середині
На камінюку й почислив їх пильно.
Ледво Арістей угледів хвилину

Найспосібнійшу, як старець втомлений
 До сну в яскини простяг звялі члени, –
 Враз з грізним криком на него наляже
 І швидко в пута лежачого вяже.
 Но той штук своїх ще не покидаєсь,
 В страшенні дивогляди враз зміняєсь :
 В жар, в звірі хижі і в прудкій філі,
 Но коли бачит, що чари не в силі
 С пут увільнити, зможений вертаєсь
 В свій вид і так по людськи відзиваєсь :
 – Хто тя намовив, хлопче зуховатий,
 Вдиратись силов до моєї хати?
 Чого бажаш?

Арістей на тее:

– Сам же ти, сам ти знаєш се, Протею!
 Хто ж проті тебе возьмєсь до ошуки?
 Лиш ти покинь свої чарівні штуки!
 Безсмертних воля ту мене провадит,
 Щоб твоїй віщій засягнуть поради.

Так рік. Віщун же враз почав страшливо
 Огністі очі завертати живо,
 Що налилися блеском блакїтнавим,
 З вітхненя в голос скреготав зубами
 Й судьбу такими відокрив словами:
 – Терпиш ти горе, але не без справи
 Якогось бога. За тяжку провину
 Тяжка на тебе впала кара, сину.
 Орфой нещасний, жертва злої долі,
 Хоть певно йї не заслужив ніколи.
 Шле се в гніві за видерту му милу.
 Тота бо, в тебе вирвавшись насилу
 І понад річку без духа біжучи,
 Не доглядїла під ногами вючий
 Гад йїдовитий в траві над рікою,
 Нещасна, йї стала на него ногою.
 Скрикнула, йї криком сестриці Дріяди
 Оголосили гїр вершки воздушні:

Шпилі Родопу зойкнули нераді,
 Дебрі Пангеї озвались послушні,
 Лунає Реза воєнна країна
 І Гебру фалі і Гетів вітчизна
 І Орітія, аттицка богиня.
 Він біль і тугу струнами втишає,
 Про тебе, любко сердечна, співає,
 Про тебе в болю, в самотній пустині,
 Про тебе завтра і про тебе нині.
 Навіть в Танару печери глибокі
 До брам пекольних його ведуть кроки
 І в гай понурий, де чорна тривога,
 Де вмерших душі, де страшного бога
 Власть і де серця, як віки настали,
 Сліз і просьб людських не чули й не знали.
 Ось з найглибшої Еребу глибини
 Зрушені співом лехкі лунуть тіни,
 Що здавна світа божого не зріли,
 Без ліку, птиць мов густі міліони,
 Що в ліс ся криють, як їх ніч погонит
 Або холодний дождж: жінки і мужі,
 Давних героїв мглисті тіни дужі.
 Хлопці й дівчата й молодці хороші,
 Що в очах батьків згоріли на стосі, –
 Всі, котрих чорні багна і погані
 Коціту троці з світом розлучили,
 Котрих, мов путом, дев'ятьма кругами
 Стиксу мутнії фалі обточили.
 Ба, спів порушив і смерти безодні
 Аж до Тартару темной преісподні;
 Фурії навіть, в котрих місць волося
 Змий блакитнавих гніздо враз сплелося;
 Замок і лютий Цербер триголовий;
 І Іксіона колесо невпинне
 Спинилось в руху.
 Вже на світло денне
 З всіх тих страховищ він спішить готовий;
 За ним кохана Еврідіка мчить

З заду; їйї му віддала Цариця
Країв підземних, з наказом суровим
Д ній не звертатись ані одним словом.
Но необачний, у сліпій любови –
Хоть як простимий сей гріх співакови,
Сли би кому шонебудь смерть прощала –
Став враз, оглянувся, хоть серце стискала
Важка тривога. Ах, вже близько світа
Взрів своєю милу! І в ту мить розбита
Надія щезла, бо переступлений
Заказ царя підземної гесни.
Тричі вкруг темной Аверну багнуки
Гриміт роздавсь. Лиш тихі-тихі звуки
Вчув:

– Хто ж мні бідній, й тобі, мій Орфею,
Приніс погибіль? Люгостю чисю
Ми розлучені? Бач, назад мя знова
Рве люта доля, сонність ми гробова
Знов на померклі налягає очи!
Прощай! Лечу знов в страшне царство ночи,
Безсильні руки ще раз зношу к тобі,
Твоя, хоть жить нам не прийшлось при собі!

Рекла й йому с перед очей щезає;
Мов дим в повітю враз ся роспливає,
Так відвернувшись вона полонула,
І вже на него більше не зирнула,
Хоть тінь на дармо він ловит руками,
Плаче і кличе любими словами.
Вже другий раз перевізник підземний
Не перевіз го через Оркус темний.
Що ж діять? ради вже тепер не стало,
Як его щасте другий раз пропало.
Чи смерть благати, чи в богів опіки?
Вона ж холодна чрез стигійські ріки
Переплила вже! Сім раз, як чувати,
На небі місяць відмінявься рогатий,
А він у сльозах на скалі холодній

Там при Стрімону річці многоводній
В зимних яскинях нарикав на долю
І люті тигри водив за собою
І дуби навіть чарам співу свого.
Як серед гаю зелено-густого
В жалю ридає скорбний соловейко,
Що безсердечний му мужик, тихейко
Підкравшись, діти із гнізда безпері
Забрав; от так він в камяній печері
Що ночі плакав, співом заливався,
Аж гай широкий тужно розлягався.
Вже не Венері его пісня служить,
До Гіменєя роскоші не тужит.
І сам він блудит сніжними краями
Гіпербореї й донськими степами,
Поміж ріпейські гори снігові,
Все на утрату своєї надії
І на злуднії дарунки лятоньські
Плачучи. Аж як менади ціконьські,
Вірністю тою его погорджені,
У празник Бакха попиті, скажені,
Нічю роздерли молодця і члени
Пороскидали по широкім полю, –
Тоді ще навіть голова з сніжної
Шії зірвана, з бистрою водою
Гєбру плівучи, зітхненем послідним
– Еврідіко! Еврідіко, я бідний!
Кричала помертвілими устами,
І гомонів той крик між берегами.

Так рік Протей і враз в бездонні філі
Скочив і пінов філі закрутились.
Не так Цірена; коло сина стала,
Заляканого ось як потішала:

– Синку, пора ти печалі покинуть
С тужного сєрця! Зарази причину
Видко виразно: чом Нїмфи жалібні,
Що з Еврідіков по гаях гуляли,

На твої бжолі погибіль наслали.
В покорі жертви принеси потрібні,
Благай о ласку і вшануй прихильні
Богині; просьби зрушат їх усильні
І втихне гнів їх. Но як їх благати,
Се я докладно мушу ти сказати. –
Вибери штири бики без догани,
Тілом потужні, с крутими рогами,
Що по Ліцея зеленому плаю
Тепер пасутся; тільки ж у отарі
Коров возьми, що ще ярма не знають;
Відтак чотири вибудуй вівтарі
Коло богинь високої святині
І кров пролій із горла худобині;
Но биків тіла у листатім гаю
Покинь. В девяту після того днину
Тіням Орфея в дар посмертний, сину,
Дай мак летејский і чорне ягнятко;
З гаю ж вернувши, пожертвуй телятко
Поєднаній Еврідіці для слави.

Без проволоки син сповняє жвавий
Матери волю: спішит до святині,
Чотири ставит вівтарі повинні;
Відтак чотири воли без догани
Бере, потужні, с крутими рогами,
Й корови штири, що ярма не знали.
А як дев'яті досвітки настали,
Тіням Орфея посмертну складає
Жертву й до гаю живо поспішає.
Аж бач! В раз чудо сталось дивовижне:
З воликів стерва, що гние і слизне,
Бжолі брєнячі нутро наповняють,
С поміж роспуклих ребер вилітають:
Хмара їх вгору без кінця злітає
І в вершку древа на купці сідає,
З гилі гнучкої рій грозном звисає.

Оттак колись я про рілі управу,
Про хів худоби й садівницьку справу
Співав, коли ти, Цезаре-герою,
Ген над Евфратом гримів сильно в бою
І, побідитель, народам покірним
Давав закони й мудріі устави
І йшов дорогов безсмертноі слави.
А я, Віргілій, в той час у обширнім
Неаполі, у райській тій країні
Бавивсь, в менш славній селянській гостині,
І сільські пісні співав жартовливі
Веселий, смілий, в молодости силі:
Співав про тебе, до фуярки звука,
Тітіре, в тіни кріслатого бука.

ОСИП ШУХЕВИЧ

ІЗ ВІРГІЛІЄВИХ «СКОТАРСКИХ ПОЕМ»*
(*Bucolica*)

I. ТІТІР

Вже в замітці про жите Віргілія сказали ми, що спонукало поета написати сесю поему: іменно ласкаве призволене Цезара Октавіяна, щоб Віргілій остався беспечний в своїй посілости в Андес коло Мантуї, з котрої хотіли прогнати його дикі вояки. Зміст поеми такий, що оден пастух, прогнаний з своєї батьківщини з своєю отаурою, стрічає в лісі близь Андес Віргілієвого пастуха Тітіра, котрий беспечно пасе воли свого пана. Тітір розкаже йому про причину сего: як то він сего літа був в Римі і там чув наказ божеского молодця (Октавіяна), що вони (пан его і приналежні йому пастухи) мають остатися в своїх добрах нетикані. Бідний утікач завидує его щастю і оплакує свою власну нещасливу долю.

Мелібеї

Тітіре, ти ту в тіні кріслатого бука
На тростяній сопілці добираєш звука
До дум дубрівних! Ми розстались з рідним гаєм,
З батьківським полем милим, і вдаль утікаєм;
Ти ж Тітіре безжурно під тинисті гилі
Сів, і лісам щебечеш красу Амарілли!..

Тітір

О Мелібею! рай той з ласки бога маю —
Бо я ж його як бога чтити все гадаю!
На вівтар его в доказ божескої чести
Буду ягня найкраще що рік з турми вести.
Він дав, як бачиш, моїм воликам буяти,
Міні же на сопілці, як сам схочу, грати.

* Подано за виданням: Переводи і наслідования Осипа Шухевича. — По-смертне видане. — Львів : Накладом Волод. Шухевича ; з друк. Т-ва ім. Шевченка, 1883. — С. 211—223.

Мелібей

Не завиджу тобі я – тільки се ми дивно,
Бо нас по селах доси гонят неперервно.
Диви, як я нужденний, кізки поганяю,
А ось тую, Тітіре, ледви попихаю:
Ген там в густій ліщині близнята лишила,
Надію турми, що йїх на скалі вкотила.
О, як часто те лихо – сли б лиш ми зважали –
Дуби ражені громом нам пророкували!
Но я тебе питаю і благаю щире:
Котрий се бог так справив, розкажи Тітіре?

Тітір

Є місто, Римом звеся; я дурний гадав ем,
Що се таке, як наше і з ним го рівнав ем.
Де ми на торг звичайно пастухи виходим
І свої приховочки на продаж виводим.
Бо звісна річ: які пси, такі і щенята,
А які овечата, такі і ягнята.
От так мале з великим ум рівнав простачий!
Но се таке ти місто, що я ще й не бачив,
Взнесло чоло гордеє над всіми містами,
Як кіпаріс потужний понад будяками.

Мелібей

Яка ж була причина, що ти Рим хтів здріті?

Тітір

Свобода! Та, хоть пізно стала мні зоріти,
Коли вже сивий волос став я підстригати,
Заглянула на послід до моєї хати
Тоді, як Амарілля мні принаду дала,
Тоді, як Галятея вже мя понехала.
Бо признатись, пок з Галятеєю тримав я,
Не було й волі, і худобу занедбав я.
Хоть з моїх стад чималі жертви місто брало
І невдячне товстий весь сир мій пожирало, –

Ніколи я від него не бачив подяки,
Ні гріш не обтяжав мні пазуху ніякий.

Мелібей

А то я дивувався, чом та Амарілля
Нераз така сумненька, все богів молила,
Чому на деревині ябка забувала, –
Бо милого не було, а вона сумувала!
Так, за тобов, Тітіре! Тут тебе смереки
Й криниці звали й сей гайочок недалекоий.

Тітір

В такій недобрій скруті що ж було чинити?
Ніяк було сь із тої неволі звільнити,
Ні про богів, в тім ділі помічних, чував я.
Аж там, у Римі, того молодця пізнав я,
Котрому в кождім році, поки буду жити,
Що місяця офіри буду приносити.
Той перший мні на прозьбу відповів ласкаво:
«Пасіт воли, хлопята, як колись бувало
І до ярма скотину придатну ховайте,
До яловиць хороших бугаї пускайте!»

Мелібей

Щасливий ти, дідусю! Ти ж на своїм полі
Свій пан, і всего тутка для тебе доволі!
Хоть ораниці густо вкриті ріняками,
Хоть на луці осока і багно з млаками,
Но все ж в чужу ти пашу не займеш ні разу,
Ані чужий товар в твій не впусить заразу.
Щасливий ти дідусю! між тими річками,
Ось тутка над святими тими кирничками
У тіни супокою можеш уживати.
Он на межі сусідній живопліт видати,
Де з ив гіблейські бжолі чистий нектар носят,
Тебе розкішним бреньком знай до сну аж просят.
Там на скалі навислій он винар співає,
А твій любимець голуб ось, аж ліс лунає,

Воркує тужно в лісі на вершку ялиці,
Йому ж із гильки вяза вторують горлиці.

Т і і р

Скорійш бігущий олень полетит в воздуху
І море висхне й риби побіжат по сусі,
Скорійш переблукавши всі світа границі
Бездомний Парт із Рену зачере водиці,
Скорійше в Тигрі будут купатись Германці,
Ніж він би мав затертись в моїй вдячній тямці.

М е л і б е й

А ми одні підемо в скварні Африв пуші,
В країну Скитів, – другі там, де бисто рвущі
Мутні білявим глиєм ревут Оксу води,
Або в Британську землю, де сонце заходить.
О, чи ж коли ще ввиджу свій куток родинний,
Нужденну сю землянку с кришею з дернини,
І те убоге поле, всі мої достатки?
Скажений вояк нині пан моєї хатки,
Дикий варвар взяв поле й пашні перелого!
От де загнала незгідь наш народ убогий!
Кому ж я поле сів, кому щепив груші?
Кому садив рядками виноград на суші?
Іди, моя голубко, колись так щаслива,
Ідіт, кізки нещасні, журо моя мила!
Вже не побачу більше в холоді простертий,
Як корчами на скали будете ся дерти!
Вже більше співаночок не буду складати,
Вже під дозором моім більш вам не гуляти,
Не скупти конюшинку, що цвите в відсоню,
Не гризти брость лозову ген по оболоню!

Т і і р

Ту, брате, зо мнов можеш сю ніч переспати, –
Ось ту на свіжім листю будем спочивати.
Сипкі у мене ябка, каштани печені
І спорі бербениці бриндзев наповнені.

Вже з стріх в селі дим стовпом аж під небо веся,
А з гір верхів тінь довга на доли кладеся.

II. ПАЛЄМОН.

Сеся поема написала па честь намістника північної Італії, Азінія Полліона, що сприяв Віргілієви. Зміст поеми, наслідуваний по троха з Теокрїта, такий, що два пастухи, Менальк і Дамет, спіткавшись на толоці, заходять с собою в суперечку і визивають оден одного на супірництво в співаню двовіршових пісеньок. Сусід Палемон, старший віком, має бути судією в йїх спорі, але коли спів скінчився, не хоче ні одному ні другому признати першеньства.

Була се дуже щаслива мисль о. Осипа Шухевича, перекладати латинські двовіршні співанки (*carmina amoebaea*) нашими коломийками, котрі і по тону і по значіню дуже до них подібні.

М е н а л ь к

Скажи міні, Дамете, се чия скотина?
Чи Мелібея?

Д а м е т

Е, ні, Егонова власна,
Міні велів йї Егон пасти в полонинах.

М е н а л ь к

Ой все тота овечка – худібка нещасна!
Він там собі зриває на Нееру очи,
Злий, що мене за нього промінять не хоче,
А ту слуга в годині двичі вівці доїт,
Матки бідит, ягнята молоком не поїт.

Д а м е т

Годило би ся прецінь о тім памятати,
У очи такий закид людям не метати.
Та ж знаєм ми й о тобі ладного чимало.
В яких то ти яскинях пустувавъ бувало,
Чого ся навіть цапи були би встидали, –
Но Німфи добротливі з того ся сміяли.

М е н а л ь к

Ага, тоді, як здріли, що ножем я в злости
Мікона щепи зрізав і винні брости?

Д а м е т

Або тоді, он тямиш, під великим буком,
Як Дафніди сопілку ти зломав враз з луком!
Лукавий! Скоро тільки дар від неї вздрів єсь
Дарований другому, – туй ся розболів єсь,
А як бись був му шкоди не зробив такої,
То певно пук бись зараз з лютости самої.

М е н а л ь к

Що ж скаже пан, сли наймит дудрає кат зна – що!
Чи ж не тебе я бачив, ледаче ледащо,
Як Дамоновог' цапа хтів ти крадьком взяти,
Хоть не вгавав на тебе Лиска уїдати?
Я крикнув: «А сей злодій ту чого припхався?
Тітіре, згонюй вівці!» – а ти в швар сховався.

Д а м е т

Він в пісни побіджений мав мні цапа дати,
Котрого мой дудці удалось зискати.
А щоб ти знав, то мій цап! Дамон сам признався,
Лиш го міні віддати завше отягався.

М е н а л ь к

Ти побідив го в пісни? Чи ти й дудку може
З кількох споену воском мав коли, небоже?
Чи раз на роздорожу ти нездаро мучивсь,
Калічив пісни на пишавочці скрипучій!

Д а м е т

Ану, коли йно хочеш, то ми поборімся,
Хто з нас співає красше, оба досвідімся!
Щоб ти не вагувався, що тя дармо бавлю,
Я первістку онтую тобі в заклад ставлю:

Вона що дня два рази скопець вдою має
І крім того близнятка молоком плекає.
Тепер скажи, міні ти що за заклад ставиш?

М е н а л ь к

Раднісенько пристану на те, що ти правиш.
Но я тобі з отари нич не пожертвую:
Дома маю крім батька мачоху лихую,
Двичі що день карбуют – одно овечата,
Чи всі прийшли до дому, а друге ягнята.
Но сли вже приступав к тобі не на жарти,
Я дам таке, що й сам признаш, що більше варте.
Пугар буковий маю, довбаний самою
Славного Альцімеда скусною рукою.
На нім із винограду вінок уточений,
А грожни винні чудно блющ обвив зелений;
В осередку два лица: Конон, тай ще другий,
Що описав народам світа всі округи,
В котрий час рільникови жнива зачинати,
Коли загненим плугом скибу вивертати.
До уст го ще не брав я, в схованці тримаю.

Д а м е т

І я з рук Альцімеда тож дві чарки маю:
Повою ніжні сплети вушка обвивають,
Офей по середині й звірі, що гуляють.
Ще йїх до уст не брав я і держу укриті.
Но сли корови хочеш, що чарки хвалити?

М е н а л ь к

Вже десь ми ся не вирвеш, чим хоч заставляйся!
Най судит ось Палемон, ти на него здайся,
А я тобі покажу, будеш памятати,
Як то кого о заклад сміло визивати.

Д а м е т

Ну, добре, – став що хочеш, я не зволікаю,
Нікого не боюся; тільки вас звиваю

Сусідо Палемоне, слухайте вважливо,
Бо сеє не дурниця – і судіт правдиво!

П а л е м о н

Співайте ж! Сядьмо тутка на м'якій травици.
Що цвіту в полю нині, що житя в землиці!
Як ліс шумит тужливо і як зеленіє,
Яка весна прекрасна, теплий вітер віє!
Ти починай, Дамете, – ти за ним, Менальку!
Таку Камени люблят перемінну вальку.

Д а м е т

Зевса честь співайте, музи, Зевса світ весь повний,
Его слава – земля й небо і мій спів любовний.

М е н а л ь к

А мене Аполльо любить, як Аполля слави
Саджу лаври й гіяцінту квіти червонаві.

Д а м е т

Сама мене Галка чепит, котру я кохаю:
В лози фиркне, а все зиркне, чи я їй шукаю.

М е н а л ь к

Мій Амінт до мене ходит, як лиш зорі встанут:
Пси го наші ліпше знають, ніж саму Діяну.

Д а м е т

Гарний дар я пристараю своїй Галці любій:
Місце знаю, де гніздятся голуби на дубі.

М е н а л ь к

Щом ти мала, любку, дати, сам собі возьмеш ту:
Десять яблук злото-жовтих, – завтра дам ти решту.

Д а м е т

Що с тобою, серце Галю, ми нарозмовлялись,
Боги би нам завиділи, як би лиш дізнались.

М е н а л ь к

Щож ми з того, що мій любко не гордує мною?
Він у сіти дика гонит, я при сіти стою.

Д а м е т

Шли мні Філю нині, Йолою, – днесь мої вродини,
А як празник буде, Йолою, то ти сам прийди ми!

М е н а л ь к

Ой я Філю над всіх люблю: в сльозах мя прощала,
Довго, Йолою, ще за мною «Будь здоров!» шептала.

Д а м е т

Як нівечит вовк отару, буря ниви зрілі,
Буйний вітер дерев плоди, – нас гнів Амарілі.

М е н а л ь к

Як дощ нивам любий, козам листечко зелене,
Кітним вівцям брость мягенька, так Амінт для мене.

Д а м е т

Польйон любить наші пісні, хоть строю сільського;
Пасіт, Музи, яловицю, для читателя свого!

М е н а л ь к

Сам Польйон складає пісні, в дарі віл для нього,
Що ногами землю рие, грозит буйним рогом.

Д а м е т

Хто тебе, Польйоне, любить, най рад к тобі входить,
Най му медом вік спливає, гліг му груші родит!

М е н а л ь к

Хто, Польйоне, Бава любить, хто за Мевом стоїт,
Най той лиси в плуг впрягає, най той цапи доїт!

Д а м е т

Ви, що зіля збираєте й земнії суниці,
Варуйтеся, молодчики, змий сичит з травиці!

М е н а л ь к

А-бир, вівці, від берега! Беріг обсуваєсь!
Як злякався чорний баран, в кудлах потрясаєсь!

Д а м е т

Заверни, Тітіре, кози, що пасут при річці, –
Як прийде пора, я сам їх обмию в криничці.

М е н а л ь к

В воду, хлопці, з овечками! Жар молоко сушит, –
Відтак марно вівчар вимя долонями душит.

Д а м е т

Ах, як худі бички мої в буйній полонині!
Так то вадит жар любовний газді й худобині!

М е н а л ь к

Не любов то тому винна, що лиш шкіра й кости:
Якесь око урєкло ми ягняточка в злости.

Д а м е т

Будеш мудрий, як Аполльо, сли б ми зараз рік ти,
Де з землі до неба всего тільки й є пять ліктий?

М е н а л ь к

Де росте той цвіт – скажи мні, твоя буде Філя! –
Що написана на ньому назва его кріля?

П а л е м о н

Не річ моя – так важний заклад розрішати:
Оден варт, як і другий, ялівку дістати.
Но най любви роскошів кождий уникає,
Пок сам єї гіркого досвіду зазнає!
Гей хлопці! Запирайте отворені слюзи!
Досить вже розлилося з них води по лузі.

ІВАН ФРАНКО

ГРАМОТИКА,
АБО МУЖИЦЬКА ПРИПРАВА*

Десять уже проминуло годин із осінньої довгої ночі;
Голосно день вже звіщає когут і крильми шелепоче;
Аж невеличкого поля властивець, ратай працьовитий
Сімул, щоб голодом в день надходячий себе не морити,
Звільна прочумавсь і з бідної свої постелі здвигаєсь,
Пильно рукою у потемку щупа, здовж стін пробираєсь
В кут до огнища; найшов його зараз, мацнувши руками.

Ще лиш маленький димок підіймався з зотлілої грані,
Попіл пластом облягав паленіючі іскри кроваві.
К ним нахиливши чоло, каганець він уклінно приставив,
Шпилькою гніт підтяг йому з гирла, сухий, волоконний;
Ну тоді дмухом могутнім огонь в нім розбуджувать сонний.
Блиснув жар, скочив на гніт, аж від світла ніч пріч утікає,
Руку зігнувши в дашок, мужик світло від вітру вкриває;
Засув оглянувши дбало, комірку ключем відчиняє.

Збіжя в засіці на дні невеличкая купка лежала;
З неї, нагнувшись, зачер, кілька мірка по берег вміщала;
Фунтів шістнадцять ваги в ній вміщалось здорового зерна.
Живо відтак до жорен. Понад ними дощинка майстерна,
Вбита в стіну, до послуг готова, на ній він чимживше
Каганець ставить; відтак, рукави оба вдух закотивши,
Оперезав свій живіт з кози волохатим кожухом,
Дучку й каміння обмів помелом і все вичистив духом.
Гей, і робота ж рукам ось тепера по рівній частині:
Лівою бік він підпер, права ж трудиться при жорновині,
З гуркотом двигаєсь камінь, вертиться довкола незмінно;
Сиплесь мука і хрупоче зерно під вагою каміннов.

* Інша назва – «Сніданок». Подано за виданням: Іван Франко. Повне зібрання творів: У 50 т. – Т. 9. – С. 390–393.

Часто, як права утомиться, ліва сестрі помагає
 В праці по черзі. А він сам то мужицьку пісню співає,
 Простим тим співом собі вкорочаючи довгу роботу,
 То знов: «Цібале!» – кликне. Так бо служниця, муринка з роду,
 Звалася; весь вигляд її посвідчав, якої вона віри;
 Волос курчавий, надуті уста і темний цвіт шкіри,
 Груди широкі, обвислі цицьки і живіт взад запалий,
 Уда тонкі і підшви плоскі, постולי мов, ступали,
 П'яти, затвердлі від терня, в собі много виразок мали.
 Тую збудивши, велить їй полін сухих живо накласти
 В огнище і при огні злітеплити холодную воду.

А як безхибно отсе закінчив він млинарську роботу,
 В підситок пригорщми своє мливо висипає по часті;
 Ну ж потрясать! І на дні відділилися отруби в ситі,
 А бездоганий посипавсь крізь очка, у лубі пробиті,
 Чистий Церери дар; він на гладкій його зсипав стільниці,
 Бережно літепла влив туди з благодатної водиці,
 І, розмішавши, місив муку враз із святою водою,
 Твердше сподом обертав і ту купку лівов рукою
 Сіллю частенько солив. Ось загуслее тісто пригладив,
 В плячок круглястий відтак розплескав і ще пальцем провадив
 Вдовж і вшир, чотирикутник верхом зазначивши рівненько,
 Тее до печі поніс, де Цібале все дно вже чистенько
 Вимела, – мискою свій корж прикрив, і грань сипле на миску.

Поки там Веста й Вулкан роблять діло своє у огниську,
 Сімул без діла також марно свого часу не збуває.
 Способів інших глядїть має, бо ж Церера сама ще не має
 Доброго скусу, тож він о приправу добірную дбає.
 Правда, край печі в диму в нього полоть свинячий вудився,
 Груба похребтина, ще й лопатки свині, та знаходився
 Там також сиру клібук округлястий, на дроті нап'ятий,
 Що враз із шматтям старим нависав там із свілока хати.
 Та не туди ти подавсь, не діткнувши їх, щадний ратаю!

Близько хатини лежав огородець, лиш вербами скраю
 Та тонкостеблюю тростю обведений замість оплотом;
 Хоч невеличкий, та всяких ярин подостатком росло там,

Що лиш для бідних потрібне, то певно, що не хибло там,
 Ба, і багач користав не раз із того вбогого плоду.
 Хоч не пишний сад, ратай не щадив коло нього заходу!
 От як часом сльота його літом припинить при хаті
 Або як плуг дармував і рілля спочивала при святі,
 Він у городі трудивсь. Усілякі рослини плекати
 Вмів він і всякеє сім'я таємно землі поручати,
 А коли треба, і воду з сусідніх потоків спускати.
 Осьде капуста росте, пастернак торонким гіллям має,
 Ось і ріжуха крихка, і жар-зілля, і мальва пишная,
 Морва солодка он там, часнику байдаки ось крутії,
 Тут же насіння для сну, мак летецький ще лиш зеленіє;
 Закуска для ліпших страв, смачна ось паношиться салата;
 Густо пошарпаним листям стіснилася редька страпата;
 Важко з тичини гарбуз на долину обвис, товстопузник.
 Та не властивця се все, – він ошадний, як мало хто інший!
 Се для людей увесь плід: торгової-бо кожної днини
 В місті всіляких ярин величезний він спродував вузлик.
 З вільним плечем та з порядним грошем повертав він до хатки,
 Тільки часом купував фунтик м'яса він з міської ятки.
 Він зрізованець собі та червоні цибулі кохає,
 Хрін тож, що острим смаком аж людськеє лице викривляє,
 І луковатий чеснок, і Венери сочистую руту.

В тих же думках у город увійшов він і в сюю мінуту.
 Зразу, пошпортавши пальцем легенько землицю пухкеньку,
 Штири головки добув часноку лукового живенько,
 Вимкнув сочистий мокрець і ще й руту хрещату щипає,
 Також коляндру, що ось у пучках волохатих звисає.
 Все те до хати поніс, при огні миготячим сідає,
 Служниці зично кричить, щоб моздір принесла перед нього.
 Кожду головку відтак із лущиння терebить м'якого,
 Верхні шкірки поздиравши, з погордою мече під ноги
 Геть по землі; головки ж на листочок складає розлогий;
 Пообмивавши, в гладку моздір'я жолобину їх сипле.
 Соли зернистої ще, відтак сиру затвердлого щипле
 Кусень порядний, наверх утолочує всю зеленину.

Лівою рукою тут же космату прибрав фартушину,
В праву ж товчок, і давай ярину запахущу давити
З шумом і все в рівномірну відтак саламаху місити.
В коло вирує рука; то кожний складальник помалу теряє
Силу окрему свою; з усього маса й барва одна є:
Ні то зелена цілком, – сир біліє кришками густими, –
Ні то молочно біла, бо зелень темніє між ними.
Часто, як пахоці в ніс йому гризко та остро нагрянуть,
Зморщить лице він і чхне, власній страві даючи догану;
Часто, коли рукавом напливаючі сльози втирає,
То безневинний той дим теж грізними прокльонами лає.
Діло кінчиться ось-ось. Вже не ходить товчок, як по грудді,
Але в тій масі липкій рівномірно сковзається в труді, –
Тож він крихітку цянув туди також оливи товстої,
Оцту тож пару краплин доливає, приправи гризкої,
Ще раз усе розмішав і ще раз порядніше мішає,
Пальцем обвів в моздірі, а потому моздір обертає, –
Висипав – масу густу згромосив у клібук невеликий;
Ось який вигляд і ось відки назва іде грамотики.

Цібале хліб за той час уже з грані живенько виймає, –
Радісно в руки мужик взяв його; вже тепера не дбає
Сімул на голод, весь день працювати він може безжурно.
В чоботи ноги обув, а на голову кучму чепурно....
Волики впряг у ярмо, вони радо там шиї згинали, –
Ну же на поле! Леміш у свіжу скибу! І далі! І далі!

МИКОЛА ЗЕРОВ

БУКОЛІКИ*

ЕКЛОГА ПЕРША

Мелібей

Тітіре, ти в холодку опочив-єсь під буком гіллястим
 І на сопілці сільській награвеш мелодійної пісні.
 Ми ж залишили наш дім, наші ниви; від рідного краю
 Геть утікаєм... Нам тяжко... А ти – в холодку, на дозвіллі,
 Будиш в діброві луну солодким ім'ям Амарілли.

Тітір

О Мелібею! Мій бог послав мені втіху цю й радість.
 Завжди для мене лишиться він богом; олтар його завжди
 Буде окроплений кров'ю ягнятка з моєї кошари:
 З ласки його-бо на пашу корів я й ягнят виганяю,
 З ласки його награв, що захочу, на тихій сопілці.

Мелібей

Так! Я не заздрю тобі... Я дивуюсь... Бо буря лютує
 Нині на наших ланах. І сам я, старий та безсилий,
 Кіз своїх далі жену... А ця! поглянь-но на неї:
 Двох на горбі козенят у ліщині вона породила,
 Так і лишила їх мертвими там, на камінні непліднім.
 Часто це лихо мені – о, моя сліпота і нерозум! –
 Громом розбиті дуби на путі на моїй віщували;
 Часто це горе гірке вороння накликало зловісне...
 Але хто ж бог твій і де він, скажи мені, Тітіре друже?

Тітір

В Римі мій спас і заступник... Ти знаєш, простець незвичайний,
 Місто те дивне, гадав я, подібне до наших містечок,

* Подано за виданням: Антична література: Хрестоматія. Упорядник О. І. Білецький. – К.: Радянська школа, 1968 (2-е видання). – С. 430–433.

Де на базарах ми сир продавали і наші ягниці;
Думав я: пес, хоч і більший, у всьому подібний щенят.
Нині я знаю, що Рим над містами підноситься всіми,
Як над कुщами повзкої лози кипарис величавий.

Мелібеї

Що ж так манило тебе до того величного міста?

Тітір

Воля, мій друже! Хоч пізно, як волос на старість посивів,
Взнав я принади її, – осяяла вік мій ледачий;
Зглянулася доля на мене, хоч довго прийшлося її ждати.
Перш Галатеїн невільник, я нині служу Амаріллі...
От як була Галатея, то – щиро тобі признаюся:
Вільної хвилі не мав я, не мав заробітку ніколи...
Хоч і складав я на вітвар нелічені жертви безсмертним,
Хоч працював я, як міг, і сир свій видавлював туго,
З грішми ніколи моя не верталась додому правця.

Мелібеї

От коли я зрозумів, через що Амаріллі зітхала,
Щиро молилась богам, для кого виноград зберігала:
Тітір покинув свій дім – а по ньому тут сосни журились
І говіркі джерела, і широкі зелені діброви.

Тітір

Що ж мені діять було? Чи ж міг я лишатися в призрі?
Чи ж я не міг попросити у бога спокою та пільги?..
О Мелібею! я бачив там мужа, якому на шану
Пишні щомісяця жертви по храмах приносяться наших;
І на благання своє ласкаву почув я одповідь:
Все, що твоє, при тобі! Вертайсь до худоби безпечно!

Мелібеї

О, ти щасливий, мій друже! Майно і твій хутір з тобою.
Досить тобі на життя... Твоє поле оброблене добре,
Не заболочений луг; ні комиш, ні рогіз не росте там.
Не на чужому ти пастимеш вівці, і пошесть ворожа

Від незнайомих сусід на ягнята твої не перейде.
 Так! Ти щасливий, мій друже! Ти вдома, лежиш в холодочку,
 Біля священних джерел, на березі рідної річки.
 Тут тобі тин-живопліт, де гіблейські трудівниці-бджоли
 Взятюк важений беруть на буйнім верболозовім цвіті,
 Вколо літають, бринять, до солодкого сну запрошують;
 Тут, попід скелю йдучи, садівничий наспівує пісні;
 Тут про кохання твоє голуби тобі стиха туркочуть
 І з верховіття кленка озивається горлиця ніжна...

Т і і р

Так, мені добре... І перше олень піде пастиць в повітря,
 Море раніше всі викине риби на піски безвідні,
 Парфи із живних долин прибукають раніше до Рейну,
 А напівдикий германець Євфратові питиме води,
 Аніж у серці моїм захитається образ владики.

М е л і б е й

Лихо судилося нам: ми йдемо на безвіддя Лівійські,
 Другі мандрують до скіфів, а треті – на берег Оакси;
 Навіть на північ, за море ідуть до Британського краю...
 Чи доведеться коли повернутися знов до вітчизни,
 Щоби з слізьми на очах, по роках сумного вигнання
 Глянуть на землю свою, на ту стріху убогої хати.
 Жовнір захожий мої родючі виснажить ниви,
 Варвар тут жатиме хліб... От до чого усобиця люта
 Нас, громадян, довела!.. Чи для того ходив я за полем,
 Чи задля того я груші щепив і викохував лози?..
 Кози, щасливі колись, годі плакатись, – далі рушаймо!
 Вже не лежати мені поміж рястом у темній печері,
 Вже не дивитись на вас, по далекій розсипаних скелі,
 Пісні уже не співати, і певно, що скоро без мене
 Вам доведеться гіркий верболіз та конюшину скубти.

Т і і р

Ні, ти не підеш нікуди і ніч перебунеш зо мною;
 Ложем нам буде трава, а вечерю ми маєм розкішну:
 Добре оддавлений сир, і каштани, і яблука спілі.

Глянь-бо: ген-ген над хатами димок уже в'ється вечірній,
І від гірських верховин по долинах послалися тіні.

ЕКЛОГА ЧЕТВЕРТА

Музи Сіцилії! нині почнем поважнішої пісні;
Куц тамариску, гаї та діброви не всім до вподоби:
Вже як співають про ліси, хай той спів буде консула гідний.

Час вже надходить останній по давніх пророцтвах кумейських;
Низка щасливих віків на землі починається знову.
Знову вертається Діва, вертається царство Сатурна;
Парость новітню богів нам із ясного послано неба.

Ти лише, чиста Діано, злелій нам дитину ту дивну:
З нею залізна доба переходить, спадає в непам'ять,
Вік настає золотий! Непорочна, твій Феб уже з нами!

В консулування твоє, Полліоне, це станеться чудо,
Місяці дивні, щасливі літа розпочнуться від тебе:
Щезнуть останні сліди диких чварів і братньої крові,
Від ненастанних тривог земля відпочине стражденна.
Хлопчику любий! Надійдуть часи, і побачиш ти небо,
Світлих героїв побачиш і сам засіяєш в їх колі,
Правлячи світом усім, втихомиреним зброєю батька.

Зразу ж родюча земля принесе тобі перші дарунки:
Ладан поземний та кручений плющ зростить без насіння,
Лотосом вся процвіте, засміється веселим акантом.
Кози самі понесуть молоко з полонини додому;
Смирна худоба без страху на лева глядітиме в полі.

Квіти ласкаві, рясні поростуть край твоєї коліски.
Згине і ворог твій – змії, і все зілля отрутне загине
І ассрійський амом ніби килимом землю укріє.

Виростеш ти і почнеш дізнаватись про славу героїв,
Батькову славу пізнаєш і мужності міць непохитну, –
Колосом буйно-важким заговорять лани неосяжні,
Терна колючого куц зчервоніє від грон виноградних,

Листя суворих дубів золотистим ороситься медом.
Дещо лишиться, проте, із давніших гріхів та нещастя.
Впливуть в море човни, і місто оточиться муrom;
Рало по лону землі борозною глибокою пройде.
З'явиться Тіфіс новий, і юнацтво добірне, відважне
Славну збудує Аргó і в криваві походи полине.

З військом хоробрим Ахілл проти но́вої вирушить Трої.
Мужем ти станеш і віку дозрілого дійдеш, – чи бачиш:
В морі не видно вітрил, кораблі соснові не возять
Краму по хвилях морських; все, що треба, земля дає людям,
Оранки більше нема, ні ножа для кущів виноградних;
Скинув волові ярмо з терпеливої шиї плугатар.

Вовни не красять уже у фарби, пороблені штучно:
Нині вівця на пасовищі ходить в одежі червленій,
Кольором ясним шафрану та пурпуром міниться темним;
Нині природний сандикс одягає ягнят недорослих.

Дивні, надходьте, віки! До своїх веретен нахилившись,
Присуд сповняючи Долі, так випряли Парки нехибні.
Час вже обняти тобі руками дитячими владу,
Вибранцю милий богів, Юпітера славний нащадку!
Глянь, як на радості всесвіт дрижить, як радість проймає
Море, і простір землі, і безодню глибокого неба;
Глянь, як подвиглось усе назустріч майбутнього віку.

О, коли б мав я на світі прожити і, як пан свого хисту,
Співом прославить гучним твої вчинки для пізніх нащадків!
Ні, проти мене не встояв тоді б ні Орфей-ісмарієць,
Ані досвідчений Лін, хоч обом їм боги помагали –
Калліопея – Орфею, а Лінові – Феб гарнолиций.
Навіть і Пан, коли став би зо мною до суду аркадців,
Навіть і Пан-чарівник признав би мою перемогу!
Хлопчику любий, навчися ж вітати, всміхаючись, матір:
Болю і прикрих страждань довелось їй натерпітись досить.
Хлопчику любий, навчися! Кого-бо не пестила мати,
Той не зазнав ні поваги богів, ні кохання богині.

МИРОН БОРЕЦЬКИЙ

БУКОЛІКИ*

ЕКЛОГА ТРЕТЯ

М е н а л к

Стадо, скажи-но, Дамете, чиє ти пасеш? Мелібея?

Д а м е т

Стадо Егона. Недавно мене попросив він доглянуть.

М е н а л к

Бідні овечки! Нещасна худобо! Сам поки Нерею
Ніжно голубить (в страху, що покине його ради мене),
Доїть пастух тут чужий на годину аж двічі овечок,
Міць відбирає в худоби, краде молоко у ягнят.

Д а м е т

Ой, обережнішим будь, кажучи про мужів щось такого.
Знаю ж бо, хто там тебе (вбік козли свій відводили погляд)
Й в гроті якому... а німфи грайливі лише посміялись...

М е н а л к

Бачили ж, мабуть, як я у Мікона лозу виноградну
Знищував лютим серпом: молоді та старі різав лози.

Д а м е т

Чи як отут, біля буків предвічних, зіпсутий Меналку,
Дафніса стріли та лук поламав ти, бо чорна і люта
Мучила задрість тебе, що йому цей дарунок дістався,
Мучила так, що ти вмер би від злості, якби не нашкодив.

* Цей і наступні переклади подано за виданням: Давня римська поезія в українських перекладах і перспівах. – Л.: Світ, 2000. – С. 50–52; 54–56; 56–58.

М е н а л к

Що ж бо робити панам, як таке витворяють їх слуги?
 Чи ж не тебе я, негіднику, бачив, коли ти в Дамона
 З стада підступно козла викрадав? Захлиналась Ліціська
 Лаєм гучним, я кричав: «Та куди ж він тепер утікає?
 Тітире, стадо збери!» В осоці ти тоді заховався.

Д а м е т

Чом же він, в співі програвши, козла не віддав добровільно?
 Та ж бо піснями сопілки своєї козла заробив я!
 Знай же: моїм уже був той козел, і Дамон визнавав це
 Завжди, але говорив, що віддати козла ще не може.

М е н а л к

Ти переміг його в співі? Коли ж то у тебе сопілка,
 Скріплена воском, була? Чи ж не ти це, мов неук, постійно
 На роздоріжжі дудою хрипкою спотворював пісню?

Д а м е т

Спробуймо зараз по черзі, як хочеш, що кожен з нас може.
 Ялівку я ось оцю (щоби, часом, ти не відказався)
 Ставлю в заклад: вона доїться двічі, телят двох годує.
 Чим бо, скажи-но мені, об заклад ти поб'єшся зі мною?

М е н а л к

З стада свого не посмів би нічого поставити в заклад я,
 Вдома у мене є батько та мачуха строга-престрога,
 Вдвох вони двічі на день підраховують стадо, а хтось з них
 Ще й козенят. Та поставлю таке, що сам визнаєш кращим,
 Раз тобі хочеться так божеволіти: букові чаші.
 Різьблені чаші ці славним, божественним Алкімедонтом.
 Зверху гнучку виноградну лозу на них вирізав майстер,
 Пишними гронами ніжнозелений їх плюц прикрашає.
 Два посередині образи: перший Конон і – ... Хто ж другий?..
 Той, що розмірив увесь небосхил всім народам на благо,
 Згорблений щоб плугатар і жінці вмiли час визначати.
 Чаші я ці бережу – ще ні разу до губ не підносив.

Д а м е т

Алкімедонт і для мене зробив пару кубків красивих,
Вушка навколо оплів він акантом гнучким, а на кубках
Вирізьбив вправно Орфея й ліси, що ідуть за поетом.
Кубки я ці бережу – ще ні разу до губ не підносив.
Та як побачиш ти ялівку, кубки хвалити покинеш.

М е н а л к

Нині ти вже не втечеш, бо на всі я умови пристану,
Лиш би хтось нас розсудив. Он якраз Палемон появився.
Так я зроблю, щоб надалі ні з ким не змагався ти в співі.

Д а м е т

Що ж, починай, якщо вмієш, а я вже баритись не стану.
Чом би я мав утікати? Та тільки-но ти, Палемоне,
Спір наш сумлінно розваж у душі, це ж бо річ не маленька.

П а л е м о н

Спів починайте, вже всілися ми на м'якенькій травичці.
Все плодоносить довкіл – і поля, і всілякі дерева,
І ліси зеленіють – пора найпрекрасніша року.
З тебе, Дамоне, початок. Меналк після тебе співає.
Так от по черзі й співайте, найбільше Камени це люблять.

Д а м е т

Музи, почнім од Юпітера, сповнене ним все навколо,
Завжди піклується він про лани, про пісні мої дбає.

М е н а л к

Я ж бо – улюбленець Феба, для Феба у мене постійно
Є подарунки: і лавр, й гіацинт, червоніючий мило.

Д а м е т

Яблуком кинуло в мене дівча – Галатея грайлива,
І поміж верби побігла, та так, щоб її я побачив.

М е н а л к

З доброї волі до мене приходить Амінт, мій коханий,
Вже й мої пси його знають не менше, ніж Делію милу.

Д а м е т

Вже для Венери своєї знайшов я дарунок: примітив
Місце я, де в верховітті звили собі голуби гнізда.

М е н а л к

Я для коханого хлопця, що зміг, те й послав: з лісової
Яблуні десять плодів золотих, завтра ще стільки дам я.

Д а м е т

Що за слова і як часто мені Галатея казала!
Ви хоч частину цих слів донесіть-но, вітри, до безсмертних!

М е н а л к

Що мені з того, Амінте, що мною не нехтуєш нині,
Раз мушу сіть пильнувати, в той час, як полюєш на вепра.

Д а м е т

На іменини до мене, Іолле, пришли-но Філіду,
Сам приходи, як заріжу телицю на свято Церери.

М е н а л к

Понад усе я кохаю Філіду; тому, як відходив,
Плакала й довго гукала: «Прощай, мій прекрасний Іолле!»

Д а м е т

Грізним є вовк для кошар, а дощі для достиглих посівів,
Буйні вітри – для дерев, я ж боюсь Амарилліди гніву.

М е н а л к

Люба посівам роса, козенятам маленьким – суничник,
Тільній худобі – гнучкий верболіз, я ж кохаю Амінта.

Д а м е т

Музу мою Полліон, хоч й сільські це пісні, дуже любить.
Ви для свого читача, Піеріди, пасіть ялівчину.

М е н а л к

І Полліон теж складає чудові пісні, випасайте,
Музи, бика, що погрожує рогом і землю вже рие.

Д а м е т

Прийде нехай, Полліоне, хто милий тобі й тебе любить,
Мед хай для нього сочиться й ожина амом хай приносить.

М е н а л к

Бавієм хто не гидує, хай Мевія пісню полюбить, –
Хай запрягає у ярма лисиць і цапів нехай доїть.

Д а м е т

Хлопці, що квіти й суниці збираєте в лузі зеленім,
Звідти втікайте, бо змії холодні ховаються в травах.

М е н а л к

Остерігайтеся, вівці, занадто вперед забігати,
Берега остерігайтесь – вожак дотепер сушить вовну.

Д а м е т

Тітире, кіз, що пасуться, від річки скоріш віджени-но!
Сам я, як матиму час, їх усіх у струмку покупаю.

М е н а л к

Хлопці, овець заженіть, молоко може спека спалити.
Будемо знову даремно їм вим'я стискати руками.

Д а м е т

Ой, як впав з тіла мій бик, що пасеться на паші багатій!
Шкодить кохання худобі, шкодить воно й пастухові.

Меналк

Нижних ягнятток оцих не кохання зсушило, що тільки
Кості від них позостали, – врекло їх, напевно, зле око!

Дамет

В землях, скажи-но, яких – і ти станеш мені Аполлоном! –
Неба простори відкриті всього на три лікті, не більше?

Меналк

В землях, скажи-но, яких – і ти матимеш милу Філіду –
Квіти ростуть, на яких імена написані царські?

Палемон

Ні, не під силу мені такий спір розсудити між вами!
Вдох ви достойні телиці. Достойний і той, хто кохання
Не побоїться солодкого та не зазнає гіркого.
Хлопці, закрийте рови, бо луг вже достатньо напився.

АНДРІЙ ЦІСИК

БУКОЛКИ

ЕКЛОГА П'ЯТА

Меналк

Мопсе, чому б нам, уже як зустрілись ми, двоє умільців,
Ти – на легенькій тростині зіграти, а я – говорити
Вірші, – не сісти отут, де ліщина росте поміж буком?

Мопс

Старшим є ти, і годиться, щоб слухавсь тебе я, Меналку:
Чи під цю тіль ненадійну, яку коливають зефіри,
Чи до печери нам краще зайти. Подивись, як печеру
Всю оповила негусто лоза винограду лісного.

М е н а л к

Тільки Амінт із тобою змагається в наших узгір'ях.

М о п с

Що ж, коли й Феба старається він перевищити співом?

М е н а л к

Мопсе, ти перший почни, і оспівуй, що гідним вважаєш:
Пристрасть Філліди, похвали Алкона чи Кодрову сварку.
Тож починай, а козлят, що пасуться, вже Тітір догляне.

М о п с

Спробую краще-но цих ось пісень заспівати: недавно
Їх я на бука зеленій корі записав і намітив
Їм послідовність. Ти потім скажи, щоб Амінт позмагався.

М е н а л к

Так от, як блідо-зеленій маслині верба гнучковіта,
Так, як кущеві троянди червоної – глід низькорослий;
Так і тобі, я вважаю, Амінт поступається, Мопсе,
Тільки облиш вже розмови, юначе, в печеру зійшли ми.

М о п с

Німфи над Дафнісом мертвим – загинув він лютою смертю –
Плакали (свідки ви, німфи, дерева горіхові й рікі)
В час, коли тіло нещасного сина свого пригорнувши,
Кликала мати в розпучі богів і сузір'я жорстокі.
В дні ці волів нагодованих жоден пастух до холодних,
Дафнісе, річок не гнав, до води не торкалась тварина
Жодна, не брала до рота й стеблинки трави для поживи.
Сумно ревіли на смерть твою, Дафнісе, навіть пунійські
Леви, говорять так гори і хащі безлюдні та дикі.
Дафніс і тигрів вірменських навчив в колісницю впрягати,
Дафніс навчив і веселі для Вакха вести хороводи,
Й листям м'яким і зеленим гнучкі обплітати жердини.
Так, як лоза прикрашає дерева, лозу ж – винограона,

Стада окраса – бики, а полів – урожайні посіви,
 Так для твоїх ти окрасою був. А з тих пір, як забрала
 Доля тебе, Аполлон сам і Палес покинули ниви.
 В борознах часто, в яких ми добірний ячмінь засівали,
 Родиться дикий кукіль і безплідне вівсяне колосся.
 Замість яскраво-червоних нарцисів і ніжних фіалок
 Скрізь лиш будяк виростав і терня колючого віття.
 Землю встеляйте листвою, піклуйтесь, щоб мали джерела
 Тінь, пастухи (заповів так на честь свою Дафніс робити).
 Насип могильний зробіть і до нього рядки ці додайте:
 «Дафнісом був я в лісах, і відтіль аж до неба відомий,
 Пастир худоби прегарної, сам же гарніший від неї».

М е н а л к

Спів твій для нас є таким, о богоподібний поете,
 Як для натомлених – сон глибокий в траві, як солодка
 В спеку вода із швидкого струмка, що вгамовує спрагу.
 Гідний ти вчителя, рівний йому не лиш грою, а й співом.
 Будеш, юначе щасливий, ти другим тепер після нього.
 Все ж і свої ми для тебе по черзі пісні заспіваєм.
 Як лиш зумієм, до зір твого Дафніса будем здіймати,
 Аж до небес прославляти: нас теж любив колись Дафніс.

М о п с

Що ж бо для мене приємнішим є, ніж такий подарунок?
 Сам і юнак заслужив, щоб його оспівати, й про пісню
 Цю вже раніше мені Стіміхон говорив з похвалою.

М е н а л к

Дафніс пресвітлий незвичний поріг оглядає Олімпу
 З подивом, і під ногами він бачить сузір'я і хмари.
 Тож і в лісах, і по селах панує пожвавлена радість,
 Сповнені нею і Пан, і всі пастухи, і діви Дріади.
 Вже ані вовк засади худобі, ні сіті оленям
 Зла не задумують: доброму Дафнісу спокій приємний.

Радісно голос до зоряних далей самі піднімають
Гори лісисті, вже й скелі самі розливаються співом,
Голос гаїв роздається: він бог, він бог, о Меналку.
Будь для своїх благодатним і добрим, поглянь ось – чотири
Вівтарі, Дафнісе, два цих – для тебе, для Феба – оці два.
Свіжого й пінного келихи два молока і кратери
Два я з оливковим маслом щороку для тебе поставлю.
Щедро найперше гостей звеселяючи Вакховим даром,
Я перед вогнищем взимку, а літом – в тінистому місці
Нектар новий наливатиму в чаші, вино Аріузьке.
Будуть Дамот і діктієць Егон для мене співати,
Алфесібей, до сатирів подібно, стрибатиме в танці.
Так буде вічно для тебе – чи то молитви урочисті
Слати ми будемо німфам, чи будем поля очищати.
Поки любитимуть вепри нагір'я, а риби – потоки,
Поки чебрець годуватиме бджіл, а роси – цикаду,
Буде ім'я твоє вічним, і шана твоя, і похвали.
Так, як Церері і Вакху, тобі землероби щорічно
Будуть складати молитву. Ти теж до молитв зобов'яжеш.
Як же і чим за пісню таку я тебе обдарую?
Бо ані шелест південного вітру, ні клекіт прибою
Серцю моему не милі такі, ані бистрі потоки,
Що з верховин в кам'янисті долини з дзюрчанням збігають.

Спершу я дам тобі в дар цю ламку із цикути сопліку.
З нею я вивчив: «Любив Корідон Алексіса палко», –
З нею ж: «Чия це худоба? Чи не Мелібеєва часом?»
Ти ж оцей посох візьми, хоч і часто просив його в мене,
Та не забрав Антіген (а тоді він був гідний любові),
Гарний сучками він рівними й міддю окутий, Меналку.

ВІТАЛІЙ МАСЛЮК

БУКОЛКИ

ЕКЛОГА ВОСЬМА

Дамон і Алфесібей

Ця наша пісня про музу і Дамона, й Алфесібей,
 Про їх змагання, яким дивувалась корова, забувши
 Навіть траву соковиту, і рисів вони чарували
 Піснею, й ріки спиняли ходу, щоб хоч трохи спочити;
 Тож заспіваймо про музу і Дамона, й Алфесібей.

Ти ж, що проходиш вже скелі Тімава високого, мабуть,
 Чи опливаєш тепер береги Іллірійського моря,
 То чи настане цей день, як твої я прославити зможу
 Подвиги? Час хіба прийде, коли рознесу я по світу
 Пісню твою чарівну, що котурна Софокла достойна?
 З тебе почав і тобою закінчу. Пісні, що співаю
 З волі твоєї, прийми й навкруги голови ти своєї
 Вплести дозволь мені плющ оцей у переможній лаври.

Тінь лиш холодної ночі спустилась із неба на землю,
 Тільки з'явилась роса на траві, дуже милій худобі,
 Спершись об круглу оливку, свою заспівав піснею Дамон:

«О Світлоносець, прийди й пошли ти нам день благодатний,
 Ніси моєї негідне кохання мене обмануло,
 Скаржусь богам я, хоч знаю: дарма допомоги шукаю,
 Все ж в цю останню годину, вмираючи, ще раз звертаюсь.

Ти починай, моя флейто, зі мною менальської вірші.
 Ліс голосистий і сосни шумливі на горах Менальських
 Слухають завжди вони про любов пастухів і про Пана,
 Першим же він із усіх не стерпів некорисних тростинок.

Ти починай, моя флейто, зі мною менальської вірші.
 Мопсові віддана Ніса, а що нас чекає в коханні?

Грифів із кіньми любов поєднає, і підуть колись ще
 Кози лякливі укупі з собаками до водопою.
 Факелів, Мопсе, наріж ти нових, бо ведуть тобі жінку,
 Сип, чоловіче, горіхи, бо ж Геспер минув уже Ету.

Ти починай, моя флейто, зі мною менальській вірші.
 Зв'язана з мужем достойним, коли до усіх є ненависть,
 Також ненависна флейта тобі і мої милі кози,
 І борода, вже відросла моя і наїжені брови.
 Значить, не віриш, щоб бог турбувався про справи людській.

Ти починай, моя флейто, зі мною менальській вірші.
 В наших садках я побачив тебе ще малою, як рвала
 Яблука мокрі із матір'ю (вам я тоді був вожатим),
 Саме мені у цей час вже дванадцятий рік розпочався,
 Вже і тоді до ламких я гілок із землі міг дістати.
 Тільки побачив – загинув: мене охопив блуд поганій.

Ти починай, моя флейто, зі мною менальській вірші.
 Знаю тепер я, який є Амур: на суворих десь скелях
 Тмар чи Родопе, чи десь на краю там землі гараманти
 Хлопця не нашого роду, ні крові на світ породили.

Ти починай, моя флейто, зі мною менальській вірші.
 Матір навчив цей підступний хлопчак свої руки зганьбити
 Кров'ю дітей своїх. Також ти, мати, жорстока й підступна!
 Мати жорстокіша ще від цього лукавого хлопця!

Ти починай, моя флейто, зі мною менальській вірші.
 Вовк хай тікає тепер від овець, і дуби нехай родять
 Яблука з золота, хай зацвітає нарцисом вільшина,
 Хай із мірики кори кришталева смола пливе щедро,
 Й з лебедем сови змагаються, Тітір хай стане Орфеєм,
 Стане Орфеєм в лісах, між дельфінами ж хай – Аріоном.

Ти починай, моя флейто, зі мною менальській вірші.
 Все пропаде хай в бездонному морі! Ліси, вже прощайте:
 Я стрімголов кинусь в хвилі холодні із скелі гірської:
 Цей ось останній дарунок прийми ти від того, що гине.

Ти залиши вже менальській вірші, лиши, моя флейто».

Так співав Дамон, а ви вже про відповідь Алфесібея
 Нам розкажіть, Піеріди: не все бо у нашій є силі.
 «Винеси воду й звінчай ти м'якою пов'язкою вітвар,
 Свіжі гілки запали й чоловічого ладану трохи,
 Спробую я збаламутити милого розум здоровий
 Дійством священним, магічним, бо все є у мене сьогодні.

Дафніса з міста додому ведіть же, мої заклинання!
 Місяця ці заклинання є в силі стягнути із неба;
 Кірка чаклунством в свиней замінила Улісових друзів,
 Гине від нього на луках огидна холодна гадюка.

Дафніса з міста додому ведіть же, мої заклинання!
 Тричі, по-перше, тобі я обводжу нитками, що мають
 Колір потрібний, несучи кругом вітваря тричі цей образ,
 Бо непаристе число божеству лиш угодне самому,
 Амариллідо, зв'яжи три кольори і тричі вузлами,
 І говори, коли в'яжеш: «Плету я кайдани Венери».

Дафніса з міста додому ведіть же, мої заклинання!
 Як у одному і цьому ж вогні твердне мокра цеглина
 Й віск оцей топиться, так тане Дафніс у нашій коханні.
 Сип же мукі і ламкі оці лаври запаленою смолою:
 Дафніс палить мене злий, я ж на Дафнісі спалюю лавр цей.

Дафніса з міста додому ведіть же, мої заклинання!
 В Дафніса сильна любов, як в корови, яка ось шукає
 Скрізь по лісах і високих дібровах теля і від втоми
 Впала й лежить безнадійно в зеленій траві близько річки,
 Й не пам'ятає, як темрява пізньої ночі настала.
 Хай же горить ця любов, і журби я не маю про ліки.

Дафніса з міста додому ведіть же, мої заклинання!
 Цей колись одяг мені він лишив, віроломна людина,
 Цінну заставу свою, я її ось на цьому порозі,
 Земле, вручаю тобі, бо застава моя за це – Дафніс!

Дафніса з міста додому ведіть же, мої заклинання!
 Трави оці та отрути, що зібрані ген аж на Понті,
 Сам передав мені Мерід (росте їх чимало на Понті).

Часто ставав Мерід вовком від них і в лісах він ховався,
Часто він душ викликав із глибоких могил, – і це також
Бачила я, і багатий врожай він до іншого звозив.

Дафніса з міста додому ведіть же, мої заклинання!
Винеси попіл за двері, Амариллідо, і в річку
Кинь через голову, й не оглядайся; із цим я зустріну
Дафніса свого, хоч він ні богів не боїться, ні чарів.

Дафніса з міста додому ведіть же, мої заклинання!
Глянь: на жертovníку сам загорівся від себе дрижачим
Полум'ям попіл (його не взяла я), нехай буде благо!
Що означає, не знаю; ось пес на порозі загавкав:
Вірмо, закоханим часто мерещиться привид коханих.
Досить, бо з міста вже Дафніс іде, заклинань уже досить».

МИКОЛА ЗЕРОВ

ГЕОРГІКИ*

(Уривки)

ПОХВАЛА ІТАЛІЇ (Книга II, в. 136–176)

Так... Ні Мідійська земля, гірськими лісами багата,
 Ані уславлений Ганг, ні Герму потік злотоносний
 Не дорівняють Італії – ні Бактріана, ні Інди,
 Ні узбережжя Панхеї, смолою пахучою славне...
 Тут не впрягали до плуга биків з полум'яним диханням,
 Не засівали ланів дивоглядним драконовим зубом;
 Поле не їжилось тут вояцтвом у ратища збройним, –
 Буйноколосі пшениці, масійські зате виногради,
 Луки, оливні гаї споконвіку тут тишили око;
 Коні гарячі зате на полях бойових вигравали.
 Звідси, Клітумне, твої білорунні отари; омиті
 В водах священних твоїх, бики для жертovníка білі
 Звідси рушали на Рим і в походах ішли тріумфальних.
 Тут повносила весна за призначені межі сягала;
 Двічі худоба плідна і двічі тут дерево родить.
 Але ні хижого тигра, ні дикого лева немає,
 Ні аконіту, що смертю грозить збирачам легковажним.
 Гада такого нема, як по інших країнах, і змії
 Тут не плазують так хутко, у кільця страшні беручися.

А пригадаймо міста і всі величаві споруди,
 Замки на урвищах гір, муровані хитро, згадаймо
 Ріки в долинах, що мури старинних осель обпливають.
 Море додаймо на сході і Долішне, Західне море
 І повноводі озера – тебе, що найбільше, Ларійське,
 І, гомінливе, тебе, приборями знане, Бенакське,

* Подано за виданням: Антична література: Хрестоматія. Упорядник О. І. Білецький. – К.: Радянська школа, 1968 (2-е видання). – С. 434–437.

Славний згадаймо Лукрін, і греблю на смузі піщаній,
Де з таким шумом і плеском лютують розбурхані води,
Юліїв порт і загати, що море відгонять і разом
Аж до Авернського плеса Тірренський бурун пропускають,
Надра, іздавна славетні рудою червоної міді,
Золотоносними жилами та срібляніми річками.
Край, де марсієць змагавсь войовничий і молодь сабейська,
І терпеливі в біді лігурійці, і вольськ списоносний.
Маріїв плем'я хоробре, народ величавих Каміллів,
Грізні в боях Сціпіони і ти, наш Цезарю хвальний,
Що переможцем щасливим з найдальших земель азіатських
Індії пещений люд до римських твердинь наvertsаеш.
Мати хлібів золотих, вітай же, Сатурнова земле,
Мати великих людей!.. Для твого добра я підношу
Давні багатства твої, джерела викриваю забуті,
І по містах італійських дзвоню Гесіодовим віршем.

ЖИТТЯ ХЛІБОРОБІВ

(Книга II, в. 458–542)

Найщасливіше було б, коли б щастя свого пильнували,
Просте життя хліборобів! Оподаль боїв та незгоди,
Гойні ґрунтá постачають самі їм поживу солодку.
Хоч у палатах високих з важкими порталами вранці
Не напливає на них привітальників хвиля кипуча,
Не привертають очей черепахою биті одвірки,
Золотом ткані убрання та бронзові вази корінфські;
Хоч і біліє шорстка, багрецем фінікійським неткнута,
Тога на них старосвітська і простим елеєм мастяться, –
Мають за те вони спокій, безпечність, нерушену щирість,
Всяких дарунків землі подостатком, а втіху дають їм
Гроші, проточні стави, прохолода міжгір'їв Темпійських,
Мукування дальне корів та дрімота в гаю під кущами.
Випаси в них соковиті, гаї дичиною багаті
І працьовита, до вбогих потреб при звичаєна молодь;
Свята веселі, шанована старість. Злітаючи в небо,
Слід найостанніший свій поміж ними покинула Правда.

Музи дорожчі мені від усього на світі! Богині,
Що найпильніше служу вам і серцем шаную я щирим,
Хай мені вкажуть причини обходу сузір'я кругового,
Сонця скорботних затемнень і місяця дивних зникань тих,
Звідки у нас землетруси і хвиль невідпорних припливи,
Що то за сили здійсмають і знову осаджують море,
Чом поспішає узимку зайти – потонуть в Океані
Сонце і що заважає коротким ночам залишатись.
Як же не дано мені світових таємниць досягнути,
Якщо холодної крові тяжить кругобіг надо мною,
То, не шукаючи слави, вподобаю нові джерела,
Шану віддам я річкам та долинам. Рівнини Сперхею, –
Де ви? Верхів'я Тайгету, де Вахове свято обходять
Діви спартанські? О, хто б мене взяв на узбіччя холодне
Гема і вміть під наметом дрімучого лісу поставив!

Щастя довідався, хто зміг розпізнатися в силах природи,
Хто всі жахи потоптав і долю свою невідхильну
Кинув до ніг і суворого рев Ахеронту зневажив.
Але щасливий і той, хто спізнався з сільськими богами:
Паном старезним, Сільваном і Німф хоровими танками.
Не причарують того ні різкі громадянської влади,
Ні багряниця царя, ні парфянських царевичів згряя,
Ні наддунайське повстання, ні даків наслідених змова,
Ні на поталу призначені землі. Над долею бідних
Уболіває він серцем, скарбам багатійським не заздрить.
Бо що доспіє в саду і що вродить рілля урожайна, –
Досить йому на життя. Він не знає суворих законів
Несамовитого Ринку, ні Сховища актів державних.
Інший турбує веслом простори морів небезпечних,
Інший береться до зброї і важить на царські чертоги;
Цей облягає міста і руйнує будинки нещасні,
Щоб попивати із чаш многоцінних і спати на тирськім
Пурпурі; той над закопаним золотом труситься, чачне;
Той остовпілий стоїть перед рострами; ті розкошують,
Оплески вчувши гучні по лавах усіх театральних!
Ті ж у зятятих боях братерську кров розкропивши,

Йдуть на вигнання, покинувши рід і пороги вітчизни,
Іншого краю собі під чужинним шукаючи сонцем.

Ратай розорює землю широко закривленим плугом;
З неї живе цілий рік, підтримує дім і державу,
З неї худобу годує і з гурту бичків надійніших
І відпочинку не знає: то сад похилився гілками,
То розродилися вівці, то копи нажатого хліба
Звозити треба з ріллі, виповняючи збіжжям комори.
Прийде зима, – сікюнку сочисту пускай на олію;
Жолудем ситих свиней завертай у хліви. Лісової
Ягоди, овочу повно осіння пора посилає;
І, розхилившись на всонні, рудіють важкі виногрона.
Любі дітки обступають його, з поцілунками виснуть;
Дім господарський додержує честі; молочні корови
Щедро набілом його оділяють; на лузі веселім
Вперті одне на одне цапенята наставили ріжки.
Свята надходять. В траві розпростершись, у дружньому колі
Круг святкового вогню та завітчаних чаш, закликає
Жертвою він і зливанням тебе, о Ленею; на в'язі
Ставить мету для пастуших списів, і засмалене тіло,
Звикле до вправ, оголяє пастух для сільських перегонів.

Тим старосвітським звичаєм жили і сабіняни давні;
Ромул його шанував. З ним Етрурія сил набувала;
Вірний звичаєві Рим став найкращим містом у світі,
Сім сусідніх горбів однією обвівши стіною.
Поки всесвітнє берло не дісталось цареві Діктеї;
Поки зажерливий люд ще не різав биків на поживу,
Так золотий утішався Сатурн на землі плодови́тій.
Сурем тоді бойових не чуть було звуку різкого,
І на твердому ковадлі залізних мечів не кували...

Так, але всю уже путь ми на полі пройшли скаковому, –
Коням з гарячої шиї пора хомути поздїмати.

Вергілій
Буколіки. Георгіки. Малі поеми

З латинської переклав
Андрій Содомора

Передмова, упорядкування та коментарі
Андрія Содомори

Редактор
Ірина Новіцька

Комп'ютерна верстка
Андрій Василів

Проект обкладинки, дизайн макету
Андрій Кісь

Видавництво «Літопис»
вул. Костюшка, 2,
79000 м. Львів
тел./факс (032) 2721571
kms@litech.net, litopys@ukr.net
www.litopys.lviv.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія ДК № 426 від 19.04.2001

Здано на складання 01.02.2011
Підписано до друку 20.04.2011
Формат 60x84 1/16
Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний
Офсетний друк